

د کتاب معرفي

د کتاب نوم: پیغام دویم (دویم ټوک)

لیکوال: زییر افغان

د نشر کال: ۲۰۲۲م

د کتاب ټول حقوق له پېروز د دیني مطالعاتو او خپرنو بنسټ سره

خوندي دي.

پېروز Peroz

پېروز د دیني مطالعاتو او خپرنو بنسټ

Ketabton.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فهرست

- 7..... سریزه
- 9..... نورو ته زموږ د واعظانو لار ښوونې
- 13..... پر شرعي تفسیر د کلتور اغېز
- 19..... پرده له میرمنو د حق اخیستلو پلمه
- 24..... په شخړو کې راگیر ولس ته!
- 32..... په غونډو کې د قران کریم تلاوت
- 37..... په قران د پوهېدنې اصول او تفسیري تگلاره
- 40..... په منصوبي مسایلو د پوهاوي لپاره
- 45..... په نصاب کې تر وخت تېر موضوعات
- 50..... د انځور اخیستلو شرعي حیثیت
- 54..... له اوسني افغان دولت سره جنګ زموږ په ګټه دی او که تعامل؟
- 60..... د تکبر مفهوم
- 63..... د ثواب او عذاب نیمګړی تفسیر
- 69..... د جمعې او اختر خطبې
- 73..... د دین او شریعت په تفسیر کې تېروتنې
- 78..... د میرمنو مشري او پر ښځو د نارینه د سپرستۍ سهې تفسیر
- 83..... د نورو له عمل سره د خپلې ایډیالوژۍ پرتله

بفهرست/

- 85..... د یوه ناسم فقهي اصل سمونه
- 88..... شرعي حرام که قانوني ممنوع؟
- 93..... صبر او توکل
- 101..... قران کریم نثر دی که شعر؟
- 107..... له دین او شریعتہ ناسم تفسیر لاملونه
- 115..... له قبیلوي پېژندگلوي تر ملي
- 121..... له مادیت څخه محرومه ټولنه
- 126..... له محرم پرته د میرمنو سفر
- 132..... مذهبي و نامذهبي
- 137..... مومن او مسلمان څوک دي؟
- 140..... د حدودو نفاذ د چا مسولیت؟
- 150..... د سود مفهوم اود شرعي نصوصو وضاحت
- 161..... یو محور یو تعبیر
- 172..... عاشورا په روایاتو کې
- 178..... په اسلام کې د مریتبو او اسارت قانون
- 188..... د مشرکینو اولاد، بېلابېل اندونه (څېړنیز جاج)
- 200..... د اسلامي ثقافت په اړه زما اند
- 200..... لغوي مانا
- 201..... اصطلاحی مانا:

تفهرست/

- 209..... دین د انسان لپاره دی که انسان د دین؟
- 209..... یا هم انسان وسیله دی که هدف؟
- 215..... په اسلامي دعوت کې د کتاب مقام
- 215..... مقدس کتابونه
- 218..... صحیفې او حدیثي کتابونه
- 220..... په دعوت کې د کتاب اغېز
- 221..... د کتاب پیغام
- 223..... د دیني تعبیر د نړۍ والې ادارې اړتیا
- 227..... په کومو حالاتو کې هدف وسیله توجه کوي؟
- 231..... منځلاریتوب (وسطیت)
- 231..... لغوي و اصطلاحی معنا:
- 232..... منځلاریتوب په قران او سنت کې:
- 238..... لنډیز:
- 239..... د نارینه او ښځو یوځایي زدکړې
- 247..... د حاکمیت د بېلابېلو مفاهیمو توضیح
- 254..... د قربانۍ اساسي هدف
- 260..... د دعا اهمیت او اغېز
- 266..... د تکفیر ویا
- 266..... لغوي او شرعي مفهوم:

نښه فهرست/

- 267..... له شرعي اړخه د تکفیر قباحه :
270..... په دې اړه د علماؤ نظرونه :
271..... د تکفیر په اړه د اهل سنتو اصل :
273..... اسباب یې :
275..... نتیجه :
277..... مور ته له دینه د واحد تفسیر اړتیا
282..... د شریعت او اخلاقو اړیکه
293..... د کربوري وژل ، ثواب که خطا؟
303..... مراجع

سریزه

له الله سره مناسب حمد او لایق ثنا و صفت ټول د هغه متعال ذات دي او بی پایانه درود و سلام دې د هغه پر وروستي مهربانه رسول وي. دغه کتاب زما د بېلابېلو مقاله ټولگه ده چې زیاتره یې پر دیني موضوعاتو لیکل شوې دي، ځینې که یې ټولنیزه او تاریخي محتوا ولري، بیا هم په یو نه یو ډول له دین سره اړیکه یې حتمن موجوده وي. په دې لحاظ یې گواکې ټوله محتوا له دیني موضوعاتو سره اړه لري.

دا مقالې زما د کلونو د زیار، لوست او هڅو نتیجه ده، په لیکنه کې زه د یوه خاص فکري مکتب پیروي نه کوم، نه د یوه ځانگړي فکري مکتب مقابله او ټکولو ته مې کار ویلی. بلکې یوازې مې د خپل فکر لیدلوری لیکلی دی، هره مقاله د هغې خاصې موضوع په باب یوازې زما د فکر نمایندگي کوي، له دې هاخوا نه د یوه خاص فکري مکتب ملاتړ پکې شته او نه یې د رد په پار کښل شوې دي.

ځینې مقالې یې په تاند ویسایت کې خپرې شوې هم دي او زیاتره یې تر اوسه نه دي نشر شوې. د کتاب اوډنه د ځانگړې تگلارې له مخې نه ده شوې، دا پوښتنه ما له ځان سره نه ده کړې چې دغه مقاله ولې د کتاب په سر کې ده او هغه یې په اخیر کې؟ دا فکر مې هم نه دی کړی چې تر دې پلانې مقالې وروسته دې هغه پلانې راوړل شي چې د دوی ترمنځ خاص ارتباط موجود دی، داسې هیڅ نه دي شوي، بلکې څنگه چې راته اسانه وه، په هماغه بڼه مې د کتاب په بڼه اوډلې دي.

پیغام دوهم/8

د هرې مقالې په اخير کې سرچينې راغلې دي او د کتاب په اخير کې
مې ټول هغه مراجع معرفي کړي دي چې ما د ليکنو مهال ورنه گټه
اخيستې ده. زه د مطالبو په پيدا کولو کې زياتره د مکتبې شاملې له
کتابونو گټه اخلم، نو د کتابونو معرفي هم له مکتبې شاملې څخه ور
کوم.

زبير افغان

۲۷/۳/۲۰۲۲

پیغام دوهم/9

نورو ته زموږ د واعظانو لار ښوونې

زموږ د ټولني ناصحان په خپل وعظ کې هر وخت بل ته نصيحت کوي، د خپل نصيحت په ډېره وړه برخه خپله عمل نه کوي. بل ته د خيرات توصيه کوي، خپله خيرات نه کوي، بل ته له تجسس د ځان ساتني توصيه کوي، خپله په ټول کلي پسې تجسس کوي، نورو ته د اخلاقياتو فضيلتونه بيانوي، خپله د بد اخلاقي نمونې وي.

زموږ په سيمه کې يو متل دی وايي: که ملا ويل هغه کوه او که ده کول هغه مه کوه. يا وايي: قاضي خپله بد کاري کوله او نورو ته يې لارښوونه کوله.

دا متلونه له دې امله پسې ويل شوي دي چې زموږ د ټولني ملا، واعظ، قاضي و خطيب خلکو ته د ښو توصيه کوي، خو په خپلو ويناوو او نصيحتونو عمل نه کوي. خلک جنگو ته تشويقوي، نه خپله ورسره ځي او نه د خپلې کورنۍ کسان پکې ليري، يوازې د بل زامن ورته مستوي.

ځانونه د رسول الله ص صلی الله عليه وسلم وارثان بولي، خو يوازې د هغې وينا په کولو کې چې دوی ته يې گټه رسېږي. رسول الله ص ص زکات نه خوړی دوی زکات ته په لين کې ولاړ وي، رسول الله ص ص به خپله خيراتونه کول، دوی د نورو خيراتونو ته سترگې نيولې وي، رسول الله ص ص به خپله سرسايه ور کوله، دوی د نورو سرسايې په جيب کې اچوي، رسول الله ص ص به د بل مري قرض پر خپله غاړه اخیستی، زموږ هغه که پوروړی هم وي، دوی يې د اسقاط په اخیستو او خيرات کولو، ختم کولو نور پسې وشکوي. رسول الله ص ص تر هر

پیغام دوهم/10

چا مخکې خپله د قربانی ځای ته تلی جهاد یې کاوه، دوی یوازې نور ور ته مستوي. رسول الله ص ص د اخلاقو نمونه وه، د خلکو یې خیال ساتی حتا په لمانځه کې هم د قوم خیال ور سره و، د یوه ماشوم په ژړا یې د سهار لمونځ د ماښام د لمانځه په شان لنډ ور کړی دی، نورو ته یې توصیه کړې ده چې د امامت په وخت کې د کمزوري، اړمن او مریض خیال وساتئ. رسول الله ص ص د مړي کورنۍ سره غمرازي کړې ده، د مړي کورنۍ ته یې د خوراک ور کولو توصیه کړې ده، خو دوی د مړي پر کور ناست وي، له حلالو یې خلاص کړي.

د خپلې وینا او عمل د تضاد له امله یې اوس ویناوې او خطبې یې اغېزې شوې دي، په نه اغېز کې یې ښایي نور عوامل هم دخل ولري، اما که ټول عوامل یې شمار شي، یو به یې حتمي دغه وي.

زموږ د نصیحت تگلاره داده چې په تریو تندي، لوړ اواز او سختو کلیمو نورو ته خطاب کوه، درته ناست خلک مخاطب کړه، ځینې کسان چې د واعظ تر نظر بد ورځي، ښه یې تحقیر کړي، حتا داسې واعظان لا هم شته چې د مسجد په کوم کونج کې به هغه کس ناست و چې د ده به بد ځنې کېدل، له منبره به یې هغه کونج ته لاس نیولی و، د لاس په اشارې به یې ویل چې دغسې او هغسې مه کوئ، دا بد کارونه دي، خلگ یې پوه کول چې دغه بد کارونه دغه سر کوي.

خلکو ته وایي دنیا د خدای په وړاندې هیڅ حیثیت نه لري، تاسو هم ډېر وخت مه ور کوئ، پر خدای توکل وکړئ، خدای مو له لوړې نه مړه کوي. خو همدغه واعظ صاحب به د کلي د ملک تر بل هر چا ډېر لحاظ کوي، د ماږه او شتمن ډېر خیال به ساتي، دومره غوره مالي به

پیغام دوهم/11

ورسره کوي چې حتا ماشوم به هم په پوهېږي او تر دې اندازې به بد
ښکاري چې د ده پر ځای به بل کس د ده په غوره مالي شرمېږي.

خلک چې د هغه د وینا او عمل فارادوکس وویني، بیا به ښه د هغه وینا
تاثیر پر وکړي. دا خبره سمه ده چې دنیا به خدای ته حیثیت نه لري، اما
دا چېرې دي چې خلک دې ډېر وخت نه ور کوي؟ دا چېرې راغلي
دي چې له لوري انسان نه مري؟ مورږ خو اوس په نړۍ کې د میلیونونه
انسانان وینو چې له لورې سره مخ دي او نړۍ وال یې لاس نیوی کوي،
اول کتار کې یې مورږ خپله ولاړ یو.

خدای ته د دنیا نه اهمیت دا نه معنا چې مورږ ته بې هم نه لري، ځکه
مورږ په همدې دنیا ژوندي یو. خیرات په همدې دنیا کې کوو، زکات
ور کوو، حج په کوو، د بل کس لاس نیوی په کوو، لنډه دا چې دنیا او
آخرت په ابادوو. خدای ورته اړتیا نه لري، ځکه ورته بې اهمیته ده، هغه
چې اړتیا نه لري له دې امله خدای دی، که یې زموږ په شان اړتیاوې
واي، بیا به خدای نه وای؛ البته زه چې یو اړمن انسان یم، اړتیا لرم، نو
له دې امله دنیا ته وخت ور کوم، حیثیت راته لري، او دغه خدای امر
راته کړی دی بیا په حلاله طریقه گټلې دنیا یې خپل فضل بللې ده، نو
زه څنگه دنیا ته وخت ونه کړم؟ او ما ته دې حیثیت ونه لري؟

هدف باید یوازې د بل د اصلاح او یا پر بل نیوکه نه وي، تر هر څه
لومړی انسان ته د خپل ځان اصلاح په گټه ورځي، بل ته ښوونه او
خپله د هغې مخالفت د خطیب خپل حیثیت د نورو په نظر کې کموي،
له وخت او مکان سره متضادې خبرې د هغه علمي او ټولنیز حیثیت تر
پوښتنې لاندې راولي، د موضوعاتو داسې تشریح چې نه د هغه وخت
چاپیریال، سیاق و سباق، شانزول او شانورود، د اوس وخت غوښتنې،

پیغام دوهم/12

ټولنه، کلتور، وخت او ځای او د نوي عصر چلنچونه په نظر کې ونيول شي او نه خلکو په قانع کړای شي، تر ګټه يې تاوان څو چنده زيات دی، تر دې چې خطیب صاحب خلکو ته بيان ونه کړي، هم زموږ د ټولني په ګټه دی، مه د دين او هم د خطیب په خپله. د وخت غوښتنه ده چې خطيبان او ويناوال مو بايد په فکري او فزيکي لحاظ نور اپديت شي، پر همدې حال يې جام پاته کېدل د ټولني، دين او خطيبانو په کامل زيان وينم.

۲۴/۳/۲۰۲۲

پر شرعي تفسير د کلتور اغېز

نوټ: دین او شرعیت په خپل اصل نازل شوي شکل ایډیالوژي نه شي بلل کېدلای، اما که انسان له هغو تفسیر وکړي، بیا ایډیالوژي بلل کېږي، ځکه چې هغه اصل شکل یې نه پاتېږي، حتمن د انسان خپله مالګه لږ ور ګډېږي، که نه د لمانځه کیفیت در واخلي چې څنگه د یوه مسلمان له بل سره توپیر لري، د خدای رسول به حتمن یو رقم کړی وي، خو اوس د بشري مالګې ور ګډېدو کیسه دغه ځای ته رسولې ده، نو دلته د ایډیالوژي نوم په دغه معنا استعمال شوی دی.

یوه ایډیالوژي چې د یوه کلتور په غېږ کې را پیدا شي، همدلته وده وکړي او همدلته د عمل جامه ور واغوستل شي؛ د هغې تفسیر که نورو ژبو ته کېږي، په بله ټولنه کې هغه وړاندې کېږي او د یو بل کلتور غوښتنې و اغېزې پر اضافه کېږي، دا به د هغې ایډیالوژي پر اصل څېره او سم تفسیر حتمن داسې تاثیر کوي چې له خپله مسیره او لیکې یې ممکن بل لور ته واړوي.

اسلامي دین و شریعت هم په یوه ټولنه کې نازل شوي دي، همالته د کمال پورې ته رسېدلي او عملي بېلګه یې هم د هغې ټولنې وړاندې کېږي. دلته دوه شیان مهم دي، یو د هغې ټولنې خپل کلتور دی چې د نزول، تکمیل او تعمیل مهال پام ورته کېږي او بل همدغه د یوه کلتور په غېږ کې پالل شوی قانون، شریعت او ایډیالوژي که بلې ټولنې ته وپل کېږي، د هغې ټولنې کلتور همداسې خپل تاثیر پر کوي، خپلې

پیغام دوهم/14

غوښتنې لري او اړتیاوې یې شته لکه د اولې ټولنې کلتور چې خپل اغېز کړی و، غوښتنو ته یې پام شوی او اړتیاوې یې پوره شوې وې. اوس موږ له بلې ستونزې سره مخ کېږو، د اولې ټولنې له کلتور څخه موږ پردي یو، په ایډیالوژي کې د هغې ټولنې کلتوري مسایل، اړتیاوې او غوښتنې په نظر کې نیول شوې دي، موږ که خپلې ټولنې ته هغه ایډیالوژي واردوو؛ لومړی به څنگه کلتوري مسایل له اصلي مسایلو سره تفکیک کوو، دویم د هغوی غوښتنې زموږ له هغو سره توپیر لري، اوس به په تفسیر کې خپلې غوښتنې ور ننباسو او که به د هماغو په حکایت بسنه کوو او درېیم زموږ اړتیاوې هم ډېرې شوې او هم ځنې بېلې دي، د غوښتنو په برخه کې له احکامو او مسایلو سره به څه ډول چلند کېږي؟

غیر عرب د عربو کلتوري مسایل په اسانه نه شي بېلولاى، له دې امله د شریعت په تفسیر کې تر ننه هم عربي کلتوري مسایل پاته دي. په داسې حال کې چې قران کریم رسول په هغو احکامو و مسایلو کې غوره نمونه بللی دی چې د خدای له لوري یې راوړي وي (احزاب: ۲۱)، نه هغه فطري اعمال لکه خوراک، تگ، جامه اغوستل، ناسته پاسته، ولاړه، روغېږ او داسې نور اعمال چې هر انسان یې له هدایت پرته هم کولای شي.

د هغه وخت د عربي طبابت موافق چې په احادیثو کې څه لارښوونې راغلې دي، نن زموږ ځینې کسان د نبوي طب په نامه د هغو لارښوونو تابعداري کوي او فکر کوي چې د شریعت طبابت تر عصري طبابت غوره دی، که څوک یې ورسره په بېلگو خبره وکړي، هغه گمراه بولي؛ په داسې حال کې چې نه په شریعت کې د نبوي طب په نامه څه شته او

پیغام دوهم/15

نه یې د تابعدارۍ امر شوی دی، نه قران کریم د طبابت کتاب دی، د طب برخه انسان په خپله تجربه زده کولای شي، قران د هغه شي لارښوونه کوي چې انسان یې په تجربه نه شي زده کولای، له دې امله قران کریم پر هماغو مسایلو تمرکز کړی دی. نو د نبوي طب په نامه کومه پدیده په شریعت کې نه وه او نه شته، اما زموږ په فهم کې تېروتنه ده. لومړی باید دا زده شي چې په شریعت کې مور د رسول الله ص صلی الله علیه وسلم پیرو یو نه په کلتوري او فطري کارونو کې او نه د علم په هغه برخه کې چې په تجربه تر لاسه کېږي، لکه ساینس. قران نه د کلتور کتاب دی، نه د فطري کارونو د ښودنې او نه د ساینس. اما له دې هم انکار نه شي کېدلای چې په قران کریم او نبوي احادیثو کې د دې هر یوه د ځینو بېلگو ذکر هم شته. قران بشري ټولنې ته د یوه شرعي قانون په توګه راغلی دی هغه ټولنه چې کلتور، فطرت او ساینس یې د ژوند نه جلا کېدونکې اجزای وې او دي؛ له دې امله قران کریم د خلکو د پوهاوي، استدلال او قناعت په برخه کې د هره یوه یادونه کړې ده. دغه یادونه نو د دې سبب باید نه شي چې کلتور د قران په رڼا کې تعریف شي، نه هم د دې چې فطري کارونه دې مور ته قران کریم را زده کړي، یا دې ساینس په قران کریم کې ولټول شي.

انسان په خپله پوهه کې تر اوسه دومره کمزوری دی چې د هغه پر پوهه د چاپیریال او خپل رواني حالت اغېزو مخه نه شي نیولای او ډېری کسان د خپل علم په مټ ټولنې ته د یوې ایډیالوژۍ پر تفسیر چې یې چاپیریال او رواني حالت تاثیر کړی وي، په هغه نه پوهېږي او نه دا درک لري چې بشر په دغسې یوه حالت کې دی.

پیغام دوهم/16

کله چې مور په دې برخه کې ناتوانه یو یا هم د اړتیا له مخې دا کار کوو، نو باید د شریعت مسایل د ماهیت له مخې پر دوو برخو ووېشو: یو: هغه مسایل چې عبادتي او تعبدی اړخ یې پر ټولنیز او کلتوري ډېر وي، لکه: لمونځ، اودس، روژه، حج او... د شریعت د دې مسلو په تفسیر کې باید تر بشري وسه هڅه وشي د شریعت پر متن او عملي تواتر اتکا وشي.

دویم: هغه مسایل دي چې کلتوري او ټولنیز اړخ یې ډېر وي، لکه: نکاح، فاتحه یا تعزیت، د جنازې او مړي ښخولو مراسم، د خوشالی مراسم که څه هم اخترونه وي او... د دې مسایلو په تفسیر کې دې ټولني، د عربو کلتور او زموږ د ټولني کلتور ته له اوله سره پام وشي، ځکه په دې برخه کې د عربو کلتور هم خپل پوره اغېز کړی دی، زموږ کلتور یې هم کوي، نو تفسیر یې باید داسې وشي چې اساسي هدف پکې له منځه ولاړ نه شي، نور که شکل او بڼه یې بدله شي هم پروا نه کوي، خو باید زموږ له کلتور سره اړخ ولگوي، د شریعت اساسي هدف لاس ته راشي او ټولنیز حساسیتونه ونه پاروي. مثلن: په نکاح کې ایجاب و قبول دی، شرعي اړخ لري، لمانځل، ډلونه، درېې، میلمستیا، خپل و ناخپل رابلل، یوه ورځ یا څو ورځې لمانځل یې کلتوري مسایل دي چې باید د شریعت له اړخه گوتې پکې ونه وهل شي او نه پر خلکو خپلې خوښې حرامې کړل شي.

تعزیت کې هدف له نورو سره غمشریکي او هغوی ته تسلیت دی، بڼه یې لازمي نه ده چې څنگه باید ور کول شي، ځکه دلته کلتور دومره ژور اغېز کړی دی چې که له هغه پېژندل شوي کلتوري ډول پرته تعزیت ور هم کړای شي، ممکن د خلکو د خپگان سبب شي. ما په

پیغام دوهم/17

کوټه، کندهار او کابل کې د خلکو د تعزیت ډولونه له نژدې لیدلي دي؛ ټول پښتانه دي، اما ډولونو یې ډېر توپیر سره در لود، که په کابل کې یو څوک دغه ټکی درک نه کړي، په لوی لاس د خلکو غټې ټولې ته ورشي او د کوټې له رواج سره سم تعزیت ور ته وړاندې کړي، نو امکان لري چې هم په دې تعزیتي غونډه کې د شخړې سبب شي او هم که دا کسان د خپلوی یا انډیوالی اړیکې سره ولري، پر هغو منفي تاثیر وکړي. د شریعت هدف تسلیت دی، دا که د رواج سره سم نه شي، نو د تسلیت پر ځای د لا غمجن کېدو سبب کېږي او د شریعت هدف له منځه ځي.

جنازه او مړی ښخول د کیفیت له مخې حتمن توپیر سره لري، شرعي هدف یې انسان ته درناوی، ژر ښخول دي چې بوی ونه کړي او دخلکو په وړاندې خراب نه شي خو بشري کرامت ته یې صدمه ورسېږي، دا چې څنگه یې ښخوي، د خلکو له رواج سره تعلق لري، د شریعت په نوم باید د عربي کلتور د مړي ښخولو بڼې پر ونه تپل شي. اخترونه دوه اړخه لري، یو یې شرعي اړخ دی چې لمونځ پکې کېږي، حج پکې شته، سرسایه او قرباني لري، دا اړخ یې پر خپل ځای، له دې ماسیوا څو ورځې لمانځل یې، د اختر مبارکي ور کول، نوې جامې اغوستل، میلستیاوې کول، له خپل رواج او کلتور سره سم اختر او نورې خوشالی لمانځل باید د شرعي تفسیر په نوم پر خلکو حرام نه شي، خلک پرېښودل شي چې خوشالی ولمانځي او انسان ته خوشالي ورکول خپله یو هدف دی چې په گڼو بانو یې د تروړلو لپاره آگاهانه او ناآگاهانه تر مقدس چتر لاندې کار ونه شي.

پیغام دوهم/18

زما په اند لومړی باید په شرعي تفسیر کې د احکامو ماهیت او شکل سره تفکیک شي، د شریعت تر ډېره حده ټینګار پر ماهیت وي نه پر شکل، یوه مهمه نکته بیا دا هم ده چې احکام په خپل منځ کې هم توپیر سره لري، پر ځینو یې عبادتي صبغه غوړېدلې وي او پر نورو یې کلتوري و ټولنیزه، د تعبدی مسایلو په ماهیت او شکل کې دې لاسوهنه نه کېږي، لمونځ دې په هغه بڼه وشي چې شرعي متونو او د اسلامي امت عملي تواتر څنګه رانقل کړی وي، اما د تعزیت په برخه کې دې یوه خاصه بڼه پر خلکو نه تحملېږي چې د تسلیت پر ځای ناست کسان درسره په مناظره اخته شي او تر تسلیت ور کولو په دې خوشاله شي چې مه یې راکوه زما د غم پر ځای جنجال مه راته جوړوه. دلته هدف ډاډ ور کول او ځان ورسره په غم کې شریک ګڼل دي، دغه هدف چې په هره بڼه تر لاسه کېږي، باید مخه یې ونه نیول شي او د شریعت په نوم د خلکو ترمنځ د شخړو او خپګان اسباب مهیا نه شي.

۱۹/۲/۲۰۲۲

پرده له میرمنو د حق اخیستلو پلمه

د پردې مسله، په عمومي ډول د مسلمانانو لپاره او په خاص ډول د پښتنو لپاره له دې امله ډېره جنجالي مسله ده چې تر ډېره حده د هغې پر تفسیر د کلتور او فرهنگ اغېز پرې وتلی دی.

له دې مسلې سره داسې چلند نه دی شوی چې یوازې شرعي متن یې په اړه څه ویلي وي، هغو ته په کتو د مسلې ماهیت بیان شي. دا کار د انسان لپاره گران هم دی؛ ځکه انسان په خپل تفسیر کې خود مختاره نه دی، بلکې محدودیتونه لري. د وخت، ځای، ټولنې، رواج، علم زیاتوالی او کموالی، شخصي-رواني صفات، ملگري، خطر ونه او اقتصادي ستونزې ټول هغه محدودیتونه دي چې د انسان پر تفسیر خپل اغېز پرېږدي.

اما که هر څومره په دې پوښو کې د پردې مسله ونغښتل شي، مور یې په تفسیر کې بیخي ډېر افراط کړی دی. زه دلته د دې مسلې پر ماهیت خبرې نه کوم، ممکن ټولنو او وختو ته په کتو څوک پرده یوازې پرونی بولي، څوک یې د اوس وخت تور حجاب وبولي او څوک یې شنه چادري وگڼي؛ د هر چا د پردې تفسیر ته په احترام، خو داسې باید ونه شي چې پرده له بنڅو د حقونو اخیستلو بانه شي.

میرمن چې په ټولنه کې د پردې هر مجسم تفسیر غوره کوي، د هغوی خپل واک دی، اما نارینه حق نه لري چې د پردې په بانه د هغو زدکړې محدودې کړي، له کاره یې منعه کړي، په مسجد کې او عیدگاه کې

پیغام دوهم/20

دلمانځه ځای ورته جوړ نه کړي، بازار ته له راوتلو یې بندې کړي او داسې نور موارد.

په دې مسله کې شرعي اړخ او کلتوري اړخ یو له بل سره غېږ په غېږ شوي دي. د یوې پدېدې په اړه هغه وخت نظر ور کول یا نیوکه کول ډېر سخت شي چې هم دیني جنبه ولري او هم کلتوري. زموږ د ټولني حجاب دواړه اړخونه خپل کړي دي، هر شی که وي، نوم د پردې ور کول کېږي، اما د پردې عملي بڼه تر شرعي صبغې کلتوري هغې ته ډېره نژدې ده.

ستونزه دلته ده که د اصلاح له امله د اوسنیو چادریو بدیل وغوښتل شي هم خلک اوازې گډې کړي چې پرده نه مني. که په پرده کې د مخ پټولو مسله مطرح شي، بیا هم له ورته غبرگون سره انسان مخبري، په داسې حال کې چې دا له ډېره وخته د پوهانو ترمنځ اختلافي پاته شوې ده. ستونزې به په ډېرو مواردو کې وي، هم به د دې مسلې د ماهیت په بیان کې وي، هم به د خلکو په درک کې وي، هم به د موضوع په دوه جانبی بعدونو کې وي؛ خو زما په نظر لویه ستونزه له شرعي - کلتوري یا یوازې شرعي یا هم یوازې کلتوري مسلو سره احساساتي چلند خرابه کړې ده.

شریعت د یو چا شخصي ملکیت نه دی چې بل څوک پکې د خبرې حق نه لري او نه هم کلتور شخصي ملکیت دی. شریعت هم د ټولني لپاره دی او کلتور هم ټولنه پنځوي. ستونزه دلته را پیدا شي چې موږ له دې دواړو سره داسې چلند کوو لکه زموږ شخصي ملکیتونه چې وي؛ که یو څوک په دیني یا کلتوري مسله کې له عمومي رواجي ذهنیت څخه یو څه جلا نظر ور کړي، خلک داسې غبرگون ښيي لکه د هغه

پیغام دوهم/21

شخصي گټې ته چې زیان رسېدلی وي، نه یوازې نظر به یې سخت وي، بلکې کنخل، ټاپې وهل او حتا د فزیکي زیان رسولو گواښونه او ان گواښ عملي کول ورسره مله وي.

د ټولني څېر برخورد هم د دې سبب شوی دی چې د جنجالي موضوعاتو او مسلو په اړه عام بحثونه ونه شي، خلک نوک نیولي په دغسې مواردو کې نظر ښکاره کوي، یا یې هم په دومره پوښونو کې پټ کړي چې خلک یې ځنې را ایستلای نه شي.

د پردې پر شرعي اړخ ما تر اوسه کوم بیان/لیکنه ونه لیدل چې د دې موضوع ماهیت یې تر خپله وسه روښانه کړی وي، په دې اړه راغلي ایاتونه او حدیثونه یې یو په بل پسې راوړي، ترجمه کړي او له مجموعي نصوصو څخه چې کوم مفهوم فهمول کېږي هغه یې په روښانه ټکو خلکو ته بیان کړی یا لیکلی وي. له دې سره چې په ټولنیزو رسنیو کې د پردې خبره راشي، هر کس له دیني اړخه د پردې خبره کوي، یو هم دا نه وایي چې پرده یعنې څه؟ پرده یعنې چادري؟ تور حجاب؟ لوی پرونی؟ چې په دې کې مخ پټ وي که ښکاره؟ لاسونه او پښې یې پټې کړې وي که ښکاره وي؟ په دې خبرو سر نه خلاصوو، اما د شرعي پردې غوښتنه هر یو کوي. د ښار تر خلکو کلیوال ډېر د پردې لېوال دي، خو په عملي میدان کې دوی شنه چادري پرده بولي، که له دې پرته یوه میرمن بل شی د پردې لپاره استعمال کړي، ممکن یو کلیوال یې بې پردې وبولي.

خبره دا نه ده چې خلک زموږ په ټولنه کې د پر دې مخالف دي، هیچا هم ښځه لڅه بهر ته نه ده را ایستلې، ان هغه کسان چې مسلمانان نه دي هم د کلتور تر اغېز لاندې دي، دغسې یو کار چې د ټولني ټول وکړي

پیغام دوهم/22

بې نه کوي يوه وړه کتله خلک يې هم نه شي کولای. نو بيا د پردې جنجال ولې پېښ دی؟ ښځې ولې په دغه نوم له خپلو حقونو محرومېږي؟

ستونزه زموږ په ذهنيت کې ده، د ټولني د زياتره وگړو ذهنيت د پردې په باره کې د ښې چادری دی، له دې پرته هغوی فکر کوي چې حجاب يا پرده يې نه ده مرعات کړې. که زموږ په ټولنه کې د يوې شرعي کلتوري مسلې په تفسير کې عملي متنوعې بڼې ته اجازه ورکړل شي، زه فکر کوم نه به ستونزې په دې برخه کې پېښې شي او نه به له ميرمنو په دغه نوم د حق خوړلو بانې پاته شي؛ البته له دې سره تړلی يو بل مهم ټکی د زدکړو د مختلط نظام دی، په دې اړه به يوه بېله مقاله کې بحث وکړم، دغه نکته هم په دې برخه کې ډېر مهم رول لري.

ډېری کليوال له خپله رواجه دفاع کوي او د زياتره ښاري ښځو تور حجاب ورته هيڅ نه ښکاري، د ښار يوه برخه خلک په ښار کې له شنو چادريو بد وړي او يو ډول يې د ښځو بې عزتي گڼي. څوک چې د دواړو پر ځای پرونی وکاروي، هغه بيا بيخي حجاب نه بلل کېږي، ممکن ښاري او کليوال دواړه په بد نظر ورته وگوري.

که داسې وشي چې هر څوک خپل کار ته پرېښودل شي، د ښار فرهنگ ته کليوال درناوی وکړي، د کليوالي پردې بڼې ته ښاري خلک احترام وکړي، هغه ميرمنې چې پرونی کاروي، هم باپردې وبللې شي او د خلکو له توندو نظرونو سره مخ نه شي، څوک چې مخ نه پټوي، د هغو ښځو او نارينه وو له لوري بې پردې ونه بللې شي چې خپله مخ پټوي يا هم د کور ښځې يې مخ پټولو ته مجبورې کړې وي.

پیغام دوهم/23

زما په نظر دغه عملي تنوعو اخر یوه بله نتیجه بنایي ولري چې د کلیوالو او ښاري خلکو د ټولو له ذوق سره برابره وي. اما اوس زغم او تنوع منل زموږ لپاره تر ټولو اړین دي.

د بې حجابۍ په پلمه ښځې له کار او زدکړو منعه کول ستونزې کموي نه، نورې یې زیاتوي. نه ښځې اوس په دې قانع کېږي او نه نوره نړۍ. زموږ ټولنه په دې توگه هم له بهره تر فشار لاندې کېږي او هم له داخله. له کاره او زدکړو ممانعت یې د یوه بل نسل سره ظلم هم دی، یوه تعلیم یافته میرمن تر نالوستې ښځې خپل ماشومان ښه تربیه کوي او که له تعلیم سره مال هم ولري، دا نور علی نور دی.

که کلیوال کلتوري ذهنیت په وروستیو کې ډېره وده کړې وي، نو حلالار دې ورته پیدا کړي نه دا چې د کار او تعلیم حق له میرمنو واخیستل شي. دواړه د هغوی مسلم حقونه دي، اخلاقیات، قانون او شریعت ټول یې د هغوی حق بولي، نو په بانو حقداره وگړي له حقه محرومول به هم په دنیا کې بدې پایلې ولري او هم به یې مرتکبین په اخرت کې د الهي عذاب مستحق شي.

۱۷/۲/۲۰۲۲

په شخړو کې راگیر ولس ته!

اوبه خړې کره، ماهیانو پکې ونیسه، زمور د پښتو یو متل دی، زما په اند به دا متل تر هغه وروسته ویل شوی او مشهوره شوی وي چې په ټولنه کې همدا عمل بار بار تکرار شوی وي چې حکومتونه، واکمنه طبقه او اشراف هر وخت غواړي تر دوی په اقتصادي، سیاسي او علمي لحاظ د کښتې طبقې خلک په ځینو وړو مسلو کې ښکېل کړي او دوی خپلو لویو اهدافو ته ځان ورسوي.

تاریخ پوه او مورخ ډاکټر مبارک علي د هند په اړه لیکنو کې بیا بیا دا یادونه کوي چې انگریزانو خپلو موخو ته د رسېدو لپاره په هند کې مسلمانان د نورو مذهبونو له پیروانو سره په شخړو اخته کړو.

د فرقو ترمنځ شخړو ته حکومتونه د همدې لپاره هوا ورکوي چې تر شایې دوی خپل اهداف پټ کړي وي. په هند کې د نورو مذهبونو له پیروانو سره د مسلمانانو اختلاف هم د هند د مسلمانانو په تاوان شو او هم د نورو هندوستانیانو، په همدې اختلاف کې وینې توی شوې، کورونه وران شول، مذهبي ځایونه سپک شول، مقدساتو ته سپکاوی وشو، هغه انرژي چې د یو ملک د ترقی لپاره به کار شوې وای، هغه د ډلې او فرقې د ترقی لپاره وکارېده.

د پښتنو په منځ کې د لسو، شلو او سلو مذهبي و نامذهبي ډلو پیدا کول، ترمنځ یې اختلافات، مناظرې او شخړې د همدې لپاره دي چې د پښتنو لپاره حیاتي مسلو ته د هغوی ور پام نه شي، له اساسي مسلو د پام اوښتلو لپاره یې سل داسې بانې او لارې ورته پیدا کړې وي چې هرې

پیغام دوهم/25

ډلې ته خپلې ادعاوې، وړې مسلې او موخې اساسي ښکاري، په داسې حال کې چې دا مسلې د ملت هیڅ نه شي دوا کولای؛ بلکې نور یې هم پر ستونزو اړوي.

په هیواد کې د مشرقي او جنوب د پښتنو ترمنځ سیاسي، کلتوري، ټولنيز او د ژبې د لیکدود اختلافاتو ته لمن وهل، هوا ور کول او د ولس پام ور ته را اړول د همدې لپاره وي چې ولس، د یوې ژبې خلک، د یوه ملت غړي، د یوه دین پیروان په دې مسلو کې داسې سره بند کړل شي چې بیا ترې د وتلو او دې مسلو ته د حل لار پیدا نه کړي، هغوی باید له ترقۍ پاته شي، د تعلیم پر ځای خپله انرژي دلته مصرف کړي، د دې پر ځای چې هیواد یو موټی وي، تر یوې سیاسي رهبرۍ لاندې وي، د دې هیواد وگړي د دې هیواد پر مختگ او د ملت سوکالیۍ ته کار وکړي، پر ځای یې باید یو د بل پښې وکارې، واړه مسایل لوی وښيي، واړه خلک پکې وپرسول شي، نااهله خلک په دې همدې اختلافاتو کې خانونه مطرح کړي او خلک ناسم لوري ته رهبري کړي، که د وطن رښتنی خادم او د ملت واقعي غمخوار ولس سم لوري ته د رهبرۍ چاره پر غاړه واخلي، نو د سیمې استخبارات، په حکومت کې واکمنې کړي، اشرافیان او د هغوی خادمان ټول په یوه خوله د هغه کس/ډلې د بدنامولو هڅې کوي او ملت ته یې په ناسمونو نومونو وړ پېژني، دروغ پسې وایي، اوازې پسې گډوي، تبلیغات پسې-کوي او چې خلک حقیقت ته رسېږي نو یوه پېړۍ پر تېره وي، او هغه مبارز کسان سترې شوي، له منځه وړل شوي او پیروان یې له مبارزې سترې شوي یا منحرف شوي وي.

پیغام دوهم/26

زموږ لپاره دا مسایل اړین او اساسي دي چې د حکومت پلانی وزارت مشرقي وال ته ور کړل شوی دی که کندهاري وال او که د فساد پر ضد د ولس ږغ پورته کول؟

د سلفي د پنچپيري په نامه خلک نفرت رابلل، د مذهب او طريقت په نوم خلکو ته د نفرت درس او په مسلمانانو کې د بيلتون پيدا کولو مسلې راته حياتي دي که په ديني، ملي او کلتوري ارزښتونو د ملت يو موټی کول به زموږ په دنيا او اخرت کې په گټه تمام شي؟

د ملا، پير، سيد، ملک، خان، سيکولر، ډيموکراټ او ملحد و بې دينه په نوم د ولس ترمنځ د نفاق تخم کرل زموږ د ملت ستونزې اواروي او که هر يو چې بل وزغمي، يو بل ته لاس سره ور کړي او د هيواد او ملت د ترقي لپاره گډ کار وکړي؟

زموږ په منځ کې د توخي خان، د اخکزو ملک، د نورزيانو مشر، د کاکړانو بدمعاش، د کاسيانو زورواکی، د الکوزو، پوپلزو، ترکي، سلیمانخيلو او پلاني و پلاني قومونو په نوم ملکان، خانان، يا اتحاد و ټولني د همدې پلان برخه دي، حکومتونه او هغه څوک چې د يوه لوی قوم په توگه زموږ سمه ورځ نه په هيواد کې غواړي او نه بل ځای، هغوی موږ پر وړو وړو ډلو سره ویشي، تاسو وگورئ چې د پښتنو ترمنځ څومره سياسي، مذهبي، فرهنگي، قومي او... ډلې موجودې دي؟

په هيواد کې چې د ولسواکۍ تمثيل کېده يا بل ځای چې د جمهوريت په نوم ولس غولول کېږي، که هغه وخت د قومونو ترمنځ پر قومي مسلو شخړې وای، نو د اشرافو او واکمنو طبقو باک نه په کاوه، که خبره د مذهبي مناظرې وای، بيا هم ستونزه نه وه، اما که دې د هغوی پر عيب

پیغام دوهم/27

گوته ور اینې وای، بیا دې د سر خطرهم وه، د مال د خسارې وېره هم وه، زندان ته به هم بیول کېدلې او په ټولنه کې په هم لعنت لړل کېدلې.

په کندهار کې که چا گمرک د غلا خبره کړې وای، نو بله ورځ به یې یو بل ته د شهادت مبارکې ور کېدې، که دې پر چارواکو د فساد خبره کړې وای، بله ورځ به ورک وې، اما په همدې کندهار کې د ملایانو ترمنځ څومره مناظرې وشوې؟ څومره اختلافات د همدې مذهبي ډلو ترمنځ وو او دي؟ د سلفي، دیوبندي، حنفي، پريلوي او صوفي په نوم څومره انسانانو یو د بل له لوري سره بدنام شول؟ ولې دې حاکمې طبقې د دې اختلافاتو د مخنیوي لپاره عملي گام نه اخیسته، عملي گام خو لرې خبره ده حتا د دې د حل لپاره یې پر یوه طرحه هم کار نه دی کړی.

عینی مسلمه په پاکستان کې ده؛ که په نصاب کې د خپلې ژبې لپاره څوک اواز پورته کوي، د هغه رغ په ستوني کې بندوي، اما د قوم، سمت او مذهب په نوم فرقې بیا تر سلهاو اوښتې دي، چې په جنجالونو یې ټوله نړۍ خبره ده، که د دې اختلاف د حل غوښتنه وشي، وای د بیان ازادي ده، اما که د خپل حق غوښتنه وکړې، بیا دې وژني دلته بیا د بیان ازادۍ سر خورلی دی.

که غواړې چې له دین څخه خلک لرې کړې، نو د مذهب په نوم ډېرې ډلې جوړې کړه، که غواړې چې خلک د یوه ملت او قوم په کچه له اساسي، حیاتي او ملي مسایلو او موضوعاتو لرې وساتي، نو په وړو اختلافاتو کې یې سره اخته کړه، د قوم، سمت، ولایت، ژبې او معیاري لیکدود په نوم وړې ډلې ورته جوړې کړه، دوی خپله له حیاتي مسلو په

پیغام دوهم/28

دې وړو اختلافاتو خوشاله وي او د ولس هم اساسي شيانو ته نه پام کېږي. چارواکي دې غلاوې کوي، فساد دې کوي، قاچاق دې کوي، بازار دې مافيا په لاس کې نيولی وي، خدمات دې په هره برخه کې صفر وي، له هيواد څخه دې پانگه بل هيواد ته وړل کېږي، خیانت، دوکه، چلول او په نامناسبو لارو د نورو مال خوړل دې د خلکو کسب شوی وي، خو يو څو مزدورانو او دلالتانو به د قوم او ملت پام بل لور ته اړولی وي.

زموږ ملا ته دا مسلمه ډېره مهمه ده چې خلکو ته ووايي ډېر اولادونه راوړئ د نبي امت ډېر کړئ، اما دا مسله چې ساتل به يې څنگه کېږي؟ تعليم به يې وشي که نه؟ سمه تربيه به يې وشي که نه؟ مور دې ټولو خلکو ته د خوراک، څښاک توکي او نور اړين مواد چمتو کولای شو او که نه؟ او که د دې هر څه لپاره نړۍ ته خواستونه کوو؟ شريعت خو وايي چې خيرات کوونکی لاس غوره دی تر اخیستونکي، مور ولې له نړۍ سوال کوو، ولې خپله دومره باهمته نه شو چې هغوی ته يې ور کړو؟ دا هر څه زموږ له ناسمې محاسبې او د دين له غلط تعبيره را پېښ دي. مور ته د ټول ملت تر گټې د خپل جیب گټه مهمه ده، تر حق راته د خپل ملا د خولې خبره مهمه ده، تر بشري ارزښتونو راته د کلي او سيمې رواجونه مهم دي، له نورو سره په واک تر شراکت راته په زور د واک انحصاري کول گټور برېښي، کلتور راته په دين بدل شوی او بدلون يې راته د قران د يوه توري تبديلي ښکاري په هيڅ توگه يې د بدیل په اړه فکر نه کوو که هر څومره مې په تاوان هم وي، په زیارت کې ناسته ښځه چې په شناخته کې ميخ ټکوهي، يا له ملنک سره په يوه خونه ننوتلې وي، زموږ لپاره د شرم خبره نه ده، که د پير و فقير په کوټه

پیغام دوهم/29

کې مو شپې او ورځې وړ ايله کړې وي، غیرت مو نه را پارېږي، که د حلالې او متعې (صیغې) په نوم یې په خپله خوښه د لنډ وخت لپاره نورو ته ور کوو، پر غیرت مو داغ نه لگېږي، اما که مکتب او پوهنتون ته وته زما لپاره پېغور ده، که خپل کار وکړي، زموږ غیرت یې نه شي برداشت کولای، که یوازې بازار ته راشي د کور لپاره اړینه سودا وکړي، مور ته بې ناموسي ښکاري چې ولې یې له خلکو سره خبرې وشې، بې پردې شوه، دین ور کړی حق او د پردې په نوم ور باندي تپل شوې رواجي چادري ته سپکاوی یې بولو، اما بل لور ته همدا غیور، مسلمان او په دنیا و آخرت کې د دوی په اند د خدای خوښ پښتانه ښځې په بدی کې ور کوي، د خور او لور حق په میراث کې نه ور کوي، د خور او لور ولور خوري، خور او لور په پیسو پر زړه او کانه خرڅوي، پر یوه ښځه باندي یوه بله، دوي ان درې ښځې هم کوي، دلته بیا نه غیرت ودرته درېږي، نه یې د مسلمانی له امله د خدای امرونه په یاد وي او نه د دنیا او آخرت د بریا سودا د ده فکر ور خرابوي، بس چې د هوس او خواهشاتو څپه مو په زړه کې را ولاړه شي، ټول هغه صفات په خپله وتورو چې مور ځان ته په خپله تراشلي وي.

مور حقیقت ته تن نه ور کوو، هر وخت په هغو کارنامو خوشاله کېږو چې مور نه دي کړې، خو زړه مو غواړي چې په همدې کارونو دي زموږ ستاینه وشي. که د پېغور په توگه څوک راته ووايي چې په ښځو تعلیم نه کوئ، نو هر پښتون خوا بدوي، اما که پوښتنه وشي، نو پنځه فیصده خلک هم د ښځو تعلیم ته زړه نه ښه کوي، که ورته ووايي چې پر یوه مشر نه سره را ټولېږي، د یوه ملت په توگه مو څوک پر یوه محور نه شي سره را ټولولای، ټول خپه وي، د بل دسیسې یې بولي، اما

پیغام دوهم/30

په عمل کې د یوه ولایت اوسېدونکي هم دا نه شي ښکاره کولای چې مور سره متحد یو، د یوې کوڅې خلک په اتحاد د خپلې کوڅې د پاکولو په اشر هم نه شي ثابتولای چې مور سره متحد یو؛ زه پر ډېرو داسې کوڅو تېر شوی یم چې هلته جوړ شوي کورونه هر یوه له یوه لکه بیا تر څو لکو ډالرو قیمت درلود، خو د کور مخ ته به یې د کثافتاتو انبار و؛ یو څوک چې د خپل کور مخ نه شي صفا کولای، د خپل ښار سړک، کوڅې او نالۍ نه شي صفا کولای، هغه به څه د اتحاد او یووالي دعوه وکړي؟ څومره به یې خلک ورسره ومنې؟

زموږ افکار تر ملي مسلو پر قومي، سمټي، کورنیو او د یوه کلي پر مسلو ښه کار کوي، زما په کلي کې د مسجد له ملا سره بد نیتی وي، د کلي له ملک سره مې اخیستې وي، زما لپاره دا حیاتي مسله ده په هر ډول چې وي، زه باید خپل هدف ته ورسېرم، اما د دغه سړي لپاره دا هدف نه وي چې په زوی تعلیم وکړي، لور دې مکتب ته ولاړه شي، د خپل اولاد اړینه دې ور سمه کړي، د خپل کلي خلکو ته دې مالي گټه ورسوي، یو کلی مو له بل کلي سره په جنگ دی، یو قوم له بل سره لاس وگریوان دی، یو ملک د بل ملک بد وایي، یو خان د بل په غیبت نه مېرې، یو ملا د بل نوم ور بدوي، یو پیر د خپل ځان په صفت نه مېرې، یو تجار مو ټوله گټه ځان ته غواړي، یو چارواکی مو د خپل راتلونکي نسل لپاره هم دغه چوکۍ غواړي، ښځې زموږ لپاره ملکیت دي، که زه به کور کې هر بد ور سره کوم هیڅ پروا نه لري، اما که بل پر چادري برسیره ورته وکتل، بیا زما غیرت پارېږي، ما ته د ناموس بې عزتي ښکاري، که په یوه پاکه میرمن پسې د دروغو ازاوله گډه شي چې په اخلاقي فساد کې ښکېله ده، گرده خلک خبرې پسې-

پیغام دوهم/31

کوي، خوځک يې د خپل ځان او خپلې کورنۍ لپاره نه خوښوي، اما نارينه مو په ډاگه هلکان گرځوي، له ښځو سره اړیکې ساتي، خو د همدې کس لپاره که د نکاح او رشتې بزغ وشي، هيڅوک يې هم له دوستۍ منعه نه کوي.

مور ته تر ټولو ډېر تاوان مور خپله رسولی دی، که واکمنه د اشرافو طبقه مور د خپلو اهدافو لپاره کاروي، دا خو د هغوی ملامتيا ده، اما زه ولې ټول ژوند دهغوی لپاره کار وکړم؟ زمورپه وېش کې د ډېرو حکومتونو، استخباراتو، اشرافو، مافيا، زورواکو او نورو و نورو گټې دي، ځکه نو واړه اختلافات لوی شي، مړي پر وشي، او په داسې بډيو پسې واړوي چې لسگونه کلونه واخلي د يوه مړي کيسه په څو مړو پسې بدله شي او په کسات پسې کسات، د يوه انتقام ختمېري، د بل د هغه وار وي. څه چې روان دي؛ د پښتنو لپاره په خاص ډول او د ټول ملت لپاره په عام ډول د زياترو په تاوان ده، يوه ډېره وړه ډله په دې اختلافاتو کې خپلې شخصي گټې ويني، د نورو نه شخصي گټې پکې شته او نه د ولس لپاره په عمومي ډول گټې لري.

۲۲/۱/۲۰۲۲

په غونډو کې د قران کریم تلاوت

د غونډو په پیل کې د قران کریم تلاوت یو معمول جوړ شوی دی، دا توپیر نه کوي چې غونډه سیاسي انجنډیا لري که دیني، قومي و قبیلوي صبغه یې پر غالبه ده که ملي، د ستاینې لپاره جوړه ده که د څېړنې، د یو چا تلین دی که د کتابونو مخکتنه؟ بس چې هر ډول غونډه وي، د قران کریم ایاتونه به پکې ویل کېږي.

دا کار که یو لور ته له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه ثابت نه دی، بل خوا یې د قران کریم اهمیت را کم کړی دی، د دې پر ځای چې خلک قران کریم په غور ولولي، پیغام ته یې متوجې شي، فکر پکې وکړي؛ دوی یې په غونډو کې وایي، تر یوه بڼه قران پوه د دوی لپاره یو بڼه اواز لرونکی مهم دی، تر هغه کس چې د قران کریم پیغام خلکو ته په سم ډول ورسوي، هغه کس مهم دی چې د غونډې په پیل کې د قران کریم څو ایاتونه د تبرک لپاره تلاوت کړي، بیا د غونډې په اخر کې دعا وکړي؛ نور که د غونډې په جریان کې په عمومي ډول د قران کریم له لارښوونو هر څومره مخالفې خبرې وشي، په خاص ډول د هغو ایاتونو له هداياتو چې د همدې غونډې په پیل کې تلاوت شي؛ هم پروا نه لري، یوازې د ایاتونو تلاوت غونډې ته برکت ورکړ.

هر شی که د دې سبب شي چې د خلکو توجو د قران کریم له پیغامه بل لور ته کړي، هغه ډېر بد دی، که د عبادت په ډول وي، بدعت دی، که غیر دیني وي، له بدوالي سره وسیلې ته تر هدف ډېر اهمیت ور کړل شوی دی.

پیغام دوهم/33

د قران کریم یوازې الفاظ جالب نه دي، لوی کمال یې په هغه پیغام کې دی چې د بشر لپاره یې راوړی او د هغه په عملي کېدای یې له بدو ورځو ښو ورځو ته د تگ زېری ورکړی دی.

قران کریم په گڼو ځایونو کې خلک دې ته رابللي دي چې تاسو له فکره کار واخلي، د قران په پیغام او آیاتونو کې فکر وکړئ، یوازې د تبرک لپاره نه دی، یو کس که په سینه پسې ټوله شپه قران کریم نیولی وي، خو سهار یې په هدایاتو عمل نه کوي، دې کس ته د قران کریم گوتڅنډنه ده چې عذاب به ور کول کېږي، زموږ ټولنه یوازې دې ته اړتیا نه لري چې په قران کریم تبرک تر لاسه کړي، بلکې په هغه پیغام عمل ته اړتیا لري چې د بشریت لپاره په دې کتاب کې راغلی دی.

بدمرغي او منحوسیت د انسان په اعمالو کې دی، انسان ته هر څه له خپله عمله ور پېښ دي: [قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ] {یس: 19}.

ترجمه: دوی ویل: بدفالي له تاسو سره ده. یعنې ستا عمل د بدفالي او بدمرغي سبب کېږي.

موږ ته قران کریم یادونه کړې ده چې دین هغه څوک زده کولای شي چې کوشنې ورته وکړي (عنکبوت: ۶۹) او د خپل ځان حال هغه څوک بدلولای شي چې جمعي هڅې ورته وکړي (انفال: ۵۳، رعد: ۱۱)؛ مگر موږ د دغه پیغام عملي جنبې ته نه گورو، یوازې د کتاب په ورقو برکت راته کافي معلومېږي. نبي علیه السلام خلک د قران کریم زدکړې ته هڅول: «إِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ بِهَذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا، وَيَضَعُ بِهِ آخِرِينَ» (۱).

ترجمه: یقینن الله تعالی په دې کتاب ځینې کسانو ته عزت ورکوي او نور بیا په رسوا کوي.

"اللهم علمه الكتاب" (۲)

پیغام دوهم/34

ترجمه: ای الله! په کتاب یې پوه کړه.

څوک په دې کتاب عزت تر لاسه کوي، څوک خوارېږي؟ قران کریم په گڼو ځایونو کې ویلي:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّذِي هِيَ أَقْوَمٌ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا [الإسراء: 9]

ترجمه: دغه قران په رښتیا ډېرې غورې لارې ته هدايت کوي او هغو مومنانو ته چې نیک کارونه کوي د ستر اجر زېری ور کوي.

په قران کریم کې هدايت دی، د عمل لپاره پکې احکام دي؛ که څوک په هدايت نه پوهېږي او په احکامو یې خبر نه وي، نو عمل به له کومه شي؟ دغه کس به هم په غونډه کې قران کریم وایي چې هم دی برکت تر لاسه کړي هم یې غونډه برکتمنه شي.

قران کریم د عمل کتاب دی، څوک چې عمل په وکړي هغه برکت ځنې تر لاسه کوي، څوک چې عمل نه په کوي، تلاوت یې د هغه لپاره د لا زیات وبال سبب کېږي، د يهودو په صفاتو کې الله تعالی ذکر کړي دي چې دوی د کتاب تلاوت کوي، خو عملي اړخ یې کمزوری دی:

أَوَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ. [البقرة: 113]

ترجمه: او يهودو ويل، نصارا په ديني لحاظ هيڅ شی نه دي، او نصاراو ويل، يهود په ديني لحاظ پر هيڅ شي هم نه دي، په داسې حال کې چې دوی کتاب هم تلاوت کاوه، د دوی په شان خبرې هغو هم کولې چې علم یې نه درلود.

پیغام دوهم/35

دلته د یهودو او نصاراوو د اختلاف ته اشاره شوې ده چې دوی په داسې حال کې یو د بل دین او تدين ردول چې د الله کتاب یې هم تلاوت کاوه، د هغه پر پیغام یې خور نه نیوی، د الله کتاب چې په دې اړه څه ورته ویلي وو، هغه یې نه عملي کول، د تلاوت ترڅنګ یې په دین کې یو له بل سره اختلاف و. قران کریم وايي: د مکې مشرکانو هم د دوی په شان ویناوې کولې، هغوی هم نورو ته نسبت کاوه چې تاسو په دیني لحاظ پر هېڅ دین نه یئ، زموږ دین حق دی.

جالبه به هغه وخت وي چې دقران کریم دغه پاسنی ایت د هغې غونډې په شروع کې تلاوت شي چې یوې مذهبي فرقې د بلې مذهبي فرقې په مخالفت کې جوړه کړې وي، د ایت تر تلاوت وروسته سمدستي مناظر اسلام ووايي چې بریلوی په دیني لحاظ هېڅ شی نه دی، زموږ تگلاره ډېره قران او سنت ته نژدې ده، سلفیان هم ډېر افراطیان دي، د هغوی لار هم ناسمه ده، موږ اعتدال مرعات کړی، شیعه بیا تر دې یادو دوو ډلو ډېر گمراهان دي، خوارج بیخي د اسلام له دایرې وتلي دي.

نن چې موږ سترې مذهبي غونډې وینو، په سر کې یې د قران کریم ایاتونه تلاوت شي، ورپسې د قران کریم د پیغام رسونې په پار علماؤ ته د وینا بلنه ور کړل شي، عوام د دې لپاره ورته ناست وي چې د خدای د کتاب په پیغام پوه شي، دوی چې را ولاړ شي، همدغه کیسه ورته کوي چې موږ پر حق یو، زموږ فکري مخالفین ټول پر ناحقه دي، د شیخ القرآن والحديث په القابو نازول شوی کس هم د دې پر ځای چې خلک د الله په کتاب پوه کړي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم تگلاره ورته بیان کړي، د قران کریم د زدکړې فضیلت ورته ذکر کړي،

پیغام دوهم/36

له بدو اعمالو یې نفرت په زړونو کې پیدا کړي، په ټولنه کې یې نیکو کارونو ته وهڅوي، تعلیم ته یې تشویق کړي، زغم او صبر ته یې راوبولي، د یوه مسلمان پر بل مسلمان حقوق ورته بیان کړي، پر هر مسلمان د ناحقه ټاپو لگولو او تهمت ویلو گنا ورته روښانه کړي، دی هم د مذهبي اختلاف لمن ونیسي، د اسلام د روح پر ځای له خپلې تگلارې د دفاع په لار کې د خپل ځان کارنامې ورته بیانوي، د خدای د عظمت پر ځای د خلکو عظمت ورته بیانوي، د دین د حقانیت پر ځای د خپل ځان حقانیت ورته بیانوي.

الله دې رحم وکړي، له مور سره دې ټولو ته سمه لار وښيي، د ټولني لپاره د پوهانو کار دا وي چې هغه ټولنه له انتشاره وساتي، متحده یې کړي، د ټولو اقدارو، فکري مکتبونو او ډلو لپاره مشترک ټکي پیدا کړي او پر همدې نکتو یې د متحد ساتلو په پار هڅې کوي، زموږ بدمرغي داده چې عالمانو مو د ټولني د انتشار لپاره ملاتړلې ده، د مذهب او دین په نوم دغه انتشار به د ټولني لپاره ډېرې بدې پایلې ولري، هیله ده خلک د قران کریم پر پیغام سره راټول کړل شي، نه دا چې د قران کریم په نوم سره وویشل شي، د رسول الله ص صلی الله علیه وسلم د طریقې په نوم اتحاد ته را وبلل شي، نه دا چې هغه طریقه د اختلاف ذریعه جوړه شي. په دې توگه به هم ټولنه خرابه شي، هم به دین بد نامه شي او هم به پوهان و عالمان خپل حیثیت پکې وبايلي.

۳۱/۱/۲۰۲۲

سرچینې:

(۱) صحیح مسلم، کتاب صلاة المسافرين و قصرها، باب فضل من يقوم

بالقران ویعلمه... ح: ۸۱۷)

(۲) رواه البخاري.

په قران د پوهېدنې اصول او تفسيري تگلاره

په قران د پوهېدنې او د تفسیر لپاره یې ځینې ټکي باید په نظر کې ونیول شي چې له قران څخه مفهوم اخیستل او په مطلب یې پوهېدل لوستونکي ته اسانه شي .

اول: قران کریم باید په قران کریم تفسیر شي ، دا ځکه چې د قران ځینې مجمل ایاتونه بېرته په قران کریم کې مفصل راغلي دي چې د تفسیر لپاره یې خپله دغه ایاتونه کافي دي .

دویم: قران کریم ته باید په خالي ذهن راشو ، هیڅ مخکنی فکر و دريځ باید له ځان سره ونه لرو او د یوه فکري مکتب په پلوي به د هغه تفسیر نه کوو ، قران دې یوازې په دې نیت وکتل شي چې خپله قران کریم څه وایي؟ نه دا چې له قران څخه د خپل دريځ او خپل فکري مکتب لپاره د تایید دلایل و تراشل شي .

درېیم: د قران یوه برخه دې په بله نه وهل کېږي ، د هغه ایاتونه ددې لپاره نه دي چې خپله د هغه د ایاتونو ځواب په وشي ، یو له بل سره ټکر وبلل شي ، دواړه یا یو له عمل څخه وایستل شي ، بلکې قران کریم د زمانې په یوه اوږده پړاو کې راغلی دی ، چې طبعن یې احکام تدریجي دي ، د یوه شي په اړه د زمانې ، مکان او د ټولني حالاتو ته په کتو بېلابېل احکام ور کول شوي دي ، په دې د پوهاوي لپاره باید د هر یوه حکم د نزول وخت ، تقاضا او هغه شرایط وکتل شي چې دغه حکم پکې راغی دی .

پیغام دوهم/38

خلورم: د قران کریم الفاظ، اصطلاحات، جملې، کنایې، اشارې،
ضمني مفاهیم، استعارې او هر څه د عربي ژبې دي، که مور غواړو
چې په مفهوم یې ځان پوه کړو، نو لومړی به عربي ژبه زدکړو، دویم به
د هغه تفسیر، د یوې کلمې معنا، د یوې جملې مفهوم، استعاره، کنایه
او هر څه د هغه وخت په عربي، د حدیثو په کتابونو، د اصحابو په
اقوالو او د عربانو په اشعارو کې لټوو.

پنځم: د قران کریم ایاتونه یو له بل سره تړلي دي، ربط سره لري، یو یو
یې تفسیروول یا له قران کریم څخه د یوه یا نیم ایت را اخیستل او بیا یې
تفسیر ناسم کار دی، له قران څخه به داسې مفهوم نه اخیستل کېږي
چې د اسلام له عمومي روح او د قران کریم له عمومي تگلارې سره
مخالف وي، بلکې د یوه ایت په تفسیر کې به د هغې موضوع اړوند د
نوور ایاتونو مفهوم ته پام کېږي بیا به یې تفسیروي.

شپږم: د قران کریم د ایت، جملې یا توري گڼې معناوې کول، ناسم
تفسیر دی، دا سمه ده چې یو لفظ، یا جمله یا متل به د څو مفاهیمو
لپاره استعمالېږي، اما هر ځای چې وکارېږي، هلته خپل ځانگړی
مفهوم ور کوي، ټول هغه مفاهیم چې دی ورته کارېږي هغه په یوه
مشخص ځای کې نه ترې اخیستل کېږي، په دې سره خلک د قران
کریم په تفسیر کې شکمن کېږي او اصل هدف ورکېږي.

اووم: تر وسه به هڅه کېږي چې د قران کریم مفاهیم په هغه ډول بیان
کړل شي لکه څنگه چې یې د الفاظو، جملو او سیاق و سباق غوښتنه
وي، مگر که یوه قرینه راشي چې لفظ او جمله له خپل اصل مفهوم
څخه اړوي او تر حقیقي یې مجازي مفهوم قران کریم او په مجموع
کې د اسلام روح ته نژدې وي.

پیغام دوهم/39

اتم: قران کریم اصل او متن دی، سنت او حدیث یې تشریح کوي، نو په شرحه باید د قران قاطع احکام مات نه شي او نه زیاتوب پر وشي، یوازي د تشریح برخه کې سنت او حدیث کفایت کوي.

۲۱/۳/۲۰۲۲

په منصوبي مسایلو د پوهاوي لپاره

د یوې تاریخي قضیې لپاره اړینه ده چې د هغه وخت شرایط په پام کې ونیول شي، که موږ نن د احمد شاه بابا د وخت پر تاریخي پېښو څېړنه کوو، ملامت او سلامت پکې پیدا کوو، نو د هغه وخت له شرایطو سره سم به قضاوت کوو، د نن په عینکو کې که ورته وگورو نو د هغه وخت بیخي زیات کارونه او فیصلې به ناسمې راته ښکاره شي، له دې امله پر تاریخي پېښو د قضاوت لپاره د هغه وخت په حالاتو او شرایطو باید پوه شو، ټولنه، مکان و زمان به په نظر کې نیسو، که نه له دې پرته قضاوت به هسې د پانده لکړه وي که هر ځای ولگېده.

شرعي نصوص هم د زمانې په یوه خاص مقطع کې راغلي دي، یوې خاصې ټولنې ته راغلي دي، چې په ځانگړو زمانې و مکانې، ټولنیزو، سیاسي، اقتصادي او پوځي شرایطو کې یې قرار در لود، د هغې ټولنې یو خاص کلتور و، ځانگړې ژبه یې وه، چې طبیعي خبره ده هره ژبه به د سونو کلونو تر تېرېدلو وروسته د هغه وخت له ژبې سره په هره برخه کې توپیر ولري، یو متل، یوه اصطلاح، یوه قاعده او... کله له خاصو حالاتو، ځانگړي وخت، یا مشخص مکان څخه را پیدا کېږي چې د هغه حالت، وخت او مکان یا تقاضا هم یو خاص حد وي، ټول وخت نه پاتېږي، له دې امله نو په شرعي نصوصو کې چې کوم احکام راغلي دي، کومې لارښوونې دي، توصیې شوې دي، ترټنې، وعیدونه او گوتڅانډنې دي، یا بل لور ته ثوابونه، ښیگنې او نیکی دي، دا حتمن د

پیغام دوهم/41

هغه وخت تر حالاتو، ټولنې، وخت و زمان پورې په یوه نه یو ډول اړه لري، چې پرې د پوهاوي لپاره پر دې یادو ټکو نظر ساتل اړین دی. په دې هر څه د ښه پوهېدلو لپاره باید مور دغه یاد هر څه تر نظر تېر کړو، له دې سره به په عربي ژبه هم پوهېږو، ټول هغه وسیله وي علوم او ذرایع به له یاده نه باسو چې له مور سره د شرعي متن په پوهاوي او ترې په اجتهاد کې مرسته کوي، تر دې هر څه وروسته مور کولای شو چې له شرعي نصوصو تر ډېره حده سم او درست استنباط وکړای شو. په دې تگلاره مور د عمومي او خصوصي احکامو تفکیک په اسانۍ کولای شو، اوږد مهالي او لنډ مهالي احکام پېژندلای شو، د فرضو، واجبو، سنتو او مسحبو توپیر کولای شو، فرد ته متوجې او امر له هغو جلا کولای شو چې ټولنې ته متوجې وي، په حکمت او فلسفه یې ځانونه پوه کولای شو، د وخت او حالاتو سره سمون ور کولای شو، د مکان او ټولنې له غوښتنو سره سم تفسیر کولای شو چې نه به یې منطقه ښکاري، نه به یې معقولیت ختم شوی وي، نه به د دین او شریعت له عمومي روح څخه لرې شوی وي او نه به یې د ټولنې خلکو ته ستونزې را ولاړې کړې وي.

یو مثال:

په بخاري او مسلم کې یو حدیث دی چې د جامې له څړولو څخه منعه کوي: **عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ مِنَ الْإِزَارِ فِي النَّارِ».** (۱)

ترجمه: له رسول الله ص صلی الله علیه وسلم څخه نقل دی چې ده ویل: لنگه چې تر بجلکو کښته شي هغه به په اور کې وي.

پیغام دوهم/42

په دغه روایت د پوهاوي لپاره اړینه ده چې د هغه وخت ټولنه مطالعه کړو، د شان ورود په اړه یې فکر وکړو، حکمت یې وگورو او د دې موضوع ټول روایات هم تر نظر تېر کړو.

که ددې روایت الفاظ وگورو، نو یو ډول نیوکه دا پر کېږي چې که انسان ته وعید وای، نو باید د «ما» پر ځای یې «من» ویلي وای چې ما غیر ذوی العقولو ته کارېږي او من ذوی العقولو ته استعمالېږي، نو که جامه په اور کې اچوي، د دې وعید نو انسان ته ولې وشي؟ دویم دا چې عربانو پخوا د تکبر له مخې یوه غټه جامه د شاله لورې څړوله، په دغسې احادیثو کې زیاتره هماغې د تکبر څړول شوې جامې ته اشاره ده.

درېم دا چې په نورو حدیثونو کې له غه کاره په هغه صورت کې منعه شوې ده چې د تکبر په نیت وي، په یوه حدیث کې دي:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَنْظُرُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى مَنْ جَرَّ إِزَارَهُ بَطْرًا». (۲)

له ابو هريره رض روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ویل: د قیامت په ورځ الله تعالی هغه کس ته نظر نه کوي چې د تکبر له مخې لنگ څړوي.

د امام بخاري رحمه الله نظر هم دغه دی چې که څوک د تکبر له مخې جامه څړوي، هغه تر دې وعید لاندې دی، ځکه یې باب کې د خیلاء یادونه کړې ده.

د هغې قاعدې له مخې چې د قران کریم ځینې آیاتونه د قران کریم په نورو آیاتونو تفسیرېږي او د حدیثو دا هم دغه ډول، نو د مخکې مجمل حدیث حکمت په دې وروستي حدیث کې ذکر شوی دی چې که د

پیغام دوهم/43

تکبر له مخې دا کار خوګ کوي، نو د خدای له قهر سره به مخ شي، اوس خبره روښانه شوه چې د جامو له څړولو او څکولو ولې منعه شوې ده؟

لنډيز:

دا يو مثال و، چې ما غوښتل د خپلې خبرې لپاره يې د سند په توګه وړاندې کړم، په قران کریم او خصوصن په حديثونو د ځان پوهاوي لپاره اړينه ده چې یاد کړي ټکي ټول په نظر کې ونیول شي. په قران کریم که د استوی علی العرش، الهی معیت، ساق، ید الله، وجه الله او دې ته ورته نور موضوعات دي چې که د تفسیر په اړه يې دغه تګلاره په نظر کې نیول شوې وای، نو هغه اختلافات او بېلابېل افراطي دريځونه به نه رامنځته کېدلای چې اوس يې په کتابونه کې لولو، د خلکو ویناوې يې په اړه اوړو او پر همدې اختلافاتو د یو بل د تکفیر شاهدان یو.

عیني مسله د حديثو هم ده؛ که سم روایاتو يې له ناسمو بېل شوي وای، د تفسیر او تعبیر لپاره يې منطقي، معقوله، قران کریم ته نژدې، د دین له روح سره سمون لرونکې تګلاره غوره شوې وای، نو د دې اختلافاتو او ټاپو لګولو شاهدان به نه وای، اوس هم وخت لرو چې په دې اړه فکر وکړو، سمه تګلاره تعقیب کړو، نه یوازې د اختلافاتو د حل لپاره؛ بلکې د الهی کتاب د سم تفسیر او نبوي احادیثو د ښه تعبیر لپاره هم دا کار اړین دی، په دې سره به د اختلافاتو او تکفیرولو لړۍ یو څه سلو شي او خلک به د ارام سا واخلي.

۲۱/۱/۲۰۲۲

پیغام دوهم/44

سرچینې:

(۱) صحیح البخاری، کتاب اللباس، باب ما اسفل من الکعبین فهو فی

النار، ح: ۵۷۸۷)

(۲) (بخاری، کتاب اللباس، باب من جر ثوبه من الخیلاء، ح: ۵۷۸۸)

په نصاب کې تر وخت تېر موضوعات

زموږ د مدسو او پوهنتون په نصابونو کې لاهم داسې مضامین تدریسېږي چې په نړۍ کې مصداق نه لري او د مصداق د پیدا کولو لپاره یې څو سوه کاله شا ته تگ کوو؛ یا هم داسې مواد دي چې ځای یې تر هغه ښه بدیل نیولی دی، لکه مسواک ته برس، په خاورو لاس مینځلو ته صابون، د استنجا د ډبرو یا لوټو پر ځای تشاب کاغذ او داسې نور.

په شرعي متن کې د موضوعاتو دوه بده دي، یوه یې له دې امله ذکر شوې ده چې ورته اړتیا وه، تر دې ښه بدیل وجود نه درلود یا هم یوازې د انساني ټولني اړتیا وه، لکه د مسواک بدیل نه وو او د غلام یادولو یوازې اړتیا وه ځکه ټولنه کې لویه فیصدي وه، مجبورن باید یوه حللاره ورته پیدا شوې وای. بل خوا د موضوعاتو اروایي و تعبدي بعد دی چې د انسان له نفس او د خدای له عبادت سره تړلی دی.

نو کوم موضوعات چې تعبدي او اروایي اړخ لري، لکه: لمونځ او ماثوره دعاوې و اذکار، دا مواد تر وخت نه تېرېږي هر وخت په ټولنه کې ورته اړتیا شته او باید تدریس شي. بل لور ته هغه موضوعات دي چې یا یې بدیل وجود نه درلود، لکه: مسواک، په لوټو یا تیرو استنجا، په خاورو د لاس یا لوبني مینځل، دا هغه شیان دي چې په تېر وخت کې یې ښه بدیل وجود نه درلود. اوس باید په کتاب کې د مسواک ځای برس او کریم ونیسي او که مسواک یاد شي په څنگ کې د برس او کریمو یادونه هم وشي، دا به ښه وي. همدا شان تر لوټو او ډبرو

پیغام دوهم/46

تشاب کاعذ ډېر بڼه دی، باید د ډبرو و لوتو پر ځای نور کاغذ یاد شي او هم د لاسونو و لوبنو په مینځلو کې د خاورو ځای شامپو و صابون ونیسي.

د فقهې په کتابونو کې راغلي دي چې تر استنجا وروسته به لاسونه پر دېوال میني یا که په لوبني کې سپي وڅټل هغه به په خاوره وهي، دلته هدف د لوبني او لاس پاکوالی دی، نو که له خاورې پرته دا هدف یو بل شي په ډېر بڼه ډول ترسره کاوه، بیا به هم خاورې یادوو؟ په حدیث کې یې ځکه یادونه شوې وه چې شامپو نه وه، که شامپو وای، حتمن به یې یادونه کړې وه او خاوره به چا څه کوله؟

بل اړخ د غلامانو د موضوع دی، غلام د عربي جاهلي ټولني لاینفک جز و؛ که په شرعي متن کې د هغوی د ستونزو په اړه هدایت نه وای ور کړل شوی هم د هغه خت ټولنه په زحمت اخته کېده. د غلام یادونه د دې لپاره نه وه چې خلک د غلام نیولو ته وهڅوي، بلکې هدف په ټولنه کې د شته غلامانو ختمول وو؛ ځکه به یې په هر شي کې د یوه غلام د ازادولو توصیه کوله. اوس چې په نړۍ کې د غلامانو هغه پخوانی ډول ختم شوی دی، نور باید بحث ور باندې ونه کړو، خپل وخت په داسې بحثونو کې تېر نه کړو چې هغه گټه نه لري او د تاریخ برخه گرځېدلي دي.

د بشري اړتیا له مخې په شرعي متن کې د خلافت یا امارت یادونه هم شوې ده. عربو د رسول الله ص صلی الله علیه وسلم په وخت کې ټولمنلی نظام نه در لود، هغوی قبیلې وې او هرې قبیلې ځان ته واکمني او پاچاهي پر یوه موتي ځمکه کوله. رسول الله ص صلی الله علیه وسلم پوهېده چې پر عربو د یوه نظام په نه شتون کې دوی بیا په خپل

پیغام دوهم/47

منځي جگړو سره اخته کېږي، له دې امله يې د يوه نظام بنياد کېښود، په حديثونو کې يې د همدې اړتيا له مخې يادونه هم راغلې ده. اوس چې خلافت وجود نه لري، نو په نصاف کې د خلافت په اړه بحث لوستونکو ته څه گټه لري؟

بايد پر دې بحث وشي چې د اوس وخت اړتيا څه ده؟ نړۍ نوره د خلافت دورې ته نه ستنېږي، په اسلامي دنيا کې د ملتونو وېش ته په کتو نور تر يوه خلافت او يوه واکداره لاندې د دې گڼو ملتونو را يوځای کول شوني نه برېښي، تر دې دا ښه ده چې ملتونه پر خپل ځای ومنل شي، د يوه خلافت پر ځای د گڼو ملتونو يوه اتحاديه رامنځته شي، د خلافت تر موضوع دا هم نوې ده، هم اوسمهال ممکنه ده او اسلامي نړۍ تر بل هر چا ډېره اړتيا هم ورته لري.

زمور غلطي دا ده چې د يوه عيني شي له منځه وړلو باندې انرژي مصرفوو، د يوه تېر شي راوړلو ته کار کوو، اما دا نه شو کولای چې له عينيت سره د ټکر پر ځای بايد تعامل وکړم، له نويو حالاتو او شرايطو سره بايد مخ شم او حللار ورته وباسم. مور ته اوس هم نړۍ د کفر او اسلام ترمنځ وېشلې ښکاري، فکر کوو چې زمور اسلامي وروڼه او اسلامي امت به له مور سره مرسته وکړي، لاس به راکړي، د نامسلمانو همکاري به ايله کړي، اما عملن داسې هيڅ نه تر سترگو کېږي بلکې بالعکس خبره ده. نړۍ اوس پر ملتونو وېشل شوې ده، د پخوا په شان ديني هويتونه اوس په نړۍ کې مهم نه دي، ملي هويت سرې کرښې دي، نو تش په خيالونو کې خپل ملي هويت د ديني هويت په جذبې کې قرباني کول، د ځان غلول دي نور په عيني شرايطو کې هيڅ بدلون نه راوولي.

پیغام دوهم/48

مور دا نه سنجوو چې زما مبارزه په نړۍ کې شرایط بدلولای شي که نه؟
که ټوله نړۍ کې ملي هویتونه وي، لا هم مور دا درک نه لرو چې نور د
پخوا په شان نړۍ پر دیني هویتونو وېشل له امکانه وتلې خبره ده، اوس
تر دې هويت خلکو ته ملي هويت مهم دی او د خپلو ملي گټو په رڼا
کې خپلې سیاسي، کلتوري، نظامي، اقتصادي او ډیپلوماتیکې اړیکې
تنظیموي.

بشر له پيله تر اوسه ورو - ورو د تکامل پړاونه وهي؛ دلته تکامل په هغه
ډول نه یادوم چې ډاروین یې یادونه کوي، بلکې له تکامله مې هدف
له وروسته پاتيوالی او غیر عصريتوب څخه چټکوالي او عصريتوب ته
د نړۍ کړندۍ سفر، موخه ده.

حج ته پخوا خلک د کاروان په شکل تلو، میقات ته په رسېدو به یې
احرام تړی، په دې کې به میاشتي لگېدلې، اما نن په الوتکه کې په ډېر
چټک، خوندي او اسانه ډول حاجیان وړل کېږي.

جنگ کې اسان، تورې، غشي، نېزې او ډالونه کارېدل، اما نن طیارې،
توپونه، ټانگان، موټر، وړې او غټې وسلې کارېږي.

د کښت په برخه کې همدومره بدلون راغلی، د تعلیم په برخه کې هم، د
صنعت برخه بیخي حیرانونکې ده، د ژوند ډولونه بدل شوي دي، لنډه
دا چې په هره برخه کې ژور بدلون راغلی دی او دا هر څه د تکامل په
نتیجه کې راغلی دی.

حتا هغه ډلې/اشخاص چې په یو ډول هم تکامل نه مني، د هغوی په
نظریاتو کې هم له ورايه تکامل جوت دی. د طالبانو په تېره دوره کې
ټلویزیون ته اجازه نه وه، اوس شته، عکس بند و، اوس اخیستل کېږي،
ښځې له کاره بندې وې، اوس ان د ټلویزیون پر پرده رښکاره کېږي، د

پیغام دوهم/49

دوی په حکومت کې کار ورسره کوي. دا د هغوی په نظریاتو او عمل کې ښکاره او محسوس تکامل دی.

د مدرسو اوسنۍ درسي نصاب بیخي تر وخت تېر دی. مواد یې هم ټول زاړه دي، حتا د عربي د زدکړې په برخه کې هم بیخي ډېر کمزوری دی او هیچا ته د عربي د زدکړې توان نه لري. فقهي برخه یې همداسې، د تفسیر، حدیثو، اصولو التفسیر، حدیث او فقه، تاریخ، اخلاقیاتو، جدیدو معاملاتو، نړۍ والو اړیکو، د سیاسي نظام ترکیب او بالاخره له ټولني او نظام سره د تعامل او برخورد برخه یې هم په صفر کې ضرب ده.

د پوهنتون برخه هم تر مدرسې ښه نه ده، دلته هم د نړۍ د پوهنتوني نصاب په کچه خورا زیاتې نیمگړتیاوې شته، هم نصاب کمی لري، هم یې استادان لري، هم شاگردان، هم چاپیریال لوړو زدکړو ته نه دی جوړ او هم یې وسایل کم دي.

د مکتب او مدرسې له اولې ورځې مور خپلو ماشومانو ته غیر ضروري، تر وخت تېر او تر سویه لوړ مواد وایو، ور زدکوو او ویلو ته یې مجبوره کوو.

زموږ په دې برخه کې ډېرو سمونو، زیاتونو، کمونو، سکینلو، اخیستلو، غورځولو، بدلولو او اصلاح کولو ته اړتیا ده.

۲۲/۲/۲۰۲۲

د انځور اخیستلو شرعي حیثیت

انځور اخیستل هم یوه اختلافي موضوع ده، په دې اړه گڼ کتابونه د بېلابېلو فکري مکتبونو ته منسوبو کسانو لیکلي دي. د کم کیف له یو څه اختلاف سره زیاتره یې په دې اند دي چې له اړتیا پرته انځور ناروا دی.

زما په اند که د دې موضوع ټول احادیث سره یو ځای شي، مطلق یې د مقید په رڼا کې وکتل شي، د حدیث شان ورو د تر نظر تېر شي، که د حکم خپل خاص مورد وي، په نظر کې ورسره نیول شي، د واقعي په اړه راغلي احادیث که مطلق راغلي وی که مقید، شوي پېښه د هغه تفسیر وگڼل شي او په همدې رڼا کې دغه روایت شوي ټول احادیث تفسیر شي، هیڅ یو یې له نورو مجرد او بېل تفسیر نه شي، یوازې یو حدیث یې د حکم اخیستلو لپاره کافي ونه گڼل شي، په دې توگه اختلاف هم له منځه ځي، که بیخي ورک نه شي کمبري حتمن، د نصوصو سم، منطقي او معقول تفسیر به هم وړاندې شي چې نه به واقعیت له نظره لوېدلی وي، نه به نصوص مجرد تفسیر شوي وي، نه به شانزول او شان ورو د له پامه اچول شوی وي او نه به یو نص په بل وهل شوی او ترمنځ به یې ټکر ته په لوی لاس زمینه برابره شوې وي.

تر دې وضاحت وروسته زه د انځور اخیستلو په اړه هغه روایت راوړم چې شان ورو د یې خپله پکې ذکر شوی دی او د حکم حیثیت یې هم ځنې معلومېږي:

پیغام دوهم/51

عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ، وَأُمَّ سَلَمَةَ ذَكَرَتَا كَنِيْسَةَ رَأَيْتَهَا بِالْحَبَشَةِ فِيهَا تَصَاوِيرٌ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَوْلَيْكَ، إِذَا كَانَ فِيهِمُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ، فَمَاتَ، بَنَوْا عَلَيَّ قَبْرَهُ مَسْجِدًا، وَصَوَّرُوا فِيهِ تِلْكَ الصُّورَ، أَوْلَيْكَ شِرَارُ الْخَلْقِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ». (١)

ژباړه: له عائشې رضي الله عنها څخه روایت دی چې ام حبيبي رض او ام سلمې رض رسول الله ص صلی الله عليه وسلم ته کلیسا ذکر کړه چې دوی په حبشه کې لیدلې وه، په هغې کې تصویران وو، رسول الله ص ص ورته وویل: د هغوی چې به نیک سړی وفات شو، دوی به یې پر قبر عباتخانه جوړه کړه، د هغه انځور به یې پکې نقش کړ، نو دا به د قیامت په ورځ د الله په خوا کې ډېر بدترین کسان وگڼل شي.

دغه حدیث د انځور هغه علت په ډاگه کوي چې ولې حرام شوی دی، شان ورود یې روښانه کوي چې دغه حکم تر چیشي ور کول شوی دی او دا هم روښانه کوي چې ایا دغه حکم خاص دی که عام؟

هر هغه تصویر چې خلک یې عبادت کوي، یا د تقدس تر حده ورته احترام لري، دغه انځور هر وخت حرام دی. له انځور څخه منعه د همدې لپاره وه چې خلکو یوازې د هغه کسانو انځورونه ساتل یا یې اخیستل چې تقدس یې ورته در لود، رسول الله ص ص یې علت بیان کړ، چې دغه انځورونه د هغو نیکانو خلکو وو، چې له دوی سره یوځای یې ژوند کاوه، کله چې به مړه شوو، خلکو یې د یاد تازه کولو په پار انځورونه جوړول، بیا به همدا انځور وروسته نسل ته پاته شو، هغوی به د خپلو پلرونو هدف ورک کړ، فکر یې کاوه چې هغوی یې عبادت کاوه، نو دوی به یې هم عبادت پیل کړ.

پیغام دوهم/52

په کور کې د انځور د نه ساتلو عامل همدغه کېدلای شي چې ایينده د عبادت وسیله نه شي، حتا دومره سختي پر شوې ده چې مطلق انځورونه یې بند کړي دي، یعنی یو ځای حکم له علت پرته ذکر شوی دی، یا ممکن رسول الله ص ص مطلق حکم ور کړی وي، یا ښایي له راویانو څخه مطلق روایت شوی وي هغوی یې علت او شان ورود نه وي روایت کړی.

له انځور څخه که هدف د خلکو گمراه کول وي، مثلن: یا د خدایي عبادت پر ځای، خلک د هغه عبادت هم پیل کړي یا یې همدومره احترام وکړي، یا هم دا فکر خلکو ته ور کړل شي چې انسان هم کولای شي چې د خدای په شان مخلوق جوړ کړي، نو د انسان انځور وباسي او په دې توگه د خلکو په اذهانو کې د خدایي عظمت د کمولو شیطاني هڅه کوي، له دې امله هغو کسانو ته هم گوتځنډنه شوې ده چې په دې هدف انځور سازي کوي، روایت کې راغلي دي:

عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مُتَسْتَرَةٌ بِقِرَامٍ فِيهِ صُورَةٌ، فَتَلَوْنَ وَجْهَهُ، ثُمَّ تَنَاوَلَ السِّتْرَ فَهَتَكَهُ، ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ مِنْ أَشَدِّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، الَّذِينَ يُشَبِّهُونَ بِخَلْقِ اللَّهِ». (٢)

ژباړه: له عائشې رض روایت دی، دې ویل: رسول الله ص ص ما ته راغی، ما د نري ټوکر یوه پرده ځړولې وه چې پر هغې انځور جوړ شوی و، د ده د مخ رنگ سره واوښت، بیا یې پرده څپرې کړه، وې ویل: د قیامت په ورځ هغو کسانو ته سخت عذاب ور کول کېږي چې له الهي تخلیق سره مشابهت کوي.

پیغام دوهم/53

دغه حدیث روښانه کړه چې له الهي تخلیق سره مشابهت کول، د الهي تخلیق له عظمت څخه د مخلوق غافله کول دغسې حرام دي لکه څوک چې د خدای له عبادته خلک گرځوي.

اوس خبره صفا شوه، د انځور د حرمت دوه اساسي عوامل دي چې دواړه یې له شرک څخه د اسلامي ایمان د ساتلو لپاره دي. که نن هم څوک د عبادت لپاره انځور څړوي، لکه ځینو کسانو د پیرانو عکسونه په موټر یا رکشه کې څړولي وي چې بیا یې موټر له اوبستلو بچ شي یا هم غلانه شي یا دې ته ورته، دا حرام او مشرکانه عمل دی، یا دا هدف ولري چې د خدای له تخلیق سره مشابهه تخلیق کوي، د دې لپاره چې د الهي تخلیق له امله چې د خدای کوم عظمت د مخلوق په ذهن کې دی، هغه ته صدمه ورسوي، نو دا شیطاني عمل دی چې خلک د مخلوق له خالقه گمراه کوي، الله به یې سخته سزا ورکړي.

که د انځور په اخیستلو کې دا دوه علتونه وجود ونه لري، یا هم دومره ورته اړتیا وي لکه د نن زمانې په ډیجیټل نړۍ کې، نو بیا انځور اخیستل حرام نه دي، بلکې په ټولنه کې د امن، استقرار او مجرمانو د نیولو لپاره اړین دي، د کاروباري چاپیریال د خونديوب لپاره لازمه ده چې ډیجیټل وسایل وکارول شي چې د معاملاتو په برخه کې ډاډ رامنځته شي؛ نو نه یوازې انځورونه حرام نه دي، بلکې اړین دي.

۲۶/۳/۲۰۲۲

سرچینې:

(۱) صحیح مسلم، کتاب المساجد و مواضع الصلاة، باب النهي عن

بناء المسجد علی القبور واتخاذ الصور فیها... ح: ۵۲۸

(۲) صحیح مسلم، کتاب اللباس والزینة، باب لا تدخل الملائكة بیتا

فیه کلب ولا صور، ح: ۲۱۰۷

له اوسني افغان دولت سره جنگ زموږ په گټه دی او که تعامل؟

په هیواد کې د نظام تر سقوط وروسته ډېری کسان چې یا په خارج کې دي یا هم یې په تېر نظام کې کار کاوه په دې فکر دي چې باید د اوسني دولت خلاف وسله وال مقاومت وشي او دا زموږ د هیواد په گټه دی، دوی د دې لپاره مبارزه هم کوي، په ټولنیزو رسنیو کې د دې لپاره فعالیت هم کېږي او که یو ځای یو غلچکی برید شوی وي، نو دوی ورته هوا هم ورکوي.

خو جنگ د دوکان یوه سودا نه ده چې که گټه یې کړې وي هم تر یوه کوره به محدوده پاته شي او که زیان یې وکړ هم تر هغه کوره به منحصره وي، جنگ یوه ټولنیزه پدیده ده چې تخریب، زیان او وړانۍ یې نه یوازې د هغې سیمې اوسېدونکو ته رسېږي بلکې له هغې سیمې لرې پراته قومونه یې هم له تاثیراتو خوندي نه پاتېږي. نو د یوه داسې کار لپاره ډېر فکر په کار دی، په ډېره سنجېده گي باید په دې اړه خبرې وشي، خلکو ته مشوره ورکړل شي او دې فعالیت ته لاس ور واچول شي، اما موږ که له یوه جنکه ځانونه خلاصوو، بل ته لاس ور اچوو.

د دغه جنگ شرعي اړخ څنگه دی؟ ایا په شریعت کې د یوه برحاله نظام خلاف یوې ډلې ته د جنگ کولو اجازه ورکړل شوې ده؟ د جنگ لپاره په شریعت کې کوم شرایط دي چې په بشپړولو یې د جنگ لپاره شرعي سند تر لاسه کېدلای شي؟

په دې لنډه لیکنه کې د اوسني دولت خلاف د جنگ پر شرعي او عقلي اړخونو لنډ بحث کوم.

پیغام دوهم/55

زه په دې لیکنه کې د شریعت له اړخه د جنگ لپاره ټول شرایط نه لیکم، البته دا یادونه کوم چې شریعت د یوه کار د قبولیت لپاره حتمن شرطونه ایښي دي، حتا که هغه فردي عمل هم وي، مثلن: لمونځ دی، که بې وخته لمونځ وشي، نو قبولیت نه لري، که بې اودسه وشي هم یې نه لري، داسې نور شرایط، نو د فردي او ټولنیز عمل ترمنځ د ځمکې او اسمان هومره فرق دی، د جهاد لپاره اساسي او مهم شرط د نظام وجود دی، یو نظام کولای شي چې د جنگ اعلان وکړي، ملت د جهاد لپاره وپاروي او خپل دښمن ورته مشخص کړي، له دې پرته هیڅ ډله او گوند نه شي کولای چې د جنگ شرعي اجازه نامه تر لاسه کړي. دا چې په هیواد کې د طالبانو تحریک په زور سیاسي واک نیولی دی، نو اوس یې پر خلاف نورې ډلې ټپلې د جنگ تایا نیسي، جنگ ته خلک را بولي او یا یې عملن په دې میدان کې اقدامات کړي دي، دا کارونه یې له شرعي اړخه هیڅ جواز نه لري، ځکه دوی دولت نه دي، پر یوه لویشت ځمکه واک نه لري، د مالي تمویل سرچینې نه لري، دوی د بل تر حاکمیت لاندې ساحه کې اوسي، په مالي برخه کې یې نور دولتونه تمویلوي چې هغوی بیا په دې کې خپلې گټې لري، هیڅوک هم د خدای لپاره کار نه کوي، هر نظام چې د یوه برحاله دولت خلاف مقاومتیانو ته مالي کومک ور کوي، ځای ور کوي، په رواني جنگ کې د هغوی مټ پیاوړی کوي، تر څنگ یې حتمن خپل اهداف لري چې په دې اړودور کې خپل ټاکلي اهداف تر لاسه کوي. په دې برخه کې د رسول الله ص صلی الله علیه وسلم عملي سنت زموږ لپاره د لارې مثال دی چې رسول الله ص صلی الله علیه وسلم په مکه کې جهاد نه دی کړی خو مدینه کې یې کړی دی.

پیغام دوهم/56

زه د دې ملاتړ نه کوم چې طالبانو په زور د واک په تر لاسه کولو بڼه کار وکړ، زه هغه وخت هم د دې ملاتړی وم چې له سیاسي جوړجاړي سره طالبانو د هغه وخت د برحاله نظام برخه شوي وای، اما دا چې اوس طالبان راغلي دي، د هیواد سیاسي واکې یې په لاس کې دي، نو د دوی خلاف مقاومت به هماغه پایلې ولري لکه د تېر نظام خلاف چې د طالبانو مقاومت در لودې یا د کمونسټ د دولت تر ړنگولو وروسته چې د مجاهدینو مقاومت در لودې.

د نیابتي جنګ اول لوی تاوان دا وي چې د هغه دولت لپاره بدیل نه لري، دا اوس مور طالبان وینو چې د تېر فاسد او مات وګروپ نظام بدیل نه شي کېدلای، د هغه نظام تشه نه شي ډکولای، مجاهدینو د کمونسټانو د دولت تشه ډکه نه کړه، نو که بله ډله د یوه برحاله دولت خلاف مقاومت کوي، مور یې باید لومړی پر دې فکر وکړو چې ایا ته یې بدیل کېدلای شي؟ عقلن دا محاله ده چې د یوه دولت خلا دې یوه ډله ډکه کړي، مور یې هم تجربه کړې ده او هم عقلن دا کار محاله دی.

دویم لوی تاوان یې دادی چې د نژدې هیوادونو لاسوهنې ته لار جوړوي، دغه ډله چې نه د خپلې سرپنا ځای لري او نه د مالي تمویل لپاره مالي سرچینې، نو حتمي خبره ده چې هم به د بل نظام تر چتر لاندې اوسي او هم به یې مالي ملاتړ نور نظامونه کوي، دا کار هغوی د ثواب لپاره نه کوي، د خپلو گټو لپاره یې کوي او پر دې ډله خپل شرایط مني، چې دا کار یې هم زموږ د ملت او هیواد په زیان دی او هم د هغې ډلې د راتلونکي واک او قدرت لپاره.

پیغام دوهم/57

درېیم زیان یې دادی چې د برحاله نظام توجو له خدمت، فساد سره له مبارزې، د خپلو کسانو له اصلاح، د ولس د ستونزو له حل کولو او نورو مهمو چارو څخه یوازې د ځان دفاع او د جنگ پر گټلو شي، جنگ فساد ته لار جوړه کړي، نا اهل کسان پر واک راشي، تعلیم لرونکي او شتمن له هیواده وتبستي، د شیانو نرخونه لوړ شي ځکه د کنترول لپاره یې څوک نه وي او واکمن کسان په جنگ اخته وي، مافیا په دې لړ کې نور هم هڅه کوي چې جنگ خونړی کړي خو دوی په خړو اوبو کې ماهیان ونیسي.

د اوسني نظام خلاف وسله وال مقاومت څلورم دا زیان لري چې تر سقوط وروسته یې یا داعش بدیل کېږي یا هم هغه خارجي افغانان چې له نورو مفسدینو او جنگسالارانو سره یې د تېر نظام ملا ور ماته کړه، د طالبانو په نسبت هم داعش د ملت او هیواد په تاوان دی او هم خارجي افغانان، داعش ځکه زموږ په زیان دي چې یو خو به هیواد د نړۍ والو جنگیالیو لپاره پټنځی شي، له دې ځایه به موږ د نړۍ په شر واړوي، زموږ له کلتور او دود سره نا آشنا دي، افراطیت یې د نورو ډلو په نسبت اوج ته رسېدلی چې زموږ د هیواد تاریخي اثار به له منځه یوسي، د خلکو کلتور ته به سپکاوی وکړي، د معتدل تدین پر ځای به افراطي تدین ته بڼه په خړپ کار وکړي چې د راتلونکو نسلونو ژوند به مو هم ور خراب کړي.

خارجي افغانان هم د وطن له دې امله په تاوان دي چې هغوی له هیواد سره مینه نه لري، دوی دلته له خطرونو سره ځکه راغلي وي چې خپل جیب ډکوي، په اروپا او امریکا کې د خپل بڼه ژوند لپاره دلته ډالر گټي، ځینې یې د هغو هیوادونو د استخباراتو کسان وي چې دلته په

پیغام دوهم/58

لوی لاس شر غواړي، نو تر گټې یې مور ته تاوان ډېر دی، البته په دې افغانان کې به یې وړه سلنه پر وطن او ملت مین کسان هم وي چې هغوی ترې مستثنا دي.

زموږ په اند مور بیخي ډېره جنگي تجربه لرو، گټه مو نه ده کړې، که د طالبانو پخوانی نظام پاته وای، تر اوسه به دوی له حکومتداري سره شناخته شوي وای، یو نسل به یې په ښارونو کې را لوی شوی وای چې هم به له ښاري فرهنگ سره بلد وای، هم به یې تعلیم کړی وای، هم به له حکومتداري سره په تعامل کې را ستر شوي وای نه له حکومت سره په جنگ کې؛ په دې توگه به طالبانو له اوس سره توپیر در لودی، نه به دومره وړانې کېدلای، نه به وژنې، نه افراطیت دومره وده کولای او نه به ملت دومره خوږ وای، د دې ټولو اشتباهاتو یوه برخه د طالبانو او یوه برخه یې د نړۍ والو وې چې مور یې تر دې ځایه را ورسولو، نور باید د سوتی زور ازمویل ایله کړو، کړې تجربې زموږ د کړوسیانو لپاره لا کافي دي، نور د تعامل وخت دی، راځئ له طالبانو سره تعامل وکړو، که دوی هر څومره هم سختدريځ دي، توند دي، د واړه کار په وړاندې یې غبرگون سریع او توند وي، بیا هم زموږ تعامل به هغوی اړ کړي چې په ایښده کې نرم شي، د هر عمل په وړاندې نامناسب، چټک او توند عکس العمل ښکاره نه کړي، حکومتولي هغوی خپله حتمن نرمښت، له خلکو او نړۍ سره تعامل ته را بولي او په لنډ وخت کې به یې شاهدان شی، د بل هیواد د استخباراتي سازمانو تر سختو شرطونو منلو زموږ لپاره دا ډېره اسانه ده چې له طالبانو سره تعامل وکړو، خطا یې ور په گوته کړو، هلته د کادرونو رامنځته شوې خلا په خپله ډکه کړو، نورو هیوادونو ته د مداخلې چانس ور نه کړو، په دې سره به هم نظام وساتو،

پیغام دوهم/59

هم به هیواد او ملت وساتو، هم به طالب تعامل ته اخیر اړ شي او هم به له نړۍ سره اړیکې ورغوو او د هغوی باور به تر لاسه کړو، که مور هره ورځ یو نظام چپه کوو او بل واک ته رسوو، نو نه به ملت راباندې را ټول شي نه به نړۍ باور وکړي او په لوی لاس به د هیواد ټوله شته گاونډیو هیوادونو ته مفت ورکړو او اخیر کې به د هیواد شته جغرافیه هم د نورو ترمنځ تقسیم شي او مور به رډې سترگې ورته گورو لکه د احمد شاه بابا د لمسیانو جنگونو چې همدا پایلې در لودې.

۲۰/۱/۲۰۲۲

د تکبر مفهوم

زموږ خلک د تکبر په مفهوم او مصداق خبر نه دي، له دې وجې که دې ښه جامه اغوستې وه، متکبر دې بولي، که دې ویښتان پاک او غوړ کړو، متکبر دې گڼي، که ښه موټر دې در لود، متکبر یې، که دې په کاچوغه خوراک وکړ، متکبر یې، که د په خوراکي شيانو کې یو شی خوښ نه و، متکبر یې. زما په یاد دې چې مور ته به مې ویل، پلانی شی زه نه خورم، زما نه دی خوښ؛ دې به ویل: دومره تکبر کوه، چې ځان خواروي، دومره مه کوه چې جهان خواروي.

تکبر عربي توری دی، د لغت له مخې لویی ته وايي، تکبر فلان، یعنی استکبر، معنا ځان یې لوړ وښود، د شریعت له مخې چې کوم ډول تکبر حرام گڼل شوی دی، د هغه په اړه یوه نبوي حدیث کې راغلي:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ» قَالَ رَجُلٌ: «إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ ثَوْبُهُ حَسَنًا وَنَعْلُهُ حَسَنَةً، قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ، الْكِبَرُ بَطْرُ الْحَقِّ، وَغَمَطُ النَّاسِ» (۱).

ژباړه: عبد الله بن مسعود رض له رسول الله ص ص څخه روایت کړی، ده ویل: د چا په زړه کې چې یوه ذره تکبر وي، هغه جنت ته نه شي تلای. یو کس ویل: سړی دا خوښوي چې جامه یې ښایسته وي او څپې یې ښکلې وي، (دا تکبر دی؟) ده ویل: الله ښکلی دی ښکلا خوښوي، تکبر له حقه انکار او د خلکو سپک گڼل دی.

حدیث خبره روښانه کړه، څوک چې په حق له پوهاوي سره د هغه اتباع نه کوي، حتمن متکبر دی، څوک چې خپل ځان پر خلکو لوړ بولي،

پیغام دوهم/61

خلک تحقیروي، ریشخند په وهي، ځان ورته ډېر اوچت او نورو ته ورته پست ښکاري، هغه متکبر دی.

د شریعت له مخې دغه تکبر حرام دی، خلک سپک گڼل، له حقه انکار کول، د یوه انسان په هر فعل او کړنه چې د نورو سپکاوی کېږي، خلک تحقیرېږي او دی ځان لوړ بولي، هغه تکبر دی او حرام دی. دا نو د ټولنو تر رواجه تعلق لري، عربانو د اصحابو په زمانه کې د اوږدې جامې کولې، پر جامو برسېره یې غټه کپړه اغوسته چې پر ځمکه به یې کښوله، په دې توگه یې ځان د ټولنې مسکینو کسانو ته ډېر مصرفي ورنښودى، دا د تکبر له امله هغوی کول، ځکه نو رسول الله ص ص تر بجلکو کښته جامه حرامه کړه، هدف اصلن تکبر دی، په قران کریم کې راغلي دي چې له یو چا سره که خبرې کوي، نو څنگ مه وگرځوه، د رسول الله ص ص په اړه راغلي دي چې هغه به مخامخ له یو چا سره خبرې کولې، په حدیث کې راغلي چې په ورین تندي خبرې کول، ملاقات کول صدقه ده، دا ټول د تکبر د مخنیوي لپاره دي.

زموږ په ټولنه کې یو وخت خلکو د پایخو د کښته کولو پر ځای به یې دومره پورته کړې وې چې له گوندو سره به یې درولې وې، ټول خلک پوهېدل چې دغه کسان د نورو سپکاوی کوي، پر مازي خبره به له خلکو سره اخته کېدل، په خلکو پسې به یې نارې وهلې، له څارا راغلي خلک به یې څارایان بلل او سپکاوی به یې کاوه، خولې یې چپه پر سر کولې او پتو به یې یوه پیڅکه پر ځمکه څکېده او بله به یې پر اوږه را اړولې وه، دغه کسان طالبانو د خپل حکومت مهال بند کړو، د طالبانو تر واک وروسته په کندهار کې د حکومت له لوري هم بند شوو او په

پیغام دوهم/62

کابل کې به کله ناکله د یوه مشهور کس د تلین پر وخت را ښکاره کېدل .

یو بل ډول تکبر زموږ په ټولنه کې ډېر رواج دی چې خلکو ته خبرې کوي، ورته گوري نه، مخ یې بل لور ته اړولی وي، بیا خبرې ورسره کوي، دا یو ډول سپکاوی دی، که یو شی در کوي، نو په لاس کې یې د درکولو پر ځای در غورځوي، د چا چې احترام کېږي، هغه ته شی په غورځولو نه ور کوي، څوک چې تر نظر سپک ورځي، هغه ته یې په ور غورځولو ور کوي .

په کاجوغه خوراک، ښې جامې اغوستل، ښې خپلې، ښایسته خولې، ښه ویښتان، بهترین موټر یا دې ته ورته شیان د تکبر په ټاپه باید حرام نه شي، البته که څوک په موټر کې سپرېږي او پر لار د نورو خلکو د ناستې پر ځای یا د تلو پر وخت پر خلکو دوږې په کوي، دا بیا د خلکو سپکاوی دی، پر انسان دوږې کول، هغه ته اذیت دی او دغه موټر یې واقعن د تکبر ښه ده چې د خلکو سپکاوی د خپل موټر په وسیله کوي. له دې ماسیوا دغه شیان د خدای نعمتونه دي چې الله پر خپل بنده د خپل ور کړي نعمت اثر لیدل خوښوي، نو باید اثر یې معلوم شي .

۲۶/۳/۲۰۲۲

سرچینه:

(۱) (صحیح مسلم، کتاب الایمان، باب تحریم الکبر و بیانہ، ح: 91)

پیغام دوهم/63

د ثواب او عذاب نیمگړی تفسیر

د دیني تفسیر له زاویې زموږ د ثواب او عذاب تفسیر خورا ډېرې نیمگړتیاوې لري. زموږ واعظین د وینا لپاره مناسب کسان نه دي، نه یې د وینا طرز د ویناوال دی نه یې معلومات د دې دي چې د وینا پر سټیج/منبر دې ودرېږي، نه د وخت او حالاتو موافق موضوع انتخابولای شي، نه د ثواب او عذاب په بیان کې انډول ساتلای شي او د گڼو نورو ستونزو ترڅنګ د ثواب او عذاب تفسیر یې له بې انډولۍ سره سخت نیمگړی هم وي.

نیمگړتیا یې دا وي چې د ثواب او عذاب په اړه راغلي نصوص یو د بل تر څنګ نه ږدي، د دې نصوصو په تفسیر کې د دین او شریعت عمومي محتوا ته پام نه کوي، د اسلام اساسي پیغام له نظره وباسي او که د ثواب په اړه یوه جمله په درست ایت یا حدیث کې راغلې وي یا د عذاب، دوی یې سیاق و سباق نه ورسره گوري، بس د همدې یوې جملې مفهوم بیان کړي او پسې تاپه یې کړي. که دغه کار دې وکړ جنت ته ولاړې او که دې هغه کار وکړ، بېرته راووتې دوزخ ته ولاړې!!!

خطیب صاحب مبارکه! دغه ایت یا حدیث یوازې یوه کړۍ ده؛ یوه کړۍ له درست ځنځیر پرته بې معنا ده، کړۍ خپل ښه کار هغه وخت کوي چې له نورو کړیو سره وتړل شي، نو پوره ځنځیر ځنې جوړېږي او خورا ډېر کارونه ترسره کولای شي.

دغه هر ایت او حدیث به هم وړل کېږي، له خپل ځنځیر سره به یوځای کېږي؛ لکه یوه کړۍ چې د تړلو لپاره کار نه شي ور کولای، همدغه ډول یو ایت یا حدیث د جنت او دوزخ په پرېکړو کې هم کار

پیغام دوهم/64

نه شي کولای. په شریعت کې اصولي او اساسي موارد باید له جزي او فرعي مواردو څخه بېل کړل شي. له جزیاتو او فروعاتو سره تړلي نصوص په یوازې سر نه تفسیرېږي، که یې تفسیر کړي ناسم تفسیر به یې وړاندې کوي. د شریعت اصول به هر ویناوال و خطیب ته معلوم وي، که د فروعاتو یا جزیاتو خبرې کوي هېڅ نص به داسې نه تفسیروي چې له اصولي موضوعاتو سره ټکر وي، زموږ د یناوالو یوه لویه غلطی همدا ده چې خلک یې په وړو شیانو خوشاله کړي وي، بیا نو د بل حق دی نه گڼي لکه تنزیهي مکروه. بل لور ته یې د ټلويزیون پر کتلو دومره سخت عذاب بیان کړی وي چې د خلکو یې هیلې ور مړې کړې وي خو د اخلاقیاتو، انسانیت او په ورین تندي له خلکو سره مخامختوب به یې نه وي ور بنودلی. تسبیح ویل د یوه سپري شخصي-کار دی، اما په معامله کې ناغږې یې ټولنې ته زیان دی، تر تسبیح زدکولو لومړی د بل حق ور بنودل او گنا یې بیانول اړین دي، عینن د ټي وي او اخلاقیاتو مسله ده؛ که یو څوک ټي وي گوري خپل کار یې دی ټولنې ته یې زیان نه دی رسولی، په خپل کور کې په خپل مصرف یې له خلکو پټ گوري، اما د بده اخلاقه او بد خوښه انسان خو ټولنې او ځان دواړو ته غبرگ تاوان رسېږي.

د جنت اسباب دي که د دوزخ دا یو له بل سره قوي یا نسبتن ناقوي ارتباط لري؛ که یو څوک لمونځ کوي خو د یتیم حق نه ور کوي، دا ښه سړی دی؟ که یو څوک غل وي، خو پایڅې یې تر نیمايي پڼدی پورته کړې وي، دا جنتي دی؟ یو څوک نفلي روژې نیسي، اما په کور کې یوه خبره سمه نه کوي، تل یې سوتی په لاس کې وي او خپل کورنیان ډبوي، دا بزرگ دی؟ بل سړی په جگه غاږه حج ته روان دی،

پیغام دوهم/65

له حجه چې راشي له کور سره مسجد جوړ کړي، کله ناکله د یوه گاونډي کره یو خیرات هم ور لېږي، خو پیسې او گټه یې ټوله د قاچاقو ده؛ دا د جنت مستحق دی؟!

یوه بله ستونزه په ټولنه کې د لومړیتوب د نه رعایت ده. همدغه د ثواب او عذاب ویناوال چې له یوې خبرې سره یې د جنت کیلي په لاس کې وي، له بلې سره یې د دوزخ هغه تیاره درته نیولې وي، دا نه فهموي چې اخلاقیات مهم دي که دغه د جنت او دوزخ کیليانې؟ معاملات لومړیتوب لري که سبحانه الله خلکو ته ورشودل؟ له قتل او غلا خلک رامنعه کول د ټولنې په خیر دی که له ټپي وي کتلو؟ د کرکیت بدې خلکو ته بیانول ډېر اړین دي که د یوه ملت د عامه شتمنیو د وړانولو، غلا و چور د بدۍ بیان؟

د اختر او جمعې خطبې تر ډېره حده سیاسي بڼه لري، رسول الله صلی الله علیه وسلم پکې د سیاست او ادارې په اړه خبرې کولې، د وخت امیر او امیرانو به دا کار کاوه، ورو - ورو د امیرانو چارې زیاتې شوې، یو څه یې اعمال هم داسې شول چې خلکو یې تر شالمونځ کول نه خوښول او بل یې پوهه هم دومره نه شوه پاتې چې خلکو ته بیان وکړي؛ نو منبر له سیاسته ازاد شو او د ناسیاسي اشخاصو لاس ته ورغی چې د امیرانو تر ستونزو یې ډېرې ستونزې وزېږولې. اوس یې حل دادی چې خطیب باید د دولت له لوري معرفي شي، تنخوا او منفک کېدل یې په دولت اړه لري، د بیان لپاره به یا لیکلې خطبې وړ کوي یا به حدود و چوکاټ ورته ټاکي چې له دې حدودو به د خپلې وینا مهال نه وزی.

پیغام دوهم/66

زمونږ بدمرغي داده چې دولتونه مو پر هغه ځای نظارت نه کوي چې د ټولني د خرابۍ او د ښه والي اساسي مرکز دی؛ پر یوه سنتي مذهبي ټولنه د منبر او مسجد اغېز دومره زیات دی چې بل هیڅ شی ورسره پرتله کېدلای نه شي. د مسجد امام او د منبر خطیب که د یوې ټولني په خیر کار وکړي، هغه ټولنه به نیکمرغه کړي او که یې بدبختی ته لاس واچاوه، بدمرغه کوي یې. دومره مهم ځای یې څارنې او ارزونې ايله کول نه بشري اخلاق ایجابوي، نه قانون او نه هم شریعت.

حالات، ځای، وخت، نظام او ټولنه د خپلو گټو او زیانونو لوری بدلوي را بدلوي، مثلن: کله یوه ټولنه بشري قوې ته اړتیا لري او کله یې تر اړتیا زیاته وي؛ که دولت او ټولنه ورته اړتیا لري باید خلک دې ته وهڅول شي چې اولادونه ډېر کړي او که په سرخوږي ورته بدلېږي، بیا دې د کمولو توصیه ورته وکړي.

د اولاد زیاتولو مطلقې توصیې زموږ ټولني ته په زیان هم تمامېږي، د زیات اولاد راوړلو په اړه راغلي احادیث دوی نه دي کتلي چې دا په کومو شرایطو کې ویل شوي دي؟ داسې خو امکان نه لري چې رسول الله ص صلی الله علیه وسلم دې له ټولني سره تړلې دومره مهمه موضوع له هر ډول ارتباط، مخکې او وروسته کلام پرته ویلې وي؛ نو د دې وینا نوره برخه چېرې ده؟ ولې یې کړې ده؟ په دې اړه نور نصوص څه وایي او اصحابو کرامو په نبوي دوران کې له دې موضوع سره څه ډول چلند کړی دی؟ د دې حدیث سند په کوم حال کې دی؟ ایا دا خبره په همدې سند تر رسول الله ص صلی الله علیه وسلم پورې رسېږي؟

پیغام دوهم/67

بل اړخ یې دادی چې اوس زموږ د ټولنې په خیر د زیاتوب توصیه ده که د کمي؟ حالات کوم ډول توصیه ایجابوي؟ دولت او ټولنه د دې لپاره څه کوي؟ که ټولنه او نظام دې د زیاتو کسانو بوج نه شي پورته کولای، د تعلیم غم یې نه خوړل کېږي، خوراک ورته نه رسېږي، کار یې نه پیدا کېږي، د یوې گولې لپاره یا نړۍ والو ته زاری کوو چې موږ له لوړې مرو، کومک راسره وکړئ یا هم د کډوالو سیلابونه نورو هیوادونو ته روان وي، دا اولاد چې ډېر شي مور و پلار، ټولنې، وطن، نظام، دین، شریعت او بالاخره په قیامت کې به یې رسول الله صلی ته څه گټه ورسېږي او هغه به یې په کومه کارنامه ویاړ وکړي؟ د نورو امتونو په نسبت خو یوازې ډېرښت د ویاړ لپاره کافي نه دی، که ډېر وي او قاتلان وي، غله وي، خدای ناترسه وي، له دینه لرې وي، بد اخلاقه وي، بې تعلیمه و تربیې وي، کار نه لري، ژوند یې په فقر تېر شوی وي، جنت ته د تلو لپاره ورسره هېڅ نه وي، خو د دوزخ لپاره یې ښه ډېره تیارې کړې وي؛ په دې امت به رسول الله صلی الله علیه وسلم د تېرو امتونو مخ ته ویاړ وکړي که به د امت پر حال افسوس؟! د یوه ملا بیان یو چا په راواوړېدی، خلکو ته وایي، که څلوېښتو یا سلو کسانو د یوه مړي په جنازه کې گډون وکړ، الله یې بخښي. دا له حدیثو او په مجموع کې له شریعت او دین څخه ناسم فهم دی. پر یوه انسان که د بل انسان حق وي، یا یې قتلونه کړي وي، غلا و فساد یې کړی وي، جامعې ته یې ضرر رسولی وي، چې دوه میلیاردو انسانان یې د ښه والي شاهدي ورکړي، هم نه بخښل کېږي. لومړی به د خلکو حسابونه تصفیې کېږي، بیا به وروسته د الله او د هغه ترمنځ معامله

پیغام دوهم/68

پاتېري، چې که یې بخښي هم د هغه خپله بنده دی او که یې نه بخښي هم یې خپل مخلوق دی.

اولاد ډېر کړئ! ثواب وگټئ که بند یې کړئ گنهگار به شی؛ نور د ټولني ظرفیت په پام کې نه نیسي.، حالات نه سنجوي، د نصوصو روایت او درایت ته نه گوري، د تعلیم، خوراک، جامې، کار، روزنې، گټې او بالاخره دنیا کې د بري اسباب او د اخرت د بري اسباب یې نه سنجوي، راورل یې پر دوی دي نور دې پر لار خدای برابر کړي، په داسې حال کې چې د هدایت، گمراهی، گټې وټې، زیان، تعلیم، روزنې او هر څه په اړه د خدای اصولو بیخي واضح دي، تر دومره وضاحت وروسته د خپل اولاد روزي، تعلیم، کار، اخلاق، گټه وټه، په دنیا | اخرت کې بری د الله لور ته حواله کول د هغه له دینه ناخبري ده، زموږ خلک دغې ناخبری ته د توکل نوم ور کوي په داسې حال کې چې د خدای په دین کې د دغه توکل یوه نمونه او یوه لارښونه هم نه شته.

۲۵/۲/۲۰۲۰

د جمعی او اختر خطبې

د جمعی او اختر لمنځونه خلکو ته د پیغام رسولو بهترین فرصتونه دي، د مسلمانانو زیاتره کسان یوه ځای ته را ټولېږي، نارې، پسرپسکی او د توجو اړولو شیان نه وي؛ ویناوال په خلاص مټ خپله خبره تر ناستو کسانو رسولای شي.

خطبه عربي لفظ دی، د ځاه په پېښ د بیان معنا ور کوي او د ځاه په زیر بنځې ته د مرکې په معنا دی. (۱)

بیان د دې لپاره کېږي چې خلکو ته دنیوي یا دیني پیغام ورسول شي، د یوه هیواد چارواکي سټیج یا ټلويزیون ته د همدې لپاره راځي چې ملت ته خپل پیغام ورسوي، خطیب د همدې لپاره منبر ته پورته کېږي چې خلکو ته بیان وکړي، خلکو ته د پیغام په رسولو خپل دیني مسوولیت ادا کړي.

رسول الله صلی الله علیه وسلم د همدې لپاره خطبې ور کړې دي، د هغه ناست مخاطبین عرب وو؛ د رسول الله صلی الله علیه وسلم هم بله ژبه نه وه زده، له دې امله هغه په عربي بیان کاوه. رسول الله صلی الله علیه وسلم په یوه خطبه کې خپل ټول پیغامونو خلکو ته نه رسول، بلکې اسلام تدریج ته پام کړی دی، نو لنډه خطبه یې ویله، په حدیث کې د نبوي خطبو په اړه راغلي دي:

«إِنَّ طَوْلَ صَلَاةِ الرَّجُلِ، وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ، مَثْنَةٌ مِنْ فِقْهِهِ، فَأَطِيلُوا الصَّلَاةَ، وَأَقْصِرُوا الْخُطْبَةَ». (۲)

پیغام دوهم/70

ترجمه: د یو کس اوږد لمونځ او لنډه خطبه د هغه د پوهې نښه ده، نو لمونځ اوږد کړئ او خطبه لنډه کړئ.

زموږ په ټولنه کې ولې خطیبان یوځل په پښتو خبرې کوي او بیا په عربي خطبه وايي؟

دا نه یوازې د خطبې له ماهیت څخه ناخبري ښيي، بلکې د خطبې اساسي هدف په دې ورکېږي چې خلک پښتو بیان ته نه راځي، ځکه ډېر اوږد وي، کله چې عربي شروع شي خلک را پیل شي او لمونځ وکړي بېرته ځي، دلته خلک له ثوابه هم محروم شول، له بیانه هم محروم شول، د خطبې هدف هم له منځه ولاړ او خلک په دې اوږدو اوږدو بیانو سترې شول او په دې سره زموږ خطیبانو تر ماهیت د شکل یوه برخه غوره کړه، په داسې حال کې چې د رسول الله ص صلی الله علیه وسلم خطبه به لنډه وه، د دوی خطبه اوږده ده، ځکه یوځل پښتو وايي بیا عربي، د پښتو بیان یې ډېر اوږد او خسته کوونکی وي، په دویم قدم کې هغه لمونځ اوږد ور کاوه، دوی لمونځ په انا اعطینا ور کوي، هغه به په روښانه ټکو خپله خبره تر خلکو رسوله، زموږ خطیبان عربي وايي خلک نه په پوهېږي.

دلته گنې تېروتنې کېږي، خلک په شکل پسې مښتي دي، خو ماهیت یې هېر کړی دی. خطبې اوږدې دي، خلک خسته کوي، د دوو خطبو له امله خلک پر وخت مسجد ته نه راځي، د عربي د خطبې مهال راځي چې په عربي دوی نه پوهېږي، نو پیغام هغوی ته نه رسېږي او په دې توگه هم د وختي راتگ له ثوابه محروم شول او هم له دې چې له بیانه به یې یو څه دیني زدکړه کوله، هغه هم پر ودرېده. یوه بله تېروتنه په عربي خطبه کې دا ده چې یو خطیب په خپل ټول ژوند کې یوه

پیغام دوهم/71

عربي خطبه وايي، هغه هم له كتابه وايي، نو رسول الله ص صلی الله عليه وسلم که خطبه په عربي ورکوله، نه يې له کتاب ويله او نه يې ټول ژوند يوه خطبه ويله، دوی دا په کوم ایت يا حديث کې موندلي دي؟ که په رښتيا د نبوي خطبې تابعداري کوي، نو هرې جمعې ته دې نوې عربي خطبه تياروي، لنډه به يې وايي، د خطبې مهال به يو لرگي هم په لاس کې نيسي، په پښتو به خطبه نه وايي، خطبه يې بايد تر لمانځه اوږده نه وي او له کتابه دې نه وايي؛ بلکې له خپل حافظې دې ووايي. دا نبوي خطبې شکل دی.

خطبيانو ته دا واک ورکول چې د بيان لپاره موضوع او د بيان مواد دې په خپله تياروي، په لوی لاس له دين او شريعته د ناسم تفسير لار جوړ وي. ځکه ټول خطبيان د دې وړتيا نه لري چې له وخت سره سمه موضوع وټاکي او بيا دې د هغې په اړه ټول مواد يو ځای کړي، بيا دې مجموعي يو مفهوم ځنې واخلي چې د شريعت له اساساتو او عمومي اهدافو سره ټکر نه وي، له دې امله نو اړينه ده چې يا خطبيانو ته تيارې خطبې ورکړل شي، يا دې په اړه کتابونه وليکل شي چې په معيار پوره وي، خطبيان دې اړ شي چې يوازې له همدې کتابونو خطبې ووايي، خو د ناسم تفسير مخه ونیول شي او له دې زاويې د را پېښېدونکو ستونزو، نيوکو او پوښتنو مخه ونیول شي.

که غواړي چې هدف پسې ولاړ شي، تر شکل ماهيت مهم وگڼي، لکه د سرسايې په اړه چې يې همدا تگلاره غوره کړې ده؛ نو بيا خطبه په پښتو، دري، اردو يا بله ژبه چې د دوی مخاطبين په پوهېږي، ووايي، خطبې ته دې تيارې وکړي چې خبرې يې لنډې، واضحې، پيغام رسونکې او پر خلکو نه بوجېدونکې وي، عربي خطبه نه قران کریم

پیغام دوهم/72

جبري کړې ده او نه حدیثو، عربي دې پرېږدي او ځای یې پښتو یا د بلې ژبې بیان نیسي، خلکو ته دې د هغوی په ژبه خبرې وشي چې هم ثواب شي هم خورما. خلک به دین زده کړي، وختي به راشي، وخت به یې نه ضایع کېږي، خسته کېږي به نه او دوی به خپل مسوولیت ادا کړي، پیغام به ډېرو کسانو ته ورسوي او په عملي توګه به خلکو ته درس ورکړي چې شریعت کې تر شکل ماهیت مهم دی.

۲۶/۲/۲۰۲۲

سرچینې:

(۱) (معجم اللغة العربية المعاصرة: ۱۶۴۳، لفظ خ طاب ماده)

(۲) (مسلم، کتاب الجمعة، باب تخفيف الصلاة والخطبه، ح: 869)

د دین او شریعت په تفسیر کې تېروتنې

د دین او شریعت ترمنځ شته توپیر ته نه پام، د هر یوه داسې بېل تعریف چې په دیني و شرعي متن کې له هر یوه سره د تړلو مسلو او موضوعاتو ربط جوت شي او پر خلکو شته گډوډی او ختلاط ختم شي؛ نه شتون او گڼ نور لاملونه د دې سبب شوي دي چې د دواړو په تفسیر کې ستونزې ایجاد او د تېروتنو سبب شي. پر لاملونو به یې په یوه بله مقاله کې بحث وکړم، دلته له دواړو په تفسیر کې پر تېروتنو بحث کوم.

د دین او شریعت بېلوالی ته په قران او سنت کې گوته نیول شوې ده، په قران کریم وايي:

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ { [الأنبياء: 92].

ترجمه: دغه ستاسو یو امت دی او زه مور رب یم زما عبادت کوئ. په دغه الفاظو ایت په سورت المومنون (ایت: ۵۲) کې هم شته، دواړه ځایه د گڼو نیانو تر کیسو وروسته راغلی دی، هدف یې په ملت سره د ټولو نیانو مشترک دین ته اشاره ده چې د ټولو الهي پیغمبرانو دین یو دی. همداشان د شریعت جلاوالي ته هم قران کریم گوتې نیولې ده:

لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا وَكَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً [المائدة: 48].

ترجمه: مور ستاسو هر امت ته ځانگړی شریعت او تگلاره در کړې او که د الله خوښه وای ټول به یې په شریعت کې هم یو امت کړي وئ. په دې اړه صحیح مسلم کې یو حدیث روایت شوی دی:

پیغام دوهم/74

الْأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ مِنْ عِلَّاتٍ، وَأُمَّهَاتُهُمْ شَتَّى، وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ. (۱)

ترجمه: نیان پلرني وروڼه چې مندې يې گڼې دي او دين يې يو دی. د نيانو د يوه دين يادونه د حديث په متن کې هم شوې ده، خو د شرايعو بېلوالي ته يې د گڼو مندو په لفظ اشاره وکړه. له دې څخه موږ ته جوتېري چې دين يو اسماني دين دی، البته شرايع د وخت، ځای، ټولني او اړتيا له مخې له يوه بل سره توپير لري.

دغو نصوصو ته په پام د دين او شريعت ترمنځ توپير او د هر يوه بېل تعريف هم اسانه کېږي، د نيانو ترمنځ مشترک ټکي دين دی او اختلافي يې شريعت دي، يا په بل عبارت پر خدای ايمان، د هغه تعظيم، د کتاب، نبي، فرشتو او اخرت باور دين دی، دغه ټکي د نيانو ترمنځ مشترک هم دي؛ اما شريعت ورځني مسايل دي چې لويه برخه يې لنډمهالي هم وي.

د دين او شريعت دغه توپير او تعريف ته په کتو زموږ لپاره ډېری ستونزې چې سوء تفاهم ايجاد کړې وې، په خپله حلېږي. يوه اساسي ستونزه د ژوند د ټولو چارو ديني و شرعي حل و چې خلکو به يې استدلال له قران کریم څخه کاوه. خلک وايي؛ الله تعالی په قران کریم کې ويلي چې دين مو بشپړ کړی دی، که د هرې مسلې حل پکې نه وي، بيا بشپړ نه دی. دا چې په ژوند کې ډېری داسې مسايل شته چې مسلمانې ټولني يې هم د وضعي قوانينو جوړولو ته له دې امله اړې شوې دي چې په دين کې يې حل نه و؛ زموږ لپاره د سرخوږي سبب نه شي کېدلای؛ ځکه قران کریم د دين په اړه د تکميل يادونه کړې ده شريعت يې نه دی شودلی.

يوه لويه غلط فهمي د دين او شريعت په تفسير کې دغه وه.

پیغام دوهم/75

دا خبره مې بیخي پر ډېرو منبرونو او سټیجونو اورېدلې ده چې د ټولو ستونزو حل یوازې په دین کې دی، دغه ناسم قضاوت له دې امله را پیدا وو چې د دین او شریعت پولې نه وې سره بېلې شوې.

په همدې اساس اسماني دین ته د جمعي صیغه ادیان کارول له دې حقیقت څخه د ناخبرې علامه ده، البته د شریعت په اړه د جمعي صیغه پروا نه کوي، همدا شان موسوي دین، عیسوي دین او محمدي دین اصطلاحات کارول هم مناسب کار نه دی، خو د شریعت په اړه کولای شي چې دغه اصطلاحات وکاروي.

د دین او شریعت له گډوالي یوه بله تېروتنه دا هم را پېښه وه چې پخواني ادیان/دین منسوخ شوي دي، په داسې حال کې چې قران کریم یې د نسخې پر ځای د تایید خبره کوي، دغه لوړ ایتونه د همدې خبرې روښانه لاسوند دی. د تېرو نیانو دین ته یې په مفرده اسم اشاره، اشاره وکړه او هغه یې زموږ دین وباله، نو که د تېرو نیانو دین منسوخ وای، بیا یې زموږ لپاره څنگه په قران کریم کې دین بالی؟ دغه خبره که د شریعت په اړه وشي، مصداق به یې ځکه سم وي چې شرایع د ټولنې، وخت، ځای او ضرورت له مخې تغیر کوي؛ نو زموږ د شریعت وخت له نورو پخوانیو شریعتونو سره فرق لري، ټولنه یې جلا ده، ځای یې بدل دی او اړتیاوې یې بېلې دي، له دې امله پخواني اسماني شرایع یې د ټولو له ځواب ویلو عاجز دي، نو باید نوي احکام نازل شي، که څه هم د تېرو شریعتونو ځینې احکام به یې هم د تعمیم وړ بللي وي.

یوه بله تېروتنه په مسلمانانو کې یو پر بل د کفر او بطلان تپاې دي، د دین او شریعت نه جلاوالي دا وهم را پیدا کړی دی چې څوک ځینې

پیغام دوهم/76

شرعی کارونه په یوه ډول وکړي نور یې په بل ډول، یا هم له ځینو شرعی احکامو مخالفت واقع شي؛ نور مسلمانان د کفر او الحاد ټاپو ته زور ورکړي. په داسې حال کې چې د شریعت له ځینو چارو مخالفت د کفر او گمراهۍ سبب نه کېږي؛ پر دین ټول مسلمانانو سره متفق دي، مخالفت هر وخت په شرعی امورو کې وي او د شرعی امورو مخالفت د کفر تر بریده څوک نه رسوي، بیا هغه څوک چې د یوه اجتهاد او لاسوند پر بنسټ یو کار کوي، یو اصل رامنځته کوي، ځینې احکام له نورو بل ډول تفسیروي یا هم ځینې احکام له عمله ایستل کېږي، لکه د حج لپاره میقاتونه، د غلامۍ پای، د اس، توری او غشي-پر ځای د ټانگ، طیارې او مرمیو استعمال او...

په مسلمانانو کې داسې هیڅ ډله نه شته چې د شریعت له ټولو احکامو دې منکره وي، هره ډله د شرعی احکامو ځینې عملي نمونې لري؛ له ځینو د مخ اړونې او په ځینو کې له نورو سره د مخالفت لپاره بیا هره ډله خپل شرعی دلایل هم لري چې له همدې امله یې یا مخ ځنې اړولی یا هم له نورو سره په تفسیر کې د نظر اختلاف لري چې خطا و ناخطا یې بېل بحث دی.

د دې وضاحت په رڼا کې زما په اند تر مخالفو ټکو د مسلمانانو ترمنځ مشترک ټکي زیات دي، ټول مسلمانان په اصولو کې سره متحد دي، یو الله، یو کتاب، پر قیامت ایمان، د رسولانو او فرشتو باور، د تېرو نبیانو او رسولانو پر حقانیت ایمان راوړل، یوې قبلې ته لمونځ کول، دیني چارې دي چې ټولو مسلمانان یې په اتحاد او اتفاق مني او عمل په کوي. پاته شوه د شریعت احکام، په دې احکامو کې هم هیڅ ډلې ټول معطل کېږي نه دي؛ هره ډله یې یوه برخه عملي کوي او له بلې د

پیغام دوهم/77

ځینو دلایلو پر بنا اعراض کوي چې د هیچا د کفر سبب نه شي کېدلای.

له شرعي متنه د گڼو تفسیرو امکان یوه فطري ځانگړتیا ده چې د گټو ترڅنګ نقصان هم لري. گټې یې دادي چې وختونه، ځایونه، ټولنې او اړتیاوې د تنوع تقاضا کوي؛ که بشر له یو مقدس متن څخه د متنوعو غوښتنو لپاره د متنوعو ځوابونو توان ونه لري، نو ژوند به له ستونزو سره مخ شي، له دې امله بشر ته دا ځانگړتیا ورکول شوې ده چې یو بشر له یوه متن څخه خپلو اړتیاوو ته په کتو گڼ تفسیرونه کولای شي څو خپلو اړتیاوو ته پرې ځواب تر لاسه کړي او نقصان یې دادی چې د همدې همعقیده، هم ایمانه، هم دینه، هم شریعته او هم مقصده انسانانو ترمنځ د نظر اختلاف تر فزیکي شخړو ورسپري، یو د بل په مقابل کې ودرېږي، بشري خواخوږي ختمه شي، د مشترکاتو پر ځای اختلافاتو ته لمن وهل کېږي، د زغم ځای تنگ نظري ونیسي، د رحم ځای بې رحمۍ ته پاته شي، د دین او شریعت د کلي او انساني اهدافو پر ځای جزي او استثنائي احکامو باندې تمرکز زیات شي؛ په نتیجه کې یې د مسلمانانو ټولنه درې وړې شي، اخلاقیات پایماله شي، د مقدساتو تقدس ته زیان خپله مسلمانان ورسوي، د خپل هیبت جنازه په خپلو لاسونو واخلي، پر خپل حق دین د ناحقوالي دلایل همدوی دښمنانو ته په لاس ورکړي، لنډه دا چې له وړې او نه خبرې څخه خبر جوړه کړي او د ستر زیان سبب یې کړي.

۸/۲/۲۰۲۲

سرچینه:

(۱) (مسلم، کتاب الفضائل، باب فضائل عیسی علیه السلام، ح: ۲۳۶۵)

د میرمنو مشري او پر بنځو د نارینه د سپرستی سهي تفسیر

په نر واکه او نر سالاره ټولنه کې د مقدسو متنو سره دا ظلم کېږي چې د نارانو د مطلق افضلیت او نر سالاری تفسیر ځنې کېږي او له بنځو سره دا تېری کېږي چې د هغوی د واک کمولو او تر نارینه د کم بنودلو لپاره یې په مقابل کې له مقدس متن څخه گټه اخیستل کېږي.

د قران کریم له دې لاندې ایت سره په تفسیر کې همدغه ظلم شوی دی، هم یې د ایت تفسیر له سیاق و سباق سره په ټکر کې کړی دی او هم یې د دې ایت مفهوم داسې اخیستی چې د قران کریم نور موارد یې په نظر کې نه دي نیول شوي، له بنځو څخه د خپل ځان د واک اخیستلو لپاره یې یوه بڼه وسیله دغه ایت هم دی چې نرواکه ټولنه ور څخه اسفاده کوي او یو بل حدیث دی چې ددې مقالې پر وروستیو برخه کې به زه بحث پر وکړم. ایت دادی:

{الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ} [النساء: 34].

ژباړه: نارینه د بنځو ساتونکي او له دې امله په مالي چارو کې سرپرستان دي چې الله د دوی ځینو ته پر نورو غوراوی ور کړی او چې دوی له خپلو مالونو نفقه کوي.

په دغه ایت کې د قوامون له توري څخه دا فهم اخیستل شوی چې نارینه پر بنځو واکداران دي، په داسې حال کې چې قوام دلته په یوه خاص سیاق و سباق کې ذکر شوی دی چې د مطلق واکدار مفهوم ترې اخیستل بې انصافي ده، قوام د لغت په کتابو کې دغسې معنا شوی دی:

پیغام دوهم/79

متولّ للأُمور، حسن القيام بها "قوَّام علی ممتلكات- {الرِّجَالُ قَوَّامُونَ
عَلَى النِّسَاءِ}: يقومون بالنَّفقة عليهنَّ والذَّبَّ عنهنَّ". (۱)

ژباړه: د چارو سمبالونکي، د چارو بڼه ترسره کوونکي، د ملکیتونو
چارسمبالي، نارینه پر ښځو قوامین دی یعنې نفقه یې ور کوي او له
دوی څخه دفاع کوي.

د ایت په دغه ځای کې د قوامون توری خپل مفهوم لري چې عمومي
سرپرستي نه ده ځنې مراد، لکه د لغتو کتاب چې وايي نفقه ور کوي او
حفاظت یې کوي، مېړه د ښځې په نفقه مامور دی او د ساتنې
مسوولیت یې هم لري.

په دغه ایت کې هر نارینه او هره ښځه هدف نه ده، یعنې عمومن د
ټولني نارینه د ټولني پر ښځو سپرستان نه دي، نه د ټولني ښځو ته نفقه
ور کوي، په دغه ایت او تر دې وروسته ایت کې د مېړه او مایني په اړه
بحث شوی دی، قران کریم دلته د نفقې او مال یادونه کړې ده چې د
قوامون مفهوم په دغه ځای او جمله کې د مالي سپرستي او حفاظت
دی نه عمومي او هم د مېړه او ماینه بحث دی نه د هر نارینه او هرې
ښځې. قران کریم قوامین الفاظ دوه ځایه نور هم ویلي دي:

إِيَّا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ {النساء: 135}.

ترجمه: ای مومنانو! د الله لپاره بڼه عادل شاهدان شی.

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ } [المائدة: 8].

ترجمه: ای مومنانو! د الله لپاره انصاف کوونکي غوره شاهدان شی.

په دغو ایاتونو کې قوام لفظ هغه مفهوم نه لري چې په هغه لوړ ایت کې
یې ور کاوه.

پیغام دوهم/80

بنخه ازاد انسان دی، د ازادی حق لري، قران کریم د نارینه ملکیت نه ده کرخولې، نر سالاره ټولنه خپله پر هغوی ولکه کوي او د هغوی حقوق په یوه او بله پلمه نه ور کوي. د قران کریم په همدې بحث کې راغلي چې که مېړه او بنخه اختلاف ولري، نو د نارینه او بنخې له کورنۍ دې دوه پرېکړه کوونکې وټاکل شي هغوی دې منصفانه پرېکړه وکړي، که په سر کې مور بنخه د نارینه ملکیت کړو، واک یې نارینه ته ور کړو، سلطه د هغه پر چلېري، هغه یې د هرې چارې سرپرست شي او دا حکم د ټولني د ټولو بنخو لپاره د ټولو نارینه وو ته عمومي شي، نو بیا دلته بنخې ته دا واک ور کول چې د خپل ځان د حق غوښتنې لپاره دې خپل حکم له کورنۍ وټاکي او له خپله مېړه دې حقوق تر لاسه کړي، د بحث سر او پای نه سره لگېري، په سر کې یې ملکیت وه، هیڅ واک یې نه و او په اخبر کې یې ازادي ور کړه حتا له خپل مېړه سره لا د خپلو حقونو پر سر جنجال کولای شي او د خپل ځان په اړه خپله واک لري.

په ایت کې ذکر شوی فضیلت په عمومي ډول د نارینه پر بنخو نه دی، بلکې دلته هدف هغه مالي فضیلت دی چې یو مېړه یې پر میرمن لري، ځکه د میرمنې د نفقه پر مېړه لازمه ده، همدغه فضیلت ته اشاره ده؛ که دغسې تفسیر ونه شي، بیا نو ډېرې بنخې شته چې پر ډېرو نارینه وو بهترې دي، لکه مریم علیها السلام، نبوي میرمنې، صحابیات رضي الله عنهن او داسې نورې. زما په نظر دغه ایت باید له خپل سیاق و سباق سره سم تفسیر شي او مفهوم یې باید د قران کریم د نورو آیاتونو له مفهوم او عمومي و کلي مفاهیمو سره ټکر را نه وړي.

پیغام دوهم/81

د قران کریم د همدې ایت په اړه زما دغه نظر دی چې دلته مې د سره شریک کړ. پاته شوه د بنځو د مشرۍ مسله؛ په دې کې یو حدیث راغلی چې د هرې ټولنې او فکر خلک ور څخه د خپل فکر او رواج سره سم تفسیر کوي. لومړی به دغه حدیث راوړم:

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، قَالَ: لَقَدْ نَفَعَنِي اللَّهُ بِكَلِمَةٍ سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّامَ الْجَمَلِ، بَعْدَ مَا كَدْتُ أَنْ أَلْحَقَ بِأَصْحَابِ الْجَمَلِ فَأَقَاتِلَ مَعَهُمْ، قَالَ: لَمَّا بَلَغَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ، قَدْ مَلَكُوا عَلَيْهِمْ بَنَاتِ كِسْرَى، قَالَ: «لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَوْ أَمَرَهُمْ امْرَأَةٌ». (٢)

ژباړه: له ابو بکره رض روایت دی، ده ویل: د جمل د جنگ په ورځو کې هغه حدیث گټه راته وکړه چې ما له رسول الله ص صلی الله علیه وسلم څخه اوربډلی و؛ تر هغه وروسته چې نژدې وه د جمل د جنگیالیو په ډله کې ور کېښوزم له هغوی سره یوځای جگړه وکړم. ده ویل: رسول الله ص ص ته چې دا خبر ورسېد فارسیانو د کسرا لور ته خپله پاچاهي ور کړې ده، نو ده وویل: هغه قوم (فارسیان) چې خپلې چارې یې یوې بنځې ته ور له غاړې کړې دي، هیڅکله به بریالي نه شي.

دغه حدیث په خپله دغه بڼه بیخي واضح دی، نور حدیثونه چې له دې مفصل حدیث څخه کم شوي وي، یا دا کیسه ټوله پکې نه وي، باید چې د دغه حدیث په رڼا کې له هغو څخه مفهوم واخیستل شي. دلته د حدیث وروستی جمله د مخکې کیسې په رڼا کې ویل شوې ده. رسول الله ص ص د فارسیانو او رومیانو حالات څارل، د فارسیانو خپل منځي اختلافات، د کسرا مرگ او تر دې هر څه وړاندې د عربو له لوري په یوه جگړه (ذي قار) کې فارسیانو ته ماتې ټول هغه اسباب وو چې

پیغام دوهم/82

رسول الله ص ص یې په رڼا کې دغه جمله ویلې ده، دا یو شرعي حکم نه دی، دا یوه وړاندوینه ده، د یوه هیواد سیاسي، نظامي او ټولنیز حالات چې یو څېرک مشر- تر نظر لاندې ونیسي-، هغه یې په اړه وړاندوینه کولای شي؛ رسول الله ص ص یوه دقیقه وړاندوینه وکړه، فارسیانو یوه داسې مشر ته ټاکلې وه چې نه یې تجربه در لوده او نه د هیواد له حالاتو څخه باخبره وه، د مشرانو او نظامي مسوولینو د نه جوړجاړي له امله هغوی اړ شول چې یوه ښځه د واکمنې په توګه ومني که څه هم د هغه وخت شرایط د دې میرمنې د مشرۍ لپاره مناسب نه وو.

د دې حدیث په کوم ځای کې یادونه شوې ده چې دا یو شرعي حکم دی، دلته خو واضح بیان شوي چې د فارسیانو د خبر په تر لاسه کولو رسول الله ص ص دغسې یوه خبره وکړه، دا خو یې نه دي ویلي چې شرعن دا کار حرام دی، قران کریم د سبا د ملکې یادونه کړې ده، نه قران کریم یادونه کړې ده چې د ښځې واکمنول ناسم کار دی او نه رسول الله ص ص ویلي دي، له دې ټولو وړ هاخوا نن په نړۍ کې د ډېرو ملکونو مشرانې ښځې دي؛ هغوی د خپل هیواد بریالی مدیریت کوي، هیواد یې د ښځې په مشرې کې ترقي کړې ده، نو که دا حدیث عمومي شرعي حکم شي؛ بیا به له واقعیت سره ټکر راوړي، د حدیث الفاظ او شان ورود یې د حکم له عمومي کولو او شرعي کولو سره سمون نه لري.

۲۶/۳/۲۰۲۲

سرچینې:

(۱) معجم اللغة العربية المعاصرة (3 / 1877)

پیغام دوهم/83

(۲) (صحیح البخاری، کتاب المغازی، باب کتاب البنی ص الی کسری و قیصر، ح: ۴۴۲۵)

د نورو له عمل سره د خپلې ایډیالوژی پرتله

یو ملگري مې یوه ورځ د میلاد النبي په غونډه کې بیان کاوه، د رسول الله ص صلی علیه وسلم د جنگو له مړو او زخمیانو سره یې د اول او دویم نړۍ والو جنگو د مړو او زخمیانو پرتله کوله. ما بیا بل وخت ورته وویل چې په دې دواړو جنگو کې مسلمانان هم ورسره گډ وو، دویم دا چې که د بل د امتي او خپل د نبی پرتله سره کوو، نو بیا عیسی علیه السلام هیڅ جنگ نه دی کړی، او که د نورو د عمل او خپلې ایډیالوژی پرتله سره کوئ، نو بیا یوځل زموږ اعمال هم د هغوی له ایډیالوژی سره پرتله کړئ.

د پوهنتون او مدرسې د درسونو مهال به هم هر وخت استادانو د رسول الله ص ص عمل یا هم د اسلام نظریه بیانول او بیا به یې د نورو مذهبونو د پیروانو له عمل سره پرتله کوله، په دې ډول به یې د خپل ځان او چتوالی ثابت کړ.

اصلن باید د د بل مذهب له نظریاتو سره د اسلامي نظریې پرتله وشي، د عمل او نظریې ترمنځ هر وخت توپیر موجود وي. یو انسان چې څه وایي، په خوله د خپلې کړې وینا په نیمايي که عمل هم وکړي، نو نړۍ به گل گلزار وي.

پرېکړه د عمل له مخې کېږي یوازې وینا کفایت نه کوي، که موږ د نورو اعمالو محاسبه کوو، باید د مسلمانانو له عمل سره یې محاسبه

پیغام دوهم/84

کړو، که د هغوی نظریات را اخلو، نو د اسلام نظریه باید د هغو ترڅنګ ورسره کښېږدو.

دا ناسمه تگلاره ده چې له خپلې نظریې سره د بل عمل مقایسه کوو. په دې توګه به مور خپل خلک په ناسم فکر اخته کړي او غلطفهمي کې وي، سم فکر نه شي کولای. د انصاف غوښتنه دا ده چې عمل له عمل سره او نظریه له نظریې سره مقایسه شي.

په دې ډول مور خلک له ناسم فکره را باسو او یو څوک د واقعیت په درک کولو خپله تگلاره ټاکي. یو څوک که دې په پټو سترګو یو ځای ته روان کړی وي، نو هر ځای چې یې واقعیت درک کړ، همالته دې ایله کوي او بل په نه پوهاوي کې هغه ډول خدمت نه کېږي لکه د پوهاوی او حقیقت تر درک وروسته چې یې څوک کوي.

مور که واقعیتونه د خلکو مخ ته کښېږدو، سبا یې زموږ مخالف په ناسم ډول خلکو ته بیانوي، بیا چې کله حقیقت راځي دروغو به میدان لانس کړی وي.

زموږ یوه وېره دا ده چې ځینې نسبتن مشکل ځایونه که خلکو ته بیان شي، نو ستونزې به پیدا کړي. اما دا حل نه دی، خلک اخیر په خبرېږي، حل یې دادی چې باید خبر شي، خو په حقیقي بڼه یې نه په مسخه شوې بڼه یې.

زموږ مخالف کس که د اسلام ایډیالوژي معرفي کړي، حتمن به یې مسخه کړي او که مور خپله د حقیقي بڼې ښکارولو ته کار ووايو، نو هم به خلک نه شکمن کېږي او هم به مو حقیقت روښانه کړی وي.

۱۲/۳/۲۰۲۲

د یوه ناسم فقهي اصل سمونه

د تېرو پوهانو هر څه ته په تقلیدي انداز کتل د دې سبب کېږي چې له هغوی شوي تېروتنې همداسې په کتابونو کې پاته شي؛ نه یوازې به پاته وي، بلکې خلک به یې په نورو کتابونو کې نقل کوي او د زدکړې په پار به په مدرسو او پوهنتونو کې تدریسېږي هم. له دې امله اړینه ده چې هر کار یې له شرعي، اخلاقي او قانوني لید لوري اورزول شي، که پر معیار پوره وي، منل یې ښه دي او که پوره نه وي، رد یا اصلاح یې اړینه ده.

له دې امله زه د یوه فقهي اصل ناسموايي ته متوجه شوی یم، دغه اصل چې له کوم ایت څخه اخیستل شوی دی، د هغه ایت له ټول مضمون او بیان سره پوره سمون نه لري. په اصولو الفقه کې دغه اصل داسې بیانېږي:

الضَّرُورَاتُ تَبِيحُ الْمَحْظُورَاتِ (۱)

ترجمه: اړتیا شرعي ممنوعات روا کوي.

په داسې حال کې چې د روایت خبره یې په قران کریم کې نه ده راغلې، لومړی به د قران کریم دغه ایت تر نظر تېر کړو:

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ [البقرة: 173]

ترجمه: یقینن پر تاسو مېرژگه، وینې، د خنزیر غوښه او هغه څه چې د الله له نوم پرته ذبح شي، نو که څوک مجبور شو، چې نه تر وخت

پیغام دوهم/86

وړاندې شروع کوونکی او نه تېری کوونکی وي، پر هغه گنا نه شته ځکه الله بخښونکی مهربانه دی.

دغه مطلب یې د مائدي په ۳، د انعام په ۱۴۵ او د نحل په ۱۱۵ آیاتونو کې بیا بیان کړی دی چې گنا نه لري ځکه الله بخښونکی مهربانه دی، او په قران کریم الله تعالی دا هم ویلي چې په دین کې سختي نه شته (حج: ۷۸)، له دې امله نو د سختې لورې یا اړتیا په صورت کې که له دې حرامو استفاده وشي، گنا نه لري او نه الله تعالی سزا ور کوي؛ اما دا خبره په قران کریم کې نه شته چې حرمت یې ختم شوی دی، حرمت یې پر خپل حال پاته دی، یوازې گنا نه لري او د ایت په غور کتل زموږ یوې بلې نکتې ته هم ور پام کوي چې هغه تر وخت مخکې پیل او تر اندازې زیاته استفاده ده، که یې حرمت ختم وای، باید دغه نکتې پکې نه وای.

د دې مثال داسې دی لکه لمانځه ته د اودس لازمي کول، اما که اوبه نه وي، ځای یې تمیم نیسي، دا مطلب یې څوک نه اخلي چې د اودس لزومیت ختم شو، یا هم په سفر کې د څلور رکعتیز لمانځه دوه کول، په دې سره څوک ادعا نه شي کولای چې د څلورو رکعتونو فرضیت ختمېږي، فرض پر خپل ځای دی، که همدغه مسافر بېرته خپل کور ته ستون شي، څلور رکعت له مونځ به کوي.

د فقهاؤ په اصل کې دا خبره شته چې اړتیا حرام حلالوي، په داسې حال کې چې حلالوي یې نه، اما که یې موږ وکړو پر دې مو سزا نه شته البته حرمت یې پر خپل حال پاته دی. دغه اساني الله تعالی ځکه کړې ده چې بخښونکی دی، مهربانه ذات دی، له خپلو بندگانو څخه د

پیغام دوهم/87

هغوی تر توان لوړ احکام نه غواړي، له دې امله د یوه محظور کار په کولو هم مواخذه نه کوي.

له دې امله باید اصل داسې وای چې الضرورات ترفع اثم المحظورات، یعنی اړتیا د شرعي ممنوعاتو گنا ختموي، که څوک د اړتیا له امله حرامو ته نژدې شي، گنا نه لري نه یې الله تعالی سزا ور کوي.

همدې اصل ته په کتو ځینو کسانو د حرامو وېش کړی دی، یو هغه حرام دي چې دایمي او مطلق حرام دي او بل هغه دي چې مطلق نه وي، په داسې حال کې چې د شریعت په چوکاټ کې دایمي او موقتي حرام نه شته، یو شی چې په قطع الثبوت او قطع الدلالته نصوصو ثابت شي، هغه تل حرام دی حرمت یې وخت ناوخته نه ختمېږي.

۱۲/۲/۲۰۲۲

سرچینه:

(۱)الموافقات: الطرف الاول: في الاجتهاد: ۹۹/۵

شرعی حرام که قانونی ممنوع؟

د بشر ښېگڼه د قانون او شریعت لپاره معیار دی، په همدې اساس شریعت ځینې وختونه د انسان لپاره د حرام شویو شیانو د استعمال اجازه ور کړې ده؛ لکه: د مرزگې او خوگ غوښه خوړل. (بقره: ۱۷۳) همدې معیار ته په کتو رسول الله ص صلی الله علیه وسلم په مدینه کې د سپیانو د وژلو امر ور کړی و (۱)، کله چې د هغوی خطر کم شو، بېرته رسول الله صلی الله علیه وسلم د سپیانو د وژلو تگلاره بدله کړه (۲)، دا نن هم که په ښارونو کې د سپیانو خطر زیات شي حکومتونه د سپیانو د وژلو لپاره لاس په کار کېږي.

قانون هم دغه معیار په نظر کې نیولی دی، په ځینو هیوادونو کې د اونی دوی ورځې د څارویو ذبح کول ممنوع دي، دا منعه د شریعت له اړخه نه ده، بلکې حکومت دا کار د انسانانو د گټې لپاره کړی دی. پر چپ لاس یا راسته لاس د موټر او نورو وسایلو د چلولو امر شریعت نه دی کړی، خو انسانانو ته د اسانې او د بشري زیان د مخنیوي لپاره قانون پر خلکو دا جبري کړې ده چې پر چپه یا راسته لاس به ځي، څو نورو انسانان د دوی له خطر څخه محفوظ وي.

ځینې کارونه د شریعت او قانون دواړو له اړخه حرام او ممنوع بلل شوي وي؛ لکه نشي توگي، د بشریت د گټې لپاره دغه کار هم شوی دی، نشه نه یوازې د انسان فزیکي وجود ته زیان رسوي، بلکې روحانیت او د ده اقتصاد هم د هغه له زیانه خوندي نه دي. له دې امله باید په شریعت او قانون کې ممنوع شي.

پیغام دوهم/89

خو ځینې وختونه نشیې توکو ته انسان اړتیا هم لري؛ لکه د ناروغ د نشې لپاره، دا چې معیار د انسان گټې دي، له دې امله دومره مقدار نشیې مواد چې د همدې لپاره کفایت کوي، باید شرعن او د قانون له مخې یې کرل او تجارت جواز تر لاسه کړي. د دې لپاره چې عام نه شي، انساني ټولنې ته په زیان وانه وږي، باید د معلوم مقدار د تر لاسه کولو لپاره یې دولتونه لاس په کار شي، مثلن: د جرمني د درمل جوړولو یوه کمپنۍ لس ټنه تاریاکو ته اړتیا لري، د افغانستان له دولت سره په دې اړه خپله موضوع شریکوي چې په قانوني ډول موږ ته دومره مقدار تاریاک راکړئ موږ یې په درملو کې استعمالوو. د افغانستان دولت له هغوی څخه د کمیت او کیفیت په اړه پوره معلومات اخلي او بیا د خپل هیواد بزگرانو ته د ټاکلي مقدار او کیفیت په نظر کې نیولو سره امر کوي چې په دغه ولایت کې دې پر دومره جریمه ځمکه تاریاک وکرل شي، یا دې په دومره ولایتونو کې دومره ځمکه د دې لپاره ځانگړې شي، کله چې تاریاک رسېږي، د دولت تر نظارت لاندې هغه محصول اخیستل کېږي، تر پروسیس وروسته د شوي قرارداد له مخې د جرمني کمپنۍ ته سپارل کېږي، په دې ډول یې هم زیان ټولنې ته کمېږي، هم یې ولس او حکومت دواړو ته مالي گټه رسېږي او هم د درملو د کمپنۍ اړتیا پوره کېږي چې دا درمل ممکن زموږ د هیواد روغتیا پالانو ته هم په ښه وړ شي او د نورو هیوادونو ډاکټرانو ته هم.

په دې کار کې دوه شیان په نظر کې نیول شوي دي، د شریعت د حرمت امر او بل خوا د انسان اړتیا. د شریعت امر ته په درناوي، په عمومي ډول د نشیې موادو کرل او راکړه وړ کړه ممنوع اعلان شوې ده او انساني اړتیا ته په کتو، بیا یوه خاصه اندازه تاریاک له دې امره مستثنا

پیغام دوهم/90

بلل شوي دي. په دې توگه هم د شريعت امر ته غاړه کېښودل شوه او هم د قانون. شريعت دغه توکي ځکه حرام کړي چې انسان ته زیان لري او قانون یوې خاصې اندازې ته ځکه جواز ورکړی چې بشري ټولنه ورته اړتیا لري؛ دا شو د دواړو امرونو ته د ټولني د احترام عملي نمونه.

د یوه هیواد صادرات او واردات که په نظر کې ونیول شي، شرعن د صادراتو او وارداتو په اړه ځانگړی امر نه شته، اما که د یوه هیواد دولت تصمیم نیسي چې زموږ هیواد ته دې لښتات نه واردېږي، ځکه زموږ د لښتاتو خاوندان په خپله پانگونه کې زیان کوي، یا د چرگ غوښې له دې امله ممنوع کړي چې د خپل هیواد د فارمونو غوښه خرڅه شي، دا د وخت او ټولني حالاتو ته په کتو د دولت تصمیم دی چې قانوني بڼه لري اما منصوبي شرعي نه ده.

د وخت او حالاتو په اساس دولت د مالې د لوړولو او کښته کولو تصمیم هم نیسي، همدا شان د ځینو شیانو مالیه معافولای هم شي، ځینې وختونه پر یوه خاص شي ټیکس لوړ کړي خو یې هیواد ته د زیاتو راتلو مخنیوی وکړي، دولت یو وخت د ځینو شیانو ممنوع کول او بل وخت یې جواز ورکول، د ټولني حالاتو ته په کتو کوي، چې د قانون غوښتنه ده، دې ته قانوني ممنوع ویلای شو، خو منصوبي حرام نه دي.

له هیوادونو څخه د معلوم مقدار حاجیانو منل د سعودي د دولت غوښتنه ده، په قران کریم کې راغلي دي چې تاسو حج ته د تلو وس لرئ، حج وکړئ. اما که زموږ په وطن کې دوه لکه کسان په یوه کال حج کول غواړي، دولت یې خپلو امکاناتو او د سعودي له دولت سره

پیغام دوهم/91

ترون ته په کتو نه شي کولای چې حج ته یې بوزي، له دې امله به هغوی انتظار کوي. دا شریعت کې نه دي راغلي، اما د سعودي دولت خپل وس ته گوري، هغوی هر کال د معلوم مقدار حاجيانو خدمت کولای شي، تر دې مقدار زیاتوب د حاجيانو د ځاني زیان سبب کېږي چې له امله یې هیوادونو باندې معلوم مقدار حاجيانو ایښي څو یې دوی خدمت ته رسیدگي وکړي او د بشري زیان مخه هم ونیسي. دا قانوني ممنوع دی شریعت یې په اړه هیڅ نه دي ویلي.

د خپل دولت له هغو تگلارو باید ولس ملاتړ وکړي چې د ټولني په زیان نه وي، دا که د منعې وي یا جواز، ځکه د قران کریم امر دی چې د خپلو امیرانو (نظام) اطاعت وکړئ (نساء: ۵۹) او رسول الله ص صلی الله علیه وسلم هم د نظام د اطاعت امر کړی دی. (۳)

له دې پاس بېلگو معلومېږي چې نه د هر شي د هر بعد په اړه شریعت هدایت کړی دی او نه قانون په ټولو شرعي منصوبي مسلو کې گوتې وهي. مقدس قانون د ځینو شیانو په اړه د حرام او حلال حدود ټاکلي دي او ځینې نور یې د انسانانو خوښې ته ایله کړي دي. په یوه حدیث کې دي:

فَمَا أَحَلَّ فَهُوَ حَالٌ، وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ، وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ". (۴)

ترجمه: هغه چې الله حلال کړي هغه حلال دي او چې حرام کړي یې دي هغه حرام دي، له کوم شي چې یې خاموشي غوره کړې هغه معاف دی.

یعنې کول یې گنا نه لري بلکې الله تعالی د انسان خوښې ته پرې ایښی دی.

پیغام دوهم/92

سرچینې:

- ١) مسلم، كتاب السلام، باب قتل الحيات وغيرها، ح: ٢٢٣٣)
- ٢) ابن ماجه، كتاب الصيد، باب قتل الكلاب الاكلب الصيد والزرع، ح: ٣٢٠٠)
- ٣) صحيح مسلم، كتاب الامارة، باب وجوب اطاعة الامراء في غير معصية... ح: ١٨٣٥)
- ٤) ابوداؤد، كتاب الاطعمه، باب ما لم يذكر تحريمه، ح: ٣٨٠٠)

صبر او توکل

صبر په لغت کې منعې ته وايي، لغت پوهان وايي: صَبْرَ نَفْسَه: تَبَّتْهَا، حبسها وضبطها. (۱)

ژباړه: د صبر نفسه معنا ده ځان يې ټينګ کړ، بند يې کړ او کنټرول يې کړ. عربي ويکيپېډيا وايي چې هو الوقوف على البلاء بحسن الادب. يعنې غم په بڼه ډول تېرول، چې نه انسان په ټولنه کې خپل حيثيت د دوو پيسو کړي او نه داسې شي چې بيخي په غم غمجن نه شي. ويکيپېډيا وايي، د صبر درې ډوله دي، صبر پر عبادت، صبر له گنا او پر غم صبر دی، تر ټولو بهتر يې له گنا صبر دی.

يو حديث چې امام بخاري نقل کړی دی، يوې ښځې له قبر سره ژړل، رسول الله ص ورته ويل: له الله وډار شه، صبر وکړه. دې ورته ويل: له ما لرې شه. هغه يې نه دی پېژندلی، بيا چې خبره شوه، کور ته يې ورغله عذر يې وړاندې کړی، رسول الله ص ورته وويل: صبر د غم په اول وخت کې وي. (۲)

له دې حديث څخه معلومېږي چې دغې ښځې د خپل عرف او اسلامي هداياتو موافق کار نه وو کړی، ځکه رسول الله ص ورته د صبر وويل.

ويکيپېډيا د ابو ميمون په نوم له يوه کس څخه نقل کړی چې صبر شرطونه لري: دا بايد معلومه کړي چې څنگه صبر وکړي؟ د چا لپاره صبر وکړي؟ له صبر څخه هدف څه دی؟

پیغام دوهم/94

که انسان باور ولري او د غم په وخت کې يې خپلوان و ملگري ورته راشي، نو دا د صبر کولو ښه طريقه ده، صبر به د خدای لپاره کوي، هدف به يې ورڅخه اخروي ثواب او په دنيا کې ښه بدله وي. که يو انسان له دې پرته د صبر توصيه کوي، نو هغه اصلن صبر نه پېژني. په حديث کې هر ځای راغلي دي چې فاصبر واحتسب، يعنې د ثواب په نيت صبر وکړه.

صبر او توکل په خپل ذات کې ډېر مهم دي، زموږ په ټولنه کې هر څوک د همدې دواړو توصيې نورو ته کوي، د غم او ستونزو په وخت کې صبر او توکل هر څوک درته وړاندیزوي.

صبر او توکل په شرعي متونو کې هم ياد شوي دي، متوکل او صابر د الله خوښ بندگان دي، الله تعالی ډېر ځای د صبر او توکل امر هم کړی دی. ستونزه له صبر او توکل څخه زموږ په فهم کې ده؛ موږ توکل او صبر ناسم فهمولي دي، له دې دواړو مو خلکو ته داسې فکر ور کړی دی چې له هر ډول اسبابو لاس اخيستل او يوازې له مادي اسبابو پرته د خدای په تمه ناسته توکل دی، همدا شان صبر له هر نوعه وسايلو او اسبابو پرته د هر څومره غم په وخت کې زړه ته گوندي وړ کول دي چې هيڅ اه او اوه به نه کوي، بلکې لاس تر زړې به ناست وي، نه به د صبر اسباب برابر وي او نه د توکل، همدغه کس صابر او متوکل گڼل کېږي.

دې ډول فهم زموږ په ټولنه کې ستونزې جوړې کړې دي، ښه مې په ياد دي چې د عبد الله ذاکري صاحب په نامه يو ديني عالم او پير و، هغه سخت ناروغ شو، زامنو يې ډاکټر ته بيوی، دی نه ورسره تللی، کله

پیغام دوهم/95

چې بې هوښه شو، نو زامنو یې روغتون ته یو وړی، هغه دا کار له صبر او توکل سره ټکر بالی.

دا فکر د شریعت له سرچینو نه دی تر لاسه شوی، پر دې باندې د نورو شیانو اغېز شوی دی او د اصل شرعي توکل او صبر مفهوم یې داغداره کړی دی. قران کریم خلکو ته امر نه دی کړی چې د الهي توکل په نیت کور کېنه او الله به په همدې توکل تاته خوراک در کړي، نه یې دا ویلي دي چې که دې پلار ومړ، ته اوبنکه مه تویوه، غم مه کوه، دا الهي پرېکړه وه.

که د قران کریم ایاتونه وکتل شي نو د صبر او توکل ډېرې لارښوونې پکې شته، الله د صابرانو مل دی، مومنان دې پر الله توکل وکړي، دغه ډول ایاتونه په قران کریم کې تکرار شوي دي. د انفال سورت په ۶۵ او ۶۶ ایاتونو کې د صبر په اړه راغلي دي چې که ستاسو شل صابر کسان وي، پر دوه سوه دښمنانو غلبه موندلای شي، او د ۶۶ په اخر کې وايي الله تعالی د صابرانو مل دی.

دا ایت مور ته دا وايي چې تاسو له وسایلو پرته جنگ ته وړاندې شئ، په تش لاس د دښمن مقابله وکړئ او صبر وکړئ الله له صابرانو سره دی؟ که هر چا ته دا خبره د دې ایت په استناد وشي، نو هغه به یې نه یوازې رد کړي، بلکې تمسخر به یې هم کړي.

د انفال په ۴۶ ایت کې الله تعالی وايي تاسو د الله او رسول اطاعت کوئ، ترخپل منځ شخړې مه کوئ چې ناکامه به شئ او هیبت به مو ختم شي، بیا یې د صبر امر کړی دی او صابرانو ته یې د خپلې ملتیا ډاډ ور کړی دی.

پیغام دوهم/96

که د ایت اولې برخې ته وکتل شي، الله تعالی د صبر اسباب بیان کړي دي، صبر څنگه وکړي؟ دوی باید سره متحد شي، خپلمنځي شخړې یې د دې سبب نه شي چې اخر اتحاد یې مات او دښمن ته په گوندو شي، هیبت و رعب یې له منځه ولاړ شي، که په دې لار کې تاسو ته سختي راځي پر هغو صبر وکړئ، ځکه دلته دوه انتخابه دي، یو یې د همدې سترو اهدافو لپاره استقامت دی او بل یې په بې صبري تر دې تېرېدل دي. د اتحاد په شتون کې که سختي وي پر هغو صبر په کار دی، د سترو اهدافو لپاره باید د مسلمانانو صف متحد وساتل شي، دلته اسباب راغلي دي بیا د صبر توصیه ده.

د بقرې په ۲۴۹ ایت کې دي چې د طالوت ډلې د جالوت لښکر مات کړ، بیا یې ویلي چې الله د صابرانو مل دی. هغوی څنگه جالوت مات کړ؟ په تش لاس یې جنگ ورسره وکړ او مات یې کړ؟ نه؛ اسباب به دې په لاس کې وي، بیا که سختي راتله پر هغې به صبر کوي، نو دا صبر دی.

د بقرې ۱۵۳ ایت د صبر په اړه ډېر جالب دی، دلته الله تعالی وايي تاسو په صبر او لمانځه مرسته وغواړئ، يقينن الله تعالی د صابرانو مل دی. خلک له دې ځايه فکر کوي چې صبر تر اسبابو لوړ دی، صبر باید له اسبابو اوچت وي نو صبر دی که نه صبر نه دی اسباب دي. اصلن په نړۍ کې هر څه د اسبابو شا ته دي، که ذهني ارامي وي، د دې لپاره هم گڼ اسباب شته، یو مومن کس یې د خدای په عبادت کې لتوي، یو بل کس یې ممکن میلې ته په وتلو کې وغواړي، نور بیا په نورو شيانو کې. دا ایت مور د نورو په رڼا کې گورو، قران د هېڅ شي لپاره له اسبابو پرته امر نه دی کړی، د رزق په اړه الله ژمنه کړې ده، اما

پیغام دوهم/97

د اسبابو تر کارونې وروسته، همدا شان یې د صبر لپاره طریقه داده چې شته وسایل به پر کار اچوې، که تر دې وروسته سختي وي د هغې په وړاندې استقامت صبر دی، هیڅ کار په دنیا کې له ستونزو خالي نه وي، نو که ذهني ارامي غواړې، هغه به عبادت کوې، تر دې وروسته به صبر هم کوې، د خدای په لار کې به سختي وي، ذهن به گډوډ وي، په دې هر څه تر پوهېدلو وروسته چې ته صبر وکړې، ذهني ارامي به تر لاسه کړې. صبر په تمرین زیاتېږي، همدا شان له صابرانو سره ناسته پاسته هم د صبر پر پیدا کولو او زیاتولو اغېز کوي، که په دې اړه مطالعه وشي هم گټوره تمامېږي.

صبر د وقوع او محل په اعتبار دوې نوعې لري: بدني او رواني، دواړه د اختیار او اضطراب له مخې دوې نوعې لري چې ټولې څلور شوې. اول: بدني اختیاري: لکه سخت کارونو باندې صبر کول. دوهم: بدني اضطرابي: پر مرض، زخم او درد صبر. درېیم: رواني اختیاري: له هغه کاره ځان ساتل چې د عقل او شرعې له مخې یې کول بڼه نه وي. څلورم: رواني اضطرابي: د معشوق او محبوب ترمنځ چې یې کوم شی بیلتون راولي، نو دی په ډېر تکلیف صبر وکړي.

توکل په لغت کې ور کول، باور او اعتماد دی او شرعي معنا یې الله ته د چارو د نتیجې سپارل دي. عربي ویکیپیډیا وايي: والتوکل مقرون بالسعي والحركة، وعند مبادئ الأمور، وفي سائر الاحوال، ولا يتحقق معناه بغير عمل، فمن اراد الرزق او النجاح بذل الجهد متوكلا على الله. ژباړه: توکل له هڅې او حرکت سره یوځای وي، د کارونو په پیل او ټولو حالاتو کې وي، له عمل او کار پرته توکل معنا نه لري؛ که څوک روزي او بریا غواړي، پر الله له توکل سره به خپل ټول وس کوي.

پیغام دوهم/98

له توکل سره د صبر معامله شوې ده، د توکل په اړه هم د قران کریم مفهوم له اسبابو لوړ گڼل شوی دی، یعنې له هیڅ سبب پرته باید پر خدای توکل وشي، زما په اند دا مفهوم یې د قران کریم په هیڅ ایت کې نه دی ذکر شوی، لومړی به ځینې آیاتونه وگورو چې په څنگه سیاق و سباق کې یې د توکل یادونه کړې ده:

إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ { [الأنفال: 49].

ترجمه: هغه وخت چې منافقان او هغو کسانو چې په زړنو کې مرض و، ویل: دغه کسان په خپل دین باټېري او څوک چې پر الله توکل وکړي، نو الله غالبه د حکمت خاوند ذات دی.

إِذَا بَلَغَ الْبُلُغَ فَأَمْسَكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهُدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَ يُوَعِّظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ( ) وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا { [الطلاق: 2، 3].

ترجمه: کله چې دوی خپلې نېټې ته ورسېږي، نو یا یې له قانون سره سمې وساتئ یا یې له قانون سره سمې خوشې کړئ، ستاسو دوه عادلان کسان شاهدان کړئ او د الله لپاره شاهدي ور کړئ، څوک که پر الله او قیامت ایمان لري دا د هغوی لپاره نصیحت دی او که څوک الهي تقوا غوره کړي هغه به د خلاصون لار ورته ومومي او له هغه ځایه به روزي ورکړي چې دی یې محاسبه نه وي کړې، او څوک چې پر الله توکل وکړي، هغه ورته کافي دی بېشکه الله خپلې چارې بشپړوي یقینن هغه د هر شي لپاره اندازه کړې ده.

پیغام دوهم/99

په دې دوو ایاتو کې که وکتل شي نو توکل له اسبابو پورته نه وي، دلته یې توکل تر هغه وروسته یاد کړی دی چې د یوې ټولنیز موضوع د حل لپاره یې گڼې لارښوونې وکړې، د بالقوه جنجال د مخنیوي لپاره یې هدایات ور کړل، تر هغه وروسته یې د خلاصون او روزي یادونه وکړه، ایا له دې دا فکر اخیستلای شو چې خلاصون او روزي به له هر ډول اسبابو لوړه وي؟ د ایت په اخر کې راغلي دي چې د هر شي لپاره خپله اندازه ده، هر شی د اصولو په پام کې نیولو سره یا له منځه ځي یا را منځته کېږي، قدر دلته د قوانینو هغه مجموعه ده چې الله تعالی د کایناتو لپاره ټاکلي دي.

په لومړي ایت کې راغلي چې منافقانو مسلمانانو خطا وتلي بلل، بیا الله وایي: څوک چې پر الله توکل وکړي هغه غالبه د حکمت خاوند ذات دی. دلته پوښتنه دا ده چې اصحابو د دې منافقانو او نوور دښمنانو مقابله څنگه وکړه؟ توکل یې پر الله تعالی څنگه کړی و؟ اسباب یې وو او که له اسبابو پرته یې دا هر څه وکړل؟ همدا یوه پوښتنه د توکل په اړه زموږ سره شته مفهوم بدلوي او اصل مفهوم یې مور ته په لاس راکوي. رسول الله ص ص له خپلو اصحابو سره متوکلین وو، خو هغوی اسباب کار کړې دي، دا سمه ده چې الله له هر ډول سبب پرته یو کار کولای شي، مگر دا دینا الله تعالی پر دې اصولو ودان کړې ده چې د هر شي تر شا یو سبب وي، الله تعالی د اسبابو امر کړی دی، کار و عمل پر انسان دی او نتیجه پایله یې د الهي قوانینو له لورې کېږي. یعنې انسان به کار کوي، د نتیجه په اړه به یې له پیله پر الله توکل کړی وي.

له دې سره موافق په یوه حدیث کې هم راغلي دي:

پیغام دوهم/100

قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعْقِلْهَا وَأَتَوَكَّلْ، أَوْ أُطَلِّقْهَا وَأَتَوَكَّلْ؟ قَالَ: «اعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ». (۳)

ترجمه: یو کس وویل: د الله رسوله! اوبنه وټرم بیا توکل وکړم او که ایله یې پرېږدم او توکل وکړم؟ ده ویل: گونډه یې وټره او توکل وکړه. په دې حدیث کې په ډاگه شوه چې توکل تر اسبابو وروسته کېږي، توکل ستا ذهني ډاډ دی، ستا باور دی، له خدای سره ستا رابطه ده، چې اسباب دې په لاس کې وي، دماغ دې آرام وي، زړه دې ډاډه وي، نو وران کارونه انسان رغولای شي، او که زړه دې مات او دماغ دې گډوډ وي، نو روغ کارونه له سړي وران شي؛ توکل د انسان په عمل کې دومره مهم دخل لري. دا هغه څه دي چې ما د نصوصو تر کتلو وروسته د توکل په اړه له قران او نبوي احادیثو څخه فهمولو دي.

۲۶/۲/۲۰۲۲

سرچینې:

(۱) معجم اللغة العربية المعاصرة (2/ 1263)

(۲) بخاري، کتاب الجنائز، باب زیارة القبور، ح: ۱۲۸۳

(۳) (ترمذي، ابواب صفة القيامة والرقائق والورع، باب، ح: ۲۵۱۷)

قران کریم نثر دی که شعر؟

د قران کریم د ژبې په اړه زه د مدرسې له وخته گنگس وم، د بلاغت په کتابونو کې راغلي و چې د خدای کتاب معجز دی، له دې امله هغه نه نثر بلل کېږي او نه شعر، بلکې له دې دواړو ما ورا دی، دغه یې د اعجاز نکته بلله.

دغه گنگسیت تر ډېره وخته را سره پاته و او بیا هغه وخت ختم شو چې په قران کریم کې مې فکر وکړ، د قران کریم په هغو ایاتو کې مې سوچ کاوه چې قران په عربي ژبه بولي، د عربي ژبې واضح کلام یې گڼي؛ نو زما پوښتنه حل شوه.

د عربي کلام دوې نوعې دي: یوه یې نثر یادېږي او بله یې شعر، قران له دې دواړو ماسیوا بلل، د قران کریم اعجاز نه دی، بلکې پر قران کریم د خلکو نیوکو ته لار پرانیستل دي. په دې ځای کې باید یادونه وکړم چې ځینو کسانو د درېیمې نوعې خبره هم کړې ده، اما که سم فکر وشي، هغه یا د نثر برخه ده یا د شعر، که د شعر اصول یې مرعات کړي وي، شعر دی او که دا نه وي بیا نثر دی. د نیمه نثر او نیمه شعر په اصطلاح درېیمه نوعه د واقعیت له مخې سهې نه ده که څه هم دا اصطلاح ځینو کسانو ورته رامنځته کړې ده.

الله تعالی خپل کتابونه انسانانو ته را لېږلي دي، که انسان د هغه په کتاب پوه نه شي، پیغام یې درک نه کړي، بیا یې رالېږل هیڅ معنا نه لري. دا خبره هر مسلمان درک کولای شي چې الله تعالی له نثر او شعر پرته هم داسې کلام ایجادولای شي چې د یوه صدق به نه پر کېږي، اما په هغه

پیغام دوهم/102

کلام به مور نه پوهېرو، دلته هدف د یوه داسې معجز کلام اثبات نه دی چې انسان نه په پوهېري، یا د خدای دا وړتیا خلکو ته روښانه شي چې الله تعالی داسې له انساني انواعو بېل په بله نوعه کلام هم پنځولای شي؛ هو! دا کار الله کولای شي، اما که له هغه کلام څخه د انسان پوهاوی او په یوه پیغام خبر بدل هدف نه وای، بیا به دغه ډول یو کلام راغلی وای، خو دلته هدف د انسان پوهاوی دی. قران کریم معجز کلام دی، خو داسې معجز نه دی چې د کلام له دواړو نوعو وتلی دی، بلکې منثور معجز کلام دی، خلک یې پېژني چې نثر دی، اما د هغه په شان پرمحتوا له بلاغت و فصاحته ډک د بشریت د گټې لپاره پیغام لرونکی کلام عربانو نه شوای پنځولای، په همدغه ځای کې یې معجز و او دی.

له دې امله باید داسې یو کتاب ورته راشي چې د انسان تر درک لوړ نه وي، په هغه ژبه وي چې انسان په پوهېري، د ژبې ټول پېژندل شوي اصول یې مرعات کړي وي، خلکو ته یې په املا او انشاء کې ستونزې نه وي، چې انساني پوهي ته خنډونه ایجاد کړي. نه یې عقل له فهمه عاجز شي او نه بشري توان د هغه د عملي کولو یا د مفهوم په اخیستلو کې بشر ته منفي ځواب ور کړي.

قران کریم د کلام په دوو نوعو کې کوم یو دی؟ شعر دی که نثر؟ که د قران کریم ایاتونه تلاوت شي په ډېر روښانه ډول ځنې ثابتېږي چې قران کریم منثور کلام دی، د شعر تعریف د هغه پر ایاتونو نه شي صادق کېدلای او ورسره د قران شعر بلل او د رسول الله ص صلی الله علیه وسلم شاعر گڼل قران کریم رد کړي دي؛ اما د منثور کلام ځانگړتیاوې لري.

پیغام دوهم/103

ما ته به سوال پیدا وو چې که قران کریم د کلام له دغو دوو نوعو وزي، نو بیا څه شی دی او کوم نوم باید ور کړل شي؟ تر اوسه خو له شعر او نثر پرته د انسان په ژبه کې بله نوعه کلام نه دی راغلی، که د خدای کتاب له دې دواړو ماورا وگڼو بیا به هغې نوعې ته چې قران د کلامي نوعې هماغه ډول دی، څه نوم به ور کوو تر اوسه خو مور بله نوعه نه ده پېژندلې؟!

جالبه داده چې قران کریم په خپل متن کې هیڅ ځای دا خبره نه ده کړې چې له نثر او شعر پرته د کلام یوه بله نوعه ده، اما انسانانو چې د خدای د کتاب ستروالي ته کتلي، هڅه یې کړې ده چې د انساني کلام له انواعو یې بېل کړي، لکه څنگه چې د دغه کتاب رالپړونکی خالق دی، له بشري ټولني بهر او لوړ دی، باید کلام یې هم زموږ د کلام له پېژندل شویو انواعو بېل او جلا وي.

خو دې ته فکر نه دی شوی چې دا ادعا یې نه د قران کریم له ایاتونو سره سر خوري او نه هغه هدف بیا تر لاسه کېږي چې دا کتاب یې د تر لاسه کولو لپاره راغلی دی. قران کریم وايي: په څرگنده عربي ژبه نازل شوی دی (شعراء: ۱۹۵) که قران کریم په عربي ژبه وي، باید هغه اصول، گرامر، اصطلاحات، متلونه، انشاء او املا یې مرعات کړي چې په عربي کې شته، خو عرب په دې کتاب پوه شي، که دا هیڅ مرعات نه شي د قران کریم دغه ادعا چې په واضحه عربي ژبه دی، ناسمه ثابتېږي (العیاذ بالله).

دویمه موخه خلکو ته لار ښوونه او هدایت دی، قران کریم ادعا کوي چې دا کتاب بهترینې لارې ته هدایت کوي (الاسراء: ۹)، که په دې

پیغام دوهم/104

کتاب کې هدایت موجود وي، خو خلک یې له فهمولو عاجزه شي، بیا د دې هدایت رالېږل څه معنا لري؟

له دې امله باید په پرېکنده توګه هغه خبره مردوده وګڼل شي چې قران کریم د کلام له پېژندل شویو انواعو څخه باسي، قران کریم د عربي ژبې منشور کلام دی، په خپل جوړښت کې یې د بلاغت او فصاحت اصولو ته پوره پاملرنه شوې چې عربان یې هم جوړښت ته ګوته په غاښ پاتېږي. پیغام یې له نن څخه نژدې څوارلس نیمه سوه کاله وړاندې یوې غیر متمدنې قبایلي ټولنې ته راغلی دی، چې نن هم د یو معتدل مقدس قانون بڼه لري او لا هم یو نیم میلیارد انسانانو ته هدایت کوي او د شرعي قانون کار ور کوي.

یوه مهمه نکته دا هم ده چې د قران کریم چیلنج په هغه پیغام کې دی چې بشر ته یې د رب له لوري راغلی او دغه پیغام چې کومو الفاظو ادا شوی دی؛ نه یوازې د کلام په الفاظو کې؛ ځکه په الفاظو کې یې د بلاغت او فصاحت په چیلنج یوازې د عربي ژبې څو مخصوص کسان پوهېږي، له دوی ماسیوا نه امي عرب په پوهېږي او نه غیر عرب وګړي، اما پیغام ټول درک کولای شي او اساسي هدف هم د کتابونو له رالېږلو څخه پیغام وي چې په بشري ټولنه کې خلک له تیارو رڼا ته راولي نه الفاظ چې یوازې د یوه قوم له ژبې سره اړه لري.

دا سمه ده چې قران کریم په منشور کلام کې معجز دی، که یو څوک د قران کریم په شان ایاتونه یا سورتونه نه شي جوړولای دا معنا نه لري چې قران کریم منشور نه دی، که قران کریم د شعر او نثر له دوو نوعو بېله بله نوعه شي نو هغو انسانانو ته چې له دې دوو انواعو پرته بله د کلام نوعه نه پېژني چیلنج ور کول معنا نه لري. ځکه چیلنج په هغه شي

پیغام دوهم/105

کې ور کول کېږي چې هغه په پوهېږي، زده یې وي، پېژني یې، اما له دې سره د هغه په شان کار نه شي کولای، قران کریم په واضحه منثوره عربي ليکل شوی دی، اما له دې سره د بلاغت او فصاحت وروستی نکتې ته رسېدلی دی چې په دغه برخه کې یې هم عرب چیلنج کړي وو. ځینو کسانو د قران کریم چیلنج د دې دلیل بللی دی چې هغه نه منثور کلام دی او نه منظوم، اما دا خبره سمه نه ده. د شعریت خبره یې قران کریم هم رد کړې ده، خو د نثر په برخه کې قران کریم هېڅ نه دي ویلي، ځکه داسې یو منثور کلام دی چې عرب یې پېژني، که یې پېژندل ورته له وسه وتلي وای، بیا نه چیلنج گټه در لوده او نه انسان په مکلف و.

قران کریم وایي چې هر قوم ته رسول د هغوی په ژبه د دې لپاره ورغی چې هغوی په پیغام ښه پوه کړي (ابراهیم: ۴)، عرب له شعر او نثر پرته په ژبه کې بله نوعه نه لري، که قران کریم له دې دواړو نوعو بېل وي، یوه درېیمه نوعه وي، چې نوم هم نه لري، نو عرب به څنگه په پوه شي؟ د قران کریم دغه ادعا چې د دوی په ژبه دی او د ښه پوهاوي له امله په دغه ژبه دی، نو دا خو بیا العیاذ بالله ناسمه ثابته شوه؟ که په عربي ژبه وي، گونگ هم نه وي روښانه وي، راغلی هم د دې لپاره وي چې خلک په پوه شي او بیا یې فکر کولو ته هم رابللي دي چې تاسو په دې قران کې فکر نه کوئ (نساء: ۸۲، محمد: ۲۴)، که قران کریم له نثر او شعر پرته یوه درېیمه نوعه وای، د دغو ډول ایاتونو په ځواب کې ولې عربانو نه ویل چې مور نه په پوهېږو؟ د روښانه عربي دعوه یې ولې نه ور ردوله چې نه روښانه دی او نه زموږ په پېژندل شویو انواعو کې پر یوه نازل شوی دی؟ د هغه وخت د عربانو چوپوالی خپله

پیغام دوهم/106

دا ثابتوي چې قران کریم په متعرفه منشوره عربي ژبه نازل شوی، ټول
گرامري اصولو یې مرعات کړي، د بلاغت وروستی نکتې ته رسېدلی،
پیغام یې د بشر لپاره د دنیا او اخرت گټې لري او په دې هر څه عربان
پوهېدل.

۱۷/۲/۲۰۲۲

له دین او شریعتہ ناسم تفسیر لاملونه

په دې مقاله کې به هڅه وکړم چې له دین او شریعتہ د ناسم تفسیر ځینې لاملونه په گوته کړم. زما کوشنېس دادی چې ټول یې په گوته کړم، خو ممکن ځینې یې له ما هېر وي، یا مې ور پام نه شي، یا زموږ په سیمه کې نه وي، له دې امله مې ځینې لاملونه وویل.

کمعلمي

انساني ټولنې هر وخت له جهالت څخه رنځ وړی دی، کمعلم د بدبختیو سبب کېږي. انسان چې نه پوهېده د طبیعت له جبره به رنځېدی، د طبیعت جبر ته یې د عبادت سر ټیټ کړ، بیا چې له طبیعي افتونو سره د مقابلې یو څه توان یې په ځان کې ولید، دغه عبادت یې ایله کړ، خو اوس په عادت بدل شوی و، بیا یې هم بدلول او د خلکو پوهاوی اسانه کار نه و، ان په انساني ټولنو کې تر اوسه هم دغه ډول عبادتونه شته.

کمعلمه هم ځان ته زیان رسوي او هم نورو ته، هم مفاهیم خرابوي او هم ارزښتونه، د خپل نه پوهاوي له امله تر ماهیت شکل ورته مهم وي، تر کلي مفهوم جزوي ورته ارزښت لري، تر هدف یې وسیله ټینګه نیولې وي، تر انسان د هغه لپاره د ده د نیمګړي علم نیمګړی دیني و شرعي تفسیر ډېر د اهمیت وړ وي.

د کمعلمی د مرض زیان دادی چې مریض په خپله ناروغي اعتراف نه کوي، له دې امله یې تداوي هم نه کېږي، د خپل کمعلم او کم فهم له امله به په خپله فتوا خلکو ته زیان رسوي، فتوا به یې هم د شرعي

پیغام دوهم/108

اصولو په رڼا کې سهي نه وي، تعبیر به یې هم زور وي، د فتوا مکان او زمان به یې هم خطا کړي وي، ټولنې ته د گټې فکر به هم نه کوي، بس لکه د پانده لکړه چې هر ځای ولگېده، هماغه به یې ځای وي.

ناسم اقتصادي وضعیت

اقتصاد د ژوند ډېر مهم جز دی، ښه اقتصاد د انسان پر فزیکي وجود او رواني دواړو ښه تاثیر کوي او خراب اقتصاد دواړه خرابوي. ښه اقتصاد د یوې ښې، امن لرونکې، سوکالې او پر مختگ تللې ټولنې ضمانت وړ کوي او خراب یې د خرابۍ. د ښې ټولنې غړی به له شریعتو د سوکاله ژوند، خوشالې ټولنې، ښې دنیا و غوره اخرت تعبیر وکړي او د خرابې ټولنې غړی به د دنیا او اخرت د خرابوالي تفسیر وړاندې کړي.

په فردي لحاظ څوک چې مسکین وي د بل تر احسان لاندې وي، هغه د حق خبره نه شي کولای، هغه خبره کوي چې پر ده احسان کونکي په خوشاله شي. له دین او شریعتو تفسیر د هغه د ښو او ښېگڼو گرو وي، په خپلو ښو یې هرې خوا ته سر وړ پېچلای شي.

که څوک بل ته اړتیا ونه لري، هغه شرعي اساسات او انساني نیمرغي په نظر کې نیسي، بیا خپل تفسیر وړاندې کوي. د هغه د تفسیر د یو چا د شتو تر احسان لاندې نه وي، بلکې پر خپلو معیارونو ولاړ او متکي وي، که خطا هم شي خپل معیار، اصول، تگلاره، ماخذ و مرجع یې معلومه وي، اما هغه څوک چې د بل په خوښه تفسیر کوي، د هغه نه ماخذ معلومېږي نه یې مرجع، نه یې اصل پر اصل پاتېږي او نه یې فرعه پر فرعې، نه معیار معلوم وي او نه تفسیري تگلاره، بس هر څه تر یوه احسان جار وي.

پیغام دوهم/109

په مجموع کې د انسان شخصیت د هغه پر تفسیر تاثیر لري، پښتانه وایي؛ څوک چې په ځان کې څه ویني، هغه په جهان کې هم ویني، تفسیر د هر انسان د شخصیت هنداره ده، که فقیره، متشده، ظالمه، خوشونتگره او وروسته پاتې ټولنه وه، تعبیر به یې هم له دې ټولو شیانو ډک وي، که سوکاله، امن پسنده، عادل، له زورزیاتي لرې او پرمختګ خوبونکې ټولنه وه، په دیني وشرعي تفسیر کې به یې هم دا هر څه له ورايې څرګند وي.

د دین له ژبې پردیتوب

یو غټ مشکل زموږ د عجمو لپاره د دین له ژبې لږېوالی او حتا پردیتوب دی. زموږ هغه مرکزونه چې د دین لور ته منسوب دي، د عربي په زدکړه کې دومره کمزوري دي چې حتا تر لس کاله زدکړو وروسته هم یو کس نه شي کولای چې په عربي ژبه خبرې وکړي. د کراچي د یوه غټ شیخ مولانا سلیم الله خان رحمه الله په اړه یوه شاګرد یې مولوي عبدالحکیم صاحب راته خبره کوله چې عربي یې په خوله نه شوی ویلای، یوه بل طالب چې په ابن عباس مدرسه کې یې عربي کورس ویلی و، د هغه ترجمانې کوله او بل لور ته همدې شیخ د کشف الباري په نوم د بخاري یوه اردو شرحه لیکلې ده.

د یوې ژبې زدکړه له هغې په ترجمه او تفسیر کې ډېره مهمه ده، د هغې ژبې اصطلاحات، محاوره، متلونه، امثال او نور ټول د دې ژبې تر زدکړې تعلق لري. پښتانه د یوه سخي سړي په اړه وایي چې پلانی ډېر ښه سترخوان لري، هدف یې د ښکلي او غټ سترخوان درلودل نه دي، پښتون د دې جملې په اورېدلې کې ستونزه نه لري، خو غیر پښتون حتمن له مشکل سره مخېږي. زما یو دري ژبی ملګری و، د هېر

پیغام دوهم/110

پر ځای به یې ویل، له یاده مې ولاړی، ما به بیا ورته ویل چې هېر مې شو، ده اصلن خپله دري را ترجمه کوله چې از یادم رفت، خو په پښتو کې یې خونده نه کاوه.

د ژبې په اړه مور له خورا غټ مشکل سره مخ یو، زموږ همدا ستونزه ده چې د قران وجهه، رضاه، ذاته، یده، نفسه، ساق، یداه او دې ته ورته نور قراني الفاظو کې مور اختلاف لرو، حتا د گمراه، بدعت او نورو گڼو ټاپو ته د همدې الفاظو پر تعبیر سره رسېدلي، په داسې حال کې چې دا الفاظ له خپل سیاق و سباق سره روښانه مفهوم ور کوي او هیڅ اړتیا نه شته چې د ناسم مفهوم په اخیستلو اختلافات جوړ کړو او پر خلکو ټاپې ولگوو.

زموږ د مذهبي طبقې یوازې دا مشکل نه دی چې عربي یې نه ده زده، د هغې زمانې له ټولنیز، سیاسي، اقتصادي، نظامي حالت سره شناخت نه لري چې دین پکې نازل شوی دی، بلکې خپله ژبه یې هم نه ده زده، د عربي داسې ترجمه کوي چې ولاکه د عوامو خلکو سر په خلاص شي چې دا اوس څه وایي؟ یوه ملا د سبحانه وېحده ترجمه داسې کوله: ده لره پاکې ده متلبس دده له حمد سره. په دې پښتو زه ولاکه پوهېدم چې دا اوس څنگه ترجمه ده، نو عوام به څه پوه شي؟

یو بل مشکل دادی چې دوی په مدرسو کې زدکړې کوي، کار نه لري، تجارت نه کوي، په حکومت کې وظیفه نه لري، د کور په چارو کې گډون نه کوي، په دې توگه له کار روزگار، ټولني، بازار، له خلکو سره له اختلاط او لنډه دا چې د عيني شرایطو له درک کولو بیخي گوښه وي، دوی په مدرسه کې یو څه وایي او دلته په ټولنه کې بل څه موجود دي، دوی چې را بهر شي تعبیر یې یو لور ته زوړ وي، بل خوا د ټولني

پیغام دوهم/111

له عیني شرایطو سره سمون نه لري، د خپلې ژبې د نه زدکړې او نه شناخت له امله یې په بیان او لیکلو کې گڼې ستونزې وي او د عربي د سمې نه زدکړې له امله د اصل مفهوم په درک کې گڼې ستونزې ایجادوي.

د دین د نزول له زمانې لږوالی

یوه بله ستونزه داده چې د دین د نزول ډېره زمانه شوې ده، په هغو شیانو کې چې نن مور پکې اختلاف لرو، د اصحابو په زمانه کې یې چا پوښتنه هم نه ده کړې. هغوی پوهېدل چې د وجهه رضاه او ذاته و نفسه څخه څه هدف دي؟ مور چې په عربي بلد نه یو، تر مفهوم یې ټکي په ټکي معنا خوند راکوي او دا وېره را سره وي چې که لفظ په لفظ یې ترجمه نه کړم، گنهاره به شم، نو گڼې ترجمې وکړو او بیا په دې سره هم ځان را څخه کې ورک شي او هم جهان، اختلافاتو ته لار جوړه کړو او د دین د سم تعبیر په لار کې خنډونه ایجاد کړو.

د زمانې په دې اوږد واټن کې ډېر امکان شته چې پر اصل مفاهیمو د خلکو د ډېرو تعبیرونو له امله دورې پرېوتلې وي، ځینې مثالونه، اصطلاحات او جملې له خپل اصل مسیر څخه لرې وړل شوي وي، پر ځینو بیا د مذهب او فرقې ټاپې لگېدلې وي چې بل تعبیر کول یې په هغه سیمه کې مطلق ناروا وي او د خپل اصل په اړه یې معلومات له نشت سره برابر دي.

د دین او شریعت د چارو له نورو څخه نه بېلوالی

دا هم یو سرخوړی دی چې د دین او شریعت چارې له نورو څخه نه دې بېلې شوې. که په حدیث یا ایت کې هر څه راغلي وي، بس خلک یې د دین او شریعت احکام، مسایل، اداب او هدايات بولي. خو که

پیغام دوهم/112

قران کریم ته وکتل شي يا هم د رسول الله ص ص اصل سنتو او کره احاديثو ته، نو په ایت يا حدیث کې د هر شي یادونه د هغه د دین پر جز گڼلو دلالت نه کوي. حتمي نه ده چې زه دې د نس درد ولرم، نو دې د علاج لپاره له عسلو گټه واخلم، ممکن زه گولی وخورم، زه ټاکتر ته ولاړ شم، شونې ده زه مې د مور په لاس جوړه شوې کپه وخورم، یا هم هیڅ ونه کم، خپله جوړ شي. خو بل لور ته ځینې کسان د نبوي طب په نوم پر خلکو دا تحمیلوي چې که دې نس درد کوي، نو رسول الله ص ص یو کس ته د عسلو ور کولو امر کړی دی، باید عسل وخورل شي؟!

دلته دا سره گډه وډه ده چې نبی د ډاکټرۍ او طبابت لپاره راغلی دی که د دیني او شرعي چارو لپاره؟ هغه یو روحاني لار ښود و، که طبیب هم و؟ دا کرښې باید واضحې او څرگندې شي چې کوم شیان دین او شریعت دي او کوم یې له دین او شریعت سره کار نه لري، په شرعي متن کې د هغو یادونه یوازې یو اتفاقي امر دی، نور د هغو شیانو په اړه خلک له خپل وخت سره سم عمل کولای شي.

تنگنظري او مذهبي تعصبونه

فرقه پالنې هم د دین ناسم تعبیر ته لار اواره کړې ده. خلک د دې غم نه دي اخیستي چې له دینه سم تفسیر وشي، خو د دې غم ورسره دی چې زما له مذهب، فرقي او عقیدې سره برابر تفسیر باید وشي. دلته ستونزه دا پېښېږي چې د مذهب او ډلې بنسټ خو یوه انسان ایښی دی چې اصول، تعبیر او تگلاره یې د هر وخت له حالاتو سره سر نه خوري، نه د یوه مذهب لمن دومره غورېدلای شي چې د درست دین او شریعت تعبیر دې وکړای شي، خو دیني او شرعي متن د دې وړتیا

پیغام دوهم/113

لري چې د نړۍ په هر گوټ کې د هر وخت له حالاتو سره ځان عیار کړي او داسې تعبیر یې په نوي ډول وشي چې خلکو ته ستونزې ایجاد نه بلکې اوارې کړي. که د مذهب زاړه اصول د نوي وخت لپاره کار نه وړ کوي، نو دې نوي شي، د زړو پر ځای دې نوي اصول وضع شي، پر زړه تگلاره دې بیا غور وشي، سمونې، ایسته کونې او نوي ابتکارات دې وشي چې له دین و شریعت څخه د نوي تعبیر او تفسیر لپاره لار جوړه کړي.

د ټولني او محیط تاثیرات(پر کلتور د مذهب او پر مذهب د کلتور اغېزې)

یو مهم لامل یې پر انسان د خپل چاپیریال او ټولني تاثیر دی چې خلک له یوه مسیر څخه بل ته برابروي. دلته څو مسایل دي چې یوه بل ته سره په غېږ ورغلي دي. یو پر دیني و شرعي متن د عربو د کلتور اغېز دی چې طبیعي خبره ده پر مور هم تاثیر لري، بل زموږ د خپل کلتور اغېز دی چې یو انسان یې له تاثیر و تلالی نه شي، کله چې له داسې متن څخه تعبیر کېږي چې هغه د خپلې ټولني تر کلتوري فشار لاندې تکامل ته رسېدلی وي، بیا یوې داسې ټولني ته تفسیرېږي چې د هغې تاثیر به یې پر تفسیر حتمن وي، نو دلته خبره ډېره پېچلې کېږي او د هر چا د وس کار نه دی چې د دې معضلې د حل لپاره داسې انساني او شرعي معیارونه وضع کړي چې د بشر او دین و شریعت دواړو ارزښتونو ته یې تفسیر ژمن پاته شي.

له دې امله نو په اوس وخت کې د تفسیر لپاره د یوې ټولني اړتیا ده چې په هیواد کې له دینه د تعبیر او تفسیر چارې به مخته وړي. هغوی ته به واک وړ کول کېږي چې نور کسان به ستاسو په ادرس ستاسو وړ

پیغام دوهم/114

کړي او متحد و همبرغی تفسیر خپروي . په دې توگه به د گڼو تفسیرو
مخه ونيول شي ، اختلافت به حل شي او بل لور ته چې خلک دیني
مسئلو ته اړتیا لري دا غوښتنه به هم پوره شي او دا تگلاره اوس یوازې
زموږ لپاره نه ، بلکې د هر اسلام هیواد لپاره اړینه ده چې د خپلو اړتیاو
په رڼا کې داسې تفسیر وکړي چې هم د ټولني غوښتنې پر نظر کې
و نیول شي او هم دیني تفسیر جام او ولاړ پاته نه شي .

۲۴/۳/۲۰۲۲

له قبیلوي پېژندگلوې تر ملي

دوکتور جواد علي په خپل کتاب المفصل في تاريخ العرب قبل الاسلام کې ليکي چې په عربو کې ځکه قبیلوي پېژندگلوې مهمه وه چې هغوی د ځان د حفاظت ذریعه بلله، هغوی ته دا پېژندگلوې د هغوی هويت وه، ځکه دوی یو حکومت نه در لود چې د هغوی له حقوقو یې دفاع کړي وای، نو دوی د دفاع یوازینی وسیله همدا قبيله وه، له دې امله یې خپل نسبونه یادول، د پلار او نیکه په کړنو به یې فخر کاوه، د ده په وینا چې غیر عربو ته دا کار ځکه دومره مهم نه وو چې هغوی حکومتونه در لودل، خلکو ته وطن او دولت مهم وو، د هغوی د اواز اورېدلو لپاره دولتي محکمې موجودې وې، پوځ وو، پولیسې-ادارې وې، هغوی به د یوه نظام تر چتر لاندې را ټول وو، نو دوی د یوې قبیلې پر ځای په خپل پوځ، وطن، ملت او نظام نازېدل، فخر یې په کاوه، فارسیانو فارس در لود، رومیانو روم در لود، همدا لامل وو چې هغوی ته د انسابو یادول، یا قبیلوي پېژندگلوې مهمه نه وه. (۱)

د عربو دغه حالت قران کریم هم یاد کړی دی:

إيَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ [الحجرات: 13].

ژباړه: ای انسانانو! تاسو مو له نارینه او بنځې پیدا کړي یی او خیلونه و قبیلې مو د دې لپاره کړي یی چې سره وپېژنی، یقینن الله تعالی ته ستاسو متقیان غوره دي، بېشکه الله ډېر پوه او خبرداره دی.

پیغام دوهم/116

مور ټول پوهېرو چې قران کریم د عربو هغې ټولنې ته نازل شوی دی چې خلکو ته یې قبیلوي او د خیلونو پېژندگلوي ځکه مهمه وه چې نظام یې نه در لود، قبیلوي ژوند یې وو، خلکو د خپلو قبیلو د گټو لپاره کار کاوه، قران دا یادونه ورته وکړه چې پر قبیلو او خیلونو د انسانانو جلا کول د معرفت لپاره دي لکه تاسو چې دا کار کړی دی، اما الله ته څوک د قبیلې له مخې نه نژدې کېږي، که یو څوک غواړي چې الله تعالی ته نژدې شي، نو تقوا دي وکړي، په تقوا کې هم یو هغه تقوا ته چې زموږ په نظر وي، یا که یو څه نور سپین ووايم زموږ د پښتنو په نظر تقوا وي، هغوی خو ملنگ چې په کال یې غسل نه وي کړی، ترانگې کالي یې اغوستي وي، تل فقر کوي، هم متقي او د خدای دوست ورته ښکاري، یو هغه تقوا ته چې الله تعالی ته مقبوله ده، الله د علیم او خیر صفات د همدې لپاره ذکر کړي دي چې زه پوهېرم څوک متقي دی او څوک یوازې د متقي پېښې کوي، الله تعالی د یو چا په هويت نه خطا کېږي، لکه څنگه چې هويت مهم نه دی همدا ډول یې جنسیت هم ورته مهم نه دی، ځینې نارینه له دې امله خدای ته نژدې بولي چې نارینه دی، ښځه د خپل جنسیت له امله د دې وړ نه بولي، قران کریم په دې عمومي الفاظو کې دا ډول فکرونه مردود وگڼل.

د قران کریم له نزول څخه ډېر کم وخت تېر شوی و، چې عربانو قبیلوي ژوند ایله کړ او د یوه نظام تر چتر لاندې سره را غونډ شول، یوه لویه امپراتوري یې جوړه کړه، د قبیلو پخوانی رواج ورو ورو کمزوری شو، خبره اول د عرب و ناعرب شوه، په دې منځ کې د مسلمان او نامسلمان خبره هم یادېده، نړۍ له قبیلوي پېژندگلوي څخه مذهبي او قومي پېژندگلوي ته ورسېده، عربو ځانونه غوره بلل، نورو یې د خپلو

پیغام دوهم/117

ځانو په نسبت عجمیان بلل، فارسیانو د خپلې لویې امپراتورۍ او لرغوندي کلتور له امله ځانونه تر عربو هم بر بلل، مسلمانانو ته خپل دین حق معلومېده، په مقابل کې یې یهودو او نصاراوو خپل دین ښه باله، هندو ته خپل دین ښه ښکارېدی او داسې نور هم.

دغه وضعیت نورو انسانانو هم تجربه کړې دی، په هره ټولنه کې حکومتونه تر دغسې حالاتو وروسته جوړ شوي دي، نو دې حالت ته په راتلو نړۍ له یوه حالت بل ته ولاړه، چې تر پخوا یې بیا هم ډېر توپیر ونه کړ، د عربو د برترۍ لپاره د ډېرو عجمیانو ککړۍ له تنو بېلې شوې او د عربو د مغلوبیت لپاره ډېرو عجمیانو خپل ځانونه قربان کړل، بیا هم وینې توی شوې، ښه په لویه پیمانه، د بشر لپاره اساسي هدف ته بیا هم ونه رسېدل، که د قبیلې د ساتنې په پار ځینو انسانانو د نورو عزتونه، مالونه او شته لوټل هم بد کار و، او که د مذهب او قوم په نوم وي هم بد کار دی، د همدې سلسلې په لړ کې د قوم او دیني هويت ځای ملي هويت ته پاته شو، په ملي هويت کې بیا هم لکه د قوم او مذهب هويت چې ډېر شمېر کسان یې په چوکاټ کې راځي، نوره گټه نه لري، هماغه د قران کریم خبره ده چې یوازې پېژندنه ده، یو افغان دی، بل ایرانی، بل پاکستانی، بل چینایي، بل هندوستانی او داسې نور.

هغه اساسي هدف چې د قران کریم په یوه مختصره جمله کې ذکر شوی دی چې کتاب انزلناه الیک له تخرج الناس من الظلمات الی النور، بیا هم تر لاسه نه شو او لا هم ورک دی، اوس د ملي هويت د ساتنې لپاره مبارزې کېږي، یو انسان بل انسان وژني، ملي هويت هم د ښه انسانتوب نښه نه ده، یو څوک له دې امله ښه انسان نه دی چې عربستانی دی، یا ایرانی دی، یا افغان دی، بلکې د ښه انسان د ثبوت

پیغام دوهم/118

لپاره نور معیارونه شته، خدای ته د نژدېکت لپاره معیارونه شریعت بیان کړي دي، که پر هغه معیار څوک پوره نه وي، نه ملي هويت د هغه د بڼه انسانیت لپاره کفایت کوي او نه قوم، نسب او مذهب.

هغه مهال به د قبیلې پر ملکي سره شخړه وه، یوه قبیله به له بلې سره د مالونو د څرخای پر سر، بنکر په بنکر وه، تر دې وړو شیانو وروسته کله چې انسانان یو څه پوه شول، نو د وړو شیانو پر ځای یې غټ را پیدا کړل، د هغو پر سر یې شخړه پیل کړه، تر بل هر شي د انسان لپاره لوی خطر له واک او دولت څخه ور پېښ شوی دی، د واک لپاره انسان هره وسیله کار کړې ده چې واک ته ورسېږي او د مال د تر لاسه کولو لپاره هم انسان له هیڅ وسیلې لاس نه دی اخیستی، خبره ورو ورو غټېده، ان چې د نن ملي هويتونو ته ودرېده، د یوه کس، یوې ډلې، یوه درست قوم ان ملت به له دې امله بد ویل کېږي چې د هغوی هويت به له ده څخه بېل وي، نه عقل دا راته وایي چې د انسانیت معیار ملي هويتونه کېدلای شي، نه دین راته وایي، نه په قانون کې شته او نه اخلاقیات دا راهنمایي کوي.

خبره که د پرون ده که د نن ده، هماغه کیسه ده چې تنې ډېرې سر یې یو دی، پرون که د قبایلو پر څرخای سره جنګ و، نو چې زیات کسان سره په شخړه شوي وي، زر او دوه زره به وو، اما نن په میلیونو خلک تر څرخای پر یو څه غټه موضوع د نورو همدومره کسانو په مقابل کې درېږي، په لکاوو وژل کېږي، که پرون په زرهاوو مړه کېدل، موضوع یې وږه وه، نن په لکاوو دي، اما موضوع یې یو څه غټه ده. ملي مسايل او سیمه ییز مسايل د حکومتونو او واکداره طبقو له لوري د دې لپاره کښته او پورته کېږي چې خلک په خطا کړي، غلول شروع دي، که نه

پیغام دوهم/119

له دې پرته چې خلک په وغلول شي، یو د بل په مقابل کې استعمال شي، ملي مسایل حل کېدلای شي. په دې مسلو کې یې دومره فکر بند شي چې خپل تعلیم ځنې هېر شي، خپل شخصي مسایل یې هېر شي، د سیمې په کچه ستونزې هېرې کړي، د ټول انسانیت په کچه دښمن (طبیعت) ځنې هېر شي، بس هغه دښمن ته یې سترگې وي او انرژي مصرفوي چې واکمنه طبقه یې ورته معرفي کوي. دوی هر وخت له اساسي مسلو د خلکو پام جزي او غیر اساسي مسلو ته اړوي، هغه دومره وپرسوي چې خلکو ته غټ ښکاري، اما په اصل کې هغه دومره واړه مسایل وي، چې اصلن په فکر بندولو نه ارزي، دا خو څه کوي چې وخت، پیسې او انرژي ورته ولگول شي.

انسان وزی د همدې انسان له لاسه دی، دې ته خلک نه متوجې کېږي چې د ځمکې دومره منابع چا غلا کړي دي چې میلیونونه انسانان وړي دي؟ انسان د انسان له لاسه بې کاره دی، د انسان له لاسه بې تعلیمه دی، د انسان له لاسه لڅ دی، په ستونزو کې راگیر دی، طبیعي افتونو په مخه کړی دی، حتا هغه یو د استقرار ځای چې د ټول بشر راتلونکی ورسره تړلی دی لکه ځمکه، هغه هم د دوی له لاسه د ضیاع لور ته خپل مزل لندوي، زه نه وایم چې ملي مسایل دې هېر شي، په سیمه ییزه کچه مسایل دې نه حلېږي، اما د سونه کلونو خشونت امیزه حل پر ځای سوله ییز او لنډ حل هم لري، واړه مسایل دې پرسول کېږي نه، انسان دې د انسانیت د بقا لپاره کار وکړي، د انسانیت پر استعدادونو دې کړی نه تاوېږي چې یوازې به د دې لپاره کار کوي او بس.

مسایل که هر څومره د جنجال او خشونت لور ته وړل کېږي، عینن همدومره شونتیا یې د سوله ییزتوب لور ته هم شته، که څومره پرسول

پیغام دوهم/120

کېږي، بالکل همدومره احتمال د کمېدو هم لري، که خومره غزول کېږي، دا امکان يې هيڅ وخت نه ردېږي چې په لنډ وخت کې دې حل شي؛ مگر ولې داسې نه کېږي؟ ځکه نه غواړي، په لوی لاس دا کار کېږي، هغه ادارې چې په بې ځايه، بې وخته او غیر اړينو موضوعاتو د انسانانو مصروفول غواړي، که خپل دغه شته امکاناتو د انسانیت په کچه د مسایلو لپاره ولگوي، ایا بیا به هم دومره انسانان له ستونزو او مشکلاتو سره لاس او گړېوان وي؟ د نړۍ ډېره سرمایه لس فیصده خلکو اخیستې ده او پاتې کسان د هغوی د غلامانو رول ادا کوي، ایا هغوی غواړي چې د دې نوي فیصده خلکو دي همدې مهم ټکي ته ور پام شي؟ دا خبره که د ټولې نړۍ په کچه صحت لري، د یوه هیواد په اړه یې هم لري، په یوه هیواد کې هم لویه برخه خلک فقیران وي، وړه برخه خلک سرمایه لري، هغوی واک هم لري، پیسې هم لري، په دې دوو شیانو هغوی د یوه بسته ملت په برخلیک هر وخت لوبې کوي. دا نن د هیواد حالاتو ته وگورئ، گراني چا جوړه کړې ده؟ د تېر دولت خلاف وسله والو مخالفینو ته چا پیسې ور کولې؟ نن د دولت خلاف مخالفینو ته څوک وسلې او پیسې ور کوي؟ دغه کیسه د امریکا په نظام کې هم شته، هلته هم د شتمنو او واکدارو څو ډلې دي، چې کله یوه غالبه شي د نړۍ لپاره یو ډول نقشه جوړه کړي او کله بله غالبه شي، پر هغه پخوانۍ چلیپا را کش کړي، نوې وړاندې کړي، ترمنځ یې انسانان د هغوی تر پښو لاندې دل کېږي او هغوی خپل ساتېری پر کوي.

۲۷/۱/۲۰۲۲

سرچینه:

(۱) (یاد تاریخ: الفصل الحادي عشر: انساب العرب، دویم ټوک (۱۱۷))

له مادیت څخه محرومه ټولنه

څېړنې ښيي چې مادي محرومیت په انسان کې د کمتری احساس پیدا کوي.

مادي محرومیت نه یوازې د انسان پر روان منفي اثر کوي، بلکې پر فزیکي وجود یې هم منفي تاثیرات لري. دا هم ثابت ده چې یوازې پر فرد یې اغېزې منفي نه وي، پر ټولنه هم بد اثر کوي؛ ځکه ټولنه له افرادو جوړه ده، که افراد په فزیکي او ذهني لحاظ روغ نه وي، هغه ټولنه به هم د فزیکي جوړښت له مخې او هم له رواني پلوه نورماله نه وي.

یو انسان/ټولنه چې د نورو په مقابل کې د کمتری احساس وکړي، بیا د خیال غېږې ته پنا وړي. د انسان په دماغ کې د تخیل برخه هم د انسان لپاره نعمت دی او هم منفي اړخ لري. د کمتری په وخت کې د تخیل نړۍ مور ته کاذب ډاډ راکوي، مور له خپل شاوخوا ناخبره له ځان سره خوشاله یو، ما/مور له ځان سره دنگې مانی جوړې کړې وي، شانداره ښارونه مو وي، ښه ژوند لرم/لرو، هغه کسان چې زه یې په وړاندې د کمتری احساس کوم، هغوی مې/مو همدې حالت ته اړ کړي وي؛ خو د عینیت په نړۍ کې بیا هر څه د دې برعکس وي. په انسانانو کې یوه برخه یې د مادي نړۍ پر بدلون او اسبابو فکر نه کوي، بس دی د خیال په نړۍ کې ځان ته کاذب ډاډ چمتو کوي، چې د تخیل د ذهني برخې یو منفي اړخ دغه هم دی.

د مادیت په نړۍ کې هر څه په مادي اسبابو اړه لري، د هر پر مختګ تر شا مادي اسباب وي، کله چې دې اسبابو ته لاس رسی ونه لرو، بیا د

پیغام دوهم/122

کمتری احساس را که پیدا کبیری او خومره چې زمانه پر تهرېري، مور له دې اسبابو محروم پاتېرو، د کمتری گراف هم ورسره لوړېري.

په دې مرض اخته کسان یا پوچې ادعاوې کوي، یا د خیال په نړۍ کې ژوند کوي، یا له مادي محرومیت څخه پیدا شوی بحران په تشو وعضونو کابو کوي، زمور د ټولني د تشو ادعاوو یو لامل همدا دی.

هغه ټولني چې حال یې خراب او ایینده تیاره ویني، هغوی په ماضي کې ژوند کولو باندې خوښ وي، د شخص حالت هم له ټولني بېل نه وي. د مسلمانانو او په خاص ډول د افغانانو حالت د دې خبرې ژوندی مثال دی. مسلمانان چې د غریبانو د مادیت په وړاندې د کمتری په احساس اخته دي، څو ډوله عکس العملونه یې پارولي دي:

اول: له مادیت څخه کرکه په روحانیت خوشاله کېدل؛ په وروسته پاته او د کمتری په مرض اخته ټولني او اشخاص له مادیت څخه ظاهرن کرکه کوي او د روحانیت لور ته پر پاملرنه ډېر فوکس کوي. د دغه تمرکز عامل یې هم په اصل کې له مادیت څخه محرومیت وي؛ محرومیت په بشر کې د گڼو ستونزو لامل کېږي، د هغه پر روان تاثیر کوي، د هغه پر فزیکي وجود یې اغېزې جوتې وي، د هغه کردار او گفتار یې اغېزمن کړي وي، له نورو سره پر چلند یې اثرات ثابت وي او... لنډه دا چې محرومیت د بشر د ژوند هر اړخ متاثره کوي.

د روحانیونو دغه ډله بیا له مادي محرومیت څخه ټولني ته ور پېښ بحران په وعضونو او نصیحتونو کابو کوي؛ په ژوند کې دواړه مهم دي او خپل رول لري، اما له مادیت څخه را پېښه ستونزه په روحانیت له منځه وړل، یا د مادیت اثرات په روحانیت ختمول، د ځان خطا ایستل دي. زمور ټولنه د دې ښه مثال دی، یو څوک چې په جومات کې

پیغام دوهم/123

لمونخ کوي، خو تر راوتلو وروسته د لمونخ کوونکو بوټ غلا کوي، په حرم شریف کې د حاجي همایني وهي، د جومات په محراب کې خپله جنسي تنده سپروي، د جومات له منبره خپله کرکه او غسه ښکاروي، عقده سپروي او په وینا کې یې مادي محرومیت له ورايه څرگندېږي.

ځان غلطول هم د ځان په تاوان دي او ټولنه خطا ایستل هم د ټولني په زیان، زموږ د ټولني روحانین دواړه کاره کوي، د ځان له غولولو سره ټولنه هم غولوي؛ دا سمه ده چې مادیات هم د بشر لپاره منفي او مثبت اړخونه لري او بل دا چې منفي او مثبت تر ټولنو توپیر هم کوي، یو شی چې موږ ته منفي جنبه لري، ممکن په بله ټولنه کې مثبت اړخ ولري؛ له دې هر څه سره له مادیاتو د انسان چاره هم نه شته. بل لور ته دغه واعظین دې ته فکر نه کوي چې زموږ په ټولنه کې له دې محرومیت څخه څومره بدی را پیدا شوې دي؟ خپل عیب ته پام نه کوي، د بل یوه عیب ته یې گوته نیولې وي. په ټولنه کې د هر شي د گټې او زیان اړخونه به ښکاري، که یې گټه زیاته وي، ټولنه باید ورته تشویق شي او زیاته گټه یې خپله پر واره نقصان پرده غوږوي.

یو بل عیب مو دادی چې د مادیت په نړۍ کې هره راغلې نوې پدیده موږ ته تر هغو له روحانیت سره په ټکر کې ښکاري چې اخیر زموږ خپل شخصي ژوند او د کورنۍ ماحول مو ځنې متاثره شي بیا موږ ورته تسلیمېږو. لکه: راډیو، تلیفون، تلويزيون، بانک...

دویم: ماضي ته پنا وړل؛ که یوه ټولنه یا شخص شانداره او د یادولو وړ ماضي ولري، نو د حال او ایښده د خرابېدو په صورت کې هغه د خپلې ماضي ډېره یادونه کوي، دغه یادونه به یې هم له مبالغې او زیاتوبه خالي نه وي، په حال کې د هرې نوې پدېدې په اړه به یې عکس العمل

پیغام دوهم/124

ماضي ته تگ او مبالغه وي. د مسلمانانو او په خاص ډول د مذهبي
قشر تمرکز پر دې دواړو برخو زیات دی.

درېم: په خیالونو کې ډوبېدل؛ ځینې کسان مې لیدلي چې د نورو په
وړاندې د کمتری احساس کوي، دی نور څه نه شي کولای، نو خیالي
دنیا ځان ته جوړه کړي. تخیل د هر انسان د دماغ یوه فعاله برخه ده،
چې هر انسان په بېلابېلو وختونو کې ور څخه گټه اخلي. شاعران وايي؛
د هر شاعر د تخیل قوه چې څومره پیاوړې وي، د هغه شعر ډېر ښه
وي. شعر او شاعري بیا په محرومو ټولنو کې ډېره غوړېږي، ځکه دوی
له شعر پرته هم د تخیل پر قوه فشار راوړي، په همدې موډ کې یې
ځینې وگړي د شعر په ژبه د خیال د نړۍ یوه وړه برخه مور ته بیان
کړي، چې مور ورته لاسونه خوځوو، چکچکې ورته کوو او هی و
هوی مو جوړ کړی، دا په حقیقت کې هیڅ نه بدلوي، یوازې څو شېبې
نور خلک هم خیال پلوه کړي. په خیالونو کې یو څوک هغه وخت
زیات ډوب وي چې فارغه وي، یو مصروف کس/ټولنه د خیالونو لپاره
زیات وخت نه لري، له دې امله یې د تخیل پر ځای پر مادیاتو نظر
وي.

څلورم: د محرومیت پر اسبابو فکر کول؛ ځینې وختونه اړتیاوې انسان د
بدلون او تغیر اسبابو ته متوجې کوي. دغه ډله محرومیت د تقدیر
پرېکړه نه بولي، چې لاس تر زنې ورته کېږي؛ بلکې هغوی د نور
پرمختگ گوري، چې تر شا یې مادي اسباب پیدا کوي، له دې امله
دوی هم د خپل ځان/ټولنې هغه نیمگړتیاوې پیدا کوي چې په مادي
دنیا کې یې د دوی د پرمختگ مخه نیولې ده.

پیغام دوهم/125

په ژوند کې دا ډېره مهمه ده چې یو څوک په خپله نیمگړتیا پوه شي؛ هغه یې پر عامل فکر کوي، کله چې یې عامل پیدا کړي، د ایسته کولو لارې چارې یې لټوي. په مادي دنیا کې ټول تغیرات د مادیاتو په وسیله ممکن دي؛ له دې پرته د بل شي په تمه کېناستل او د تغیر تمه کول د اوبو پر سر لیکې کښل دي چې هیڅ نتیجه به ونه لري.

۳/۲/۲۰۲۲

له محرم پرته د میرمنو سفر

د حدیثو په کتابونو کې له محرم پرته د میرمنو د سفر په اړه ممانعت راغلی دی، یوه حدیث کې دي چې که میرمن د یوې ورځې او شپې سفر کوي باید محرم ورسره وي، په بل کې دوی ورځې او په بل کې درې ورځې او شپې راغلي دي. مناسبه ده چې لومړی په دې اړه راغلي احادیث تر نظر تېر کړو، بیا به یې پر مفهوم او احکامو بحث وکړم:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ، تُوْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، تُسَافِرُ مَسِيرَةَ ثَلَاثِ لَيَالٍ، إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ». (١)

ژباړه: عبد الله بن عمر رض له رسول الله ص ص څخه روایت کړی، چې ده ویل: یوه میرمن چې پر الله او اخرت ایمان لري، له محرم پرته د درو شپو سفر کول ورته جواز نه لري.

«لَا تُسَافِرِ الْمَرْأَةُ يَوْمَيْنِ مِنَ الدَّهْرِ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ مِنْهَا، أَوْ زَوْجَهَا». (٢)

دوی ورځې به یوه میرمن سفر نه کوي، مگر چې محرم یا مېرې یې ورسره وي.

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُسَافِرِ امْرَأَةٌ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ». (٣)

ژباړه: له ابو سعید الخدری رض روایت دی چې رسول الله ص ص وویل: ښځه تر درې ورځې اضافه یوازې له محرم سره سفر کولای شي.

پیغام دوهم/127

«لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ مُسَلِّمَةٍ تُسَافِرُ مَسِيرَةَ لَيْلَةٍ إِلَّا وَمَعَهَا رَجُلٌ ذُو حُرْمَةٍ مِنْهَا». (۴)

ژباړه: یوې مسلمانې ښځې ته روانه ده چې د یوې شپې په اندازه له محرم پرته سفر وکړي .
دا ډول گڼ روایات شته چې ښځې یې د محرم له وجود پرته له سفره منعه کړې دي .

«لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ بِامْرَأَةٍ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ، وَلَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ». (۵)

ژباړه: یو سړی دې د محرم له وجود پرته له پردۍ ښځې سره نه یوازې کېږي او نه دې یوه میرمن له محرم پرته سفر کوي .

دلته بیا د هر ډول سفر ممانعت راغلی دی . په دې حدیثو د پوهېدلو لپاره که یوځل د عربي نړۍ د هغه وخت حالاتو ته وکتل شي ، نو دا لارښوونې پر ځای معلومېږي ، د رسول الله ص ص په ژوند کې عربي جزیره نامنه وه ، خو د یوه قوي دولت بنسټ چې رسول الله ص ص کېښود ، د اصحابو په شان د قوي عزم او پیاوړې ارادې خاوندان خلک یې ورته وروزل ؛ نو باوري شو چې دغه جزیره به یو وخت امن کېږي ، اما تر هغو چې امن شوې نه وي ، د میرمنو لپاره همدغه حکم دی چې له محرم سره یوځای به سفر کوي ، خو له شوکمارو ، غلو ، لار شکونکو ، د قومي بډیو د خاوندانو ، جگړه مارو او نورو بدو خلکو لاس ورته ونه رسېږي ، خو که امن شي نو رسول الله ص ص یې په اړه داسې هم ویلي دي :

قَالَ «إِنِ طَالَتْ بِكَ حَيَاةٌ، لَتَرَيْنَ الطَّعِينَةَ تَرْتَحِلُ مِنَ الْحَيْرَةِ، حَتَّى تَطُوفَ بِالْكَعْبَةِ لَا تَخَافُ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ». (۶)

پیغام دوهم/128

ژباړه: رسول الله ص ص ویل: که ته ژوندی پاته شوې، نو یوه ښځه به وویښې چې د حیره له ښاره به په سفر روانېږي؛ خو پر کعبه طواف وکړي، له الله ماسیوا به د بل چا وېره نه وي ورسره.

په دغه حدیث کې رسول الله ص ص یادونه وکړه چې د عراق له حیره ښاره به یوه میرمن کعبې ته ځي، عربي جزیره به داسې امن شوې وي چې دغه میرمن به تر کعبې ځان رسوي، طواف به کوي، پر ټوله لار به یوازې د الله وېره ورسره وي، نور به هیڅوک د هغې د ډارولو هڅه نه شي کولای او دا به په پوره امن او ډاډ خپل سفر کولای شي.

په تهذیب الکمال کې امام مزي (مړینه: ۷۴۲) وايي چې عدي بن حاتم رض د دغه حدیث راوي، په اوومه هجري د شعبان په میاشت کې مسلمان شوی دی.

د دې حدیث له متن او د راوي له اسلام منلو څخه یې ښکاري چې د ښځو په اړه د رسول الله ص ص په پاسنیو احکامو کې یې دغه وروستنی دی، دویمه خبر داده چې عدي رض ته وايي، که ته ژوندی پاته شوې، نو له حیرې به یوه ښځه کعبې ته سفر کوي، په داسې حال کې چې حیره د دې خبرې کولو مهال د فارسیانو د لاسپوڅو تر واک لاندې وه، نو دا معنا لري چې که وېره موجوده نه وي، میرمنو ته پر لار خطر نه متوجې کېږي، هغوی کولای شي چې له محرم پرته هم سفر وکړي.

پاس راوړل شوي احادیث یوه ورځ یوه شپه، دوې ورځې دوې شپې درې ورځې درې شپې او یا هم تر درې ورځو او شپو اضافه وخت په گوته کوي، له دې معلومېږي چې لومړی د ښځې سفر کول بیخي ممنوع و، بیا چې حالات یو څه ښه شوو، بیا د یوې ورځې یا شپې په اندازه اجازه ورکړل شوه، کله چې زیاتې سیمې د مسلمانانو په کنټرول

پیغام دوهم/129

کې راتلې، د غلو، د بنمنانو، مشرکانو، لار وهونکو او نورو خطرونو شتون کم شو، رسول الله ص ص بنځو ته د زیات سفر اجازه ور کوله، اخیر یې درو یا تر درو اضافه ورځو ته جواز اوږد کړی دی، په اخیر کې یې ویلي چې ان که له حیرې څخه تر کعبې سفر وکړي، لار امنه وي، ستونزې ورته پېښ نه شي، نو باک نه لري، شرعن د هغې د سفر مخه یې څوک نه شي نیولای.

لکه په دې حدیثونو کې چې له وخت او مکان سره سم بېلابېل احکام او هدايات ور کړل شوي دي، همدغه ډول نور وختونه او ځایونه هم د جلا جلا احکامو غوښتنه کوي. له دې امله فقهاء کرام وايي چې احکام د زماني او مکان په تغیر سره تغیر پري.

اوس حالا تر پخوا ډېر بدل شوي دي، هغه پخوانی خطر نه شته، بنځې په الوتکه، اورگاډي، موټر او نورو وسایلو کې ښه په امن سفر کولای شي؛ نو اړتیا نه شته چې له بنځې سره دې حتمي محرم ملگری وي. بنځې دندې لري، زدکړې کوي، تجارت لري، د قریبانو کره ځي او سل نورې اړتیاوې لري؛ په نوره دنیا کې یوه میرمن هره ورځ له یوه ښاره بل ته په خپل کار پسې ځي، نو که مېړه یا بل محرم له هغې سره تگ راتگ کوي، تر واده به یې پر ډلو ډېر ولاړې شي، لازمه ده چې د وخت، ځای، ټولني او نړۍ عیني شرایط درک شي او د احکامو په په جاري کولو او فتوا ور کولو کې تجدید نظر وشي، نه دا چې د نوې عصر لپاره چې غوښتنې، حالات او وسایل یې ټول نوي دي، انسانان او افکار یې نوي دي، خو احکام دې هماغه د زرو کلونو وړاندې احکام ورته بسنه وکړي او هماغه دې له هر ډول تغیر او تبدیل پرته پر عملي او پلي شي.

پیغام دوهم/130

یوه مهمه نکته دا هم ده چې په درې ورځې موده کې یوه میرمن پر ټوله نړۍ راگرځېدلای شي او بېرته خپل کور ته هم راتلای شي. نو که درې ورځې وخت په حدیث کې جواز لري، بیا خو پر ټوله نړۍ د گرځېدلو جواز هم لري؟ هغه میرمن چې هر سهار له یوه ښاره بل ته په کار پسې ځي، ماښام بېرته خپل کور ته راستنېږي، هغه خو د همدې حدیثو له مخې هیڅ ډول ممانعت نه لري، ځکه په حدیث کې یوه ورځ، یوه شپه وروستی کم وخت ذکر شوی دی چې باید له دې په اضافه وخت کې دې میرمن له ځان سره محرم ملگری کوي، نو دا چې یوه ورځ هم نه لگېږي، بیا خو تر دې حکم لاندې نه شي راتلای، په داسې حال کې چې هغه به هره ورځ د پخوا په نسبت د څو ورځو او شپو سفر هره ورځ کوي.

که په سفر کې له محرم پرته د نورو غیر محرم کسانو وجود ددې لامل بلل کېږي چې باید محرم ورسره وي، نو دا خو موږ ته ثابت ده چې د افغانستان او پاکستان هیڅ کور داسې نه شته چې په هغه کې دې دوه وروڼه یوځای ژوند نه سره کوي، لېور د وربندارې څه دی؟ حدیث کې یې مرگ بللی دی، نو که لېور له وربندارې دورمه لرې او غیر محرم وي، بیا نو په یوه کور کې د لېور وجود هم باید داسې عامل وبلل شي چې خلک کورونه سره جلا کړي او حدیث کې باید ددې لارښونه راغلې وای، ځکه د رسول الله ص ص په زمانه کې هم خلک یوځای اوسېدل، که د وربندار په شتون کې غیر محرم لېور په کور کې شرعي ستونزه نه پېښوي، نو د نورو انسانانو شتون یې ولې پېښه کړي؟

د نصوصو له گڼوالي سره په دې موضوع کې د مذهبو ترمنځ اختلاف شته، که د اوس وخت حالاتو ته وکتل شي، نو زموږ د ټولني مذهبي واکمني طبقې ته د مالکیانو مذهب هم یوه غوره نمونه ده چې په هغه

پیغام دوهم/131

مذهب عمل وکړي او د ټولنې بنځو ته اجازه ورکړي چې سفر وکړي او د سفر مهال ستونزې ورته ایجاد نه شي.

دوی باید د جبري احکامو چې له وخت، مکان او ټولنې سره سمون نه لري، په ورکولو نه د دین څېره مسخه کړي او نه خپل ځانونه بدنام کړي، جبري احکام به یو څه وخت خلک عملي کړي، خو په وړاندې یې عکس العمل هم حتمي دی، دلته دوه زیانه مور ته رسېږي، یو دین ورسره بدنامېږي او بل د ټولنې وگړي له ستونزو سره مخېږي، درېیم تاوان یې دوی ته دی چې بنایي په وړاندې یې ملت او نړۍ توند غبرگون څرگند کړي چې که نور نه وي، هغوی له مالي او ډیپلوماتیکو ستونزو سره مخ کړي.

یا خو باید له نویو حالاتو سره نوي احکام ورکړل شي یا هم د نصوصو دغه ډول تعبیر وشي چې بنځو د کار، زدکړو، وتلو او سفر مهال ستونزې ایجاد نه کړي.

۲۶/۳/۲۰۲۲

سرچینې:

(۱) (صحیح مسلم، کتاب الحج، باب سفر المرأة مع محرم الی حج و

غیره، ح: 827)

(۲) (تېره حواله)

(۳) (تېره حواله)

(۴) (تېره حواله)

(۵) (تېره حواله)

(۶) (بخاري، کتاب المناقب، باب علامات النبوة في الاسلام، ح:

۳۵۹۳)

مذهبي و نامذهبي

زما د عمر هغه برخه چې په څه نه پوهېدم د مهاجرو په يوه کمپ کې تېره شوه، بيا وطن ته کډه شوو، هلته مې په کليوال چاپيريال کې د مذهبي نامذهبي، مقلد و غير مقلد الفاظ نه اورېدل، يوازې د کلي ملا صاحب چې قاعده راته ويله، نو د امام صاحب د مذهب پيروان يې کړو، مور ته يې په خوله دا راکول چې د چا په مذهب يې؟ د امام صاحب!

تر دې وروسته پاکستان ته ولاړم، هلته له ورتلو سره سم د ديوبند، بريلوي، پنچپيري او سلفي له نومونو سره اشنا شوم، مور په خپل وطن کې يوازې دا پېژندل چې د امام صاحب په مذهب يو، نور نه پوهېدلو چې په مذهب کې هم مذهبونه او ډلې شته. زمور د عوامو ډېری کړنې د بريلويانو خوا ته نژدې وې، خو کوټې په راتلو زمور ناسته پاسته له ديوبنديانو سره شوه، نو د بريلي پر ځای مو د ديوبندي فکري بهير ملگري شو.

هغه ادرسونه چې ديني علوم پکې تدریسېږي، هلته د نومونو خبره ډېره مطرح ده، بريلي په ديوبندي مدرسه کې درس نه وايي، نه ديوبندی په سلفي مدرسه کې تعليم کوي، هر فکري مکتب ځان ته تعليمي مراکز لري او هلته د خپل مسلک په وسله ځوانان سمبالوي.

له بده مرغه په دې اختلافاتو کې عوام هم ور ننوتې دي، دوی هم پر دې نومونو سره وېشل شوي دي. په داسې حال کې چې عوام د يوه مذهب په اصولو او فروعو خبر نه دي، نو دوی د هيچا په مذهب هم نه

پیغام دوهم/133

دي، دوی یوازې د هغه مفتي په مذهب دي چې دوی فتوا ځنې غواړي او هغه فتوا ور کوي.

دا خبره یوازې پر هغو عوامو نه پاتېږي چې په عمومي ډول عوام بلل کېږي، بلکې ډېری هغه کسان چې له دیني مرکزونو څانګه فارغ بولي هم په دې فهرست کې حسابېږي. دوی هم د مذهب په اصولو خبر نه دي، نه یې فروع په دقت پېژندلي دي، بس چې هر چا یو څه ویلي، دوی په پتو سترګو منلي دي. نو دوی هم ګواکې د هیچا په مذهب نه دي، د هغه چا په مذهب دي چې دوی ترې د مسلې په توضیح کې استفاده کړې ده.

مذهبي و نامذهبي اصطلاح اصولن باید د ډېرو کمو کسانو لپاره وکارېږي، د مذهب په کره و ناکره، صحیح و سقیم چې څوک نه پوهېږي هغه به څه مذهبي وي؟ هغه چې د مذهب اصول له فروعو نه شي جلا کولای هغه به څنګه یوه مذهب ته پابند پاته شي؟ علمي خلا دلته لوی زیان رسولی دی، ځینې شیان دومره ناحقه پرسول شوي دي چې هغسې باید نه وای. د مذهبي او نامذهبي نومونه باید هغو پوهانو ته کار شي چې یوه ډله یې د یوه فکري مکتب په ټولو اړخونو تر پوهاوي وروسته هغه د ځان لپاره یو مسلک غوره کړي او نامذهبي هغه عالمان دي چې یوه خاص مسلک ته پابند نه پاتېږي، بلکې حکمت د مومن ورکه بولي چې هر ځای یې ومومي اخلي یې. دغه دواړه ډلې له قران او سنت څخه د خپلو دریځونو لپاره دلایل لري چې زه نور پر دې بحث نه کوم.

زما په نظر هغه کسان چې دغې کچې ته نه وي رسېدلي او ځانونه غیر مذهبي بولي، هغوی اصلن خطا کړل شوي دي. دا سمه ده چې هغوی

پیغام دوهم/134

به د امام صاحب په مذهب نه وي، د شافعي صاحب په مذهب به نه وي، اما د خپل جومات د امام په مذهب دي، لکه د امام صاحب د مذهب پیرو چې د امام صاحب مذهبي نه دی، بلکې د خپل کلي و جومات امام چې څه ورته غوره وگڼل دی یې هم غوره بولي، نو دی به د چا په مذهب وي؟ اصولن خو د هیچا په مذهب نه دی، نه د کلي د ملا په مذهب دی او نه د امام صاحب ځکه د کلي زیاتره ملایان خو یې معینه تگلاره نه لري او نه د خپل مذهب په اصولو په هغه ډول پوهېږي چې باید یو مذهبي کس په پوهېږي او نه د امام صاحب په مذهب بلل کېږي، وجه یې داده چې د هغه د مذهب اصول هم نه ور معلومېږي، نو دې کسانو ته له دې امله د حنفي مذهب پیروان ووايو چې دوی ځانونه ورته منسوبوي، نور که اصولن دا نوم پر تصدیق کېږي یا نه، هغه بېل بحث دی، بیا تر یوه حده سره لگېږي.

همداشان هغه کسان چې په بازار کې د رومیانو ریږی چلوي او ځان ته د مجتهد نوم غوره کوي، هغه هم اصولن مذهبي دی؛ ځکه دی نه په قران کریم پوهېږي او نه په حدیثو، نه په فقه پوهېږي او نه یې په اصولو، نه یې عربي ژبه لږ زده او نه ډېره، نو مجتهد څنگه شي؟ غیر مقلد څنگه شي؟ نامذهبي یې څنگه وبولو؟ د اصولو له مخې هغه هیڅ مذهبي نه دی او د هر چا په مذهب هم دی. وجه یې داده چې دوی له هر چا پوښتنه کوي، نو هر یوه چې فتوا ورکړه تر یوه حده د هغه په مذهب دی او هیڅ مذهبي له دې امله نه دی چې که د هغې خلاف فتوا یې پیدا کړه بیا هغه بله ايله کوي، او بلې ته توپ اخلي، نو هیڅ مذهبي نه دی، یعنی هغه ښایي یوه ورځ هم پر یوه موقف تېره نه کړي، بلکې تبدیل یې کړي، له دې امله نو هیڅ مذهبي نه دی. اما که د هغوی د

پیغام دوهم/135

خولې خبره ومنو، چې ځانونه غیر مقلد او نامذهبي بولي، نو سمه ده تر یوه حده به دا خبره د هغوی د ادعا له امله ورسره ومنو.

یوه ستونزه چې علمي خلا رامنځته کړې ده، هغه د عوامو ترمنځ د مذهبي نامذهبي په نوم وېش دی، اصولن باید عوام په دې اختلافاتو کې نه وای راغلي، که هر فکري مکتب ته منسوب هم وای، دومره کش باید نه وای ور کول شوی چې یو د بل مسجد ته نه ورځي، یو د بل لمونځ سهي نه بولي، یو له بل سره کار وبار نه کوي، یو له بل سره دوستی نه کوي، یو پر بل بد نومونه ږدي.

له شرعي متن څخه د هر چا تعبیر سوچه د خدای او د رسول شریعت نه پاتېږي، هر څوک چې تعبیر ځنې وکړي، هغه د حق و ناحق شتونیا لري، نو سل سلنه ځان حق او نور ناحق بلل، په مسلمانانو کې د یوه فکري مکتب حق هم نه جوړېږي. له دې امله باید عوام او خواص ټول تعامل سره وکړي، هر څوک په دې هڅه کې شی چې که په حقه خبره زه پوه شوم، ټولنیز او کورني مشکلاتو ستونزې نه ایجادوي، هغه به منم. ځکه د دوی ترمنځ په شرعي فرعي مسلو کې اختلاف دی، هیڅوک د خدای د وجود په اړه اختلاف نه لري، د هیک نبي په اړه اختلاف نه لري، د کتابونو په اړه یې نه لري، د آخرت و حساب و کتاب په اړه یې نه لري، عبادات ټول مني، یوازې د کیفیت اختلاف یې پاتېږي، په دې وجه باید تعامل سره وکړي، اتحاد وساتي، اختلاف پرېږدي، دغه انرژي چې په وړو ډلو یا انفرادي توگه یې یو د بل په مقابل کې لگوي، هغه دې د ټولې ټولنې او هیوادونو د نېکښو لپاره ولگوي.

پیغام دوهم/136

مثلن: په یوه کوڅه کې سلفي، دیوبندي، بریلوي، پنچپيري، مماتي او حیاتي ټول اوسي، که دوی تر خپل منځ د مناظرو او د حق و ناحق د ټاپو پر ځای ټولنیزو بڼګڼو ته توجه وکړي دا به تر هغه اولني کار هم په دنیا او هم په اخرت کې ورته غوره وي. لومړی کار دی الله دی چې معلومه کړي څوک حق دی او څوک ناحق، دین هم د هغه دی، سزا یې هم هغه ورکوي، حساب یې هم د ځان مسوولیت بللی دی، مور ته یې دا حق نه دی را کړی، مور ته چې څه راپاته دي په هغو عمل دی، بس خلاص. اما که دا کسان خپله کوڅه پاکه وساتي، دا هم دنیا شي هم دین، د نظافت امر په شریعت کې هم شوی دی او انساني مزاج یې هم غوښتنه کوي، که د یوې ډلې مړی وشي، ټول یې تجهیز او تکفین ته راشي دا به تر دې ښه وي چې هره ډله خپل کار وکړي. یوه جومات کې لمنځونه به یې تر دې غوره وي چې په څو مسجدونو کې لمنځونه وکړي، یو بل ته د گټې هڅې به یې تر دې غوره وي چې یو بل ته د زیان لپاره کوښښونه وکړي.

زما په نظر دغه اختلافات ټول فرعي او لفظي جنجالونه دي، که په واقعیت یې څوک ځان خبر کړي، د گټې او زیان پرتله یې وکړي، حتمن دې نتیجې ته رسېږي، چې نه یې په وړه کچه یوې کوڅې ته خیر رسېږي، نه درست هیواد ته او نه ټول امت ته؛ بلکې اختلافات هم د کوڅې په زیان دي، هم د هیواد او هم د ټول امت. له دې هر څه سره د دین او شریعت بدنامي هم پکې نغښتې ده. مور په خپلو اختلافاتو نه یوازې ځانونه بدناموو، وطن ته زیان رسوو، د اسلامي امت وحدت و اتحاد ختموو؛ بلکې دین او شریعت دواړه هم مسلمانو او هم نامسلمانو ته بدناموو چې په دنیا او اخرت کې به یې مسوولیت ټول مور ته متوجې وي.

۲۰/۲/۲۰۲۲

مومن او مسلمان څوک دي؟

د مسلمانۍ او مومنتوب ادعاوې به ډېرې اورو، ظاهرن خلک د مسلمانۍ ښکارندويي هم کوي، ږیره ايله کول، جومات ته په ځغاسته تگ، پايڅې لوړې ساتل، په خبرو کې ځان د خدای دین ته نژدې بلل او ځینې نور ریاکارانه کړنې مور مشاهده کوو، البته که د مسلمانۍ او مومنتوب غوښتنو ته څیر شو، د اخلاقیاتو په چوکاټ کې د دې خلکو کړنې راولو، نو ډېری اعمال به یې نه له مسلمانۍ سره سر خوري او نه به اخلاقي جواز لري.

د مسلمان او مومن د پېژندنې لپاره به هغه تعریف راوړم چې په حدیث کې راغلی دی:

تَدْرُونَ مِنَ الْمُسْلِمِ؟ " قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: " مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ "، قَالَ: " تَدْرُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِ؟ " قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: " مَنْ أَمَنَهُ الْمُؤْمِنُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ. (۱)

ژباړه: تاسو پوهېږئ مسلمان څوک دی؟ دوی ویل: الله او رسول یې ښه پوهېږي، ده ویل: هغه دی چې مسلمانان یې د ژبې او لاس له زیانه خوندي وي، بیا یې ویل: تاسو پوهېږئ چې مومن څوک دی؟ دوی ویل: الله او رسول یې ښه پوهېږي، ده ویل: هغه دی چې مومنان یې پر خپلو ځانو او مالونو امتدار وگڼي.

اوس پوه شوو چې د دین له مخې مسلمان او مومن څوک دي؟ که مور له ځان سره دغه معیار وساتو، په خپله ټولنه کې به څو مسلمانان او مومنان پر دغه معیار پوره وڅېږي؟

پیغام دوهم/138

رسول الله صلى الله عليه وسلم ټولنيز اعمال د مسلمانې او مومنتوب لپاره د پېژندگلوي معيار وبلل، که يو څوک په خپل شخصي ژوند کې ټول لمنځونه په جومات باندې کوي، حتا تهجد هم کوي، د قران کریم تلاوت هم نه ايله کوي، اما خپل گاونډی ځنې په تکليف وي، دا ښه مسلمان دی؟ د دغه تعريف له مخې هغه په ښو مسلمانانو يا تقوادارانو کې شمارل کېږي؟ که له همدې کس څخه خپل نژدې همسايه ډار لري چې زما مال غلا نه کړي، د کاروبار شريک يې پر خپل مال امين نه بولي، د کور د يوه دېوال شريک يې خپل ناموس ځنې خوندي نه گڼي، د دې مومن د ډېرو لمنځونو، تلاوتونو، د شپې د تهجد، اذکارو او نورو شخصي اعمالو ټولنې ته څه گټه رسېږي؟ هغه په دې سره دين ته گټه رسولې ده که تاوان؟ خلک به د هغه له امله نور کسان چې له شخصي اعمالو سره ټولنيزو ته هم پام کوي، هم بدناموي، نه يوازې دغه دوه رنگه اعمال يې دين ته گټه نه لري، بلکې هغه ته شخص هم تاوان کوي، ځکه هغه څوک چې د الله يو امر مني او بل يې صرف نظر کوي، په قران کریم سخته گوتځنډنه ورته شوې ده، قران کریم ورته وايي تاسو د کتاب پر يوه برخه ايمان لرئ او له بلې انکار کوئ؟(بقره: ۸۵) دغه اعمال الله تعالی د يهودو گڼلي، له دې امله نو دغه کار يې هم د ټولنې په زيان دی، هم د دين په تاوان دی او هم خپله د هغه شخص.

قران کریم که د يو قوم د هلاکت کيسه کړې ده، نو د هغوی ټولنيز بد اعمال يې د دې سبب گڼلي دي، نه فردي اعمال، د يوه فرد اعمال تر هغه پورې منحصر پاتېږي، اما ټولنيز اعمال يې نورو ته سرايت کوي، خلک ځنې زيانمنېږي، د معاشرې په تاوان تمامېږي، له دې امله نو

پیغام دوهم/139

رسول الله ص صلی الله علیه وسلم د مسلمانې او مومنتوب معیار
ټولنیزې کړنې وگڼلې .

د یو شخص بریره که وي که نه ، ټولنې ته یې څه زیان رسېږي؟ اما که
دوکه باز وي ، خلکو ته زیان رسوي ، یو څوک که د قران کریم تلاوت
کوي که نه؟ زمور یې په څه ، ځان ته گټه رسوي ، خو که شیطان وي ،
ټولنې ته نقصان رسوي ، پایڅې لوړې ساتي که ټیټې ، خلکو ته یې څه؟
اما که غل وي ، یا د بل میرمنو ته په بد نظر گوري ، خلک ځنې په
تکلفېږي . نور ټولنیز او فردي اعمال دې پر همدغو قیاس شي !

۲۷/۱/۲۰۲۲

سرچینه:

(۱) (مسند احمد ، مسند عبد الله بن عمرو بن العاص ، ح: ۶۹۲۵)

د حدودو نفاذ د چا مسوولیت؟

حد، د حدود مفرد دی. لغت کې مانع ته وایي، د بدایع لیکوال وایي، پیردار ته هم ځکه حداد ویل کېږي چې خلگ له دخوله منعه کوي. د لیکوال په وینا چې حد هم انسانان د گناوو له ارتکابه ډاروي. لیکوال یې شرعي تعریف داسې کوي: ټاکل شوی لازمي عقوبت دی چې یوازې د خدای حق دی، د تعزیر او قصاص برخلاف ځکه تعزیر ټاکلی نه دی او قصاص د بنده حق دی. (۱)

د (۲۰۱۸/۲۸) د جون/۲۸) تاریخ ماښام د بي بي سي راديو راپور ور کړ چې طالبانو د هیواد په مغرب زون کې پر یوه میرمن د زنا حد جاري کړی چې ویډیو یې ټولنیزو رسینو ته راوتلې او ناسته میرمن په درو وهل کېږي.

دلته غواړم دوی خبرې راوسپړم. یوه دا چې په شریعت کې هدف د حد جاري کول دي او که اصلي موخه له حد څخه بل څه ده؟ دویمه دا چې ایا طالبانو غوندې یوه ډله واک لري چې شرعي حدود نافذ کړي؟

د لومړۍ خبرې په اړه د قران کریم دوه آیاتونه را اخلم:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ (۲)

ژباړه: او د غله و غلې لاسونه ور پرېکړئ، د دوی د عمل سزا او د خدای له لوري عبرت.

په دې ایت کې د (نکالا) نکره لفظ ثابته کړه چې له حد څخه هدف د خلکو عبرت دی او اصلي موخه د جرایمو مخنیوی دی. ځکه له نن

پیغام دوهم/141

خخه (۱۴۵۰) کاله پخوا د یوه سیستم له لارې له جرایمو د مخینوي چاره نه شوای عملي کېدای، نو لازمه وه چې که پر یو چا جرم ثابت شي او د تردید هیخ عوامل یې نه وي، په اینده کې د عبرت په خاطر هغه کس ته سزا ور کوله کېده چې ټولنه په دې ډول له جرایمو خوندي شي.

یو بل ایت کې هم وایي:

الرَّائِيَةُ وَالزَّانِيَةُ فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۳)

ژباړه: زانیه او زاني هر یو سل درې ووهی، د الهي دین له مخې پر دوی نرمي مه کوئ که رښتیا پر الله او اخرت باور لرئ او د دوی عذاب ته دې د مومنانو یوه ډله حاضره شي.

له دې ایتونو خخه خو خبرې ثابتې شوې؛ غل او زاني هغه چا ته ویل کېږي چې دواړو دا دواړه کارونه کړي وي؛ یانې سل فیصده باور به موجود وي چې دې کسانو دا جرمونه کړي دي، کله چې موږ په ټولنه کې یو چا ته غل وایو، نو تر هغو یې غل نه بولو چې پر دې کار یې ونه وینو، د شریعت په برخه کې نور هم احتیاط اړین دی. ځکه دلته د یو چا عزت او ځان له خطر سره مخېږي، له دې امله چې سل سلنه باور موجود نه شي تر هغو هیخوک هم د حد جاري کولو شرعي واک نه لري.

په لومړي ایت کې د (نکالا) او په دویم ایت کې دا امر چې د مومنانو یوه ډله دې د هغوی حد ته حاضره شي دا جوتوي چې حد خپله د هغه مجرم او نورو انسانانو د عبرت لپاره یوه وسیله ده. د مومنانو له

پیغام دوهم/142

حاضري څخه دا هم فهمېږي چې يوازې مومنان دي ورته راشي ځکه هغوی پر دې حد باور لري، نو د هغوی د عبرت سبب کېږي او د طائفة له توري معلومېږي چې د دې کار لپاره به ځانگړي اعلانونه نه کېږي، بلکې د مسلمانانو يوه ډله به راځي او په پر ټلويزيون يې نشرول يا هم ويډيوگانې تر شتول، ناسم کار دی. ځکه ټلويزيون او ويډيو يوازې تر ځانگړې ډلې پورې محدود نه پاتېږي او نه د مسلمان و نامسلمان قيد پکې ځاييږي. نامسلمان چې کله دا کار له لرې څخه گوري، نو د دين په اړه ناسمه انگېرنه ترې اخلي او د مسلمانانو په اړه هم بد تصور ور سره پيدا کېږي. له دې امله بايد پر رسنيو د حدودو ويډيو رانه شي.

د حدودو په نفاذ کې خارجي او داخلي عوامل د منعې موجب هم کېدای شي. مثلن: يو څوک د وچ مجبوريته له مخې غلا کوي، ايا دا کس چې د ځان د ژوندي پاتېدای يا د کورني مجبوريته له مخې يې غلا کړې ده، دا هم د حد لايق دی او بايد حد پرې جاري شي؟ يو څوک د چا د فشار له امله يو جرم کوي، ايا دا هم د حد وړ دی؟ يو څوک په بدني لحاظ کمزوری دی، د حد د زغملو وړتيا نه لري، که حد پر جاري شي نو د هغه ژوند له خطر سره مخېږي، ايا بيا به هم حد جاري کېږي؟

قران کریم د انسان ژغورنې په خاطر د حرامي غوښې د خوړلو اجازه ور کړې ده، نو که څوک د مجبوريته له مخې غلا وکړي، د حد وړ نه دی. يا هم د فشار له امله څوک يو داسې جرم وکړي چې بايد حد پرې جاري شي، خو د فشار له امله قران کریم د کفر ويلو اجازه هم ور کړې، نو که په جبر جرم ته اړويستل شي حد بيا هم نه شته يا که څوک

پیغام دوهم/143

کمزوری وی، د حد زغم نه لري، نو هم حد باید پرې جاري نه شي. ځکه یو خو انسان پکې وژل کېږي او دا کار شرعن روا نه دی، بل دا چې که زیان زیات وي او گټه کمه، بیا فقهي اصل دا دی چې د زیان مخه نیول لومړیتوب لري. حد هم د شریعت غوښتنه ده او د انسان ژوند ساتل هم، نو انسان تر حد مهم دی، د دې کس لپاره به د وخت علماء اوقاضیان د نغدي جیږې یا بلې سزا وړاندیز کوي، اما حد باید پرې جاري نه شي.

د جرایمو مخنیوی نن په سیستم ډېر ښه کېدای شي. یعنې کله چې په ټولنه کې څوک وری نه وی، ټولنیز عوامل یې جرم ته نه هڅوي، تر دې وروسته بیا سیستم ورته جوړ شي چې تر جرم مخکې هغه کس د سیستم له مخې یا رسوا شي او یا د نیولو لوی خطر ورسره وي او بیا تر جرم وروسته هغه په ټولنه کې انزوا ته تېل وهل شي چې په دولتي ادارو او خصوصي سکتور کې ورته کاري فرصتونه کمېږي، دا ټول د هغه سیستم برخه دي چې نن یې د جرایمو په را کمولو کې ډېر مهم رول لوبولی دی. پوښتنه دا ده چې که هدف د جرم مخنیوی وي، نو بیا تر حدودو باید پر سیستم ډېر ټینګار وشي او تر وسه انسان له جسمي خسارې څخه وساتل شي. خدای هم د جرم مخنیوی غواړي نه د انساني بدن خساره. له دې امله اړینه ده چې لومړی په خارج کې هغه عوامل له منځه یووړل شي چې د جرم هڅونکي وي. مثلاً: د فقر په له منځه وړلو کې پوره هڅې وشي. کله چې ټولنه د غربت له کرښې راووزي، بیا خلک لېوني نه دي چې په لوی لاس غلا وکړي او ځان هم ټولني او هم خدای ته مجرم کړي.

د قران کریم څو آیاتونه د دې پاس خبرو ځواب وایي:

وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ (۴)

ژباړه: او الله پر خپلو بندگانو ظلم نه کوي.

دا ایت په قران کې پنځه واره تکرار شوی دی. له دې څخه معلومېږي چې الله پر دې موضوع ډېر ټینګار کړی دی او په هیڅ صورت هم د بنده زورولو ته اجازه نه ورکوي.

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا (۵)

ژباړه: که چا یو کس د بل له بدلې پرته قتل کړ او یا یې په ځمکه کې فساد وکړ، ګواکې ګرده انسانیت یې قتل کړ او که چا یو نفس ژوندی کړ، نو ګواکې ټول انسانیت یې ژوندی کړ.

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ (۶)

ژباړه: که چا تر ایمان وروسته له الله انکار وکړ، مګر هغه چې اړ ایستل شي او زړه یې په ایمان ډاډه وي.

الله تعالی پر خپلو بندگانو ظلم نه کوي، ډېر مهربان دی، له دې امله یې په ټولنه کې د جرمونو د مخنیوي قانون جوړ کړی، کله چې انسان یو داسې سیستم رامنځته کوي چې جرم بیخي له منځ یوسي یا یې ګراف را کم کړي نو ایا د خدای به دا خوښ نه وي؟ اصلي موخه تر لاسه شوه چې په انساني ټولنه کې د جرم مخنیوی وو، په دې سره هم ټولنه خوندي شوه او هم د شریعت موخه تر لاسه شوه. په حدودو کې داسې هم کېږي چې بې ګنا کس پکې ومري، بیا په اوس وخت کې چې یوه ډله دا کار کوي او هیڅ ډول د جرم ثابتونې وسایل په لاس کې نه لري، امکانات یې نه شته، قاضي یې لازمي زدکړې نه لري، تورن ته په محکمه کې د ځان سپینونې اجازه نه ورکوله کېږي، په دې صورت

پیغام دوهم/145

کې نه خدای د حد امر کړی دی او نه عقل اجازه ور کوي. دا مهال که هر څوک حدود جاري کوي یوازې دین او مسلمانان بدناموي نور یې هیڅ لاسته راوړنه نه شته. په وروستي ایت کې ثابت شوي ده چې انسان تر ایمان مهم دی، که ایمان مهم وای، نو خدای چا ته اجازه نه ور کوله چې په ظاهره کفر وکړي. له دې جوتېري چې تر وسه باید د جرم په ورکولو کې انساني جمعي هڅې وشي چې لویه برخه یې باید په بهر نړۍ کې د هغو عواملو له منځه وړل وي چې انسانان یې له امله جرمونو ته اړ کېږي. تر دې وروسته دولتي سیستمونه دي چې خلگ له جرمه بندوي او که تر دې هر څه وروسته ثابت شي چې جرم یې کړی دی، دې سزا ور کړله شي.

امام بخاري یو روایت نقل کړی چې یو کس په روژه کې له خپلې بنځې سره جماع وکړه. تر دې وروسته رسول الله ص ته راغلی، خپل حال یې بیان کړ. هغه د ۶۰ روژو ورته وویل، ده ویل په وس مې نه دي، هغه د غلام د ازادې ورته ویل، ده بیا هم د کمزوري اقتصاد یادونه وکړه، هغه د ۶۰ مسکینانو د خوراک ورته وویل، ده بیا هم ناتواني وښوده. تر دې وروسته رسول الله ص هغه ته له ځانه خورما ورکړه او پر مسکینانو یې د وېش ورته وویل، خو هغه د خپل وړي اهل یادونه وکړه، رسول الله ص ورته وویل، خپل کور ته یې ور وړه. (۷)

له دې روایته معلومه شوه چې د حدودو په نفاذ کې خارجي او داخلي عوامل رول لري چې په بېلابېلو ډولونو ممکن رامخې ته شي او له امله یې حد یا بیخي له منځه یووړل شي یا یې بڼه بدله کړای شي. د غله او زاني له الفاظو ثابتېږي چې هغه مهال به حد جاري کېږي چې یو څوک زاني او غل وبلل شي. د شک له مخې چا ته دا نوم نه

پیغام دوهم/146

شي ور کول کېدای. شریعت کې شک حرام بلل شوی، ان گومان یې گنا بللې ده او په ټولنیز ژوند کې بیا شکونه شخړې را پیدا کوي. یعنی نه شریعت شک ته اجازه ور کوي او نه ټولنه. نو معلومه شوه چې سل سلنه به یو څوک غل یا زاني بلل کېږي او بیا به حد جاري کېږي.

د طالبانو غوندې یوه ډله په کومو امکاناتو یو کس مجرم ثابتوي؟ قاضي یې د یوې ونې لاندې، د غره په یوه لمن کې هغه ثبوتونه له کومه کوي چې له امله یې یو کس سل سلنه مجرم ثابت کړي او بیا شرعي حد پر جاري کړي؟ د زنا لپاره یوازې دا ثبوت بس نه دی چې له یو پردي کس سره ښځه یوازې ولیدل شي، یا له یوه کس سره میرمن وتښتي، یا یې پلار او بل قریب راولي او د زنا تور پرې پورې کړي. دا یو هم د شریعت له مخې د حد ثابتونې شواهد نه شي بلل کېدای.

د ټولو فقهاؤ پر دې اتفاق دی چې حدود جاري کول د امام کار دی. امام قرطبي په خپل تفسیر کې د بقري د قصاص تر ایت لاندې کاري:

الرَّابِعَةُ- لَا خِلَافَ أَنَّ الْقِصَاصَ فِي الْقَتْلِ لَا يَقِيمُهُ إِلَّا أَوْلُو الْأَمْرِ، فُرِضَ عَلَيْهِمُ التُّهُؤُصُ بِالْقِصَاصِ وَإِقَامَةُ الْحُدُودِ وَغَيْرِ ذَلِكَ، لِأَنَّ اللَّهَ سَبَّحَانَهُ خَاطَبَ جَمِيعَ الْمُؤْمِنِينَ بِالْقِصَاصِ، ثُمَّ لَا يَتَهَيَّأُ لِلْمُؤْمِنِينَ جَمِيعًا أَنْ يَجْتَمِعُوا عَلَى الْقِصَاصِ، فَأَقَامُوا السُّلْطَانَ مَقَامَ أَنْفُسِهِمْ فِي إِقَامَةِ الْقِصَاصِ وَغَيْرِهِ مِنَ الْحُدُودِ. (٧)

ژباړه: څلورمه مسله، په دې کې هېڅ اختلاف نه شته چې د قتل قصاص یوازې امیر اخیستی شي، پر دوی د قصاص، حدودو او نورو اقامه فرض شوې ده، ځکه الله ټولو مومنانو ته د قصاص خطاب کړی دی، د قصاص لپاره د ټولو مومنانو راغونډول ممکن نه دي، نو د دوی

پیغام دوهم/147

د ټولو پر ځای د قصاص او حدودو په اقامه کې سلطان ځای ناستی شو.

امام قرطبي د بقري له (۱۷۸) ایت څخه دا حکم استنباط کړی وو چې حدود د امام کار دی. که ډلې ټپلې دا کار وکړي نو گنې بدې ترې پېښېږي. په ټولنه کې انتشار جوړېږي، مجرم ته د سپیناوي وخت نه ور کول کېږي، وکیل نه شي نیول کېدای، د قاضي او محکمې معلوم ادرس نه شته، قاضیان هغه علمي وړتیاوي نه لري چې نن د یوه قاضي لپاره اړینې دي، د جرم ثابتونې هغه ډول امکانات چې یو دولت یې لري ډلې یې نه لري، له دې امله ډېر امکان شته چې بې گنا کسان تر حدودو لاندې ونیول شي، په دې سره به هم د هغه حیثیت ته زیان ورسېږي او هم به له شریعت څخه مخالفت شوی وي، دا ډلې هغه شېبې او گڼې منع کونکي عوامل نه مرعاتوي چې فقهانو د حدودو د نفاذ لپاره اړین بللي دي. د حدودو ثابتونه نن ډېره سخته ده. طالبان زیاتره د زنا په تور کسان محکمه کوي، په داسې حال کې چې دا جرم دوی ته ثابتول که ناممکن نه دی، نو بیخي ډېر سخت خو دي؛ ځکه خلک په خپله اقرار نه کوي او شاهدان به یې په داسې حالت کې سره ویني لکه ستن او سپنسی، دا هیڅ امکان هم نه لري، د یو چا اقرار هغه مهال د شریعت له مخې د منلو وړ دی چې خپله راشي او دا کار وکړي، نه دا چې بل یې محکمې ته راوړي او بیا محکمه له هغه اقرار واخلي. رسول الله ص ماعز اسلمي ته څو واري وویل چې زنا به دې نه وي کړې، بلکې مچ به دې اخیستې وي او په غیر کې به دې نیولې وي. له دې ښکاري چې هغه تر وسه د حد له اقامې ځان ساته، مگر

پیغام دوهم/148

زموږ د وخت ډلې کونښن کوي چې یو څوک حد ته برابر کړي. له

دې امله رسول الله ص امت ته داسې لارښوونې کړې:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " لَا يَسْتُرُ عَبْدٌ عَبْدًا فِي الدُّنْيَا، إِلَّا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ " (8)

ژباړه: ابوهریره رض له رسول الله ص روایت کړی چې ده ویل: یو بنده د بل بنده (عیب) په دنیا کې نه پټوي، مگر الله به دی په قیامت کې مستور کړي.

په دې اړه په مسند احمد کې له عبد الله بن عمر او هم له عقبه بن عامر څخه روایات نقل شوي.

له دې روایاتو دا ثابتېږي چې که یو څوک په ټولنه کې کوم ناسم کار

وکړي، نو لازمي نه ده چې محکمې ته خبره یو ورله شي؛ بلکې که

ټولنیز فساد یې نه زېراوه، ښه او افضله خبره دا ده چې پرده پرې

وغوروله شي. رسول الله ص یو بل حدیث کې هم دا توصیه کړې ده:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «تَعَاَفُوا الْحُدُودَ فِيمَا بَيْنَكُمْ، فَمَا بَلَّغْنِي مِنْ حَدٍّ فَقَدْ وَجَبَ»

ژباړه: له عبد الله بن عمرو بن العاص څخه روایت دی چې رسول الله

ص وویل: تر خپل منځ مو حدود معافوئ، که ماته د یوه حد خبر

ورسېږي بیا واجېږي. (۱۰)

امام ابو یعلیٰ په خپل مسند کې یو روایت نقل کړی چې د یوه حد

مهال اصحاب له رسول الله ص پوښتنه کوي:

قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا عَفَوْتَ عَنْهُ؟ قَالَ: «ذَلِكَ سُلْطَانُ سَوْءِ الَّذِي

يَعْفُو عَنِ الْحُدُودِ، وَلَكِنْ تَعَاَفُوا بَيْنَكُمْ» (۱۱)

پیغام دوهم/149

ژباړه: دوی وویل: ای د الله رسوله! ته دی نه معافوي؟ ده وویل: هغه به ډېر بد سلطان وي چې له حدودو معافي کوي، لکن تر خپل منځ حدود سره معافوي.

له دې روایاتو معلومه شوه چې د یو مسلمان عیب باید وساتل شي، دوهمه خبره دا ثابت شوه چې حدود د امام کار دی. ځکه نو رسول الله ص ته په راتلو حد واجبده نه دا چې هر کس به دا کار کاوه. په دې وروستي حدیث کې رسول الله ص د سلطان یادونه کړې ده، ځکه حد د هغه مسوولیت دی، هغه به تر ټولو شواهدو وروسته دا کار کوي؛ د رسول الله ص لورپه خبر همده ته متوجې ده.

سرچینې:

(۱) بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، کتاب الحدود: ۳۳/۷، د ابو بکر علاء الدین الکاساني لیکنه، د دار الکتب العلمیه دویم چاپ)

(۲) المائده: ۳۸ (۳) النور: ۲ (۴) ال عمران: ۱۸۲ (۵) المائده:

(۳۲) (۶) النحل: ۱۰۶)

(۷) تفسیر قرطبي (الجامع لاحکام القرآن) د بقرې (۱۷۸) ایت تفسیر:

(۲۴۵/۲)

(۸) صحیح مسلم، کتاب البر والصله والاداب، باب بشاره من ستر الله

عبيه في الدنيا، بان يُستر عليه في الآخرة: ۲۵۹۰)

(۹) ابوداؤد کتاب الحدود، باب العفو عن الحدود مالم تبلغ السلطان:

(۴۳۷۶)

(۱۰) (ابوداؤد، کتاب الحدود باب العفو عن الحدود ما لم تبلغ

السلطان ح: ۴۳۷۶)

(۱۱) مسند ابی یعلی، مسند علی ابن ابی طالب: ۳۲۸)

د سود مفهوم اود شرعي نصوصو وضاحت

سود ته په عربي کې (ربا) وايي، د المعجم الوسيط لیکوال وايي: د لغت له مخې ربا زیاتوب ده، شریعت کې (فضل خال عن عوض شرط لاحد المتعاقدين) له بدیل پرته هغه زیاتوب دی چې په طرفینو کې پر یوه شرط کېږي. په اقتصاد کې سود دادی چې پورورپی به د د خاصو شرطونو له امله تر اخیستې اندازې زیات مبلغ ادا کوي. (۱)

د زیاتوب په معنا قران کریم کې هم استعمال لري: ویربي الصدقات، معنا صدقې زیاتوي، بل ځای وايي: وما آتیتم من ربا لیربو فی اموال الناس فلا یربو عند الله. یعنې تاسو سود د دې لپاره ور کوئ چې له خلکو زیات مالونه په تر لاسه کړئ خو د الله په خوا کې نه زیاتېږي.

لسان العرب کې راغلي چې ابو اسحاق ویل: دفع الانسان الشيء ليعوض ما هو اكثر منه، یعنې انسان یو شی ور کوي ددې لپاره چې بدل کې یې تر هغه زیات تر لاسه کړي. لسان العرب کې دا هم راغلي: كُلُّ قَرْضٍ يُؤْخَذُ بِهِ أَكْثَرُ مِنْهُ أَوْ تُجْرُ بِهِ مَنَفَعَةٌ فَحَرَامٌ. هر پور چې زیادت پرې واخیستل شي یا هم د بلې گټې ذریعه شي حرام یا سود دی. (۲)

د سود د نوعیت په اړه خورا زیات اختلاف موجود دی. د سود یو شکل د ډېرو علماؤ ترمنځ متفق علیه دی چې پر پور له پورورپی څخه زیاتوب دی، په نورو ټولو ډولونو کې یې خورا زیات اختلاف دی. حتا عمر فاروق ته یو قول منسوب دی چې هغه بیخي ویلي رسول الله ص مړ شو او مور ته یې د سود پوره مفهوم روښانه نه کړ، ځکه په دې اړه خورا متعارض احادیث راغلي دي. دا پوره تاریخي ثبوت لري چې

پیغام دوهم/151

مکیانو تر اسلام مخکی سود کاوه، رسول الله ص د حجة الوداع په خطبه کې یادونه هم وکړه چې زه لومړی د خپل تره سود حراموم، له دې امله ابن عباس د خپل ځان په اړه ویلي هم دي چې سود مور کاوه او ډول یې هم تر نورو مور ته ښه معلوم دی.

زما په اند پر پور د زیاتوب په اړه قران کریم هم وضاحت کړی دی چې فقهاء ورته ربا النسیئه وايي، قران وايي:

إِيَّا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ( )
فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ
أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلُمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ( ) وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ
وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ [البقرة: 278 - 280]

ژباړه: ای مومنانو! له الله وډار شئ او که رښتیا مومنان یاست نور سود ایله کړئ، که مو دا کار ونه کړ نو د الله او رسول له لوري درته د جنگ اعلان دی او که مو توبه وکړه بیا تاسو ته یوازې خپل راس المال دی نه به تاسو ظلم کوئ او نه به پر تاسو ظلم کېږي، که پور وړی تنگ لاسی وي نو د اسانۍ تر وخته دې وخت ور کول شي او که صدقه وکړئ بیخي درته غوره ده البته که پوهېږئ.

له دې ایت څخه معلومه شوه چې دلته همدا د پور پر سر زیاتوب غوښتل کېده چې الله منعه کړ او د مال خاوند ته یې یوازې د راس المال اجازه ور کړه چې په دې ډول به نه د مال پر خاوند ظلم کېږي او نه به پور وړی تر ظلم لاندې کېږي.

یو بل ځای هم وايي:

إِيَّا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ [آل عمران: 130]

پیغام دوهم/152

ژباړه: ای مومنانو! په چندنو سود مه خورئ، له الله وډار شئ گوندي بريالي شئ.

له دې ایته هم معلومېږي چې هغوی پر راس المال خورا ډېر زیاتوب کاوه چې د ټولني یوه طبقه یې بیخي استئصال کوله، له دې امله الله منعه کړل چې دا کار د انسانیت او اسلامیت خلاف دی.

ابن کثیر تر دې ایت وروسته کاري:

يَقُولُ تَعَالَى نَاهِيًا عِبَادَهُ الْمُؤْمِنِينَ عَنِ تَعَاطِي الرَّبِّا وَآكَلِهِ أضعافًا مُضَاعَفَةً، كَمَا كَانُوا يَقُولُونَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا حَلَّ أَجَلَ الدِّينِ: إِمَّا أَنْ يَقْضِي وَإِمَّا أَنْ يُرْبِي، فَإِنْ قَضَاهُ وَإِلَّا زَادَهُ فِي الْمُدَّةِ وَزَادَهُ الْآخِرَ فِي الْقَدْرِ، وَهَكَذَا كُلُّ عَامٍ، فَرُبَّمَا تَضَاعَفَ الْقَلِيلُ حَتَّى يَصِيرَ كَثِيرًا مُضَاعَفًا. وَأَمَرَ تَعَالَى عِبَادَهُ بِالتَّقْوَى لَعَلَّهُمْ يُفْلِحُونَ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَى. (3)

ژباړه: الله تعالی خپل مومن بندگان په چندنو د سود له اخیستلو او خوړولو منعه کوي، کله چې به د پور وخت راغی نو دوی په جاهلیت کې ورته ویل، یا به پور پرې کوي یا به زیاتوب مني، که به یې ادا کړ (خوښه) که نه د مال خاوند به موده وغزوله او پوروړي به په مال کې زیاتوب ومانه، دا به هر کال همداسې کېدل، ډېر ځله به لږ مال خو چندنو ته ورسېد. نو الله تعالی خپل بندگان په تقوا امر کړل چې دنیا و اخرت کې بريالي شي.

زه چې څومره پوهېږم په دې ایاتونو کې یوازې د پور ربا(ربا نسیئه) یاده شوې ده هغه ربا چې دوی ربا الفضل ورته وایي قران کې هیڅ ځای نه ده یاده شوې وې. د ربا الفضل په اړه لومړی څو روایات را اخلم او بیا یې د متن په اړه خپل ملحوظات شریکوم:

پیغام دوهم/153

عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه، أن رسول الله ص - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قال: (لا تبيعوا الذهب بالذهب، إلا مثلاً بمثل، ولا تشفوا بعضها على بعض، ولا تبيعوا الورق بالورق إلا مثلاً بمثل، ولا تشفوا بعضها على بعض، ولا تبيعوا منها غائباً بناجراً). والمقصود بالناجز أي الحاضر، وبالغائب أي ما هو مؤجل (٤).

ژباړه: ابو سعيد خدري رض روایت کړی چې رسول الله ص وویل: سره په سرو مه ور کوئ مگر مثل په مثل، ځینې یې پر نورو مه زیاتوئ، سپین په سپینو مه ور کوئ مگر مثل په مثل او ځینې پر نور مه زیاتوئ او مه یې هم غایب په حاضر بدلوئ. له ناجز څخه هدف حاضر او له غایب څخه موخه ایښده ادا کېدونکی دی.

وعن عثمان بن عفان رضي الله عنه، أن رسول الله ص - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قال: (لا تبيعوا الدينار بالدينارين، ولا الدرهم بالدرهمين). (٥)

ژباړه: عثمان بن عفان رض روایت کړی چې رسول الله ص وویل: یو دینار په دوه دیناره او یو درهم په دوه درهمه مه پلورئ.

عن عبادة بن الصّامت رضي الله عنه قال: قال رسول الله ص صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (الذهب بالذهب، والفضّة بالفضّة، والبرّ بالبرّ، والشّعير بالشّعير، والتّمر بالتّمر، والملح بالملح، مثلاً بمثل، سواءً بسواء، يداً بيد، فإذا اختلفت هذه الأصناف فبيعوا كيف شئتم، إذا كان يداً بيد). (٦)

ژباړه: عباده بن صامت رض وویل چې رسول الله ص وویل: سره په سرو، سپین په سپینو، غنم په غنمو، اوربشي په اوربشو، خورما په خورما او مالکه په مالکه مثل په مثل، برابر او لاس په لاس (خرڅ کړئ)

پیغام دوهم/154

که د دې اصناف سره تغیر شي بیا چې مو خوښه وي هغه ډول یې
خرڅ کړئ مگر لاس په لاس .

د دې حدیثونو په اړه خو پوښتنې را پورته کړي:

۱/ سره په سرو یا سپین په سپینو یا هم دینار په دوه دیناره یا هم درهم
په دوه درهمه که د جنس له مخې تفاوت سره ولري، نو بیا خو یو په
خپل ذات کې لوړ قیمت لري او بل ټیټ؛ نو بیا یې مثل په مثل بدلول
یوه ته زیان او بل ته گټه لري او که دواړه د یوه جنس یې یو پر بل په
خپل ذات کې غوراوی ونه لري، نو بیا د یوه درهم په بل بدلول، د یوه
دینار په بل اخیستل یا هم سپین و سره څه گټه لري؟ دا خو داسې مثال
لري لکه نن چې یوه افغان یا هم یو ډالر په عیني همداسې بله افغانۍ یا
هم ډالر بدل کړي، نو په دې کې سود د چیشي ده او گټه یې څه ده؟
اجناس یا هم درهم و دینار خو د دې لپاره بدلېږي چې د سودا او لاس
پر لاس کېدا یې یو بل ته گټه ورسېږي، که نه دا لاس پر لاس کېدا یې
بې معنا ده!

۲/ په حدیث کې د دې شپږو شیانو یادونه ولي شوې ده؟ د سودا لپاره
خو تر دې ډېر زیات نور شیان هم وو، ولي یې یوازې دا څو شیان یاد
کړي، ایا دا خو به د یوه اوږده بیان یوه ټوټه نه وي چې په سیاق و
سباق کې یې ددې په اړه کومه بله یادونه شوې وي چې هغه دلته نه ده
را اخیستل شوې او د مفهوم گونگوالی له همدې نیمگړي بیان څخه
رامنځته شوی دی؟ د حدیثو په نقل او افهام کې دا ډول تېروتنې خورا
زیاتې شوې دي چې مفاهیمو ته یې خورا لویه صدمه رسولې ده.

۳/ خورما او دا نور یاد شیان که سره ورته وي او هیڅ بڼه والی په خپل
ذات کې نه لري، نو بیا یې لاس په لاس او مثل په مثل بدلول څه گټه

پیغام دوهم/155

لري او که توپیر ولري نو بیا خو به یو جم ښه وي او بل کمزوري او حتمي خبره ده چې د ښه په مقابل کې به کمزوری زیات ور کول کېږي، دلته څنگه خبره گونگه شوې ده او دا نه ده روښانه شوې چې هدف یې څه دی؟ یو ډول خورما او دا یاد شیان یې هدف دي که هر ډول وي خو مازې به یې جنس سره یو وي او زیاتوب پکې حرام دی؟ که زه عجوه خورما ولرم او له بل سره یې په یوه کیلو بل ډول خورما بدلوم، نو حتمي خبره ده چې هره خورما که ښه وي هغه کمزوري به یې په مقابل کې زیاته ور کوله کېږي ځکه قیمت یې هم د یوې زیات او د بلې دا کم دی، نو د عیني جنس په بدلولو کې به یې ولې توپیر نه کېږي؟ او که بیا یو ډول وي؛ نو په بدلولو کې یې گټه جانینو ته څه ده؟

۴/ زما په گومان له دې حدیثونو څخه چې کوم مفهوم په عمومي ډول اخیستل شوی دی دا نه د عقل پر ټول پوره دی او نه د قران له بیان سره اړخ لگوي، له دې امله حتمي خبره ده چې له دې حدیثونو هغه مفهوم واخلو چې هم یې عقل مني هم قران ته نژدې وي او هم یې نور حدیث تایید وکړي، د ابن عباس په یوه روایت کې داسې راغلي:

عن أبي صالح قال: سمعت أبا سعيد الخدري رضي الله عنه يقول: (الدينار بالدينار، والدرهم بالدرهم، مثلاً بمثل، فمن زاد أو استزاد فقد أربى، فقلت له: إن ابن عباس يقول غير هذا، فقال: لقد لقيت ابن عباس فقلت له: أرايت هذا الذي تقول، أشيء سمعته من رسول الله صلي الله عليه وسلم، أو وجدته في كتاب الله عز وجل؟ فقال: لم أسمع من رسول الله ص صلي الله عليه وسلم، ولم أجده في كتاب الله، ولكن

پیغام دوهم/156

حدَّثني أسامة بن زيد أن النَّبي - صَلَّى اللهُ عليه وسلَّم - قال: الرَّبَا في النَّسِيئةِ (٧).

ژباړه: ابو صالح ويل له ابو سعيد خدري رض مي واورېدل ويل يې: دینار به په دینار او درهم به په درهم وي، مثل په مثل، که چا زیادت وکړ یا یې زیاتوب طلب کړ نو سود یې وکړ. ما ورته وویل چې ابن عباس رض بل ډول بیان کوي، نو له ابن عباس سره مخ سوم، ورته ومې ویل: ته خبر یې چې دغه څه وايي؟ ایا داسې شی تا له رسول الله ص اورېدلی یا دې هم د الله په کتاب کې لیدلی دی؟ ده ویل: ما نه له رسول الله ص داسې څه اورېدلي او نه مې د الله په کتاب کې لیدلي دي، مگر ماته اسامه بن زیدرض حدیث بیان کړ چې رسول الله ص ویل: سود په نسیئه کې دی.

د ابن عباس رض حدیث روښانه کړه چې د عبادۀ رض په حدیث کې یاد شوي شیان هم د نسیئې ربا برخه دي، په دې معنا چې په دې شیانو کې هم زیاتوب کول سود دی. یو کس څخه نن یو درهم اخلي سبا دوه ورکوي، دا د ناچاری په وخت کې یو کار دی چې تیر وخت هم خلکو کړی دی او نن هم له ناچاری پنا ور وړي؛ مگر الله پر انسانانو د مهربانی له مخې دا کار حرام کړ او امر یې وکړ چې صدقه یا قرض باید ور کول شي چې انسان د نن اړتیا په پوره کړي او سبا ته تر پورو هم لاندې نه شي. همداشان خورما او یاد نور شیان ټول په همدې بڼه یاد شوي دي؛ په حدیث کې دغه شپږ شیان ښايي له دې امله ذکر شوي وي چې زیات تبادلۀ کیدل او د هغه وخت مشهور خوراکي یا د زیاتې اړتیا توکي وو.

پیغام دوهم/157

د تیرو حدیثو لپاره همدا یوه تشریح داسې ده چې هم یې له قران کریم سره سمون راوړي او هم له دې حدیث سره، هم یې عقل مني او هم تر نیوکو لاندې نه راځي. ابن عباس رض د مکې دی او اسامه رض هم په مکه کې اوسېدلی دی، هغوی د مکې په حالاتو تر بل غیر مکي ښه خبر دي، نو د دوی خبره نسبت بل ته د منلو وړ ده. د قران د ایت په تشریح کې همدا د ابن عباس رض فکر ښه خوند کوي او د عبادہ بن صامت رض حدیث بیخي وړ سره ټکر دی.

بیه یا سودا اصلا داسې وي چې یا یو جنس په بل وړ کول کېږي او یا هم د جنس په مقابل کې کرنسی استعمالېږي یا هم یوه کرنسی په بله بدلېږي، نو که یو څوک زر افغانی را اخلي بیرته له بل څخه د همدې زر افغانی لوټ غواړي دا نه سودا ده او نه گټه لري! خو که یو څوک سل ډالر واخلي په مقابل کې یې افغانی وړ کړي نو دا هم گټه لري او هم دا نن په بازار کې رواج ده. د دې لپاره چې د ربا فضل په اړه راغلي روایات هم له ځمکنیو حقایقو سره ولگېږي او هم یې د قران سمه تشریح کړې وې او هم د نیوکو مخه بنده شي همدا تشریح ورته کافي ده چې دا هم د ربا نسیئې په اړه دي؛ ځکه د نصوصو تشریح ته دا قاعده ده چې گونگ او متشابه نصوص به په محکمو او واضحو نصوصو تفسیرېږي، دا چې د عبادہ رض یا عثمان رض حدیثونه څو داسې عمده ستونزې لري چې بل ډول یې حل ممکن نه وو، له قران سره د نه توافق له امله یې ځینې کسان ردوي، له حدیثو سره د تصادم له کبله هم بعضي کسان پاملرنه نه ورته کوي، نور بیا د عقل له نگا ورته گوري او هغوی د عقل پر ټول پوره نه خېژي، له دې امله اړینه ده چې داسې تعبیر یې پیدا شي چې هم عقلي نیوکې باندې ونه شي او هم یې

پیغام دوهم/158

له قران و حدیث سره تصادم ختم شي. مور تر خپله وسه دلته هڅه وکړه چې همدا تعارض ختم کړو او په عیني حال کې حدیثو ته هم یو داسې تعبیر ومومو چې د عقل خاوندانو ته د منلو ترڅنګ په عملي و عیني ژوند کې د پېښېدو وړ وي. مثلن: عجوه خورما په عیني همدې خورما څوک نه بدلوي، مګر داسې کېږي چې نن یې له تا په پور واخلي او سبا عینن همدومره خورما درته راوړي، مګر که څوک په دې کې ظلم وکړي او د یوې کیلو پر ځای سبا دوه کیلو وغواړي دا حرام او سود دی. همدا شان یوه ټوله سره یا سپین نن غواړي سبا همدومره بیرته در کوي خو که تر دې اضافه طلب کړي بیا سود دی او دارنګه دا پاته ټول شیان او بل هر شی هم پر دې قیاس کېدای شي.

یوه ستونزه د همدې روایاتو په مفهوم کې وه چې ظاهراً نه له عقل سره لګېدل او نه قران یا نورو حدیثونو سره. دویم مشکل په دې کې دی چې سود څو ډولونه لري؟ زما په اند همدا یوه نوعه سود او بل هر شی چې د همدې نسیئه سود په تعریف کې داخلېږي هغه هم سود دی که څه هم نن وجود ونه لري خو یو مهال په بله بڼه را پیدا شي. سود دومره پیچلی کول چې د بېې ډولونو ته هم شامل شي اصلي مصداق یې له خلګو څخه ورک شي هم خلګ سرگردانه کول دي او هم د نصوصو سهې تعبیر نه کېږي.

بله ستونزه د ځینو کارونو په اړه ده چې ایا سود دي که نه؟ مثلن: د یوه کس موټرسایکل دی، که نغدې روپي ور کړل شي دیرش زره افغانۍ غواړي او که د درو میاشتو پور وي، بیا څلویښت زره غواړي. ایا دا کار سود دی که نه؟

پیغام دوهم/159

زما په اند دا سود نه دی، دا د کاروبار یو ډول دی. دلته زیادت له عوض پرته نه دی، بلکه جنس ته یې دوه قیمت ته ټاکلي دي او هر څوک چې په خپله خوښه ترې اخلي وړای یې شي. د دې او قرض ترمنځ باید شته توپیر له پامه ونه باسو. دلته د جنس قیمت دی، زیادت د دې جنس د هغې استفادې په مقابل کې غواړي چې په دې وخت کې یې دا مشتري ترې اخلي او د دې بل سړي مال یې له کاروباره بند کړی دی چې باید عوض یې ور کړي. دا د سودا یو ډول دی او هلته قرض وي، کله چې د خدای لپاره قرض ور کړل شي او بیا د پوروړي په خپل وخت کې اداینه په وس کې نه وي نو د زړسوي وړ دی نه د دې چې نور هم تر پښو لاندې شي.

یو بل ډول سودا اوس هم رواج ده او فقهاؤ هم بحث پر کړی دی. یو کس بل ته جنس ور کوي خو قیمت یې لوړ ورته بښي، بیرته همدا مال ځای پر ځای ځینې اخلي په کښته بیه، ایا دا سود دی که نه؟ زما په گومان دلته دوه صورته دي؛ یو دا چې دا مال خپله د مال مالک بیرته واخلي بل دا چې دا مهال بل کس ته په ارزانه نرخ ور کړي. که مالک د بادامو من په پنځه سوه افغانۍ لومړی پر یو کس خرڅ کړي خو بیرته یې همدا من له هغه په درې سوه افغانۍ رانیوی، نو دا سود ته نژدې یو صورت دی؛ ځکه که د مال قیمت پنځه افغانۍ وي نو بیا یې مالک ولې په درې سوه رانیسي او که درې سوه وي نو پر هغه یې ولې په پنځه سوه شمار کړی دی؟ دلته اصلن جنس نه ور کول کېږي خبره ټوله د نغدو پیسو ده، کله چې پیسې ور کړي نو هغه خپل حاجت په پوره کوي نو تر دې سودا قرض ښه دی. که یو څوک د یوې میاشتي لپاره همدا معامله کوي نو که نن هغه د مال رانیولو پیسې نه لري

پیغام دوهم/160

او جنس په لوړ قیمت د دې لپاره اخلي چې بیرته یې په ټیټ قیمت د دې لپاره خرڅ کړي چې پیسې لاس ته راوړي نو ارو مرو د هغه جنس ته اړتیا نه ده بلکې پیسې غواړي خو دا چې مخامخ د سود غوښتنه نه شي کولای، نو دا یې یو ډول یا یو بل شکل ورته ټاکلی دی.

2018/11/13

سرچینې:

- (۱) (المعجم الوسيط، باب الرءاء: ۱/۳۲۶)
- (۲) (لسان العرب، فصل الرءاء المهمله: ۱۴/۳۰۴)
- (۳) (تفسير ابن كثير ت سلامة 2/ 117)
- (۴) بخاري، كتاب البيوع، باب بيع الفضة بالفضة، ح: ۲۱۷۷)
- (۵) مسلم، كتاب المساقات، باب الربا، ح: ۱۵۸۵)
- (۶) مسلم، كتاب المساقات، باب الصرف وبيع الذهب بالورق نقدا، ح: ۱۵۸۷)
- (۷) مسلم، كتاب المساقات، باب بيع الطعام مثلا بمثل، ح: ۱۵۹۶)

یو محور یو تعبیر

په قران کریم کې الهي وینا ده:

وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا. (۱)

ژباړه: او ټول د الله پر رسی منگولې ښخې کړئ او اختلاف مه کوئ. له دې ایت څخه معلومه شوه چې اختلاف ناسم او اتفاق د خدای تعالی موخه ده. اما دا چې قران کریم یو جاري متن دی، د یوه کس تعبیر د خپل محیط، غوښتنو، علم، رواني و مالي حالت، زمان او مکان ته په کتو له بل څخه توپیر لري، له دې امله له دین او شریعت څخه د انسانانو تعبیرونه هم توپیر لري. په مسلمانانو کې گڼ مذاهب د دې ادعا ژوندي ثبوتونه دي. یعنی اختلاف یوه طبیعي پدیده ده؛ تر یوه حده گټې هم لري، اما کله بیا په زیان اوږي. له دین څخه په یوه خاصه جغرافیه کې، د یوه ملت ترمنځ چې زیاتره کسان یې د یوه مسلک پیروان هم وي، اختلاف او گڼ تعبیرونه په تېره بیا هغه چې ټولنيزي شخړې ور سره تړلې وي او په ټولنه کې د حساسیتونو د را پورته کولو سبب کېږي؛ د گټې پر ځای زیان لري.

د یوې زمانې شرایط له بلې سره توپیر لري، حتمي خبره ده چې له دین څخه انساني تعبیر به هم فرق کوي. د یوه چاپیریال اغېز له بل سره

پیغام دوهم/162

فرق کوي؛ دیني و شرعي تعبیر هم وړ سره هممهاله بدلېږي، د یوې ټولني غوښتنې د بلې معاشرې له تقاضاؤ څخه جلا وي، له دې امله چې انساني علم د خپل کلتور، ټولني او محیط له محدودیت څخه ځان تر اوسه نه دی خلاص کړی؛ د شریعت او دین له متن څخه تعبیر یې هم د دې اجباري شرایطو تر سیوري لاندې کېږي او پسې غوږېږي. اوس که ټولنه همداسې خپل طبیعي مسیر ته ایله کړله شي؛ نو د عقل او مشاهدې له مخې جامعه ورو- ورو انتشار ته نژدې کېږي؛ ځکه هر کس چې له بل سره په رنگ، قد، ظاهري جوړښت کې څومره توپیر لري همدومره توپیر د فکر، علم، رواني حالت، تحلیل و تجزیې، بشري تجربې، د زمان و مکان اجباري حالاتو او د کورنۍ و ټولني د توپیري شرایطو او... له مخې هم لري.

دا یاد ټکي هغه حقیقتونه دي چې نن به څوک انکار ترې ونه کړي. دا ټول شيان له یوه متن، د یوه کس له شخصیت، له وینا، د یوې پېښې له مشاهدې او نورو څخه د یوه کس تعبیر له بله بېلوي. عیني همدا معامله د دین او شریعت له متنونو سره هم کېږي او هم شوې ده؛ مور د دې هر څه شاهدان یو. زموږ په هیواد کې دا نن پر یوه وخت د دین او شریعت له ادرسه ځینې شيان د یوه، دوو یا بېسته ډلې له لوري ناروا دي او بل لور ته بیا همداسې کسان او ډلې شته چې عیني همدا شيان روا بولي. په یوه ټولنه کې خلک د دې کسانو د مختلفو تعبیرونو له امله په دوه کې حیران شي. له دې امله په یوه هیواد کې د ملت او وطن دواړه په گټه د پوهانو اختلاف نه؛ بلکې د نن غوښتنه اتحاد دی. اوس مهمه دا ده چې له دې حالت سره څه باید وشي، څنگه دا روان وضعیت کابو کړای شي او حللار یې څه کېدای شي؟

پیغام دوهم/163

زما په اند نن زموږ ملي، بشري او شرعي اړتیا دا ده چې په ټول هیواد کې له دین او شریعت سره د تړلو مسلو په اړه تعبیر یو محوره شي. دا کار غیر شرعي نه دی، بلکې زموږ د بشري اړتیا له مخې عیني شریعت دی. فقهي قاعده ده ("الحاجة تنزل منزلة الضرورة، عامة كانت أو خاصة") (۲) یعنی حاجت د ضرورت ځای ناستی دی، عام او خاص یې توپیر نه لري. د ضرورت مهال بیا د ممنوعه شیانو استعمال ته جواز ور کول کېږي. (۳)

یو محوره تعبیر په څه معنا؟ زما هدف دا دی چې د ټول هیواد په کچه دې یوه داسې اداره جوړه شي چې له دینپوهانو رانیولې بیا تر ټولنپوهانو، تاریخپوهانو، روانپوهانو، اقتصاد پوهانو، د نړۍ والو اړیکو تر سپیشلسټانو، سیاست پوهانو او... ټول پکې را غونډه وي او د هرې مسلې په اړه تر هر اړخیز بحث وروسته یوه فیصله وشي او هغه په ټول هیواد کې له هر ډول تبعیض، تعصب او توپیري چلند پرته عملي شي.

دا کار څوک کولای شي؟ دا کار یوازې دولت کولای شي او نن یې د ټولنیز امن، سیاسي استقرار، له انتشاره د مخنیوي، اقتصادي گټو، ملي مسایلو او له دین، هیواد او ملت څخه د دفاع په خاطر دنده ده چې دا ډول یو محور جوړ کړي او ټول هیواد یې د عامه پوهاوي له لارې په ارزښت پوه کړل شي او خلگ د دیني، ملي، قانوني او بشري و اخلاقي مسوولیت له مخې دې ته وهڅول شي چې ټولي پوښتنې دې ادارې ته وړاندي کړي او په ټول هیواد کې یوازې د همدې ادارې له لوري ور کول شوې فتاوې د عمل وړ وبللې شي.

د دې کار گټې به څه وي؟

پیغام دوهم/164

گتې یې ډېرې دي، خو زه یې دلته یوازې خو ځانگړې فایده یې ذکر کوم. لکه مخکې می چې وویل، د یوه ځای شرایط نسبت بل ځای او هیواد ته فرق کوي، د یوه قوم کلتور او عادات و عرف له بله جلا وي، له دې امله شرعي تعبیر هم ور سره بدلېږي. که مور په هیواد کې د شریعت له حساسې او اساسې پدېدې سره همدغسې برخورد وکړو لکه د هغه ارزښت او اغیز ته په کتو چې ور سره مناسب دی، نو کولای شو چې هیواد ته د را واردېدونکو شرعي تعبیرونو مخه ونیسو. خو لوستونکي به دا پوښتنه دلته کوي چې ولې یې باید مخه ونیسو؟ ایا دا کار مخینه هم لري؟ ځواب یې د یوه فقهي عالم په دې الفاظو کې دی:

وَكثِيرٌ مِنْ فِتَاوَى الْفُقَهَاءِ بُنِيَتْ عَلَى مُرَاعَاةِ الزَّمَانِ الَّذِي كَانُوا فِيهِ، وَالْبَلَدِ الَّذِي عَاشُوا فِيهِ، فَلَا تَصْلُحُ تَعْدِيَةٌ مَا أَثَّرَ فِيهِ الْعُرْفُ مِنَ الْفِتَاوَى وَالْأَحْكَامِ إِلَى غَيْرِ أَهْلِ الْعُرْفِ الَّذِي أَثَّرَ فِيهَا، إِنَّمَا تُعْتَبَرُ خَاصَّةً بِذَلِكَ الزَّمَانِ أَوْ الْمَكَانِ، وَيُرَاعَى الْعُرْفُ الْمُسْتَجِدُّ فِي تَطْبِيقِ الْأَحْكَامِ عَلَى مَا يُنَاسِبُهُ. (٤)

د فقهاؤ ډېرې فتاوي د هغې زمانې زېږنده دي چې دوی پکې وي او د هغه ښار (حالت په نظر کې نیول) شوی چې دوی پکې اوسي. نو هغه فتاوي او احکام چې کلتور (عرف) پکې اغیز کړی وي؛ د دې وړ نه دي چې د دې اغیزناک کلتور له اهل څخه یې دې بل قوم ته یووړلې شي؛ بلکې دا یوازې په هغه زمانه او مکان کې د اعتبار وړ دي او د احکامو په تطبیق کې چې څنګه مناسبه بلل شوې د هماغه موجود کلتور رعایت شوی دی.

پیغام دوهم/165

مثلن: زمور په ټولنه کې دیني ارزښتونه خلک د خپل سر په بیه پالي؛ که مور خپلو خلکو ته شرعي ارزښتونه داسې ور وپیژنو چې د زمانې له غوښتنو، د مکان له تقاضاؤ، د کلتور له مسایلو او خلکو له محیط سره د تصادم پر ځای توافق راشي، نو ایا دا تعبیر به شریعت ته نژدې، د خدای تعالیٰ خوښ، د ملت او هیواد په گټه او که هغه تعبیر چې نه زمور شرایطو ته پکې پام شوی وي، نه زمور غوښتنې ور معلومې وي، نه زمور له کلتوره خبر وي، نه زمور ملت او ولس د دې تعبیر غوښتنه ځنې کړې؟ بلکې هغه تعبیر یو پردی دی، په دې معنا چې زمور لپاره نه دی شوی، بلکې د هغه لومړی هدف، بل هیواد، بل ملت، د بل گټې، د بل کلتور او د بل ملت شرایط وو؛ نو بناء زمور هیڅ په پام کې هلته نه دې نیول شوي، له دې امله دلته په راواردولو یې زمور ملت او هیواد یوازې زیان ویني.

په واردېدونکي تعبیر کې یو ټکی دا هم دی چې زمور له هیواده د زدکړو لپاره کسان یوه هیواد ته نه ځي چې ټول زدکونکي په یو رنگه شرایطو، محیط، مکان، غوښتنو او د یوه مذهب له تگلارې سره سمه زدکړه وکړي، بلکې د تحصیل په موخه زمور هیوادوال بېلابېلو هیوادونو ته ځي چې د هر هیواد دیني تگلاره جلا ده، سیاسي غوښتنې بېل دي، کلتوري، محیطي او معاشرتي مسایل توپیر کوي، ان نن ځینې مسلمان هیوادونه یو د بل په مقابل کې ولاړ دي او دې شخړو د دین او شریعت پر تعبیر هم ژور اغېز کړی. زمور زده کونکي چې کله راستنېږي، د هغوی پوره اغېز ورباندې وي او دلته په ټولنه کې کوښښ کوي چې هغه څه خلکو ته ور زدکړي او تر یوه حده یې عملي کړي چې د خپلو تحصیلاتو په دوره کې یې په بل هیواد کې زده کړي وي، نتیجه یې

پیغام دوهم/166

زمور په ټولنه کې انتشار، یو د بل تکفیر، نه زغم، شخړې، اختلاف، د ولسونو ترمنځ بې اتفاقي، د تاریخي اثارو له منځه وړل، کلتوري و عنعنوي مسایل په لخته وهل، د خپل هیواد او ملت شرایط په پام کې نه نیول، زمان و مکان له پامه اچول، تر خپل ملت، هیواد او پوهانو د بل هیواد، ملت او پوهانو ته درناوی در لودل او حتا جنگونو و وژنو پورې خبره ورسېده؛ دا ټول د راواړېدونکي شرعي تعبیر نتیجه ده چې مور یې نن شاهدان یو.

د عباداتو، حلال و حرام او ثواب و عذاب په برخه کې به ولس په دې توگه له ذهني گډوډۍ او اختلاف څخه وساتل شي؛ ځکه د هرې مسلې او پدېدې په اړه به یوه فتوا وي، د مسلې او پدېدې هر اړخ، حساسیت او ارزښت به په نظر کې نیول شوی وي او یوازې د یوه عالم فتوا به نه وي، د هیواد په کچه به جید علماء را ټول وي، په شرایطو پوره او وړ کسان به وي، ورسره جوخت به د نورو اړوندو علومو متخصصین هم ناست وي چې د مسلې او یوې پدېدې پر ټولو اړخونو رڼا واچوي او تر متفقه رایو یا اکثریت رایو وروسته له باوري دلایلو سره ور کول شي. د دې فتوا د اورمهالي توب او لنډمهالي والي واک به هم له دې ادارې سره وي او ټولې دولتي و نادولتي ادارې به د دې ادارې د فتوا په عملي کولو مکلف وي (۵). په دې توگه به ولس ته یوه معتبره دیني مرجع په لاس ور شي، خلک به له اختلافه وساتل شي، د عباداتو، حلالو، حرامو، نیکی او بدۍ بریدونه به د ټولو لپاره یو ډول وټاکل شي.

د هیوادوالو د مالي زیان مخنیوی به وشي؛ ځکه اوس زمور ملت په یوه وخت کې د گڼو هیوادونو تر اغېز لاندې دی او د یوه شرعي تعبیر

پیغام دوهم/167

په اړه ټول ملت سره یوه خوله نه دی. له دې امله هر څوک چې د کوم هیواد تر اغېز لاندې وي هغوی خپل کسان او هغه څوک چې خبره یې پر چلېږي د زده کړو او فتوا لپاره د هغه هیواد مدرسو او ادارو ته لېږي چې په دې سره زموږ له هیواده پانگه وزي او د نورو په هیوادونو کې مصرفېږي. د دې زده کونکو که احصایه وشي او مصارفو ته یې دقیق حساب وشي، نو زما په اند میلیونونه ډالر به مو هر کال له هیواد څخه بهر ته وزي او دا زموږ د ملت لپاره په اوسنیو شرایطو کې یوه نه جبرانېدونکي ضایعه ده.

په هیواد کې د ظرفیتونو کچه ور سره لوړېږي؛ که موږ په شعوري توګه دې کار ته ملا وتړو، په هیوادوالو کې مو پر خپلو ځانو او خپلو علماؤ باور زیاتېږي او خلک به مو د خپلو ظرفیتونو پر لوړولو فکر وکړي. موږ ته به دیني رهبران د خپل هیواد وي، زموږ د ولس دیني ایډیال کسان به مو خپل وي، ظرفیتونه به مو خپل وي او هر هنر او کمال به د دې هیواد او ملت له منځه وي او د دې هیواد و ملت لپاره به په مصرف رسېږي.

خلکو ته به په پوښتنه کې او علماؤ ته به یې ځواب ور کولو کې اساني وي؛ یو لورته به پوښتونکي په خپله ژبه له خپلو علماؤ څخه له هر ډول ډار او خوف پرته مسلې پوښتي او بل لور ته به یې د محیطي شرایطو تشریح، د زمان و مکان محدودیتونو بیان، د کلتوري مسلو توضیح او نورو دې ته ورته ټکو بیان ته اړتیا نه وي، ځکه علماء به هم د دې ځای وي او په دې ټولو شیانو به پوهېږي. په دې توګه به د علماؤ پوهاوی او بیا د علماؤ له لوري د ولس پوهاوي کې د پام وړ اساني رامنځته کېږي چې دا مهال ورته سخته اړتیا ده.

پیغام دوهم/168

دا کار کولای شي چې زموږ هیواد او ملت تر شرعي پوښښ لاندې د نورو له فرهنگي او اخلاقي یرغلونو څخه خوندي کړي؛ ځکه موږ به د هغوی وارداتو ته اړتیا نه لرو په هیواد کې دننه به خپل تعبیر د خپلو ظرفیتونو په مټ پوره کولای شو. په دې توګه به وتوانېږو چې د نورو له فرهنگي او اخلاقي یرغلونو ځان هیواد او ملت خوندي کړو.

ولس به له روحي شکنجې خلاص شوی وي؛ عوامو ته د یوه شي په اړه مختلف نظرونه د هغوی د اذیت سبب کېږي، کله یو ملا ورته وایي، دا حرام دي، بل بیا ورته وایي، نه روا دي. عوام د دین په اړه شکمن شي، ذهنن زورېږي او له ملایانو په خپلو منځو کې شکایتونه لري. که په هیواد کې د فتوا او دیني تعبیر لپاره یو محور جوړ شي او هر څه له دې یوې لارې نشر شي، نو عوام به له دې لوی امتحان او مشکل څخه ساتل شوي وي.

د علماؤ حیثیت ته دې حالت سخته صدمه ورسوله؛ که په هیواد کې دا کار یوه اداره پر غاړه واخلي او د ملت و دولت دواړو مرسته ورسره وي، نو د علماؤ حیثیت به ورسره وساتل شي او په ټولنه کې به د هغوی په اړه د منفي نظر کچه کمه شي.

دا اداره به د نویو ظرفیتونو د تولید یوه ښه ذریعه وي؛ له دې لارې به تجربه شوي، روزل شوي او په هره برخه کې مالوم شوي وړ کسان ټولني او دولت ته وړاندې کېږي. د امامت لپاره به له دې ځایه په شرایطو پوره کسان ټاکل کېږي. د خطابت او ویناؤ لپاره به له دې ادرسه اهل کسان معرفي کېږي او د شرایطو له پوره کېدا سره به د هغوی ټوله ماضي له ادارې سره ثبت وي، په ټولنه کې د وړ سپارل شوي کار په اړه به یې څوک اندیښنه نه لري ځکه هغه له وخته د همدې ملي ادارې په

پیغام دوهم/169

غیر کې پالل شوی، د همدې ملت او هیواد د خدمت لپاره او خپلو خلگو ته د الهي پیغام رسولو په خاطر؛ ځکه به نو ملت او دولت دواړه پر دې کسانو د دندو په ورکړه کې باور کوي او هغوی به هم په پوره صداقت، ایمانداري او مسوولیت وظيفه مخته وړي.

دین به له بدنامۍ وساتل شي؛ دلته دا اوس هم داسې شرعي تعبیرونه وجود لري چې یو بل سره ردوي، تر خپل منځ سره ټکر دي؛ ان له دې امله جگړې رامنځته کېږي، په دې سره بیا ځینې کسان پر دین نیوکې کوي او په نړۍ واله کچه هم سوالونه پیدا شوي دي چې ولې د یوه دین او یوه هیواد و ملت وگړي د یوه بل په وړاندې د جنګ میدان ته شوه کېږي؟! که مور هر چا ته اجازه ور نه کړو، نو اختلاف کمېږي او تر ډېره بریده د شخړو مخه نیول کېږي او دا نیوکې به هم تر ډېره حده کمې شي.

له دینه د خلکو د بې زارۍ گراف هم ور سره کمېږي؛ د کابل په صدارت څلور لارې کې چې چاودنه وشوه، زیات ملکي کسان یې شهیدان کړل او میرمنې و بنځې هم پکې وې؛ تر دې وروسته یوه ویډیو پر رسنیو راغله چې یو کس له دینه د بې زارۍ اعلان کوي، سبب یې همدا خشونت بولي، دی فکر کوي چې اسلام د همدې کارونو اجازه ور کړې او همدا امر کوي؛ دا نو یوازې یوه پېښه نه ده؛ بلکې که ټولنیزې رسنۍ تعقیب شي، نو ډېر کسان به پیدا شي چې پر دین به همدا نیوکه په مستقیم یا نامستقیم ډول کوي. دا خبرې تر عوامو او هر قشر پورې رسېږي او په ټولنه کې له دینه د انکار گراف هم ور سره لوړېږي او یو ډول تشنج او شخړو ته لار هوارېږي. ځینې کسان بیا د خپلو مخالفینو په وړاندې له دې تور څخه کار اخلي او خبره د یو

پیغام دوهم/170

شمېر کسانو وژلو ته رسېږي. لکه په کابل کې فرخنده او په پېښور کې مشال خان. که تعبير او فتوا له يوه محوره شي، نو دا گراف به په لنډ وخت کې ور سره راکم شي.

پر وخت به خلکو ته د پوښتنو ځوابونه په شرعي قانع کونکو دلايلو ور کول کېږي؛ د معقوليت و منطقيت معيار ته به پکې پام کېږي او له مسلو سره به احساساتي چلند نه کېږي. د مسلو په ځواب کې به د يوه مسلک د حتمي حق ثابتونې پر ځای به د حق و حقيقت پله درنه وي او ځمکنی حقايق به په پام کې نيول کېږي، د يوه فردي تمايل پر ځای به د يوه جمعي شعور نمايندگي کوي. د يوه فرد په توگه به يې له نتايجو او حساسيتونو بې تفاوته نه وي، بلکې له پيله به د فتوا حساسيت او پايلې په پام کې نيول کېږي.

پر روانو حالاتو د کابو کولو ښه تگلاره زما په اند همدا ده چې د شرعي تعبير يوه مرجع رامنځته کړل شي او په دې توگه به يې دولت د کنټرول، مديريت کولو او په شرعي برخي کې ور څخه د خدمت اخيستلو زمينه هم اسانه کړې وي.

۲۴/۵/۲۰۱۸

سرچينې:

(۱) (ال عمران: ۱۰۳)

(۲) القواعد الفقيهيه وتطبيقاتها في المذاهب الاربعة، القاعدة: ۵۲،

مخ: ۳۵۵/ج: ۱، د محمد مصطفى الزحيلي ليکنه)

(۳) الفتح القدير، كتاب الصلح، مخ: ۴۰۹، ج: ۸، د علامه ابن الهمام

تاليف)

پیغام دوهم/171

(۴) تیسر علم اصول الفقه، الدلیل السابع العرف: ۱/۲۱۳، د عبد الله

بن يوسف الجديع لیکنه)

(۵) شرعی احکامو کي او بردمهالی او لنده مهالی د خلکو د حالاتو

موافق رامنځته کيږي. یوه حدیث کي دي چې رسول الله ص خلک

هدیرو ته له تلو منعه کړل، څه مهال وروسته یې بیا اجازه ورکړه. ځکه

د حالاتو غوښتنه همدا وه. (سنن الترمذي، ابواب الجنائز، باب ما جاء

في زيارة القبور: ۱۰۵۴) د مکي مکرمي له هغه ډول جوړېدا څخه هم

رسول الله ص مخ واړاوه چې لومړي ابراهيم عليه السلام جوړه کړي وه.

لامل یې د مکيانو نوي مسلمانېدل بلل چې هسي نه پر خلکو یې وړانی

او بیا نوی تعمیر منفي اغیز وکړي. (صحيح مسلم، کتاب الحج، باب

نقض الكعبة وبنائها: ۱۳۳۳)

عاشورا په روایاتو کې

د عاشورا روژې، فضایل، وختونه او شمېر یې هغه څه دي چې د اهل سنتو او شیعې ډلې ترمنځ پکې زینت زیات اختلاف شته، تر دې هم ورهاخوا خپله د اهل سنتو ترمنځ هم ټول مذهبونه او دیني فکري مکتبونه سره په یوه خوله نه دي. څوک یوه د لسم روژه نیسي، څوک نهم او لسم دواړې، یو شمېر یې لسم او یولسم نیسي، البته داسې څوک لا هم شته چې یوه مخکې او یوه وروسته ترې نیسي.

په دې اړه تر دومره ستر اختلاف وروسته انسان فکر کوي چې کوم لوری غوره کړم او د کومو دلایلو له مخې؟ په دې مقاله کې هڅه کوم چې د موضوع اړوند ټول صحیح الاسناد روایات راږوم، یو د بل تر څنګ یې کښېږدم، د درایت او روایت په اصولو یې وتلم.

د روایاتو له مخې رسول الله ص په مکه کې د عاشورا روژه نیوله، ځکه په دې ورځ مشرکانو هم روژه نیوله او د کعبې غلاف یې هم بدللاه.

خو بل لور ته وایي چې رسول الله ص مدینې ته راغی نو یهودو روژه نیوله له پوښتنې وروسته ورته جوته شوه چې دا ورځ د موسی ع د بري

پیغام دوهم/173

ورخ ده له دې امله دوی روژه نیسي، نو رسول الله ص ص هم روژه کړه او خلکو ته یې د روژې امر وکړ.

په مسلم کې له عائشې رض خخه روایت دی:
أَنَّ قُرَيْشًا كَانَتْ تَصُومُ عَاشُورَاءَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، ثُمَّ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِصِيَامِهِ. (١)

ژباړه: قريشو په جاهليت کې د عاشورا روژه نيوله بيا يې رسول الله ص هم د نيولو امر وکړ.

له دې ښکاري چې رسول الله ص په مکه کې د عاشورا روژه نيوله او هم يې خلکو ته امر کړی و، خو بل لورته بيا وايي:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَوَجَدَ الْيَهُودَ صِيَامًا، يَوْمَ عَاشُورَاءَ، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا هَذَا الْيَوْمَ الَّذِي تَصُومُونَهُ؟» فَقَالُوا: هَذَا يَوْمٌ عَظِيمٌ، أَنْجَى اللَّهُ فِيهِ مُوسَى وَقَوْمَهُ، وَغَرَّقَ فِرْعَوْنَ وَقَوْمَهُ، فَصَامَهُ مُوسَى شُكْرًا، فَنَحْنُ نَصُومُهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَنَحْنُ أَحَقُّ وَأَوْلَى بِمُوسَى مِنْكُمْ فَصَامَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ». (٢)

ژباړه: ابن عباس رض وايي رسول الله ص چې مدينې ته راغی يهود يې وليدل د عاشورا د ورځې روژه نیسي، وې ويل: په دې ورځ روژه ولې نیسي؟ دوی ويل: دا ډېره ستره ورځ ده، دا هغه ورځ ده چې الله بني اسرايلو او موسی ع ته نجات ورکړ او فرعون و دده قوم يې غرق کړو. نو موسی عليه السلام د منې په پار روژه ونيوله، مور هم روژه نیسو؛ رسول الله ص وويل: زه تر تاسو موسی ع ته نژدې يم، دی وايي؛ رسول الله ص روژه کړه او امر يې هم په وکړ.

پیغام دوهم/174

له دې ښکاري چې رسول الله ص په مدینه کې د دې روژې امر کړی دی او هم یې خپله روژه کړه.

البته په دې اړه له ابن عباس رض خخه بیا داسې روایت دی:

حِينَ صَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ يَوْمٌ تُعْظَمُهُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَإِذَا كَانَ الْعَامُ الْمُقْبِلُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ صُمْنَا الْيَوْمَ التَّاسِعَ» قَالَ: فَلَمْ يَأْتِ الْعَامُ الْمُقْبِلُ، حَتَّى تُوْفِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (۳)

ژباړه: کله چې رسول الله ص د عاشورا روژه ونيوله او امر یې هم په وکړ، اصحابو وویل: دالله رسوله! یهود او نصارا د دې ورځې درناوی کوي؟ نو رسول الله ص وویل: راتلونکی کال به د نهم روژه هم ورسره نيسو. راوی وايي: تر راتلونکي کال وړاندې رسول الله ص ومړ.

له دې څو خبرې ښکاري: رسول الله ص روژه کړه خلکو ته یې امر هم وکړ، البته په دې خبر نه دی، چې یهود هم د دې ورځې درناوی کوي، کله چې خبر شو، نو دمخالفت له وجې یې د نهم روژې امر هم وکړ، په داسې حال کې چې مخکې وویل شول، رسول الله ص له یهودو پوښتنه وکړه، دوی ځواب ورکړ او تر دې وروسته رسول الله ص روژه کړه. یعنې د روژې سبب له موسی علیه السلام سره موافقت و، ځکه هغه په دې ورځ روژه نیوله، دا یې د الله شکر ادا کاوه، یهودو همدا سنت ژوندی وساته، نو د نهم روژه خو د موسی له سنتو مخالفت دی، هغه مخالفت څه گټه لري چې د نبی سنت پکې ترک شي؟ یو بل ټکی دا هم دی چې عبادت خو د الله لپاره وي، نه د دې لپاره چې د یو قوم مخالفت پکې وشي، نو د نهم روژه ولې اضافه شوه؟

پیغام دوهم/175

بله پوښتنه دا ده چې نصاراؤ ولې روژه نیوله؟ او همدارنگه مشرکانو ولې نیوله؟ رسول الله ص په مکه کې روژه کړه او که په مدینه کې؟ لاندې روایت بیا بالعکس خبره کوي:

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ أَهْلُ خَيْبَرَ يَصُومُونَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، يَتَّخِذُونَهُ عِيدًا وَيَلْبَسُونَ نِسَاءَهُمْ فِيهِ حُلِيِّهِمْ وَشَارَتَهُمْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَصُومُوهُ أَنتُمْ». (٤)

ژباړه: ابو موسی ویل: د خيبر خلکو (يهودو) د عاشورا روژه نیوله، دا ورځ یې اختر کوله خپلو ښځو ته یې گڼې ور کولې او ښې جامې یې په اغوستلې، نو رسول الله ص وویل: تاسو یې هم روژه کړئ.

ښه! د یوې موضوع اړوند دا روایات څنگه سره تطبیق کړو؟ په مکه کې یې د روژې پیل وکړ، که مدینې ته چې راغی؟ د خيبر تر پېښې وروسته او که مخکې یې روژه نیوله؟ خو د يهودو په دې کار بیخي خبر نه وو تر خبرېدا وروسته یې د مخالفت امر وکړ؟ دا څنگه ممکنه ده چې رسول الله ص دي اته کاله په مدینه کې وي، خيبر یې هم فتحه کړ، په مدینه کې یې هم درې ځلې له يهودو سره سترې جگړې وکړې، بندیان یې هم ترې ونيول، البته په دې پېښه چې يهود د عاشورا روژه نیسي او د دې روځې درناوی کوي، په نهم کال خبر شو او راتلونکی کال په عمل کې د هغوی تر مخالفت مخکي ومړ؟ دا پېښې دومره یوه له بلې سره تعارض لري چې د عقل خاوند ورته حیرانېږي، که یې هره یوه و منو، نو نور روایات مو رد کړل. د نصارا او مشرکانوله دې روژې سره څه کار وو؟ د دوی د هرې ډلې نبي بېل و، مشرکانو د ابراهیمي ملت دعوه کوله او نصارا وو د عیسوي، نو دا ورځ او روژه یې د څه لپاره وه؟

پیغام دوهم/176

روایات دا خبره هم کوي چې د عاشورا روژه اصحابو په ماشومانو هم نیولې، ان هغه کسانو هم روژه کړې ده چې د ورځې له پیله یې روژه ما ته کړې وه، خو وروسته د روژې امر ورته شوی دی:

عن الرُّبِيعِ بنتِ معوذٍ رضي الله عنها قالت: "أرسل رسول الله صلى الله عليه وسلم غداة عاشوراء إلى قرى الأنصار التي حول المدينة: من كان أصبح صائماً فليتم صومه، ومن كان مفطراً فليتم بقية يومه، فكنّا بعد ذلك نصومه، ونصومُه صبياننا الصغار، ونذهب إلى المسجد، فنجعل لهم اللعبة من العهن، فإذا بكى أحدهم أعطيناها إياه، حتى يكون الإفطار".

وفي رواية: "فإذا سألونا الطعام أعطيناهم اللعبة تلهيهم، حتى يتموا صومهم". (٥)

ژباړه: ربیع رض وايي رسول الله ص د عاشورا په سهار د مدينې شاوخوا د انصارو کليو ته استازی ولېږه چې که د چا له سهاره روژه وي، پسې پوره دې کړي او که چا ماته کړې وي؛ نو پاته ورځ دې بشپړه کړي، نو مور تر دې وروسته روژې نیولې او په خپلو ورو ماشومانو مو هم نیولې، جومات ته به تلو له وړې به مو د لوبو شی ورته جوړ کړ، چې کله به یې ژړل مور به هغه ورکاوه تر روژه ماتي مو همداسي کول. په بل روایت کې دي چې کله به یې خوراک طلب کړ مور به د لوبو شی ور کړ چې مشغول به یې کړل، خو به یې روژه بشپړه کړه.

په دې روایت کې یوه بله خبره هم د حیرانتیا وړ ده، د عاشورا په ورځ یې دا کار ولې وکړ، ولې یې وختي په دې اړه اعلان نه کاوه؟ ان دومره لازمه یې گنلې چې ماشومانو نیولې؟ که فرض هم وای، خو ماشوم ترې

پیغام دوهم/177

خلاص و؛ نو دلته بیا د ماشوم روژه څه معنا؟ د هغه کس روژه څه گټه چې لومړی یې ما ته کړې؟ د روژې خپل وخت او خپله طریقه ده، چې هغه مرعات نه شي نو بیا یې گټه څه ده؟

د پام وړ یوه نکته دا هم ده چې محرم د هغه کال د میاشتې نوم دی چې د رسول الله ص له هجرت وروسته یې مور په هجري قمري یاد وو او د یهودو سنه یا تاریخ شمسي دی، که فرضن د محرم لسمه د شمسي کال له هغې ورځې سره برابره شوې هم وي چې موسی ع پکې نجات وموند؛ لکن هر کال بیا داسې نه کېږي، ځکه قمري او شمسي-کلونه توپیر سره لري.

هرات-افغانستان

۲۰۱۵

سرچینې:

(۱)بخاري، کتاب الصوم، باب وجوب صوم رمضان، ح: ۱۸۹۳

(بخاري، کتاب الصيام، باب صوم يوم عاشوراء، ح: ۱۱۳۰)

(۳)(تبره حواله)

(۴)(تبره حواله)

(۵)بخاري، کتاب الصوم، باب صوم صبيان، ح: ۱۹۶۰، مسلم: ۱۱۳۱

په اسلام کې د مریټوب او اسارت قانون

لیکوال: عبد الغفور پیروز او زبیر افغان

په بشري تاریخ کې دین د یوې ټولنیزې پدېدې په توګه ژور ځواک درلودلی او احکام یې د تقدس له امله زیاترو ته د منلو وړ دي، همدا وجه ده چې ګڼو ډلو او اشخاصو تر بل هر شي دین د خپلو شخصي-، ټولنیزو، سیاسي، نظامي او مالي چارو لپاره ډېر کارولی چې له دې څخه اسلام هم مستثنا نه دی.

ټول پوهېږو چې د اسلام کره، خوندي او د باور وړ سرچینه قران دی، له دې پرته احادیث، تاریخي روایات، اسلامي فقه، نبوي سېرت، تفسیر، د سترو مسلمانانو ژوند لیکونه او په ټوله کې د اسلامي نړۍ سیاسي، علمي، نظامي، ټولنیز، اقتصادي او... تاریخ هغه سرچینې دي چې پکې د مسلمانانو د ژوند د بېلابېلو اړخونو په اړه کره او ناکره مالومات موندلای شو خو د دې ځمکې پر سر د الله وروستی قانون، حجت او رالېږل شوی کتاب قران دی. د ابراهیمي ملت دوام بیا یوه بېله لړۍ ده چې د زمانې په اوږدو کې راپاتې دیني احکام چې ترمیم ته یې

پیغام دوهم/179

اړیتا نه درلوده هماغسې پلي شوي او یا پکې د خلکو بدلونونه او تحریفونه اصلاح شوي هغه اصل شکل یې پلي شوی دی، خو په هر حال دا مهال د اسلام کره سرچینه قران دی، احادیث د دې معتبر متن د تشریح کار ورکوي.

په لرغوني تاریخ کې مرهتوب اړودې رینې لري او د اسلام د ظهور پر مهال په عربو کې هم ښه په درز موجود وو. د مریانو او مینځو د ترلاسه کولو بېلابېلې سرچینې وې، جنګي بنديان، له کوره تښتول شوي او د اقتصادي بوج له امله پلورل شوي ماشومان، په بدو کې ورکول شوي افراد او بالاخره د پور له امله راوستل شوي پوروړي دا ټولې هغه سرچینې وې چې په تېر تاریخ کې ورڅخه مریان او مینځې تر لاسه کېدې چې دې کار د ټولنې په اقتصادي او ټولنیزو برخو کې ژور تاثیرات درلودل او د هغه وخت د ژوند یوه نه بېلېدونکې برخه وه.

کله چې په عربي جزیره کې رسول الله ص ته د نبوت او رسالت چاره وسپارل شوه هغه مهال عربي ټولنه له دیني، ټولنیز، اخلاقي، سیاسي او مالي پلوه په سخت بحران اخته وه، هیڅ ډول مرکزي نظام وجود نه درلود، کورنیو جګړو هر څه ویجاړ کړي وو، د خلګو عزت، مال او ناموس نه وو خوندي، بې دریغه قتلونه روان وو، هیچا د امن احساس نه کاوه او عرب د اوږدې گډوډۍ له امله د ځناورتوب په دوره کې وو، یوازې مکه له دې امله یو څه په امن وه چې د هغه وخت د دیني فکر پر بنسټ یې دیني تقدس درلود او اوسېدونکو ته یې په درنه سترګه کتل کېدل. سوداګري، کرکيله، مالداري او چور چپاول د عربي ټولنې مهمي اقتصادي سرچینې وې چې په دې ټولو کې مرهتوب هم غوښنه ونلایه درلوده.

پیغام دوهم/180

د عربو او په مجموع کې د ټول انسانیت دا حالت د رحم او زړسوي وړ و، له دې حالته د را ایستلو لپاره الله تعالی خپل رسول له خپل باوري کتاب او حجت سره را ولېږه.

قران د حالاتو له غوښتنې سره سم لږ- لږ نازلېده، مریان یا مینځې نیول د عربو مخکنی رواج و، کله چې د مسلمانانو او دښمنانو ترمنځ یې جگړې وشوې او په دې کې مسلمانانو له خپلو دښمنانو څخه اسیران ونيول، نو دلته د جنګي بندیانو مسله رامنځ ته شوه چې اوس به څه ورسره کېږي؟ قران د محمد په سورت کې مسلمانانو ته په دې اړه داسې لار ښوونه وکړه:

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثَخْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا
الْوَتَاقَ فَمَا مِمَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا. (محمد: ۴)

ژباړه: نو چې کله له کافرانو سره مخ شئ د غاړو وهل دي، ان چې دوی مو ښه وځپل بیا ټینګ تړل (ستاسو دنده ده) وروسته یا احسان پرې وکړئ او یا ترې فدیة واخلي څو چې جنګي وضعیت ختمېږي. په جگړه کې نیول شوي خلک جنګي اسیران دي چې په اړه یې قران واضحې لارښوونې وکړې، دا حکم دومره ښکاره دی چې په هیڅ ډول سترګې نه شي ځنې پټېدای.

رسول الله ص اړ وو چې د بندیانو په اړه به د قران همدا حکم مني، هغه هم خپله دا کار څو ځایه وکړ او هم یې خپلو ملګرو ته امر کړی و. د بدر له بندیانو فدیة واخیستل شوه، د مکې تر فتحې وروسته جنګي بندیان ټول معاف شول، ثامه د بنو حنیفه مشر تر بند وروسته له څه شرط او قید پرته ایله کړل شو، د حنین په جنګ کې نیول شوي کسان د

پیغام دوهم/181

اسیرانو په توگه اصحابو ته وسپارل شول چې ساتنه یې وکړي او گنې نوري بېلگې.

د قران له پورتنی ایت او د رسول الله ص له کړنلارې ثابتېږي چې په اسلام کې د چا غلام یا مینځه کول جواز نه لري. اسلام خلکو ته د هر مذهب ازادي ور کړې ده. که یو څوک د دین پر سر نور نه زوروي، نو د خپلې عقیدې او دین پالنې په برخه کې هر دین پال ازاد او هیڅوک یې د مخ نیوي حق نه لري.

په جگړو کې د نارینه او ښځو غلامی هم د جاهلي عربو رواج و او هم ور سره د شاوخوا پروتو عجمو. د اسلام راتگ دا کړی ماتې کړې، پر خلکو لگېدلي بندیزونه یې لرې کړل، د مذهب په نوم یې د هر چا پر زورونه بندیز ولگاوه. قران خلک د الله بندگان وبلل ان رسول یې هم د الله بنده بللی دی، له دې ښکاري چې انساني بندگي او هم غلامی نوره باید ختمه شي.

قران د نور په سوره کې دا موضوع داسې روښانه کړې:
وَالَّذِينَ يَبْتِغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتَبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ. (نور: ۳۳)

او ستاسو تر لاس لاندې کسانو که مکاتبه وغوښتنه نو مکاتبه (د بدلې په مقابل کې ازادي) ور سره وکړئ که مو ټولني ته غوره گڼل او له هغه ماله کومک ور سره وکړئ چې الله در کړی دی.

دې ایت د مریتوب لړۍ ته د پای ټکی کېښود، اسلام له پيله د مریي نیولو تعلیم نه دی ور کړی؛ بلکې د مریي یادونه ځکه شوې ده چې له پخوا څخه موجود و خو اوس یې د هغو د ازادۍ امر هم وکړ.

پیغام دوهم/182

د پخواني رواج له مخې خلکو له مینځو سره تر نکاح مخکې هم جنسي اړیکې نیولای شوی او مینځې د همدې لپاره کارېدې، ان دا یو داسې رواج او دیني چاره جوړه شوې وه چې هیچا یې پر خلاف اقدام نه شوی کولای. البته قران د ښځو، غلامانو او مینځو په اړه عمومي لارښوونه وکړه:

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ. (النور: ۳۲)

ژباړه: او ستاسو بې ودو (نارینه وي که ښځه) ته نکاح ور وکړئ همدارنگه مو نیکو غلامانو او مینځو ته هم.

له ازادې ښځې سره تر نکاح مخکې څوک جماع نه شي کولای او که یې وکړي نو گنا بلل کېږي، دا ځکه چې قران له ازادو ښځو سره د نکاح امر کړی دی، نو که د ازادو ښځو سره تر نکاح مخکې جماع د دې امر له امله روایت نه لري عیني همدغه امر الله د غلامانو او مینځو په اړه هم کړی دی، باید له مینځې سره هم تر نکاح مخکې جماع ونه شي او که یې څوک وکړي هغه ډول گنا بلل کېږي لکه له ازادې ښځې سره تر نکاح مخکې جماع.

یو مهم اړخ دلته دا هم دی چې که له مینځې سره د مینځیتوب له امله تر نکاح مخکې هم جماع روا وي نو عیني همدا معامله باید د مسلمانې ښځې له لوري له هغو غلامانو سره هم وشي چې دوی ته په برخه ورغلي وي؛ مسلمان ښځه باید له نکاح پرته له خپل مریي سره جماع وکړي، خو په مسلمانانو کې تر ښځو هم څوک دې حکم ته په دې ډول نه دي تیار شوي.

پیغام دوهم/183

دلته له سړي سره دا پوښتنه پیدا کېږي چې قران خپلو پیروانو ته امر کړی چې جنگي بندیان یا د احسان له مخې ازاد کړي او یا فدیه ځنې واخلي، نو بیا له مینځې سره د نکاح دا احکام د څه لپاره وو؟ له دې حقیقت څخه څوک سترگې نه شي پټولای چې د رسول الله ص په وخت کې زیات شمېر غلامان او مریان له پخوا څخه موجود وو، د قران دا وروستی حکم د همدې موجودو مریانو او مینځو لپاره وو نه دا چې ایښده دې نور هم ونیول شي. یعنې په ټولنه کې دا خلک وو، لازمي خبره ده چې قران یې باید یو حل وړاندي کړی وای، نو الله امر وکړ چې پخوانی رواج مات دی، له دوی سره به هم نکاح کېږي خو د ټولني د فساد مخ نیوی وشي او هم د دوی نفسي غوښتنو ته سم عادلانه ځواب ویل شوی وي.

البته قران یو دم د دې ټولو د ازادۍ امر ځکه ونه کړ چې اسلام خپل پیروان یو دم له زیات فشار سره نه مخ کول، د هر دود او رواج په وړاندې یې تگلاره سوله ییزه او سوله غوښتونکې وه، که یې یوځل امر کړی وای نو ممکنه وه چې یوشمېر کسانو مخالفت کړی وای او په ټولنه کې یو ډول بې نظمي را پیدا شوې وای چې قران هیڅکله هم دا حالت نه غوښتی.

د غلامانو او مینځو په قضیه کې خلکو ته ناسم فهم د قران له یو شمېر ایاتو او هغو روایاتو وړ ولاړ شوی چې یا خو ناسم تعبیر شوی او یا هم له اړه ناسم دي. قران یو ځای وايي:

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَعْتَابِهِمْ حَافِظُونَ (۱) إِلَّا عَلَىٰ أَرْوَاحِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ. (المومنون: ۵، ۶)

پیغام دوهم/184

ژباړه: او هغه چې خپل فرجونه ساتي مگر له خپلو ښځو او هغه چې د دوی راسته لاسونه یې مالکان دي بې شکه دوی (په دې کې) ملامت نه دي.

خلک فکر کوي چې له ښځو سره د مینځو یوځای یادول دا ثابتوي چې له نکاح پرته جماع روا وي ځکه ښځې تر نکاح وروسته ښځه بلل کېږي او مینځه خو داسې نه ده، بلکې په جگړه کې تر نیولو وروسته هغه مینځه ده او جماع هم وروسته روا شوه. خو دا فکر ناسم دی، د قران یو شمېر مجمل آیاتونه خپله قران تشریح کوي، قران بل ځای وایي:

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا. (النساء: ۳)

ژباړه: که له دې وېرېدئ چې د یتیمو په اړه به انصاف ونه کړئ نو له ښځو (یتیمو) چې مو کومې خوښې شي په نکاح یې کړئ، دوې، درې او څلور، بیا که ډارېدئ چې عدل به ونه کړئ نو یوه ده او یا ستاسو وینځه دا نژدې ده چې تاسو به تېری نه کوئ.

که دې ایت ته څېر شو نو ښکاره امر یې کړی چې د یتیمانو په اړه باید احتیاط وکړو، که د بې انصافی وېره وي، دوې، یا درې او یا څلور دې په نکاح شي، البته که د دې وېره وه چې عدل به نه شي کولای نو بیا یوه ځنې وکړئ او یا له مینځې سره نکاح وکړئ. تر مینځې مخکې (فواحده) لفظ راغلی چې یوه ښځه ترې هدف ده او بیا (ماملکت ایمانکم) راغلی چې مینځه ښيي، نو که د مینځې جماع بې نکاح روا وي بیا خو د یوې یتیمې ښځې جماع هم بې نکاح شوه ځکه له دواړه

پیغام دوهم/185

سره د نکاح امر خو همدلته لنډ نه دی شوی، که تر دې مخکې امر ته خو نو بیا دواړه تر هغه حکم لاندې دي.

له پاس ایت سره یوه لویه بې عدالتی دا هم شوې چې خلکو له دې څخه مطلق دا حکم اخیستی چې قران هر چا ته له یو شمېر بنځو سره د نکاح جواز ورکړی. په داسې حال کې قران دلته د تعدد ازواج موضوع نه څېړي، بلکې له یتیمو نجونو سره د بې انصافی مخنیوی کوي. د قران له مخې هغه څوک د بلې بنځې جواز لري چې له داسې حالت سره مخ شي لکه قران چې بیان کړی، نه دا چې هر څوک، هر وخت، له هر ډول بنځې سره نکاح کولای شي. یو مهم ټکی دا هم دی چې که د بنځو ترمنځ عدالت نه شي کولای بیا خو په مطلق ډول بله بنځه ورته حرامه ده، که څه هم له یاد حالت سره مخ هم وي.

د النساء سوري له دې ایت سره هم تېری شوی:

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ.

(نساء: ۲۴)

ژباړه: او مېړه داره بنځې (درباندې حرامې دي) مگر ستاسو مینځې پر تاسو د الله حکم دی.

له دې ایت څخه داسې تعبیر شوی چې گواکې مېړه لرونکې بنځې حرامې دي البته نه هغه مېړه لرونکې چې مینځې وي، بلکې مینځه که مېړه هم ولري له نکاح پرته جماع ورسره روا ده.

دا تعبیر ډېر کمزوری، له عقله لرې او له قران سره متصادم دی، قران دا نه دي ویلي چې له مینځې سره تر نکاح مخکې هم جماع روا ده، بلکې مینځه چې په عربو کې تر اسلام مخکې هم موجودې وې نو حل لار یې دا په گوته شوه چې مینځه که څه هم مېړه یې په روم، فارس او

پیغام دوهم/186

یا بل خای کپی وی البته دا وس ترې گوبنه کړل شوې ده نو له دې سره چې مېړه لرونکې ده؛ خو د ټولني د اصلاح په خاطر یې نکاح روا ده نه دا چې تر نکاح مخکې جماع.

ځکه دلته بحث د نکاح شروع دئ، له د ۲۲ نمبر ایت څخه همدا موضوع پیل شوې چې دا حرامه ده مه یې نکاح کوئ او هغه حرامه ده، نو په دې ضمن کې یې مینځه هغه مهال بېله کړه چې مېړه داره بڼځه یې حرامه کړه؛ ستونزه به دا پاتېده چې مینځه مېړه لري، خو دلته نه شته، نو که نکاح یې ونه شي بڼایي چې د ټولني د فساد سبب شي، د همدې شر د دفعې په خاطر یې له مېړه لرلو سره نکاح روا کړه، نه تر نکاح مخکې جماع.

د مریانو او مینځو په اړه راویانو دې ته په پام نه دی کړی دا روایات یې ټول له قران، نبوي سنتو او احادیثو سره په ټکر کې دي، قران کې الهي وینا ده:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُفَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ [البقرة 190]

ژباړه: د الله په لار کې له هغو سره وجنگېږئ چې له تاسو سره جنگېږي او تېری مه کوئ بېشکه الله تیريگر نه خوښوي.

د قراني اصل له مخې به هغه چا سره جگړه کېږي، نیول کېږي به او ان وژل کېږي به چې له مسلمانانو سره جنګ کوي، بڼځه، ماشوم، بوډا، عابد او دې ته ورته نور له لومړي سره ازاد دي او هیڅ مسلمان حق نه لري چې یا مالي تاوان ور ورسوي، یا یې بندي کړي او یا یې هم ووژني. د قران یو بل عام قانون دا هم دی: وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ
أُخْرَى. (فاطر: ۱۸)

پیغام دوهم/187

ژباړه: او یو بارونکي د بل بار نه شي وړلای.

دا د لمر په شان ښکاره اصل دی چې کوم څوک گنا وکړي هغه ته به یې سزا ور کوله کېږي، یعنې له هغه چا پرته چې په جگړه کې گډون لري یا هم مالي مرستې ور سره کوي نور څوک دي نه ازارېږي. یوه روایت کې دي:

عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: «وَجَدَتِ امْرَأَةً مَفْتُولَةً فِي بَعْضِ تِلْكَ الْمَعَارِيزِ، فَهَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالصَّبِيَّانِ». (۱)

ژباړه: ابن عمر رضی الله عنه وایي: په یوه غزا کې کومه مړه ښځه وموندله شوه، نو رسول الله ص د ښځو او ماشومانو له وژلو منعه وکړه.

ددې ټولو قرآني آیاتونو، نبوي حدیثونو، د اسلام عمومي روح او انساني عقل ته په پام ویلای شو چې د غلام نیولو په اړه راغلي روایات نه قرآني ماخذ لري، نه د رسول الله ص له سنتو او اخلاقو سره اړخ لگوي، نه د اسلام عمومي لار ښوونې داسې دي او نه انساني فطرت و عقل داسې وایي.

د غلام نیولو په اړه راغلي ټول روایات پر قرآن، الله، رسول او اصحابو د اسلام د دښمنان او هغو امیرانو و حکمرانانو له لورې تړل شوي افتراوي او دروغ دي چې یا د اسلام بدنامول غواړي او یا د دې روایاتو پر بنسټ یې ځان ته جواز پیدا کاوه چې مینځې ونیسي- او د گاونډي ملکونو سیمې یې د جهاد په نوم د همدې هدف لپاره لاندې کولې.

کندهار- افغانستان

۲۰۱۶

سرچینه:

پیغام دوهم/188

(1) مسلم، کتاب الجهاد والسير، باب تحريم قتل النساء والصبيان في الحرب، ح: (۱۷۴۴)

د مشرکینو اولاد، بېلابېل اندونه (خپرنیز جاج)

د کافرانو او مشرکانو د ماشومانو په اړه دا پوښتنه را سره ده چې دوی به په جنت کې وي که په دوزخ؟ که یې معلومات راکړئ!
حافظ محمد اسحاق روحاني

روحاني صاحب!

دوزخ او جنت ور کول د الله له لوري په انساني اعمالو پورې اړه لري، که انسان ناوړه اعمال وکړي، نو الله د دوزخ سزا ور کوي او که ښه اعمال وکړي نو الله یې په بدل کې جنت ور کوي.

همدې اصولو ته قران کریم داسې اشاره کړې:

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌُ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌُ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ (ال عمران: ۱۰۶)

پیغام دوهم/189

ژباړه: په هغه ورځ چې ځینې مخونه سپین او ځینې مخونه تور وي، نو هغو ته به چې مخونه یې توري وي (وویل شي) ایا تر ایمان وروسته مو کفر کړی؟ نو د خپل کفر له امله عذاب وڅکئ.

یو بل ځای وايي:

وَأَمَّا الَّذِينَ أَبْصَتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.

(ال عمران: ۱۰۷)

ژباړه: مگر هغه چې مخونه یې سپین وي، نو دوی به په تل پاتې الهي رحمت کې وي.

د عذاب په اړه یې د انسان عمل ته د انعام سورې په (۳۰) نمبر ایت کې بیا هم اشاره کړې، د همدې سورې په (۹۳) ایت کې بیا هم همدا خبره ده او د اعراف په (۳۹) کې هم، بلکې که د قران کریم دا ډول ایاتونه وشمېرو نو گڼ ځایونه به یې ومومو.

خو بل لورته د جنت په اړه هم داسې اصول ږدي، د اعراف په (۴۳) ایت کې یې جنت د انساني اعمالو پایله بللې، په النحل (۳۲) کې بیا هم داسې په گوته کوي، د السجده په (۱۹) ایت کې یې بیا هم جنت د اعمالو نتیجه گڼلې.

نو دې عمومي اصولو ته په کتلو ویلای شو چې د مشرکانو او کافرانو ماشمان به دوزخ ته نه ځي، ځکه هغوی هغه اعمال نه دي کړي چې الله یې د هغو د سزا په توگه جهنم ور کړي.

الله وايي:

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا (الاسراء: ۱۵)

ژباړه: او موږ عذاب ور کوونکي نه یو څو یو رسول ونه لېرو.

پیغام دوهم/190

مگر دلته پوښتنه پیدا کېږي چې که دوی د دوزخیانو اعمال نه دي کړي، نو د جنتیانو عمل خو یې هم نه دي کړي، بیا یې ولې جنت ته داخلوي؟ د دې پوښتنې په ځواب کې باید ووايو چې د الله رحمت پر قهر غالب دی.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَمَّا قَضَى اللَّهُ الْخَلْقَ كَتَبَ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ إِنَّ رَحْمَتِي غَلَبَتْ غَضَبِي». (۱)

ژباړه: له ابو هريره رضي الله عنه څخه روایت دئ چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وویل: کله چې الله د مخلوق پرېکړه وکړه له ده سره پر عرش لوړ کتاب کې یې ولیکل: بې شکه رحمت می پر غضب غالب دی.

د بخاری په یو بل روایت کې دي چې رحمت می تر غضب وړاندي دی. دې احادیثو او د قرآن کریم هغو آیتونو ته چې هر ځای یې د الله د رحیم، رحمن، روف، غفار او عمومي فضل، احسان، نعمت او پیروزيښي صفات ذکر کړي، په پام وپیلای شو چې الله خپلو بندگانو ته د عمل نه کولو پر مهال هم جنت ورکوي، خو دوزخ تر هغو نه ورکوي چې ناروا اعمال او د شریعت خلاف کړنې یې د عمل په ډگر کې تر سره کړې نه وي.

په یو بل حدیث کې دي:

«جَعَلَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ، فَأَمَسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةٌ وَتِسْعِينَ جُزْءًا، وَأَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا، فَمِنْ ذَلِكَ الْجُزْءِ يَتَرَأَمُ الْخَلْقُ، حَتَّى تَرْقَعَ الْفَرَسُ حَافِرَهَا عَنْ وِلْدِهَا، خَشْيَةً أَنْ تُصِيبَهُ». (۲)

پیغام دوهم/191

ژباړه: الله رحمت پر سلو برخو وېشلی، نهه نیوي یې له ځان سره ساتلې او یوه یې ځمکې ته نازله کړې، د همدې په وسیله مخلوق پر یو بل رحم کوي، ان اس له خپل بچي سوه پورته کوي چې خوږ یې نه کړي.

مگر د کفارو د ماشومانو په اړه خو روایات شته چې د خلکو په ذهنونو کې یې شکوک رامنځ ته کړي، له هغو داسې ښکاري چې دوی به دوزخ ته ځي. لومړی به دا روایاتو راوړم:

سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَرَارِيِّ الْمُشْرِكِينَ، فَقَالَ: «اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ». (۳)

ژباړه: له رسول الله ص د مشرکانو د ماشومانو په اړه پوښتنه وشوه نو ده وویل: الله په هغه څه ښه پوهېږي چې دوی به یې کوي.

په دې روایت کې رسول الله ص توقف وکړ، نه یې د دوی د جنت په اړه خبره روښانه کړه او نه د جهنم په اړه، بلکې وايي: الله ښه په خبر دی.

د دې ترجمې لپاره موږ دوه دلایل نور هم وړاندي کولای شو چې دلته خبره د الله علم ته سپارل شوې ده، نه دا چې الله دوی ته د ائنده اعمالو په سبب سزا ورکوي، یو روایت یې په بخاري کې په داسې الفاظو راغلی چې مسله ښه روښانه کوي:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَوْلَادِ الْمُشْرِكِينَ، فَقَالَ: «اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ إِذْ خَلَقَهُمْ». (۴)

ژباړه: ابن عباس رض وايي له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د مشرکینو د اولاد په اړه پوښتنه وشوه، نو ده وویل: الله په هغه څه ښه خبر دی چې دوی به یې کوي ځکه الله پیدا کړي.

پیغام دوهم/192

دا د معجم کبير الفاظ دي، د بخاري په روايت کې يوازې دومره خلاف دی چې علت (اذ خلقهم) يې مخکې ذکر کړی. نو له دې الفاظو په ډاگه کېږي چې دا مهال له رسول الله ص سره د دې مسلې په اړه ځواب نه و، له دې امله يې توقف کړی او خبره يې الله ته سپارلې.

له دې روايت څخه ابن عباس رض خپله هم دا مفهوم اخيستی:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: أَتَى عَلِيَّ زَمَانٌ وَأَنَا أَقُولُ: أَوْلَادُ الْمُسْلِمِينَ مَعَ الْمُسْلِمِينَ، وَأَوْلَادُ الْمُشْرِكِينَ مَعَ الْمُشْرِكِينَ، حَتَّى حَدَّثَنِي فُلَانٌ، عَنْ فُلَانٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، سُئِلَ عَنْهُمْ، فَقَالَ: "اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ"، قَالَ: فَلَقِيتُ الرَّجُلَ فَأَخْبَرَنِي، فَأَمْسَكْتُ عَنْ قَوْلِي. (٥)

ژباړه: ابن عباس رضی الله عنه وايي: پر ما داسې وخت راغلی چې ويل به مې: د مسلمانانو اولادونه به له مسلمانانو سره وي او د مشرکانو اولادونه به له مشرکانو سره وي، ان چې ما ته فلانی له فلانی حديث بيان کړ چې له رسول الله ص د دوی په اړه پوښتنه وشوه نو ده وويل: الله په هغه څه ښه خبر دی چې دوی به يې کوي، ده ويل: بيا زه له يو کس سره مخ شوم هغه ما ته خبر را کړ نو زه له خپلې وينا منعه شوم.

په دې روايت کې مو وليدل چې کله ابن عباس رضی الله عنه ته دا روايت ورسېد نو ده هم د رسول الله صلی الله عليه وسلم په څېر توقف وکړ او له خپل مخکيني هغه دريځ څخه چې د مشرکانو اولادونه يې په جهنم کې بلل، تېر شو.

پیغام دوهم/193

په دې اړه یو بل روایت له خدیجې رضی الله عنها څخه هم نقل دی چې د اسلام له عمومي قوانینو سره اړخ نه لگوي:

قُلْتُ: فَأَيْنَ أَطْفَالِي قَبْلَكَ؟ قَالَ: «فِي النَّارِ». (٦)

ژباړه: ما (خدیجې) وویل: نو تر تا مخکې زما ماشومان به چیري وي؟ رسول الله ص وویل: په اور کې.

لکن دا روایت صحیح نه دی، له خدیجې رضی الله عنها څخه چې څوک نقل کوي هغه عبد الله بن الحارث نومی راوي دی چې له خدیجې سره ملاقات نه لري، له دې امله ذهبي روایت مرسل بللی، او الباني ورته منقطع ویلي. (٧)

عَنِ الصَّعْبِ بْنِ جَثَامَةَ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا نُنْصِبُ فِي الْبَيْتِ مِنْ ذُرَارِيِّ الْمُشْرِكِينَ، قَالَ: «هُمْ مِنْهُمْ». (٨)

ژباړه: مصعب بن جثامه وايي ما وویل: اې د الله رسول! زموږ څخه په شپه کې له قصد پرته د مشرکانو اولادونه وژل کېږي؟ ده وویل: دوی له هغوی څخه دي.

دا روایت یو شمېر کسان له عمومي ضوابطو، قراني ایاتونو او حدیثي لاسوندونو سره متصادم گڼي، خو که د دې روایت ټولي طریقې وگورو نو هیڅ تضاد نه شته، د دې روایت نور متنونه په دې ډول دي:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِيلَ لَهُ: لَوْ أَنَّ خَيْلًا أَعَارَتْ مِنَ اللَّيْلِ، فَأَصَابَتْ مِنْ أَبْنَاءِ الْمُشْرِكِينَ؟ قَالَ: «هُمْ مِنْ آبَائِهِمْ». (٩)

ژباړه: رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وویل شول: که سپاره په شپه کې برید وکړي، نو د مشرکانو زامنو ته زیان رسوي؟ ده وویل: دوی له هغوی څخه دي.

په بل کې داسې دي:

پیغام دوهم/194

يَسْتَوْنَ فَيُصِيبُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ وَذُرَارِيَّتِهِمْ" (۱۰)

ژباړه: دوی د شپې برید کوي نو د مشرکانو ښځو او اولادونو ته زیان رسوي .

له دې ټولو روایاتو او طریقو څخه یې جوته بري چې دا پوښتنه یې تر قیامت او عذابه اړه نه لري، بلکې مجاهدينو له رسول الله ص څخه پوښتنه کړې چې یو لورته په جگړه کې د ماشومانو له وژلو منع شوي او بل لور ته یې مور په شپه کې توپیر نه شو کولای چې ماشوم دی، ښځه ده او که جنگیالی مشرک؟

نو رسول الله ص ورته روښانه کړه چې په شپه کې د جگړې پر مهال یې حکم یو دی، که ووژل شي نو مجاهدين نه پرې نیول کېږي او نه هم تر نیوکې لاندې راتلای شي ځکه دا حالت جگړه ییز وي او په دې اضطراري حالت کې که په نافهمي ماشوم ووژل شي نو پر اصحابو یې گنا نه شته .

عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ، قَالَتْ: دُعِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى جَنَازَةِ صَبِيٍّ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ طُوبَى لِهَذَا، عُصْفُورٌ مِنْ عَصَافِيرِ الْجَنَّةِ لَمْ يَعْمَلِ السُّوءَ وَلَمْ يُدْرِكْهُ، قَالَ: «أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ، يَا عَائِشَةُ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ لِلْجَنَّةِ أَهْلًا، خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ، وَخَلَقَ لِلنَّارِ أَهْلًا، خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ» . (۱۱)

ژباړه: عائشه رضی الله عنها وايي: رسول الله ص د انصارو د یوه ماشوم جنازې ته وبلل شو ما وویل: ای د الله رسوله! دغه ته خوښي ده، د جنت له مرغیو یوه مرغی ده، نه یې بدې کړې او نه یې بیخي موندلې. ده وویل: او یا له دې پرته، ای عائشې! بې شکه الله جنت ته اهل پیدا کړی، په داسې حال کې یې ورته پیدا کړي چې هغوی لا د

پیغام دوهم/195

پلرونو په شاگانو کې وو او اور ته یې اهل پیدا کړی، په داسې حال کې یې ورته پیدا کړي چې هغوی لا د پلرونو په ملاگانو کې وو.

دا روایت هم په دې اړه شکونه را ټوکوي، یو شمېر کسان له همدې په استناد پر نورو کره روایاتو نیوکه کوي، ځینې یې بیا له هغو کره روایاتو سره ټکر بولي، په داسې حال کې چې دا روایت د اصولو له مخې د هغو نورو په پرتله ډېر کمزوری او ان د ټکر په تعریف کې بیخي داخلېدای نه شي.

د دې روایت په سند کې دوه روایان دي چې یو شمېر محدثینو کمزوري گڼلي، یو یې طلحه بن یحیی او بل یې علاء بن المسیب دي، د لومړي په اړه پوهان وايي:

قال علی ابن المدینی، عن یحیی بن سعید القطان: لم یکن بالقوی، و عمرو بن عثمان أحب إلی منه. و قال البخاری: منکر الحدیث. و ذکره ابن حبان فی کتاب "الثقات"، و قال: کان یخطیء.

ژباړه: علي بن المدیني د یحیی په حواله ویل: پیاوړی نه وو او عمرو بن عثمان تر ده ما ته خوښ وو. بخاری ویل: منکر الحدیث دی. ابن حبان په کتاب الثقات کې راوړی او ویلې چې خطا کېدی.

حافظ د تهذیب التهذیب په 28/5 کې ویلي:

بقية كلام أحمد: برید له أحادیث مناکیر، و طلحة إنما أنکر علیه حدیث عصفور من عصافیر الجنة.

و قال یعقوب بن شیبة أيضا: لا بأس به، فی حدیثه لین.

و قال الساجی: صدوق، لم یکن بالقوی.

ژباړه: حافظ په تهذیب کې ویلي: (امام احمد یو ځای تایید کړی او دلته یې پاتې خبرې نقل شوې) بریده (چې بل راوي دی) مناکیر

پیغام دوهم/196

احادیث لری او د طلحه د عصفور من عصفیر الجنه روایت منکر بلل شوی .

یعقوب بن شبیه ویلی: باک پرې نه شته خو په حدیثو کې یې ضعف شته ، ساجی ویلی: رښتینی دی ، خو پیاوړی نه و .

د دویم راوی په اړه هم دې ته ورته نیوکې شوې ، ازدي وایي په ځینو روایاتو کې تېروتنی ، نو پر داسې سندونو به څرنگه باور وشي چې هم یې متن منکر وي ، له قران او حدیثو سره اړخ نه لگوي او هم یې په سند کې کمزوري راویان وي ، په داسې حال کې چې مور د دې مسلې د حل لپاره هم په قران کې دلایل لرو او هم یې د حل په اړه له رسول الله ص څخه مرفوع کره احادیث راغلي چې دا مسله یې له کوم مشکل او ستونزې پرته په ډېر غوره ډول حل کړې ده؟

په العلل و معرفة الرجال کې هم امام احمد دا روایت منکر بللی .(۱۲)
په ترمذي او مسند احمد کې هم له ابو سعید خدری څخه مرفوع روایت نقل شوی چې وایي رسول الله ص وویل :

أَلَا إِنَّ بَنِي آدَمَ خُلِقُوا عَلَى طَبَقَاتٍ شَتَّى .

ژباړه: خبردار! بې شکه د ادم زمان پر بېلا بېلو طبقو پیدا شوي .

وروسته دوی داسې جملې وایي:

وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤَلِّدُ كَافِرًا وَيَحْيَا كَافِرًا وَيَمُوتُ كَافِرًا .

ژباړه: او ځیني کافر زیږي ، کافر ژوند کوي او پر کفر مري .

وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤَلِّدُ كَافِرًا وَيَحْيَا كَافِرًا وَيَمُوتُ مُؤْمِنًا .(۱۳)

ژباړه: او ځیني یې کافر زیږي ، په کفر کې ژوند کوي او مومن مري .

خو دا روایت سخت ضعیف دی ، په مسند کې محقق او څېړندوی شعيب الارنوووط پرې داسي کاري:

پیغام دوهم/197

إسناده ضعيف، لضعف علي بن زيد: وهو ابن جُدعان.

ژباړه: سند يې د علي بن زيد بن جدعان له وجې ضعیف دی.

یو بل روایت چې په مسند احمد او نورو کې نقل شوی وایي د قیامت

په ورځ څلور کسان ازمویل کېږي:

رَجُلٌ أَصَمٌ لَا يَسْمَعُ شَيْئًا، وَرَجُلٌ أَحْمَقٌ، وَرَجُلٌ هَرَمٌ، وَرَجُلٌ مَاتَ فِي فِتْرَةٍ.

ژباړه: کون چې هیڅ نه اوري، بې عقل، ډېر بوډا او هغه سپری چې (د انبیاؤ) د فترت په زمانه کې وي.

هرم هغه بوډا دی چې د ډېر بوډاتوب له امله یې عقل له منځه تللی وي او فترت د انبیاؤ ترمنځ هغه زمانه ده چې ورپسې نبي لا نه وي راغلی.

دا څلور واړه کسان به الله ته عذرونه وړاندي کړي، د روایت اخیر کې داسې الفاظ دي:

فَيُرْسَلُ إِلَيْهِمْ أَنْ ادْخُلُوا النَّارَ. (۱۴)

ژباړه: نو دوی ته به پغام ولېږل شي چې اور ته داخل شئ.

بیا وایي که ور داخل شوي وای؛ نو په یخني او سلامتي کې به وو.

البته دا روایت هم ضعیف دی، قتاده راوي یې مدلس دی او په عن یې نقل کړی، همدارنگه یې له خپل استاد احنف بن قیس څخه اورېدنه نه ده ثابته، په یو بل سند کې یې د عطیه په نوم راوي ضعیف دی.

څېړونکی شعیب الارنوط پرې لیکي:

هذا إسناد ضعيف لانقطاعه، قتادة: وهو ابن دعامة السدوسي مدلس وقد عنعن، ثم إن سماعه من الأحنف بن قيس مستبعد، لأنه ولد في

پیغام دوهم/198

البصرة سنة (60هـ) على أحد الأقوال، وتوفي الأحنف سنة (67هـ) على أصح الأقوال.

ژباړه: دا سند د انقطاع له وجې ضعیف دی، قتاده بن دعامة السدوسي مدلس دی او روایت یې په (عن) کړی، له احنفه یې اورېدنه هم سمه نه ښکاري، ځکه دی له یو قول سره سم په بصره کې د (۶۰هـ) پر مهال زېږېدلی او له کره روایت سره سم احنف په (۶۷هـ) کې مړ شوی.

له کفارو د پیدا شویو ماشومانو د دوزخي کېدو په اړه پورتنی یاد شوي روایات یا ضعیف او کمزوري دي او یا یې مطلب داسې بیان شوی چې د حدیث له اصلي محتوا سره اړخ نه لگوي.

لاندې به هغه احادیث راوړو چې ښيي د کفارو ماشومان به جنت ته ځي:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ وَيُنَصِّرَانِهِ وَيَمَجِّسَانِهِ. (۱۵)

ژباړه: له ابو هريره رضی الله عنه څخه روایت دی چې ویل یې رسول الله صلی الله علیه وسلم وویل: هر ماشوم پر فطرت پیدا کېږي، نو مور وپلار یې یا یهودي، یا نصراني او یا اور لمانځونکی کړي.

بخاري په باب تعبیر الرؤیا بعد الصبح کې یو بل رویت هم راوړی چې رسول الله ص د شپې د یوه اورده خوب یادونه وکړه د دې په ترڅ کې یې وویل چې ما یو شیخ ولید چې شا و خوا یې هغه ماشومان وو چې پر فطرت مړه شوي، مسلمانو ورته وویل: ای د الله رسوله!

وَأَوْلَادُ الْمُشْرِكِينَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَأَوْلَادُ الْمُشْرِكِينَ. (۱۶)

پیغام دوهم/199

ژباړه: د مشرکانو اولادونه هم؟ نو رسول الله صلی الله علیه وسلم
ووویل: د مشرکانو اولادونه هم. (یعني دوی هم له ابراهیم علیه السلام سره
وو)

په لنډو ویلای شو چې د قرآن کریم د عمومي اصولو او څرگندو
نبوي احادیثو له مخې به د کفارو ماشومان جنت ته ځي، ځکه الله پر
خپل مخلوق مهربان دی، احسان پرې کوي او فضل یې د خپلو سننو
یوه نه بېلېدونکې برخه ده. پاتې شول د هغوی د دوزخي کېدو په اړه
راغلي روایات نو ټول یې مجروح، گوته او د حدیثي اصولو خلاف
دي.

۲۰۱۳م

سرچینې:

- (۱) (بخاري، کتاب بدء الخلق، باب ما جاء فی قول الله تعالى: وهو
الذی یبدأ الخلق... ح: ۳۱۹۴)
- (۲) (بخاري، کتاب الادب، باب جعل الله الرحمة مائة جزء ح: ۶۰۰۰)
- (۳) (بخاري، کتاب الجنائز باب ما قيل فی اولاد المشركين ح: ۱۳۸۴)
- (۴) (بخاری ح: ۱۳۸۳)
- (۵) (مسند احمد ح: ۲۰۶۹۷)
- (۶) (معجم کبير ح: ۲۷)
- (۷) (سلسله الضعيفه)
- (۸) (مسلم، کتاب الجهاد والسير، باب جواز قتل النساء والصبيان في
البيات من غير تعمد، ح: ۱۷)
- (۹) (تبره حواله)
- (۱۰) (تبره حواله)

پیغام دوهم/200

(۱۱) مسلم، کتاب القدر، باب معنی کل مولود یولد علی الفطرة...ح:

(۲۶۶۲)

(۱۲)(العلل ۱۳۸۰، ۱۱ / ۲)

(۱۳)(مسند احمد مسند ابی سعید الخدری ح: ۱۱۱۴۳)

(۱۴)(مسند احمد حدیث الاسود بن سریح، ح: ۱۶۳۰۱)

(۱۵)(بخاری باب ما قیل فی اولاد المشرکین ح: ۱۳۸۵، مسلم باب معنی کل

مولود یولد علی الفطرة...ح: ۲۶۵۸)

(۱۶)(بخاری، کتاب التعبير، باب تعبیر الرؤیا بعد صلاة الصبح، ح: ۷۰۴۷)

د اسلامي ثقافت په اړه زما اند

لغوي مانا:

ثقافت د (ث ق ف) له مادې جوړ دی، په لغوي اعتبار يې خو ماناوې شوې دي:

۱/ هغه آله چې نيزه يا غشي په سموي. د لسان العرب ليكوال وايي:

الثَّقَافُ: حَدِيدَةٌ تَكُونُ مَعَ الْقَوَاسِ وَالرِّمَاحِ يَقُومُ بِهَا الشَّيْءُ الْمَعْوَجَّ.

ژباړه: ثقاف هغه اوسپنزه اله ده چې له لينده يا نيزه جوړونکي سره

وي او د يوه شي کوروالی په سموي.

د يادولو، زدکولو، بریا او مخامختيا په ماناؤ هم کارېږي. د لسان

العرب ليكوال بيا هم ليكلي:

يُقَالُ: ثَقِفَ الشَّيْءَ وَهُوَ سُرْعَةُ التَّعَلُّمِ. ابْنُ دُرَيْدٍ: ثَقِفْتُ الشَّيْءَ حَذَقْتَهُ،

وَتَقِفْتُهُ إِذَا ظَفَرْتَ بِهِ. قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: فِيمَا تَتَقَفَّنَهُمْ فِي الْحَرْبِ.

پیغام دوهم/201

ژباړه: عرب ژر زدکولو ته ثقف الشئ وايي، ابن دريد ويلی: ثقفتُ الشیء معنا زده مې کړ یا هم تر برلاسي وروسته عرب وايي: ثقفته. الهي وينا ده: که ته پر دوی په جنگ کې بريالی شوي... یا هم که ته له دوی سره په جنگ کې مخ شوي... (۱)

اصطلاحی مانا:

په اصطلاحی معنا کې یې دوي معناوي د پام وړ دي، یوه یې د مطلق ثقافت ده او بله یې د اسلامي ثقافت شوې ده. معجم اللغة العربية المعاصرة ثقافت داسې تعریفوي:

مجموع ما توصلت إليه أمة أو بلد في الحقول المختلفة من أدب وفكر وصناعة وعلم وفن، ونحوها؛ بهدف استنارة الذهن وتهذيب الذوق وتنمية ملكة النقد والحكم لدى الفرد أو في المجتمع. (۲)

ژباړه: په مختلفو وختونو کې چې یو ښار یا امت د ادب، فکر، صنعت، علم، فن او نورو په برخه کې کومو شیانو ته رسېږي همدا ثقافت دی چې هدف ورڅخه د ذهن تنویر، د ذقونو ښایسته کول او په ټولنه و فرد کې د انتقادي قوې پیاوړي کول دي.

د الثقافة السلامية کتاب لیکوال یې داسې تعریف کړی دی: مجموعة المعارف و المعلومات النظرية، والخبرات العملية المستمدة من القرآن الكريم والسنة النبوي، التي يكتسبها الانسان، ويحدد على ضوئها طريقة تفكيره و منهج سلوكه في الحياة. (۳)

ژباړه: د نظري معلوماتو، معارفو او هغو عملي علومو ټولگه ده چې له قران کریم او نبوي ستونو انسان اخیستي او د همدې په رڼا کې د ژوند مهال د فکر او سلوک لار ټاکي.

پیغام دوهم/202

فکر کوم په دویم تعریف کې ثقافت له خپل لوی مفهوم څخه را کوچنی شوی دی، زما په اند په اسلامي ثقافت کې هم یوازې د علم او معارف په اړه خبرې باید نه وي، په اسلامي ثقافت کې د مسلمانانو کلتور، فنون، علوم که دیني وي یا په نورو برخو کې، تاریخ یې، دودونه او رواجونه اسلام ته یې نسبت کېږي که نه؛ ځکه په یوه اسلامي ټولنه کې وي چې که اساسن اسلام کې رېښه هم ونه لري، خو بیا هم په مسلمانانو کې د وجود له امله یې اسلامي ثقافت کې ځایولای شو.

تر دې وضاحت وروسته غواړم ځینې ټکي د اسلامي ثقافت په اړه دلته ذکر کړم چې زما په اند د اسلامي ثقافت د تدریس مهال یې ذکر اړین دی:

۱/ د ثقافت عمومي تعریف او په خاص ډول د اسلامي ثقافت تعریف باید د کتاب په لومړي سر کې وشي. تر هر بحث مخکې د یوه شي تعریف ضروري دی. د تعریف په برخه کې دې یوازې پر نقل اکتفا نه کېږي، بلکې د خپلې ټولنې شرایطو ته په کتو دې ځینې تعریفونه خپله هم جوړ کړي او دا لاره دې همداسې خلاصه پریري چې راتلونکي وخت نور کسان هم گامونه پر واخلي. د دې تر څنګ دې دا هم واضح شي چې مور ولې اسلامي ثقافت وایو؟ اړتیا یې څه ده او گټه یې څه ده؟

۲/ د اسلامي دین او اسلامي شریعت د اصلي او فرعي منابعو پیژندنه د اسلامي ثقافت د تدریس مهال تر ټولو لومړی ټکی دی چې باید توجو ورته وشي. شاگرد باید دا وپېژني چې د شرعي و دیني مسایلو په حل کې پوهان لومړی او په دویم قدم کې کومو منابعو ته رجوع کوي؟ کوم مسایل باید له اصلي منابعو ثابت وي؟ او هغه مسایل کوم دي چې

پیغام دوهم/203

که له فرعي منابعو ثابت شي هم پروا نه لري؟ د اسلامي سرچينو په اړه باید بحث هر اړخیز وي، اساسي منابع هم باید د خپلو مرتبو له مخې هغه ډول تشریح شي چې ورسره مناسب وي او له دې سره په ترتیب باید فرعي منابع هم د خپلې درجې له مخې تشریح شي چې د هرې یوې په بحث کې یې مقام، اړتیا او له دې څخه د مسایلو په حل کې چې څنګه ګټه اخیستل کېږي؛ هغه هم باید توضیح شي.

۳/ دریم بحث زما په اند دا اړین دی چې د اسلامي ثقافت مواضع باید معلوم شي. په اسلامي ثقافت کې له کومو شیانو بحث کېږي؟ یوازې عقیده؟ ورسره عبادت؟ اخلاقیات؟ او که تر دې اضافه نور مجالات هم شته چې باید د اسلامي ثقافت د تدریس مهال ورته پام وشي؟ که بحث یوازې په لومړۍ یا دویمه یا ورسره دریمه کټګورۍ کې را خاص شي نو بیا د اسلامي شریعت نوم تر ثقافت ښه ورسره لګېږي؛ ولې بیا د اسلامي ثقافت نوم ورکړی دی؟ او که داسې وي چې له اسلامه څنګه تعبیر هم شوی دی، چا کړی دی، په څه وخت کې شوی دی، څنګه نتیجه پرې راغلې ده، د کومو اصولو په نظر کې نیولو سره یې کړی دی، د اسلامي شریعت اغېز پر کلتور څه و؟ د ټولنې په نظم کې څه رول لري؟ اقتصادي برخه کې څومره مهم دی؟ د غم و ښادې په وخت کې څه وايي؟ همداسې هغه مواضع باید په ګوته شي چې د اسلامي شریعت څخه اغېزمن شوي وي او دا ټول په ثقافت کې داخلېږي.

۴/ د ثقافت مضمون باید د معرفت سبب شي نه د تجاهل، همداراز باید خلک افراطیت ته سوق نه کړي، بلکې دلته چې څه ورته تدریس شي هغه یې د لا روښانتیا او زغم سبب شي نه دا چې د نورو په وړاندې

پیغام دوهم/204

د کرکې او نفرت تخم پکې وکړي. له بده مرغه چې د ثقافت مضمون اوس په مسلکي ډول نه دی عیار شوی او څوک چې یې تدریسوي هغه هم پر خپل مضمون بشپړ برلاسی نه لري له دې امله د بڼه پایلې پر ځای منفي نتیجه ور کوي.

په ډېر افسوس باید په دې اعتراف وکړو چې اسلامي ثقافت کې د نن پر ځای پر پرون زیات زور راوړل کېږي؛ د دې پر ځای چې د د شریعت پر اساساتو مناسب بحث وکړي، لایې نورو پیچلی کړي چې محصلین یې په زدکولو کې له ستونزو سره مخېږي. یو بل مشکل د عیني ژوند او ذهني تصور ترمنځ را پیدا کوي؛ ځکه د ثقافت مضمون تر حال پر تېر ډېر بحث کوي چې شاگردان او لوستونکي د نن پر ځای پرون ته توجه کوي او له دې امله د عیني شرایطو او هغه تصور چې له شاگرد سره پیدا کېږي یو ډول تکرار منځته کوي او دا د ژوند حقیقت هغوی ته تریخ کړي.

۵/ د دې مضمون یوه بله نیمگړتیا داده چې په محصلینو کې د فکر وړتیا نه زیاتوي. دوی نه د مسلمانانو د تاریخ، نه د اوسنیو ستونزو د حل، نه له تاریخ څخه د زدکړې او نه هم د اسلام د تعبیر او سرچینو په اړه سم پوهاوی تر لاسه کړي. د یوه مضمون چې اساسي هدف همدا د اسلامي شریعت پېژندنه وي، د هغه پر تاریخي سیر باندې رڼا اچول وي، د تعبیرونو او سرچینو په اړه یې بحث وي، اما بیا هم یو محصل تر لوست وروسته په دې یوه هم پوه نه شي، نو حتمن په دې مضمون کې ستونزې شته چې جدي حل غواړي.

۶/ ثقافت که په لنډ ډول تعریف کړو نو د اوسني امت یو ژوندی انځور راته کارې. که دا مضمون په دې اړه بحث کې ناقص وي، نو

پیغام دوهم/205

لوستونکو ته هم څه نه شي ور کولای، تر ټولو مهمه داده چې له دې مضمون وروسته طالب العلم پوه شي چې اوس د امت په مخ کې ستر خنډونه څه دي او حل یې څه دی؟ مور د شریعت پر وني تعبیر ته نن زیاته اړتیا نه لرو، خو د نن له شرایطو سره سم ورته اړتیا لرو، نو که په مضمون کې د نن پر ځای پرون ډېر فشار راوړل شوی وي دا د امت په اوسني حالت کې فایده نه لري او باید فوري یې پر بدیل فکر وشي.

7/ اسلامي ثقافت باید د هغو باورونو، عقایدو او ارزښتونو په اړه له اسلامي لیدلوري بحث وکړي چې په یو نه یو ډول له دین یا شریعت سره تړاو لري.

8/ په اسلامي ثقافت کې باید د هغو فرقو په اړه هم ځانگړی فصل موجود وي چې له اسلام څخه خپل تعبیر لري. دوی حتمن د خپل تعبیر لپاره ځانگړي اصول لري، تگلاره یې له نورو بېله وي. اسلامي ثقافت باید د هرې اسلام ته منسوبې فرقې پر لیدلوري، اصولو، تعبیر، له نورو سره پر مهمې اختلافي ټکو بحث وکړي چې محصلینو ته د مسلمانانو د مذاهبو، فرقو، تعبیرونو او په ټوله کې د مسلمانانو د تېر تاریخ په اړه معلومات وشي.

9/ په اسلامي ثقافت کې د مسلمانانو تېر تاریخ ته نظر ډېر لازمي دی. که داسې وشي چې دا تاریخ پر پړاونو وپېشل شي لا به ښه وي چې په مختلفو سمسترونو کې ولوستل شي. د رسول الله ص دور دې ځانگړی شي، بیا دې د راشده خلفاؤ دوره ولوستله شي، تر دې وروسته دې د نورو خلفاؤ، امیرانو، پاچاهانو او هغه کسان هم باید له پامه ونه غورزول شي چې د خلافت یا امارت دعوه یې کړې وي خو واک ته نه وي رسېدلی، د هغه په اړه بحث به داگټه وکړي چې هم به یې محصلین په

پیغام دوهم/206

اړه معلومات ولري، دویم دا ټکی اړین دی چې معلومه کړي هغه ولې دې ادعا کولو ته اړ شو او بیا بریالی ولې نه شو؟

۱۰/ د اسلامي ثقافت مضمون دې داسې چمتو شي چې پر څو مهمو برخو وېشل شوی وي. مثلن: په لومړۍ برخه کې دې د اسلام پر سرچینو بحث وکړي چې اساسي او فرعي سرچینې کومې دي؟ تر دې وروسته که د اسلامي مذاهبو په اړه بحث کېږي، نو لومړی دې د رسول الله ص له دوره پیل کړي چې هلته یوازې یوه مرجعه وه او هغې تفسیر وړاندې کاوه؛ اما که اصحابو ته اړتیا پېښه شوې وای، هغوی اجتهاد کاوه لکن رسول الله ص یې د خطاگانو سمونه کوله. د رسول الله ص په دور کې دا ټکی لازمي دی چې اصحابو کومو معیارونو ته په کتو اجتهاد کاوه؟ دا ټکی له مور سره د اجتهاد په تعریف او مجتهدینو په پېژندنه کې مرسته کوي.

د اصحابو په دور کې هم د تعبیر اختلافات وو؛ له دې امله باید ښه بحث پر وشي. دلته نو دا ټکی نور هم اړین دی چې کومو معیارونو ته په کتو اصحابو اجتهاد کاوه او ولې ځینو ته پر نورو ترجیح ور کول شوې ده؟ هغه اصحاب چې په اجتهاد کې تر نورو مخکې بلل شوي، که د هغوی د اجتهاد روش معلوم شي په اساني مور پته لگولای شو چې دوی کوم معیارونه په نظر کې نیولي دي؟ د اصحابو په دور کې که څه هم مدون اسلامي مذاهب نه دي را پیدا شوي خو د هغوی اجتهادي تگلارو بیا د مذاهبو په رغونه کې ښه جوت کردار ادا کړی دی.

د اصحابو تر زمانې را وروسته نو فقهي مذاهب په یو نه یو ډول را پیدا شوي دي چې فقهي تگلارې یې سره بېلې وې. دا دور نو لوی او ژور

پیغام دوهم/207

بحث ته اړتیا لري چې د اسلامي زده کړو محصلین د مذاهبو په تگلارو، له نصوصو د اجتهاد په طریقو او معیارونو باید وپوهېږي. دلته بل مهم بحث دا هم دی چې د اختلاف پر را منځته کېدا هم باید بحث وشي چې مذاهب ولې تر خپل منځ اختلاف سره لري؟ دا ډېر مهم بحث دی او محصلین یې په اړه یا معلومات نه لري یا که څوک پوهېږي؛ نو بیخي کم. د هر مذهب د اصولو په اړه بحث به نور هم گټور وي، د دې تر څنگ که یې د ځینو مشهورو څیرو په اړه معلومات وړاندې شي ډېر به ښه شي.

زما په اند د اسلامي ثقافت په برخه کې دا هغه ټکي دي چې باید پکې ځای شي. که اسلامي ثقافت له دې یادو ټکو پرته لوستل کېږي، نو نه یوازې چې اسلامي ثقافت سم معرفي کولای نه شي بلکې زیان به یې دا وي چې محصلین او لوستونکي په تیاره کې ساتي. هغوی ته د یادو شیانو په اړه سم لیدلوری نه ور کوي، د اسلامي ثقافت مضمون په خپله غېږه کې خورا زیات شیان را نغاړي چې په یوه چپټر یې خلاصول هم له دې مضمون سره ظلم دی او هم له محصلینو سره. زما په اند د اسلامي ثقافت مضمون باید په مشخصو پوهنځیو کې ولوستل شي چې هغوی په یو نه یو ډول له اسلامي زدکړو سره اړه ولري. د طب یا ساینس په پوهنځیو کې شاملول یې هم محصلین په تکلیف کوي او هم دا مضمون په هغه ډول نه تدریسېږي چې ور سره مناسبه ده. د اسلامي ثقافت مضمون دې د یوه تخصصي مضمون په توگه یوازې هغو کسانو ته تدریس شي چې اسلامي زدکړې کوي او په دې برخه کې پوهاوي ته اړتیا لري. د نورو پوهنځیو محصلین د اسلام په اړه عمومي معلومات د مکتب له ابتدا تر انتها زده کوي او بیا تخصصي زده کړو ته اړتیا نه

پیغام دوهم/208

لري. که بیا هم اړتیا وي، نو ځینې داسې کتابو دې په اړه ولیکل شي چې عمومي وي او یوازې د پوهنتون کسان گټه ترې وانه خلی بلکې عام افراد یې هم له مطالعې یو څه تر لاسه کړي او هغوی ته په دې اړه یو عمومي پوهاوی ور کړي او همدا به ورته کافي وي.

۱/۲/۲۰۲۰

کابل - افغانستان

سرچینې:

(۱) لسان العرب، الفصل التاء المثلثة: ۱۹/9، د دار صادر- بیروت

درېیم چاپ (۱۴۱۴)

(۲) معجم اللغة العربية المعاصرة، بحث تاء د ث ق ف ماده ۱۰۶۰

لغت: ۱/۳۱۸، د عالم الکتب لومړی چاپ: (۲۰۰۸)

(۳) الثقافة السلامية: ۱۸، د اثره د نشر و توزیع ادارې لومړی چاپ:

(۲۰۰۷)

دین د انسان لپاره دی که انسان د دین؟

یا هم انسان وسیله دی که هدف؟

اوس دېر کسان دا پوښتنه کوي چې دین د انساني گټو لپاره دی او که انسان د دین لپاره پیدا شوی دی چې باید په خپلو غوښو او وینو د دیني ارزښتونو ساتنه وکړي؟

دا په دې برخه کې خورا اهمیت لرونکې پوښتنه ده چې باید دېره پخوا په معقول او منطقي توګه حل شوې وای؛ له بده مرغه چې د نورو ټولنو لپاره به حل وي، خو زموږ د ټولني لپاره تر اوسه هم په معقول ډول نه ده حل شوې.

که د دې پوښتنې په اړه ځینو ټکو ته پام شوی وای، نو معقول او منطقي حل یې دېر اسانه و، بدبختانه چې د موضوعاتو بعدونه، له زمان و مکان سره یې تطبیق او د ټولني غوښتنو ته نه پام د دې سبب کېږي چې پوښتنې په خپله اصلي بڼه پاته شي او د معقول حل لپاره یې څوک جدي او پرېکنده اقدام ونه کړي.

د دیني او شرعي متن له محتوا په دېره څرګنده معلومېږي چې د انسان او دین ترمنځ په پرتله کې د انسان د مهم بللو پله درنه ده، دیني متن په ګڼو ځایونو کې دې موضوع ته پام کړی دی او د مقدسو لارښوونو په بهیر کې د شرایطو تغییر او تبدیل د همدې محور پر اساسیتوب

پیغام دوهم/210

راخرخي او مور ته په گوته کوي چې دین او شریعت د انساني گټو د تامین وسیلې، له دې امله نو د قران په مقدس متن کې راغلي چې که انسان ته د زیان رسولو معامله د دین پر سر رامنځته شوه، انسان په ډېره انساني کولای شي چې له دین څخه منکر شي، اما اجازه دې نه ور کوي چې د انسان فزیکي وجود ته زیان ورسېري. (النحل: ۱۰۶)

دا سمه ده چې د دین او شریعت په متن کې خورا ډېر دلایل د دې لپاره موجود دي چې دین د انسان لپاره وبولي، د انساني گټو د تضمین وسیله یې وگڼي، اما په دینپالو ټولنو کې دې فکر ولې دومره وده کړې ده چې انسان د دین لپاره دی او باید د دیني ارزښتنو په خونديتابه کې له ځانه بیا تر ماله او ابرو و عزته هر څه قرباني کړي؟

څو عوامل د دې سبب شوي دي، چې ځینې یې د دیني کتابونو د متن له ناسم تعبیر سره اړه لري او نور یې بیا له ټولنیز ژوند سره تړاو لري. د قران کریم له یوه ایت څخه په دې برخه کې خورا ناسم تعبیر کېږي چې د ایت اصل متن په دې توگه دی:

{وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ} [الذاریات: 56]

ترجمه: او ما پیری و انسان د خپل فرمان منلو لپاره پیدا کړي دي. د دغه ایت له الفاظو، موضوع او مخته وروسته جملو سره ډېره بېباکه چلند شوی دی، نه دغه الفاظ هغه مفهوم ایجابوي چې په عمومي توگه ځنې کېږي او نه زموږ د سترگو لیدلې مشاهده ورسره سر خوري.

که دلته له عبادت څخه هغه مفهوم ومانو چې عمومن ځنې کېږي، نو بیا انسان ولې سرکښي کوي؟ انسان ولې د خپل تخلیق هدف هېر کړی دی؟ په عربي کې د عبادت لفظ یوازې دغه مفهوم نه لري لکه زموږ خلکو ته چې له دې لفظ څخه بیخي بدهي ښکاري. عبادت د امر منلو

پیغام دوهم/211

لپاره هم کاربري، د يو چا امر ته غاړه ردل، هم عبادت دی، د قران کریم په دې ایت کې د جن او انس له عبادت څخه هدف هم هغو قوانینو ته د هغوی تسلیمي ده چې د کائناتو د نظم چلولو په برخه کې خالق پیدا کړي او له دې قوانینو سرغړونه د جن او انس له وسه بهر خبره هم ده، دا مفهوم قران کریم بل ځای نورو مخلوقاتو لپاره د الفاظو په یو څه توپیر داسې بیان کړی دی:

اَسْبَحْ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا { [الإسراء: 44]

ترجمه: اووه اسمانه، ځمکه او څه چې پکې دي، ټول د هغه لپاره له ستاینې سره یوځای تسبیح وایي؛ خو تاسو د هغوی په تسبیح نه پوهېږئ، یقینن هغه له دې امله بخښونکی دی چې زغم یې زیات دی. په دې ایت کې اسمان، ځمکې او پکې شته ټولو مخلوقاتو ته د تسبیح نسبت هم له دې جملې دی لکه انسان ته چې د عبادت نسبت شوی دی، نه اسمان او ځمکه خوله لري چې تسبیح په ووايي او نه د خدای هدف دغه ټول تسبیح دي، قران کریم وویل چې تاسو یې تسبیح نه شی فهمولای، یقینن له انسان پرته د نورو مخلوقاتو عبادت او تسبیح تر اوسه هم ډېرو انسانانو ته د فهم وړ نه دي، اما دلته هدف هغو قوانینو ته د ټولو مخلوقاتو تسلیمي ده چې د جهان د اداره کولو لپاره په دې نړۍ کې نافذ دي او هیڅوک یې له پیروي انکار نه شي کولای، حتا دا داسې قوانین دي چې د قران کریم له مخې خدای خپله هم د دې قوانینو پابند دی او مخالفت یې نه کوي، نو مخلوق به یې څنگه مخالف شي؟ مثلن د جاذبې قانون دی، له دې قانون څخه مخالفت د جهان د متلاشي کېدلو په معنا دی، نو که خدای له دې قانون څخه

پیغام دوهم/212

خوڪ معاف ڪري، گڊوڊي به جوڙه شي او الله عزوجل په ڪائيناتو ڪي
د عمومي گڊوڊي پلوي نه دی.

که د قران ڪريم د تفسير لپاره زمور مفسرينو اول د قران ڪريم مفاهيم
خپله په قران ڪي ڪتلي وای، زما په اند د قران ڪريم خپل تفسير او تعبير
به تره ډېره موافقت سره درلودلای او هغه خطاگانې به نه پيدا کېدلای
چې اوس يې مور شاهدان يو، زمور مفسرينو له بده مرغه چې د قراني
اياتونو په تفسير ڪي نه ځمکنی شرايط او د عينيت فلسفه په نظر ڪي
نيولې ده او نه يې خپله د يوه ايت تفسير د بل په څنگ ڪي ايښی دی
چې څومره يو د بل له تفسير او تشریح سره تطابق لري؟ د تفسير په
کتابونو ڪي دا هغه خلا ده چې تر اوسه پام نه دی ور ته شوی او لایي
هم د ډکولو لپاره يوې داسې ادارې کار نه دی پيل ڪړی چې په ټوله
معنا د دې کار اهليت او وړتيا ولري.

دين ولې د انسان په ژبه راغلی دی؟ مور بايد پر دې نکته هم ډېر فکر
کړی وای، که هدف د انسان له تخليق څخه يوازې د الله هغه عبادت
وای چې مور يې په عمومي ژوند ڪي کوو، نو بيا انسان سرغړونې معنا
نه در لوده، د انساني ارزښتونو لپاره د ديني متن تغيير او تبديل معنا نه
ور کوله او په ټوله ڪي د انسان په هغه ژبه چې تل د تغيير او تبديل په
حال ڪي وي د هغه قانون متن رالېږل چې د دوی په اند هيڅ وخت
تغيير او تبديل نه مني د ثوابتو له جملې دي، هم بې معنا او بې مفهومه
جمله ده؛ ځکه که هدف دغه عبادت شي چې مور يې په ورځني ژوند
ڪي کوو، نو يو لور ته خو ټول انسانان دا کار نه کوي، بل خوا د دې
عبادت نوعيت او ډولونه سره گني او بېل دي او بل يې دغه متن په
ايجادولو او د هدف په تر لاسه کولو ڪي چندانې موثر هم نه دی،

پیغام دوهم/213

خدای کولای شوای چې د دې تحول مننونکې ژبې پر خای د عبادت قانون د انسان د عصبي سیستم یوه نه جلا کېدونکې برخه ګرځولای وای، چې هم هدف تر لاسه شوی وای، هم ټولو انسانانو عبادت کړی وای، ورسره د اختلاف او په عبادت کې د تنوعاتو مخه ډب شوې وای او تر څنګ یې ډېرې نورې نښګنې هم؛ اما خدای دا کار نه دی، بلکې په انساني ژبه یې متن رالېرلی دی، هغه ژبه چې انسان پنځولې ده، هغه ژبه چې د خورا ډېرو تعبیرونو، تفسیرونو، ګڼو مفاهیمو وړ کولو او نورو ګڼو پدیدو تحمل لري، دا هر څه په ګوته کوي چې تر دین انسان مهم دی، دین به د انسان ګټې ساتي، لکه عملن چې مور لیدلي هم دي، دین هغه وخت نازل شوی دی چې یوه ټولنه د تاریکۍ په تور گرداب کې لاهو کېږي، له دې جوته یې چې په دیني ارزښتونو به انساني هغه ساتل کېږي.

انسان ته د دین منلو او نه منلو اختیار، یوه بله هغه اساسي نکته ده چې مور په دې ځانګړې قضیه کې د خاصې پرېکړې برداشت کولای شو، د خدای په رالېرلي متن کې دغه نکتې ټولې د انسان محوره دین تصریح کوي، د خدای دین د کړاو لپاره نه دی، انسان د انسان لپاره داسې ایډیالوژي جوړه کړي چې هغه په کړاو بدله شي، د خدای دین که انسان ته د دین منلو واک ورکوي، نو دا هم ښکاره کوي چې انسان خدای ته څومره مهم دی؟ اما د خدای له متن څخه چې انسان کوم برداشت کړی دی، په هغه برداشت کې د انسان اصل مقام ډېر راتیت شوی دی، د ایډیالوژيو په ګرېر کې د انسان مقام ته زیان رسېږي، هره ایډیالوژي که له پيله د انسان په ګټه رامنځته شوې وي، هم وروسته داسې لارې کوڅې پکې جوړې شي د خاصو انسانانو د ګټو د

پیغام دوهم/214

خوندیتابه قانون شي، تر جبر لاندې انسان نه شي کولای چې د ټولو انسانانو غوښتنې، اړتیاوې، د طبیعت حالات او نور دې سره ورته شي، بلکې دا هر وخت سره مخالف وي، له دې امله د انسانانو لپاره د یوې داسې عمومي ایډیالوژۍ را پیدا کول چې د ټول بشر په خیر دې وي، که ناممکنه نه ده، نو مشکله حتمن ده؛ ځکه لکه د هر انسان فزیکي وجود چې له یوه بل سره توپیر لري، دغه ډول یې نور ډېر شیان هم له نورو انسانانو سره فرق کوي، یو شی که زه د ځان په گټه بولم او بل ته یې هم گنم، اما بل زما په شان فکر نه شي کولای، ممکن هغه یې د ځان په تاوان وگڼي او مخ ځنې وگرځوي، یوه ایډیالوژي په یوه بڼه چې په هیڅ زمان، مکان او ټولنه کې دې د هغې جوړښت، موخه او د تطبیق و اجراء ډول دې توپیر نه سره کوي، یوه اساسي تېروتنه ده چې له دیني ایډیالوژيو رانیولې بیا تر غیر دیني پورې د هرې یوې پیروان د دغه ناسم فکر ښکار شوي دي او په پایله کې یې انسانیت ته په زیان تمامه شوې ده.

هره ټولنه، ځای او وخت خپلې تقاضاوې لري، د دې لپاره به نظریات تراشل کېږي، که زما د هیواد لپاره یوه دیني نظریه نن کار ور کوي، عیني په همدې وخت کې یې د امریکا د ټولني لپاره نه ور کوي، باید د هغه ځای له شرایطو سره عیاره کړل شي، له دې ثابتېږي چې انسان مهم دی، دیني تعبیرونه، تفسیرونه او ایډیالوژي گانې له دغه اساسي نکته له پامه نه باسي چې هر څه د انساني گټې لپاره، که له دې اصل څخه د هرې ډلې، فکر او مکتب پیروان مخالفت کوي، په اصل کې د خپلې ایډیالوژۍ وخت لندوي او نورو انسانانو ته د کړاو پر ځای اول خپلو ځانو ته د کړاو په ایجادولو کې وخت ضایع کوي.

په اسلامي دعوت کې د کتاب مقام

له شک پرته چې کتاب د انسانیت په رشد او پرمختګ کې خپل رول هر وخت ادا کړی دی، که نن څومره هم نویو عصري وسایلو پر مختګ کړی دی، خو د کتاب اهمیت نه یوازې کم شوی نه دی بلکې زیات شوی دی.

د کتاب اهمیت ته په کتو د عالمیانو خالق هم په بېلابېلو وختونو کې له ګڼو نیانو سره کتابونه او صحیفې د انسانانو د هدایت لپاره رالېږلي دي. په ټولو انساني ټولنو کې د کتاب له اهمیت څخه څوک منکر نه دي او هره ټولنه د کتاب اهمیت مني اما ممکن په ځینو ټولنو کې یې اغېز زیات وي او په ځینو کې کم؛ خو دا هر څه د هغې ټولنې په ظرفیت پورې تړلي دي چې د یوې ټولنې ظرفیت څومر لوړ وي، هغومره د کتاب اهمیت هم هلته زیات وي.

مقدس کتابونه

د کتاب نوم په قران کریم کې هم ذکر شوی دی، قران کریم په مجموع کې څلور ستر کتابونه یاد کړي دي چې پر څلورو سترو رسولانو په جلا جلا وختونو کې نازل شوي دي. دلته به د تېرو الهي کتابونو او قران کریم په اړه د قران کریم ځینې لارښوونې او هغه صفات را واخلم چې قران کریم ذکر کړي دي څو د کتاب اهمیت په ښه ډول څرګند شي:

پیغام دوهم/216

نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ( )
مَنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ (ال عمران: ٤، ٣)

ژباړه: پر تايي په حقه کتاب نازل کړی چې د مخکنيو تاييدونکي دی،
او پخوا يې تورات و انجيل نازل کړي وو چې انسانانو ته لارښود او
فرقان يې هم نازل کړی دی.

په دې ايت کې د پخوانو کتابونو لپاره د لارښود صفت ذکر شو، قران
کريم يې په حقه نازل شوی گڼلی دی چې مخکني کتابونه تاييدوي او
د فرقان نوم يې ور کړی چې حق و باطل سره بېلوي.

إِنَّا أَنزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ (المائدة: ٤٤)

ژباړه: بېشکه مور تورات نازل کړ چې په هغه کې هدايت او نور وو،
نيانو ورباندې فيصلې کولې.

دلته له هدايت سره د نور صفت ور اضافه شوی او دا هم ويل شوي
چې د خلکو پرېکړې نيانو په همدې تورات کولې.

وَلَقَدْ جِئْتَاهُمْ بِكِتَابٍ فَضَلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ.

(الاعراف: ٥٢)

ژباړه: او يقينا مور دوی ته کتاب ور کړی، د علم له مخې مو تفصيل
پکې کړی وو، مومنانو وگړو ته لارښود او رحمت.

قران کريم د موسى عليه السلام کتاب هم د فرقان په نوم ياد کړی دی:
وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ. (البقره: ٥٣)

ژباړه: او هغه وخت چې مور موسى ته کتاب او فرقان ور کړل چې
گوندي تاسو لار ومومئ.

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيًّا. (الزمر: ٢٣)

پیغام دوهم/217

ژباړه: الله د کتاب په بڼه تر ټولو ښې خبرې نازلې کړې دي چې یو له بل سره مشابه او تکراري دي.

قران کریم د الله تر ټولو بهرې خبرې دي، د کتاب په بڼه دا خبرې یو د بل تایید کوي، نقض او تضاد پکې نه شته او دا لامل دی چې خبرې پکې تکرار راغلې دي، قضایاوې بیا بیا راغلې دي خو د تضاد پر ځای مشابهت پکې دی چې د قران کریم پر حقانیت دلالت کوي.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (۱) قُرْآنًا
عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ (الزمر: ۲۷، ۲۸)

ژباړه: او یقینن موږ په دې قران کې انسانانو ته (د هدایت لپاره) هر ډول مثال بیان کړی چې ښایي دوی پند واخلي. داسې قران چې په عربي ژبه دی، له هر ډول نقص (کوروالی) څخه پاک دی گوندي دوی ځان ساتنه اختیار کړي.

دا خو په قران کریم کې د کتاب په اړه لارښوونې وې، په دې اړه مناسبه بولم چې یو حدیث هم راوړم:

«إِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ بِهَذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا، وَيَضَعُ بِهِ آخَرِينَ» (۱)

ژباړه: بېشکه الله په دې کتاب ځینې خلک اوچتوي او نور بیا کښته کوي.

له دې حدیث څخه د قران کریم فضیلت معلومېږي چې د کتاب اهمیت په گوته کوي.

صحیفې او حدیثي کتابونه

د سترو الهي کتابونو تر څنګ، الله ځينو نبيانو ته صحائف هم ورکړي دي چې انسانانو ته لارښوونې پکې وي. قران کریم د ځينو انبياؤ په اړه د صحائفو یادونه هم کړې ده:

وَكُتِبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَا خُدُوءًا بِأَحْسَنِهَا (الاعراف: ۱۴۵)

ژباړه: او مور ده ته په الواحو (صحائفو) کې د هر شي په اړه نصیحت او د هر شي په اړه تفصیل لیکلی وو؛ نو دا الواح ټینګ ونیسه او قوم دې امر کړ چې په ښه ډول عمل په وکړي.

د همدې الواحو په اړه یو بل ځای وايي:

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَابَ وَفِي نُسُخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ (الاعراف: ۱۵۴)

ژباړه: او کله چې له موسی څخه غوسه ولاړه الواح یې واخیستل او د هغو په نسخه کې هغو وګړو ته چې له خپله ربه ډارېږي هدایت او رحمت وو.

له دې جوتېږي چې صحائف هم د انساني هدایت لپاره وې، کله چې انسانان د الله په فرامینو عمل وکړي نو د رحمت سبب ورته کېږي او له دې امله الله پاک کتاب او صحائف هر ځای انسانانو ته رحمت بولي.

أَمْ لَمْ يُنَبِّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَى ( ) وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى (النجم: ۳۶، ۳۷)

ژباړه: او که دی په هغه څه نه دی خبر چې د موسی او هغه ابراهیم په صحیفو کې وو چې په خپلو خبرو یې عمل وکړ؟

له دې ثابتې شوه چې د موسی علیه السلام تر څنګ د خورا زیاتو نبيانو جد او مقتدا ابراهیم علیه الصلاة و السلام ته هم صحیفې ورکړل شوې

پیغام دوهم/219

وې او په هغو کې ځینې احکام وو چې دلته د یوه سرکښ په اړه وایي،
دی په هغه څه نه دی خبر چې د موسی او ابراهیم علیهما السلام په
صحائفو کې راغلي وو؟

تر دې وړ هاخوایا یوه بله کټگوری کتابونه د انبیاؤ هغه خبرې،
ویناوې، فیصلې او عملي و تقریري اعمال دي چې د همدې کتابونو د
احکامو او لارښونو د تعميل پر مهال یې ترسره کوي او د نورو انسانانو
په لاس لیکل کېږي. که څه هم دا کتابونه مستقیم انبیاء نه لیکي، اما د
تقدس درجه یې له دې امله پر خپل ځای پاته ده چې دا هم نښانو عمل
یا قول دی او د دین و شریعت په تشریح کې یې ویلی یا کړی دی. له
دې امله نو دا د شرعي احکامو دویمه سرچینه بلل کېږي چې خورا لویه
برخه شرعي احکام وړ پوري تړلي دي. قران کریم د الهي کتاب د
تشریح په اړه رسول الله ص ته وایي:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (النحل: ۴۴)

ژباړه: او موږ تاته ذکر نازل کړی چې خلکو ته هغه څه بیان کړې چې
ورته نازل شوي او ښایي دوی فکر وکړي.

په دې ایت کې الله تعالی رسول الله ص ته امر وکړ چې خلکو ته د
ذکر بیان وکړه. رسول الله ص چې په عمل کې څه بیان کړي، په قول
یې هر شی بیان کړی یا هم تقریر، دا ټول هغه څه دي چې رسول الله
ص ته د تبیین امر شوی دی، یعنې دا بیان دی، د قراني احکامو بیان
رسول الله ص خلکو ته په عمل کړی دی، په قول یې ورته بیان کړی او
په تقریر یې هم.

له دې امله چې قولې، فعلی او تقریري احادیث و سنت د شرعي
احکامو تشریح وه، علماؤ هڅه وکړه چې د قران کریم په شان دا هم په

پیغام دوهم/220

کتابي شکل خوندي کړي چې د ابد لپاره نورو راتلونکي نسلونه د یوې شرعي سرچینې په توګه کار ترې واخلي. دادی د حدیثي کتابونو له لیکلو تر زړه هم زیات کلونه تېرېږي، خو نن هم د امت په لاس کې دي او د مسایلو په حل کې ترې ګټه اخلي.

له دې لورې بیان څخه ثابته شوه چې کتاب د اسلامي دعوت په لار کې خورا لوی اغېز لري، همدې اغېز ته په کتو الله تعالی کتابونه نازل کړل، صحیفې یې راوړلې او د امت لومړنیو پوهانو د حدیثو کتابونه ولیکل چې دادی د امت په رهبري کولو، رغولو، سمې لارې ته په هدایت کولو کې خپل مهم نقش لري او امت تر هر څه اول په شرعي و دیني احکامو کې همدې سرچینو ته رجوع کوي.

په دعوت کې د کتاب اغېز

مخکې کې مو هم یادونه وکړه چې که کتاب اغېز نه درلودلای نو الله تعالی انسانانو ته د لارښوونې لپاره کتابونه نه نازلول. د الهي کتابونو نازلېدل خپله ثابتوي چې اغېز یې زیات دی. که کتاب نه وای، نو له ادمه تر دې دمه راغلي اخبار او احوال به مور ته په دونه خوندي ډول نه وای رسېدلي. مور چې نن د تیرو نبيانو په احوالو خبر یو د همدې کتاب نقش دی، که د هغوی خبرې مور ته رسېږي او مور یې منو، ایمان پر راوړو دا هم د کتاب له امله دی، نو لازمه خبره ده چې کتاب له خورا زیات اغېز څخه برخمن دی چې په دیني او دنیوي لحاظ یې د انساني رشد په پرمخ وړلو کې ډېر مهم نقش له پامه نه شو اچولای.

پیغام دوهم/221

مورد د خپلو اسلافو له اقوالو او احوالو خبر یو، دا هم د کتاب برکت دی، مور ته د هغوی خبرې او اجتهادات رارسیدلي دي، دا هم د کتاب له رویه، د کتاب اغېز دی چې نن هم د هغوی پیغامونه ژوندي دي او خلکو ته د سمې لارې په ښودنه کې ترې کار اخیستل کېږي. د اوس وخت پر اجتهاداتو او د مسلو پر حل د پخوانو علماؤ د فکر اثر حتمن شته چې دا هم د کتاب اغېز ثابتوي.

د کتاب یو ښه والی دادی چې لوستونکی ورسره زیاتره وخت حساسیت نه پیدا کوي او نه هم مقابله ورسره کوي، کتاب یو خاموشه داعی دی چې په خپل وار هر وخت، هر ځای کې هر چاته په خپلو موثرو کلمو او جملاتو پیغام رسوي، د خلکو پر زړو او اذهانو اغېز کوي او ممکن خپل پیغام ور باندي ومني.

د کتاب پیغام

د پیغام په رسولو کې کتاب له پخوا زمانو ډېر د ارزښت وړ وو او دی. کتاب په زیاتو وختونو کې تر مخامخ خبرو ډېر موثر وي، ځکه د کتاب د وړاندي کولو انداز له خبرو سره فرق لري، په کتاب کې یو خاموش داعی خپل پیغام په ارام ډول، له هر ډول استثنا پرته، په ښو جملو، غوره انداز او داسې میتود وړاندي کوي چې مخاطب ورسره په جنجال نه اخته کېږي. لوستونکی یوازي د کتاب پیغام لولي او فکر پکې کوي، دلایل یې گوري او تامل ته اړ کېږي، تگلاره یې ارزوي او تر اغېز لاندې یې راځي او بالاخره د کتاب پیغام ته تسلیمېږي.

د کتاب یوه بله ځانگړنه داده چې هر وخت موجود وي، زمور سره اوس هم داسې کتابونه شته چې لیکوالان یې خورا وختي مړه شوي

پیغام دوهم/222

دي، ان د رسول الله ص تر بعثت مخکې کتابونه هم موجود دي او د يونان د فلسفې او منطق کتابونه اوس هم په يوه بڼه موجود دي.

د زياتره کتابونو پیغام عمومي وي، هر وخت ته رسېدای شي، عمر يې اوږد وي، له يوه قومه تر بله له يوې جغرافې تر بلې هېڅ سرحد نه پېژني، له دې امله د کتاب پیغام خورا مهم دی. يو عالم وايي، که څوک غواړي چې ونه مري، نو گټور کتاب دې وليکي.

رښتيا هم د زرگونو کسانو نومونه مور اوس داسې يادوو لکه همزولي چې مو وي او د ژوند په خورا زياتو پېښو يې داسې خبر يو لکه زمور د کلي چې وي، دا ولې؟ ځکه چې هغوی علماء وو، کتابونه يې وليکل او انسانيت ته يې خدمت وکړ، د هغوی د کتاب پیغام مور د هغوی پېژندلو ته وهڅولو.

۲۱/۱۲/۲۰۱۹

سرچينه:

(۱) مسلم، کتاب صلاة المسافرین و قصرها، باب فضل من يقوم بالقران... ح: ۸۱۷.

د دیني تعبیر د نړۍ والي ادارې اړتیا

دغه کار که په تېر وخت کې ممکن نه و؛ اوس خو یې حتمي شونتیا رامنځته شوې ده چې د اسلامي نړۍ په کچه د پوهانو یوه داسې اداره جوړه شي چې یوازینی کار یې له وخت، مکان او شرایطو سره د دین او شریعت سم تعبیر وي.

په اوس وخت کې د دې ادارې اړتیا ځکه زیاته شوې ده چې د دین په وړاندې چلنجونه زیات دي؛ له دینه هغه محلي تعبیرونه د وخت او غوښتنو سره سم نه کېږي، د هغو په نتیجه کې خبره جنگونو او وړانیو ته رسېږي چې نړۍ یې هم په ناسم تعبیر خبره او د عملي زیان بیلگې یې ویني.

په محلي کچه له دینه ناسم تعبیر که یوه لور ته د جنگونو او تشدد سبب شوی دی، نو بل لور ته یې له دینه د مخ اړولو لړۍ هم اوچته کړې ده، په نن وخت کې د اسلامي نړۍ په کچه دا هم یو لوی چلنج پاته دی چې خلک له دغه موجه تعبیره ستړي کېږي او له دینه مخ بې دینۍ ته اړوي چې د اسلام ټولني لپاره د یوه بل گواښ زنگ دی.

محلي ناسم تعبیرونه یو بل مشکل دا لري چې دولتونه او دیني مرکزونه/ اشخاص د همدې پر سر سره په جنجال اخته او یو بل ته په سنگر کې ناست دي، که تعبیر یو محوره او د زمان و مکان غوښتنې په نظر کې ونیول شي حداقل دې سناریو ته به پای ور کړي.

پیغام دوهم/224

محلي او شخصي تعبيرونه د اختلافاتو د زیاتېدو سبب هم کېږي چې دا نن یې زموږ په هیواد او نژدې ګاونډي هیواد پاکستان کې خورا زیاتي بېلګې وینو. طبعي خبره ده چې د یوه انسان تعبير نسبت د ډېرو تعبير ته حتمن د خطا زیات احتمال لري، که له دینه تعبير جمعي کړو او د فرد کار یې ونه ګڼو نو زما په ګومان به مو د دې مذهبي زړه بدونکو اختلافونو مخنیوی تر یوه حده کړی وي.

فرد محوره او محل محوره تعبيرونه د وخت او زمان غوښتنو ته هغه ډول پاملرنه نه شي کولای چې باید ورته شوې وای، اوس هغه وخت تېر دی چې یو کس به د خونې په یوه کونج کې ناست و، کتاب او فتاوا به یې لیکله، کله چې به ولیکل شوه نو د هغې سیمې ټولو خلکو ته به یوه لاسته راوړنه وه او په هغه سیمه کې به عمل په کېده، اوس خبره د یوه ولایت او یوې سیمې نه ده، دیني هویتونه اوس په ملي هویتونو بدل شوي او د یوه ولایت په فتوا پر ټول هیواد اثر کوي، چې له امله یې ستونزې را پیدا کېږي، له دې امله اړینه ده چې له فرد محوری او محل محوری څخه نور دا کار جمع محوری ته وسپارو.

د ټیکنالوجي سرعت د هغو نویو مسلو را پیدا کول هم اسانه او تېز کړي دي چې له دیني او شرعي تعبير سره یو نه یو ډول اړیکه ولري؛ د همدې لپاره اړینه ده چې پر وخت او مناسب ځواب په دیني و شرعي تعبير کې ورته وموندل شي، چې دا کار هم فرد او محلي تعبير کوونکې نه شي کولای، له دې امله اړینه ده چې د دې مسلو د حل لپاره د اسلامي نړۍ په کچه د علماؤ اداره موجوده وي چې دې ټول غوښتنو او ستونزو ته پر وخت ځواب ومومي او ستونزې هوارې کړي.

پیغام دوهم/225

د اړتیا تر دې اړینو ټکو را وروسته زه خپل شخصي نظر د دې ادارې د جوړښت په اړه اجمالن لیکم:

اول: په دې اداره کې به د ټولې اسلامي نړۍ او هغو غیر اسلامي هیوادونو استازي وي چې هلته زیات مسلمانان میشت دي او له دین او شریعتو تعبیر ته جدي اړتیا لري، د دې استازو کار به دا وي چې په مرکزي اداره کې ناستو د نړۍ نورو پوهانو ته به د خپلې سیمې کلتور، رواجونه، عنعنات، زماني و مکاني غوښتنې، اقتصادي، سیاسي او ټولنیز چاپیریال معرفي کوي چې همدې ټولو ته په کتو به یوځل پرېکړه په مرکزي اداره کې کېږي او بیا به د هیواد په سطحه د هغې ادارې وطني څانګه هم خپل نظر پر وړ کوي.

دوم: د ادارې یوه څانګه به په ټولو اسلامي او هغو غیر اسلامي هیوادونو کې وي چې د څانګې اړتیا یې احساسېږي، دوی به له دین سره تړلي مسایل او هغه را ټوکېدلې ستونزې درک کوي چې له دیني و شرعي منابعو په سم تعبیر یې باید حل وړاندې شي، دا به له پوره تفصیل او خپلو نظریاتو سره مرکزي ادارې ته لېږي؛ هغوی به پر همدې وړ کړو معلوماتو خپل نظرونه سره وړ کوي، که اړتیا شوه نور جزئیات به راغواړي او که دوی نور څه وموندل هم به یې مرکزي ادارې ته پر وخت لېږي، کله چې پرېکړه کېږي نو د هغه هیواد وطني څانګه به یې د هیواد په کچه د پلي کېدو د احتمالي ستونزو او جانبي عوارضو د را پیدا کېدو شتونیا ارزیابي کوي، که له مکان او زمان سره یې تطبیق او سمون نه در لود بیا به اپډیټ کېږي خو د وخت او مکان له شرایطو سره برابره فتوا خلکو ته پر وخت وړاندې شي.

پیغام دوهم/226

درې: په مرکزي اداره او وطني څانگو کې به یې د هر مسلک علما او پوهان ناست وي، د دوی غړیتوب ته ځکه اړتیا ده چې ډېری وخت یوه مسله یو بعد نه لري چې یوازې دیني علما یې ارزیابي وکړي او ځواب دې ورته چمتو کړي، په مسله کې طبي اړخ رول لري، یوه مسله له سیاست سره تړلې وي، بله یوه له اقتصاد سره، یوه له تاریخي ابداتاتو سره اړیکه لري، بله له زراعت سرچینه اخلي، په همدې ډول نورې هم؛ نو د دې لپاره اړینه ده چې په ټولو څانگو او خپله مرکز کې د هر فن متخصص کسان غړیتوب ولري او د هرې مسلې د حل هیڅ یوه ناسته د هغې برخې چې شرعي مسله ور سره اړه لري، د متخصصو کسانو له شتون پرته حل او فصل نه شي، د دوی نظر او موافقه به د مسلې په حل کې اړینه او لاینفک جز وي.

څلور: دولتونه به یې ټول ملاتړ کوي، د دې ادارې لپاره به فنډ د اسلامي نړي دولتونه په ګډه ورکوي، ځکه د ټولې اسلامي نړۍ په سطحه د دین د تعبیر دروند بوج ور له غاړې دی چې پر دولتونو حق لري له مالي اړخه یې ټولې ستونزې ور حل کړي.

پنځه: د هر هیواد هغه جید علما به یې غړي کېږي چې هم په خپل هیواد کې خپلو دولتي ادارو له هغه څخه امتحان اخیستی وي او له دې امتحانه بریالی وتلی وي او هم به مرکزي اداره کې د ازموینې لپاره خپل سیستم موجود وي چې له هغه څخه هم باید په شفاف ډول تېر شي خو د خپلې وړتیا له مخې دې مقام ته راشي. دغه مقام له هر کس سره ځکه نه ښايي چې د نړۍ په کچه د دین د تعبیر مرکز دی، نو یوازې هغه کسان یې باید د غړیتوب ویاړ ولري چې په علمي میدان کې ځلیدلی وي، عملن د داسې تعصب او کینې و عقدي ښکار نه وي چې

پیغام دوهم/227

سمه خبره ورته چپه ښکاره شي، په اخلاقي لحاظ له دې پاک وي چې
گوته ورته ونيول شي او داغ پرې ولگېږي او نور هغه اړين صفات ولري
چې وطني ادارې او مرکزي هسته يې ورته تعينوي.

۲۰/۳/۲۰۲۱

په کومو حالاتو کې هدف وسیله توجیه کوي؟

دا ډېره مهمه پوښتنه ده، ځينې وختونه له همدې اصل څخه ډېره ناسمه
استفاده کېږي او کله بيا وسيلې ته د نه توجیه په اړخ کې تفریط کېږي.
دغه حالات او شرايط بايد معلوم شي چې په کومو حالاتو کې په کومو
شرايطو هدف وسیله توجیه کوي او په کومو کې نه کېږي؟
عربي کې يوه قاعده ده چې الغايه تبرر الوسيله؛ تر دې اصل لاندې هم
فقهاء او هم پوهان پر همدې موضوع بحث کوي چې هدف څنگه
وسيله توجیه کولای شي؟

د دې لپاره پوهانو دوه شرطونه لومړی ذکر کړي دي: اول دا چې هدف
به مشروع وي، په هدف کې به شرعي ستونزه نه وي، جائز او روا به
وي. دويم دا چې د حرامې وسيلې زیان به د هغه هدف تر مصلحت
کم وي چې په دې وسيله تر لاسه کېږي.

هغه وسیله چې موږ هدف ته رسوي، که يې ټولنې ته زیان رساوه او
زیان يې هم دومره و چې د هدف تر مصلحت زیات و، بيا دغه وسیله
هدف نه شي توجیه کولای، ځکه د وسيلې زیان ټولنې ته دومره دی
چې هغه هدف يې نه شي جبيره کولای، او که د هدف مصلحت د

پیغام دوهم/228

وسیلې له فساد سره مساوي وي، بیا د فساد مخنیوی د گټو له تر لاسه کولو ښه دی، بیا هم باید هدف وسیله توجیه نه کړي.

لکه: یو کس د غلا، قاچاقو او فساد په شتمني حج کوي، دی فکر کوي چې حج هدف دی، نو زه باید دې هدف ته په هره وسیله ورسېرم. دوی تېروتنې رامنځته کېږي، یو دا چې الله تعالی په مالي عباداتو کې د پاکوالي قید زیات کړی دی چې حج هم مالي عبادت دی او هم بدني، نو دغه ټکی پکې اړین دی او دویم دا چې د حج تر گټې د غلا، قاچاقو او فساد و رشوت زیان وټولنې ته زیات دی، نو د حج پر ځای باید د غلا، قاچاقو، فساد او رشوت مخه ونیول شي. (۱)

بل مثال: د قاچاقو او نشيي موادو په تجارت یو څوک جهاد کوي، دلته بیا تېروتنه کېږي. له جهاد څخه هم هدف د انسان ژغورل، په ټولنه کې د فساد مخنیوی او د ډار ختمول دي، که د جهاد په خاطر نشيي موادو ته د کرکيلې او قاچاق اجازه ورکول کېږي، نو د جهاد هدف له منځه ځي، ځکه په نشيي توکو بېرته خلک اخته کېږي، د هغوی د تلف کېدو سبب کېږي، په ټولنه کې فساد پېښوي، بې اندولې رامنځته کوي چې یوه طبقه ډېره شتمنه شي او بله یې بزگر او خواریکښ پاتېږي، نو بیا هم نه شي کولای چې دغه هدف دې وسیله توجیه کړي.

هغه حالات چې پکې هدف وسیله توجیه کوي، یو ضرورت دی، مثلن: یو څوک له لورې بې حاله دی، یا هم تنده پر راغلې یا مریض دی، کولای شي حرام شی و خوري البته نه به تر وخت مخکې بانې ورته لټوي او نه به افراط پکې کوي، یا هم حرام څښاک وکړي یا نشه مریض ته ورکړي چې ډاکټر یې تداوي وکړي. دا د اړتیا صورت دی چې هغه پاسني دواړه شرایطو ته به پام کېږي.

پیغام دوهم/229

بل صورت د اکراه یا مجبوریت دی، که یو څوک مجبور شي چې یا به وژل کېږي یا به اسلام ایله کوي، هغه کولای شي چې اسلام پټ کړي او ظاهرن د نامسلمانو پېرې وکړي.

درېیم د مصالحو (کتیو) او مفاسدو (زیان) ټکر دی، په دې صورت کې هم هدف وسیله توجیه کوي. لکه رسول الله صلی الله علیه وسلم چې د کعبې پر ابراهیمي بنسټ ودانول د خلکو د ارتداد له امله پرېښوده؛ د خلکو له اسلامه گرځېدل غټه فتنه وه نسبت دې گټې ته چې کعبه دې پر ابراهیمي بنیادونو له سره جوړه شي، له دې امله رسول الله صلی الله علیه وسلم پرېښوده. کعبه اصلن هغه ده چې پر کومو بنیادونو ابراهیم علیه السلام جوړه کړې وه، اما دا یوه وسیله ده چې خلک دې یوه جهت ته لمونځ کوي خو د اتحاد فکر پکې پیدا شي، بل لور ته هدف د خدای لور ته د خلکو متوجې کول او د خدای پر پیغام د هغوی باور دی، نو د کعبې ودانول چې وسیله ده پاته شو خو هغه هدف چې د خلکو ایمان دی له لاسه ور نه کړو او د هغوی باور ته زیان ونه رسېږي. (۲)

یا په قران کریم کې راغلي چې د موسی علیه السلام ملگري د کښتۍ یوه ډډه وایسته، دا یو شر دی، د بل په ملکیت کې د هغه له اجازې او خوښۍ پرته ناسم تصرف دی، البته دغه وړوکی شر د دې وسیله شوه چې دا ټوله کښتۍ د یوه غاصب له منگولو وژغوري، نو پروا نه لري. دلته دوه مفاسد دی، یو یې لوی دی بل یې کوچنی، که کوچنی وسیله نه شي د لوی شر د پېښېدو خطر دی، له دې امله باید کوچنی شر وشي چې د لوی مخنیوی وکړي. (الکھف: ۷۱)

پیغام دوهم/230

یا هم رسول الله صلی الله علیه وسلم کوچی په مسجد کې بولو کولو ته ایله کړ، دا هم یو شر و، اما که یې ورته ویلي وای چې بهر ته ولاړ شه، هغه بنایي د مسجد نورې برخې هم لرلې وای، دا تر هغه اول ډېر تاواني شو، له دې امله یې پر یوه ځای د بولو کولو لپاره ایله کړ. (۳)

که دا اصل عمومي شي چې هر هدف وسیله توجیه کوي، نو به په شرعي احکامو ریشخند وهل پیل شي، په شرعي نصوصو کې د دغه ډول مثالونو شتون چې دلته مور لور بیان کړل، باید د نورو احکامو په څنګ کې وڅېړل شي، نه دا چې له هر یوه څخه دې ځای پر ځای حکم استنباط شي. فقهي اصول د همدې لپاره رامنځته شوي دي چې د دغه ډول ناسمو برداشتونو مخنیوی وکړي او خلک د احکامو په اخیستلو کې دغو اصولو ته پام وکړي خو شرعي متن د استهزا مقام ته راکښته نه کړي.

د هدف وسیله توجیه کولو اصل ځینې وختونه همداسې عمومي کارپري، اما دا فکر ناسم دی، که د قران او سنت په رڼا کې ورته وکتل شي، نو هدف په شرایطو او خاصو وختونو کې وسیله توجیه کوي نه په عمومي حالاتو کې له شرایطو پرته.

۱۳/۲/۲۰۲۲

سرچینې:

(۱) (صحیح مسلم، کتاب الزکاة، باب قبول الصدقه من الکسب الطیب

وتریتها، ح: ۱۰۱۵)

(۲) (مسلم کتاب الحج، باب نقض الکعبه وبنائها، ح: ۱۳۳۳)

(۳) (مسلم، کتاب الطهارت، باب غسل البول وغیر من النجاسات اذا

حصلت في المسجد... ح: ۲۸۴)

منځلاریتوب (وسطیت)

لغوي و اصطلاحی معنا:

د پاس عنوان لپاره عربي کې اعتدلال یا وسطیت الفاظ کارېږي. دا له وسط څخه جوړ دی او گڼې معناوې لري، (الوسطية مأخوذة من مادة وسط، وهي كلمة تدل على العدل والفضل والخيرية والنصف والتوسط بين الطرفين). (۱) وسطیت له وسطه اخیست شوی، چې عدل، فضل، غوره، نیم او د طرفینو مابینځ ته ویل کېږي. قران کریم هم د وسط (۲) لفظ د محمدي امت په صفاتو کې راوړی. دا چې وسط هلمته څه معنا ورکوي په اړه یې گڼشمېر نظرونه او اراء موجود دي. چا د منځلاریتوب معنا ترې کړې او نورو بیا د غوره یا بڼه په معنا اخیستی. زما په اند محمدي امت دا دواړه صفات لري، قران کریم بل ځای د امت لپاره د (کنتم خیر امة) (۳) الفاظ هم کارولي. له دې جوتېږي چې د دې امت غوروالی په همدې منځلاریتوب کې دی. اعتدال د عدل له

پیغام دوهم/232

مادې څخه دی چې په چارو کې میانه روي و منځلاریتوب اعتدال بلل کېږي.

د اصطلاحي معنا یې گڼ تعریفونه یې وړاندې شوي دي چې مفاهیم یې تقریبین سره نژدې دي. د تحلیل عن مفهوم الوسطية في الفقه الاسلامي لیکوال وايي: حالة - خطايية أو سلوكية محمودة تعصم الفرد من الميل إلى جانبي الإفراط و التفریط. (۴) د وينا او عمل هغه غوره حالت دی چې فرد له افراط و تفریطه خوندي کوي.

افراط تر حد تجاوز ته وايي، او تفریط بیا کموالی دی، له دې هر یوه چې ځان وساتل شي، دا بیا وسطیت یا منځلاریتوب دی. پاس د لغوي او اصطلاحي معناو او د قران کریم له ایاتونو څخه معلومه شوه چې د اسلامي دین اساس پر وسطیت بنودل شوی، د اسلامي دین بنسکلا همدا منځلاریتوب دی چې که څوک یې په افراط تر حدودو گام اړوي یا هم په تفریط؛ نو د دین یو مهم امتیاز او اساس له پام اچوي چې د اسلامي دین یوه مهمه ځانگړتیا او بنسټ دی.

منځلاریتوب په قران او سنت کې:

د الله تعالی په کتاب او رسول الله ص په سنتو کې د منځلاریتوب په اړه ډېرې لارښوونې موندل کېږي. پخوانیو مفسرینو او فقهاؤ چې په دې اړه بحثونه کړي دي، لومړی یې د قران کریم له دې ایته را پیلوي:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ (۵)

ژباړه: او تاسو مو منځلاری امت کړئ چې پر خلکو شاهدان شی.

دې امت ته پر نورو امتونو د شاهدی امتیاز ور کول هم د همدې منځلاریتوب له امله دی. منځلاریتوب یو ډول انساني فطرت دی،

پیغام دوهم/233

انسان که زیات خوراک وکړي ستونزې ورته جوړوي او که لږ وکړي بې انرژۍ کېږي، خو که افراط و تفریط ونه کړي، له دواړو زیانونو به خوندي وي. منځلاریتوب یوازې په دین کې اړین نه دی، بلکې د ژوند په ټولو برخو کې انسان او ټولنه ورته اړتیا لري. پښتانه یو متل کوي: مه دومره تریخېره چې څوک دې وغورزوي او مه دومره خوږېره چې خلک دې وخورې؛ بلکې میانه روي اړینه ده.

د خدای د غوره بندگانو په صفاتو کې الله تعالی وایي:
وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا (٦)
ژباړه: او دوی چې کله نفقه کوي؛ نه اسراف او نه کمبود کوي، بلکې میانه روي غوره کوي.

همدې ته ورته یو بل ایت کې هم رغلي دي:
وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا
مَحْسُورًا (٧)

ژباړه: او مه له صدقې څخه یو مخیز لاس اخله او مه یې پوره پرانیزه نو به ملامت شوی پښیمانه شې.

له دې آیاتونو څخه معلومه شوه چې په خیرات کې میانه روحي لازمي ده، نه دې بیخي بخیل جوړېږي چې هیڅ نه ترې بېلېږي او نه دې داسې کوي چې له ډېره اسرافه وروسته خپله هم پښیمانه وي او نور یې هم ملامت کړي. بلکې غوره او ښه حالت یې منځنی دی چې نه ځان زیانمن کړي او نه ټولنه بې خیره پرېږدي؛ نه باید سیخ وسوځول شي نه کباب!

د منځلاریتوب تگلاره د اسلام د نزول مهال هم عملي شوې ده. د الله کتاب په یوه پلا نه دی نازل شوی، نه داسې کېدل چې ورته اړتیا به وه

پیغام دوهم/234

خو الهی قرانی پیغام به نه راتلی. بلکې د قران کریم نزول په ۲۳ کاله کې وشو چې د میانه روھی یو بهترین مثال دی. په یوه پلا د قران نزول پر خلکو د عمل او زدکړې له مخې بوجېدی او ټولنه یې له اعتدال څخه د تشدد لور ته وړه. له دې څخه حتمن د فرد په خپل شخصي-ژوند او له ټولني سره په تړلو مواردو کې تشدد رامنځته کېده او دا وېره هم موجوده وه چې ځینو اصحابو له رسول الله ص څخه مخ اړولی وای ځکه انسان په یوه وار د ډېر بوج پورته کولو توان نه لري او فطرت یې همداسې جوړ دی. که بیا د اړتیا مهال احکام ځنډیلي وای هم به یې ټولنه د سموالي او سمون پر ځای تشنج ته وړې وای. ځکه د قران کریم احکام له عملي ژوند او چارو سره تړلي و چې د خلکو ترمنځ د ستونزو د حل و فصل پرېکړې وړ پورې تړلې وې، نو ځنډېدا یې هم حتمن له ستونزه خالي نه وه. یوازینی لار یې همدا د منځلاریتوب او اعتدال لار وه چې قران د همدې تگلارې له مخې په ۲۳ کاله کې نازل شو.

رسول الله ص په خپل دعوت او عملي لارښوونو کې هم د قران کریم تگلاره عملي کوله، په یوه وار یې خلک تر بوج لاندې نه راوستل. په یوه حدیث کې دي:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ: «إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، فَإِذَا جِئْتَهُمْ فَادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَإِنْ هُمْ طَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، فَإِنْ هُمْ طَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً، تُؤْخَذُ مِنْ أَعْيَانِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى

پیغام دوهم/235

فَقَرَأْتَهُمْ، فَإِنَّهُمْ طَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ، وَاتَّقِ دَعْوَةَ
الْمَظْلُومِ، فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ» (۸)

ژباړه: له ابن عباس رض خخه روایت دی چې رسول الله ص معاذ بن جبل رض یمن ته لېږه، ورته وې ویل: ته د اهل کتابو یو قوم ته ورځې، کله چې ورشې، بلنه ورکړه چې دوی شاهدي ورکړي له الله پرته بل معبود نه شته او محمد د الله رسول دی. که یې په دې کې ستا اطاعت وکړ، بیا خبر ورکړه چې الله تعالی پر دوی په یوه ورځ او شپه کې پنځه وخته لمونځ فرض کړی دی. که یې دا هم در سره ومنل، بیا خبر ورکړه چې الله پر دوی زکات فرض کړی دی، له شتمنو به یې اخیستل کېږي او بې وزلانو ته به یې ورکول کېږي. که یې دا هم در سره ومنله، نو د هغوی له غوره مالونو ځان ساته، د مظلوم له بڼرا وډار شه، بېشکه د ده او الله ترمنځ هېڅ پرده نه شته.

له دې حدیث خخه مور ته د میانه روی بهترین مثال په لاس راځي. رسول الله ص له دې سره چې دا احکام نازل شوی وو، مسلمانانو په همدې وخت کې عملي کول، مگر یو نوي مسلمان ته یې په یوه وار ډېر احکام نه وړاندې کول. رسول الله ص په خپل عملي او قولې سنتو ثابتې کړې وه چې دین اسانه دی. الله تعالی د قران کریم د نزول مهال خپل مخلوق ته روښانه کړه چې الله د اسانۍ اراده لري سختي نغواري. اعتدال انسان په نارمل حالت کې ساتي او تشدد انساني طبعي نارمل حالت له منځه وړي، ځکه نو نارمل انسان هغه لار غوره کوي چې اسانه او گټوره وي. نارمل انسان د خلکو په خبرو کې فکر کوي او ښه یې ترې اخلي او بدې یې ایله کوي، مگر د احساساتو مهال څوک نه شي کولای چې حواس پر ځای وساتي او د گټې و ناگټې خبرې سره

پیغام دوهم/236

تفکیک کړي، له دې امله قران کریم د دې لاندې صفت لرونکي کسان د زیري وړ بللي دي:

فَبَشِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ (۹)

ژباړه: زما هغو بندگانو ته زیری ور کړه چې وینا ته غورږږدي، نو د ښې وینا پیروي کوي. همدوی الله هدایت کړي او همدوی د عقل خاوندان دي.

د بل وینا ته غورږږېدلو او ښه یې منل تر نورو یې تېرېدل خپله د اعتدال یو غوره مثال دی. قران کریم په دغو مفاهیم سره اسلامي منځلاریتوب ته اشاره کوي. د قران کریم ډېر تمرکز پر استدلال او غورږږېدلو دی. له دې امله چې قران کریم په معجز ډول رسول الله ص ته ور کول شوی له دې امله یې پر اعتدال، منځلاریتوب او تعقل و منطقیت ډېر ټینګار کړی دی. ان قران کریم ویلي، د بدی په ځواب کې د نیکی اعلا مثال وړاندې کړی چې سخت دښمن به دې ټینګ دوست شي. (۱۰) وسطیت فطري حالت دی، په فطري حالت کې د خدای معرفت او خلکو ته د گټو رسولو چانس تر هغو استثنايي حالاتو یو په څو چنده وي چې کله ناکله په بیړنیو وختونو کې رامنځته کېږي. د منځلاریتوب تر ټولو لویه ښېگڼه دا ده چې انساني کرامت پکې خوندي کېږي، د انساني وینې توینې مخنیوی کېږي او انسان په خپل فطري حالت کې وي او هر څه ته تر یوه حده د واقعیت او حقیقت له زاویې گوري، خو کله چې منځلاریتوب څوک ایله کړي یا افراط یا تفریط ته مخه کړي، نو هرو مرو یې یوه عقده په مخه کوي چې حقیقت ته په رسېدلو کې ډېر وخت د انسان په وړاندې د هغه خپله

پیغام دوهم/237

ذهني عقده خنډه شوې ده. له دين سره د دغسي چلند په اړه رسول الله صلی الله عليه وسلم منعه كړې ده:

عَنْ سُوَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِيَّاكُمْ وَالْتَعَمُّقَ فِي الدِّينِ؛ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ جَعَلَهُ سَهْلًا، فَخُذُوا مِنْهُ مَا تُطِيقُونَ، فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحِبُّ مَا دَامَ مِنْ عَمَلٍ صَالِحٍ وَإِنْ كَانَ يَسِيرًا. (۱۱)

ژباړه: سويد بن غفله ويل چې له عمر بن الخطاب رض مي واورېدل ويل يې چې رسول الله ص وويل: په دين كې له افراطه ډډه وكړئ، ځكه الله دين اسانه كړی دی، نو له خپل وس سره سم عمل په وكړئ، بېشكه الله تعالى ته نيك دوامداره عمل خوښ دی كه څه هم لږ وي. په دې حديث كې رسول الله صلی الله عليه وسلم پر يوه عمل د استقامت او دوام لپاره بهترينه نسخه وړاندې كړې ده. كه څوك تر طبيعي حالت وړ اضافه ډېر كار وكړي نو ترې خسته كېږي او اخير ځنې پاتېږي، بل لور ته كه څوك عمل بيخي نه كوي، نو سوکه سوکه د نورو اعمالو ايله كولو ته هم اړ كېږي ځكه چې ده تساهل خوښ كړی دی. دا نسخه د دنيوي كارونو په اړه هم صدق كوي. كه دنيوي كارونه ډېر وشي هم خستگي رامنځته كوي او كه بيخي صرف نظر شي نو انسان بيا تر حد زيات لټی. ته اړ كېږي. ښه لار يې دوامداره كار دی چې له وس سره سم وي. دا اصل هم په دين كې د تطبيق وړ دی او هم په دنيوي چارو كې.

لنډيز:

انساني تجربه مور ته په گوته کوي چې د ستونزو په وړاندي هغه وخت د بریا چانس زیات وي چې کله یې پر ټولو اړخونو په ساړه دماغ فکر وشي او دا کار یوازې په منځلاریتوب کې ممکن دی. ځکه د افراط پلویان د عواملو له مخې له منځني حالت وټلي او د تفریط دا همداسې در واخله. انساني اذهان حقیقت ته په رسېدو کې هسې هم له بلا ستونزو سره مخېږي، که د اعتدال لار ورکه کړي او د عیني ستونزو تر څنگ په رواني او ذهني مشکلاتو کې هم راگیر شي نو حقیقت ته رسېدل یې که محال هم نه وي بیخي ډېر ستومنمن خو هرو مرو دی. د دې لپاره چې په دین او دنیا دواړو کې بریا تر لاسه کړو باید د وسطیت په فلسفه ځانونه پوه کړو. د دین او دنیا او د دنیا و آخرت دواړو لپاره دا یوه گټوره تگلاره ده. خدای د همدې امر کړی، دین یې د همدې اصل په رڼا کې را لېږلی، رسول یې د همدې اصل د تطبیق لپاره ۲۳ کاله عملي مبارزه وکړه او په انساني تجربو کې مور د دې تگلارې هغه گټې ولیدې چې په نورو لارو یې تر لاسه کول له سختو پیچمو تېرېدل غواړي.

۸/۹/۲۰۱۸

سرچینې:

(۱) مجلة البحوث الاسلامية، مسلسل شمېره: ۷۶، مخ: ۱۷۴، له رجه تر شواله، کال: ۱۴۲۶هـ.ق.

(۲) البقره: ۱۴۳.

(۳) ال عمران: ۱۱۰.

(۴) تحليل عن مفهوم الوسطية في الفقه الاسلامي: ۱۷۳.

پیغام دوهم/239

(۵) البقره: ۱۴۳.

(۶) الفرقان: ۶۷.

(۷) الاسراء: ۲۹.

(۸) بخاري كتاب المغازي باب بعث ابي موسى و معاذ الى يمن قبل حجة الوداع حديث نمبر: ۴۳۴۷.

(۹) الزمر: ۱۸.

(۱۰) الفصلت: ۳۴.

(۱۱) امالي د ابن بشران، المجلس الثاني والاربعون حديث نمبر: ۶۷.

د نارينه او ښځو يوځايي زدکړې

يوځايي زدکړو ته د مختلط تعليمي سيستم اصطلاح ډېره کارپري، زموږ د سيمې مذهبي او کليوال ذهنيت لرونکي کسان له دې ډېر بد وپري او په همدې پلمه د ميرمنو د زدکړو مخالفت هم کوي.

که يو څوک ووايي چې زما دا طبيعت کې نه ده خوښه، دا بېله خبره ده، که د يو چا د کور ميرمنې نه غواړي چې دغه ډول تعليم وکړي، جلا بحث دی او که يوڅوک دغه ډول سيستم د شريعت له لورې حرام بولي؛ نو دا دريځ يې ناسم دی او د خپل دريځ لپاره کره شرعي لاسوند نه شي موندلای، بلکې له قران او سنت څخه د دې دريځ مخالف سندونه تر لاسه کېدلای شي.

په قران کریم له سليمان عليه السلام سره د يوې ملکې د يوځای کېدو يادونه په دې ټکو راغلې ده:

پیغام دوهم/240

إِقِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبْتَهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِيهَا قَالَتْ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ [النمل: 44].

ژباړه: هغې ته وویل شول چې مانی ته ننوزه، دې چې مانی ولیده، گومان یې وکړ چې اوبه دي، نو پایڅې یې را پورته کړې، سلیمان ورته وویل: دا په بنیسنو منظمه جوړه شوې مانی ده، هغې ویل: زما ربه! ما پر خپل ځان ظلم کړی، د سلیمان په ملتیا مې د جهانیانو پالونکي ته ځان سپارلی دی.

په قران کریم کې د دې ایت وجود، له یوه نبي سره د یوې ملکې یوځای کېدل، ترمنځ یې خبرې، مانی ته تگ ټول ثابت دي، د سبا قوم ملکه د سلیمان علیه السلام په همکاري اسلام مني، په قران کریم یا احادیثو کې هیڅ ځای دا کار د نورو کسانو لپاره نه دی غندل شوی.

په قران کریم کې بل ځای وایي:

وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلَنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ (69) فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمِ لُوطٍ (70) وَأَمْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (هود: 69، 70، 71)

ژباړه: او یقینن زموږ استازي مو له زېري سره ابراهیم ته ولېږل، دوی ویل: سلام، نو په لنډ وخت کې ابراهیم سور کړی (کباب شوی) گیلگی راوړی، کله چې یې ولیدل هغوی لاس هم نه وړ وړي، نو دا کار یې نااشنا وگاڼه او له دوی څخه وډار شو، هغوی ویل: مه ډارېږه، موږ د لوط قوم ته لېږل شوي یو او د ابراهیم میرمن هم ولاړه وه، وې خندل، نو موږ هغې ته د اسحاق او تر هغه وروسته د یعقوب زېری وړ کړ.

پیغام دوهم/241

په دې ایت کې د ابراهیم علیه السلام د میرمنې یادونه شوې ده چې د هغه میلمنو ته راغلې ده، دا که څه هم فرشتې وې، اما لومړی نه ابراهیم علیه السلام پېژندلې دي او نه یې ښځې، مگر بیا هم د هغه ښځه د ده په موجودګي کې میلمنو ته راغلې ده.

دا په قران کریم کې د اختلاط یادونه وه، تر دې وړاندې چې نبوي احادیثو کې د اختلاط په اړه لاسوندونه وړاندې کړم، لومړی غواړم هغه روایت راوړم چې ځینو ته د اختلاط د تحریم مغالطه ځنې پیدا شوې ده:

«لَا يَخْلُونَ رَجُلًا بِامْرَأَةٍ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ» (۱)

ژباړه: یو سړی دې د محرم له وجود پرته له پردې ښځې سره نه یوازې کېږي.

خلکو ته له دغه حدیث څخه د وهم پیدا شوی دی چې ښځې له نارینه وو سره یوځای تعلیم نه شي کولای، ځکه په اسلام کې اختلاط ناروا دی، اما دغه حدیث د اختلاط په اړه نه دی، دغه د خلوت په اړه دی چې یوه ښځه له یوه پردې نارینه سره یوځای کېدلای نه شي، که یې محرم وجود ولري، بیا پروا نه کوي، نو دا حدیث پر اختلاط رد نه دی، بلکې د اختلاط تایید ځنې کېږي، ځکه وايي له محرم پرته دې له ښځې سره یو سړی نه یوازې کېږي، نو دا معنا چې که محرم موجود وي، بیا د پردې سړي اختلاط له پردې ښځې سره شرع هیڅ ستونزه نه لري.

په دې اړه نور حدیث هم شته چې دلته یې څو نمونې راوړم:

عَنْ سَهْلِ، قَالَ: لَمَّا عَرَسَ أَبُو أُسَيْدٍ السَّاعِدِيُّ دَعَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ، فَمَا صَنَعَ لَهُمْ طَعَامًا وَلَا قَرَبَةً إِلَيْهِمْ إِلَّا امْرَأَةٌ أُمُّ أُسَيْدٍ. (۲)

پیغام دوهم/242

ژباړه: له سهله رض روايت دی، ده ويل: ابو اسيد الساعدي رض چې واده وکړ، نو رسول الله ص او د هغه اصحاب يې وليمې ته وغوښتو، د هغوی لپاره د خوراک تيارولو او ورته راوړلو چاره يوازې د هغه ميرمنې ترسره کوله.

نوموتی مفسر امام قرطبي رح (مړينه: ۶۷۱) د هود د ۷۱ ايت په تفسير کې د بخاري دغه حديث راوړی، وروسته دی کاري:

قَالَ عَلَمًاؤُنَا: فِيهِ جَوَازُ خِدْمَةِ الْعُرُوسِ زَوْجَهَا وَأَصْحَابَهُ فِي عُرْسِهَا. وَفِيهِ أَنَّهُ لَا بَأْسَ أَنْ يَعْزِزَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ عَلَى صَالِحِ إِخْوَانِهِ، وَيَسْتَخْدِمُهُنَّ لَهُمْ. (۳)

ژباړه: زموږ د مذهب علماء وايي: له دې حديث دا جواز تر لاسه کېږي چې ميرمن په خپل واده کې د مېړه او د هغه د ملگرو خدمت وکړي او دا هم ځنې تر لاسه کېږي چې که مېړه خپلو نیکو ملگرو ته د خپل کور ميرمنې راوړي او هغوی د ميلمنو خدمت وکړي، پروا نه لري.

امام ابن حجر رح (مړينه: ۸۵۲) تر دغه حديث وروسته د بخاري په مشهوره شرحه فتح الباري کې کاري:

وَفِي الْحَدِيثِ جَوَازُ خِدْمَةِ الْمَرْأَةِ زَوْجَهَا وَمَنْ يَدْعُوهُ وَلَا يَخْفَى أَنْ مَحَلَّ ذَلِكَ عِنْدَ مَنْ الْفِتْنَةَ وَمُرَاعَاةَ مَا يَجِبُ عَلَيْهَا مِنَ السُّتْرِ وَجَوَازُ اسْتِخْدَامِ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ فِي مِثْلِ ذَلِكَ. (۴)

ژباړه: او په دې حديث کې د دې جواز شته چې ميرمن د مېړه او راغوښتل شويو ميلمنو خدمت وکړي او هېره دې نه وي چې دا هغه وخت که د فتنې وېره نه وه او ميرمنې لازمه پرده کړې وي او دا هم ترې ثابته شوه چې مېړه په دغه ډول ځای کې له ميرمنې د خدمت هيله کولای شي.

پیغام دوهم/243

د بخاري يو بل شارح ابن بطل رح (مړينه: ۴۴۹) د دې حديث په شرح کې کاري:

وفيه: أن الحجاب ليس بفرض على نساء المؤمنين، وإنما هو خاص لأزواج النبي، كذلك ذكره الله في كتابه بقوله: (وإذا سألتموهن متاعاً فاسألوهن من وراء حجاب). (۵)

ژباړه: له حديثه ثابته شوه چې د مومنانو پر ښځو حجاب کول فرض نه دي، بلکې دا حکم يوازې نبوي ميرمنو باندې خاص و، الله تعالی په خپل کتاب کې همداسې ويلي دي: او که تاسو له دوی د يوه شي پوښتنه کوله، نو د پردې له بلې خوا يې ځنې وکړئ.

يو بل حديث کې دي:

فَجَعَلَ يُرِيَانَهُ أَنَّهُمَا يَأْكُلَانِ. (۶)

ژباړه: مېړه او ماينې ميلمه ته ور ښکاروله چې دوی هم ورسره خوراک کوي.

د حديث له الفاظو داسې څرگندېږي چې له يوې کاسې يې خوراک کاوه، دوی هم لاسونه کښته او پورته کول چې گواکې خوراک کوي، اما دوی خوراک نه کاوه، يوازې يې ميلمه ته دا په ذهن کې ور کول چې خوراک کوي.

دا هغه مورد دي چې د نارينه او ښځو ترمنځ په يوه ځای کې اختلاط راغلی وي، په حديثو کې دا ډول احاديث خورا زيات دي، د رسول الله ص په زمانه کې ښځې لمانځه ته تلې، جنگو ته وتلې، مړي او زخميان يې را ټولول، د اختر او جمعې خطبو ته وتلې، له اصحابو سره په سفرونو کې ملگرې وې، په يوه کور کې مهاجر او انصار يوځای سره اوسېدلي دي او داسې نور.

پیغام دوهم/244

د رسول الله ص له میرمنو احادیث روایت شوي دي، له هغوی څخه به اصحابو او نورو کسانو پوښتنې کولې، حتا د رسول الله ص په زمانه کې هم خلکو د هغه له میرمنو د هغه د عمل په اړه پوښتنه کړې ده چې رسول الله ص یې په دې کار خبر شو، هغوی درې کسان وو، رسول الله ص دا نه دي ورته ویلي چې زما په نه موجودگي کې تاسو ولې زما له میرمنو پوښتنې کوئ؟

د الاهرام په نوم یوه عربي ویبسایت کې مې د دوکتور جمعه محمد په نوم د یوه دیني عالم له دې موضوع سره په تړاو دا خبرې خوښې شوې: کون الرجال يتعلمون من المرأة وكون النساء يتعلمن من الرجل مما لا مانع منه شرعا؛ فالذي عليه عمل المسلمين سلفا و خلفا ان مجرد وجود النساء مع الرجال في مكان واحد ليس حراما في ذاته، وان الحرمة انما هي من الهيئة الاجتماعية اذا كانت مخالفة للشرع الشريف؛ كأن يظهر النساء ما لا يحل لهن اظهاره شرعا، او يكون الاجتماع على منكر او لمنكر، او يكون فيه خلوة محرمة.

و نص اهل العلم على ان الاختلاط المحرم في ذاته انما هو التلاصق والتلامس، لا مجرد اجتماع الرجال مع النساء في مكان واحد.

ژباړه: دا چې نارینه له میرمنې زدکړه کوي یا ښځې له نارینه زدکړه کوي، په دې کې هېڅ شرعي ممانعت نه شته، د مسلمانانو د اولنیو او وروستیو عملي تواتر داسې راغلی دی چې په یوه ځای کې د نارینه او ښځو یوځای کېدل په خپل ذات کې نه دی حرام؛ هغه یوځای کېدل یې حرام دي چې له شرعي مخالف وي؛ لکه دا چې ښځې هغه ځایونه ښکاره کړي چې شرعن ناروا وي، یا اجتماع پر یوه منکر کار وي یا د منکر لپاره وي یا هم پکې حرام خلوت وي.

پیغام دوهم/245

په خپل ذات کې د حرام اختلاط په اړه علماؤ په څرگندو ټکو ویلي چې هغه د نارینه او ښځو د بدنو لگېدلو او د پیستون اختلاط دی؛ نه دا چې نارینه او ښځې په یوه ځای کې سره را ټول شي. له دې وروهاخوا د عباداتو په برخه کې رسول الله ص د بېلوالي حکم نه دی، لمنځونه یې په یوه جومات کې کول، د نارینه وو تر صف وروسته به د ښځو صف ولاړ و، په حج کې د میلینو انسانانو اختلاط وي، دا حکم نه دی شوی چې یو وخت به نارینه طواف کوي، بل وخت به ښځې.

که څوک ناسم کارونه کوي، هغوی یې له اختلاط پرته هم کوي. د ډېرو کسانو په شتون کې څوک ښځو ته د بدو کتو جرأت نه شي کولای او نه ښځې نارینه ته اشاره کولای شي. دا چې زمور په هیواد کې د زدکړو سیستم له دې امله ځنډول کېږي چې ښځې او نارینه پکې یوځای وي، دا کار د دوی په اند شرعي مجوز نه لري، سم درک نه دی، په شریعت کې له خلوته منع شوې ده، خو له اختلاطه منع نه ده راغلي. د علم او زدکړې لپاره که امکانات کم وي، نو مختلط نظام د شریعت له مخې هیڅ ستونزه نه لري، نه یوازې دا چې هر وخت پروا نه لري، بلکې د اړتیا پر وخت خو بیخي لازمي دی چې باید مختلط تعلیم ته اجازه ورکړل شي، ځکه تعلیم تر دې ډېر اړین دی چې دوی د مختلط تعلیمي سیستم مخه ونیسي.

۲۷/۳/۲۰۲۲

سرچینې:

(۱) (صحیح مسلم، کتاب الحج، باب سفر المرأة مع محرم الی حج و

غیره، ح: 827)

پیغام دوهم/246

(۲) صحیح البخاری، کتاب النکاح، باب قیام المرأة علی الرجال فی

العرس و خدمتهم بالنفس، ح: ۵۱۸۲

(۳) تفسیر قرطبی، د هود سورت، ۷۱ آیت: 68 /9

(۴) فتح الباری لابن حجر: 251 /9

(۵) شرح صحیح البخاری لابن بطال: 53 /6

(۶) صحیح البخاری، کتاب مناقب الانصار، باب قوله الله: ویؤثرون

علی انفسهم... ح: ۳۷۹۸

د حاکمیت د بېلابېلو مفاهیمو توضیح

پر دې حقیقت اوس ټول ژبپوهان سره یوه خوله دي چې د وخت او ځای په تغیرېدا د الفاظو مفهوم هم تغیر خوري. د حاکمیت موضوع د یوه ایراني لیکوال سید حسن له وینا سره سم د منځنیو پېړیو له وخته خورا جنجالي پاته شوې ده او د اروپا عیسویانو هغه مهال د حاکمیت پر یوه مفهوم یعنې شرعي یا الهي حاکمیت تاکید کاوه چې له دې پرته بل مفهوم یې ورته د منلو نه و او هر مخالف کس به یې تکفیراوه. همدې موضوع د اسلام په لومړۍ پېړۍ کې د مسلمانانو ټولنې ته هم سرایت وکړ او د صفین تر جنگ وروسته چې علي رض او معاویه رض دوه حکمه د فیصلې لپاره وټاکل؛ یوې ډلې هغه دواړه تکفیر کړل او د الهي حاکمیت تر شعار لاندې یې یو څه خلک سره راغونډ شول او تر ډېره وخته یې د خلافت یا د وخت د نظام په وړاندې له دې امله مقاومت کاوه چې ځانونه یې سم مسلمانان او نور یې کافران بلل. د تاریخ په بېلابېلو پړاونو کې حاکمیت ته هم د گڼو مفاهیمو جامې ور اغوستل شوې دي. یوه ستونزه دا هم وه او اوس هم شته چې د حاکمیت له موضوع ډېری وختونه د سیاسي قدرت یا شخصي کټو لپاره کار اخیستل شوی دی او له بده مرغه چې دې هر څه ته بیا شرعي جنبه هم ورکول شوې ده.

پیغام دوهم/248

بیخي ډېر الفاظ دي چې یو مهال یې یوه مانا ور کوله او نن یې هغه پخوانی مفهوم عمومن نه اخیستل کېږي. د همدې تېرو څرگندونو ته په پام که حاکمیت له خپله مفهومه اوسنی یا پراخ شوی وي هم د خلکو د تکفیروولو او د نظامونو د چپه کولو پلمې ترې جوړول له دین او شریعته ناخبري ده. حاکمیت د واک لپاره کارېږي، ځکه له حاکم څخه دی او د پرېکړه کوونکي یا منځگړي لپاره عربي کې حَکَم کارېږي د پرېکړې لپاره حُکَم کارېږي، چې له حَکَم څخه حکمیت (پرېکړه) جوړېږي نه حاکمیت.

د قران کریم له دې ایت څخه چې ان الحکم الا لله، دا معنا اخیستل چې حاکمیت د الله دی، ناسمه مفهوم دی. حاکمیت خپله قران کریم هم انسان ته ور کړی دی، د خلیفه د لفظ په یادولو خپله دا خبره ثابتېږي چې انسان دلته د خدای نایب دی او نایب ځینې واکونه لري، قران کریم نور ځایونه هم یادونه کړې ده چې تاسو ته مو په ځمکه کې واک در کړی دی، نو د حکم له ایت څخه د حاکمیت د نفې مفهوم اخیستل، که ناپوهي یا عارفانه تجاهل نه وي، دې ته انسان د چیشي نوم ور کړي؟

د حکمیت په اړه زموږ د هیواد او هر مسلمان هیواد په اساسي قوانینو کې واضحه شوې ده چې دلته اسلام تر ټولو قوانینو اوچت دی، څوک یې مخالفت نه شي کولای، د اسلام واضح اصول اساسي قوانین نه ماتوي، بلکې په اساسي قانون کې د حاکمیت بحث وي یا د هغو مسایلو چې دین او شریعت انسان ته د رایې ور کولو اجازه ور کړې ده. نو که د وخت له تېرېدا سره دا ورسره ومنو چې حاکمیت اوس د حکمیت لپاره هم کارېږي، نو ما چې څومره مطالعه کړې ده او د خلکو

پیغام دوهم/249

بحثونو ته غور شوی یم، د حاکمیت مې دا لاندې مفاهیم پیدا کړي دي:

۱/ الهي يا شرعي حاکمیت:

که دا پاس اصطلاح استعمال شي هدف یې دا وي چې دلته به د الله یا شریعت امر منل کېږي او له دې پرته د بل انسان پرېکړې ته هیڅ مجال نه پاتېږي.

۲/ سیاسي حاکمیت:

یعنې سیاسي واک، دا یې هغه لومړی مفهوم دی چې د انسان ذهن ته د دې کلیمې له اورېدلو سره سم ورځي.

بل یې په دې ځای کې استعمال دا مفهوم ور کوي چې د سیاسي قدرت لرونکي چارواکي د خپل ولس په وړاندې مسوول دي چې د خپلو کړنو په اړه ولس ته ځواب ور کړي او پر واک باندي پاتېدا یې د هغوی په خوښه او ناخوښه پورې مربوط ده. یعنې اوس واک لري چې تر محاسبې وروسته هغوی ته د سیاسي حاکمیت نور چانس ور کوي که نه؟

۳/ ملي حاکمیت:

دلته د حاکمیت مفهوم دادی چې پر خپل وطن او ملت واک ولري او بل څوک یې دا واک له گواښ سره مخ نه کړي. یا هم له خپل ولس او جغرافیې څخه د واک ساتنې په موخه دفاع ده.

۴/ د قانون حاکمیت:

د قانون حاکمیت دا مانا چې ټولې چارې د هغو قوانینو په رڼا کې مخته ځي چې ټول حقونه پکې معرفي شوي وي.

پیغام دوهم/250

د حاکمیت اوس گڼ مفاهیم ایجاد شوي دي، نو هر ځای چې حاکمیت کارپري سياق و سباق ته په کتو ځانگړی مفهوم ور کوي چې له شرعي حاکمیت سره یې باید ټکر ونه گڼو. زه په دې باور یم چې په بشري نړۍ کې ټول غیر شرعي چارې نه د شریعت په قانون کې بشپړ حل لري او نه شریعت د دې ټولو د حل لپاره راغلی دی. یو بل مهم ټکی دا هم دی چې شریعت په خپل ذات کې د خدای اوامر یا نواهي دي مگر کله چې د شریعت له متونو څخه انسانان خپل برداشتونه واخلي بیا نو په یوه انساني یا بشري ایډیالوژۍ بدلېږي چې د وخت، مکان، کلتور او سیاست اغېز له ورايه پکې ښکاري.

د بشر تعبیر هر وخت د خطا امکان هم لري او زما په اند دې ته به سل سلنه د خدای د حاکمیت جامه هم نه ور اغوندو. تاریخي تجربې راته په گوته کوي چې له مقدس متن څخه د بشر تعبیرونه د زمان، مکان، فرهنگ او سیاسي قدرت په تبدیلېدا ډېر بدلون موندلی دی. له دې ښکاري چې د هر تعبیر نوم که مور الهي حاکمیت وټاکو نو ایا د گڼو سوالونو له را پیدا کېدو سره به مو انسانانو ته په ژوند کې مشکلات نه وي ایجاد کړي؟

زه دا نه وایم چې په شریعت کې راغلی مشخص د امر یا نهې امر ته دي بدلون ور کړل شي، اما د شرعي حاکمیت یا سیاسي و نورو حاکمیتونو زاویې سره بېلې دي. یو لفظ د ځای په بدلېدا هر وخت یو مفهوم نه ور کوي، دا نه یوازې د انسان په ژبه کې یې خورا زیات مثالونه موندلای شو؛ بلکې په قران کې هم د دې مثالونه شته لکه د فتنې توری چې قران کې ډېر ځایونه ذکر شوی او مخکې و وروسته جملې ته په کتو خاص مفهوم ور کوي.

پیغام دوهم/251

په ابوداؤد کې د یوه نبوي حدیث مفهوم دادی چې د الله حلال کړي
حلال دي او حرام کړي یې حرام دي او له هر څه چې سکوت شوی
هغه کې ستاسو واک او اختیار دی.

له دې په ډاگه کېږي چې شریعت یوازې پر هغو مسلو رغېدلی چې له
شریعت سره اړیکه لري او هغه چارې چې شریعت ترې سکوت کړی
خدای پوهېده چې دا چارې انسانان په خپل عقل هم حل کولای شي
او بل دا چې که له وخته یو مشخص چوکاټ ورته وټاکل شي نو ایښده
به انسانانو ته د گټې پرځای تاوان وکړي. له دې امله شریعت دنیوي
چارې د انسان حل ته ایله کړې چې د خپل وخت، ځای او محیط له
غوښتنو سره سمې یې حل و فصل کړي.

دا خبره بیخي واضحه ده چې په شریعت کې ټاکلي چوکاټونه باید مات
نه شي، دلته د الله فیصله پر هره بله فیصله لوړه ده، هغه ایاتونه یا
احادیث چې د الهي حاکمیت خبره کوي، موضوع یې واضحه او
روښانه ده. قران او سنت د شرعي چارو په اړه د خدای پرېکړه پر نورو
فیصلو لوړه بللې ده او دا هم ترې واضح دي چې دنیوي چارې یې د
انسانانو حل ته ایله کړې دي. که داسې نه وای نو ولې رسول الله ص ته
امر کوي چې له اصحابو سره د چارو په اړه مشوره کوه؟ ایا شرعي امر
هم مشورې ته اړتیا لري؟ یا هم وایي د مسلمانانو خپل منځي چارې د
هغوی په مشوره مخته وړل کېږي، که دا چارې شرعي وای؛ نو ایا الله
یې انسانانو ته دا واک ور کاوه چې هغوی یې په خپل منځي مشورو پر
مخ بوزي؟ یا هم رسول الله ص د اصحابو په منځ کې و، د مرگ وخت
یې راغلی، خو رسول الله ص هیڅ کس هم د هغوی لپاره امیر نه کړ
ځکه دې کار یې ایښده امت ته ستونزې جوړولې او دا دنیوي چاره یې

پیغام دوهم/252

د هغوی خپلمنځي مشورې ته پرېښوده چې هغوی یې باید خپله حل کړي.

زما په اند پر ولسواکي باندې د هغه چا نیوکه سمه نه ده چې وايي شريعت او ولسواکي له دې امله سره ټکر دي چې په یوه کې واک یا حاکمیت د الله دی او په بل کې د ملت یا ولس دی! ځکه دلته دوه بېل او متفاوت شيان سره خلط شوي دي. هر یو خپل ځای لري او تر هرې اصطلاح لاندې خپل افراد را نغاړل کېږي. الهي حاکمیت په ولسواکي کې هم پر خپل ځای پاته دی. زموږ مسلمان ملت چې ۹۹ سله یې مسلمانان دي هیڅکله دا نغواري چې د اسلام له احکامو سرغړونه وکړي او د خدای ټاکلي چوکاټونه مات کړي؛ بلکې دلته په هغو چارو کې د ولس واک او اختیار دی چې شريعت ورته واک ورکړی دی. ولسواکي دا معنا چې له شريعته ور هاخوا چارې د هغوی په خوښه سمبالېږي او دا کار د اصحابو په زمانه کې هم کېده. د هغوی امیران یا هم خلیفه د خپل ولس په وړاندې ځواب ور کاوه. د تاریخ یوه مشهوره پېښه ده چې د عمر رض په وړاندې یو کس ولاړ شو چې تا ولې له هغه ټوکره کالي جوړ کړي دي چې مور ته دې هم راکړ په داسې حال کې چې هغه خو کم و او د یوه کس جامه نه ترې رغېده؟ عمر فاروق رض خپل زوی عبد الله رض ولاړ کړ او له هغه یې ځواب طلب کړ. هغه وویل: زما د پلا جامه له دوو ټوټو رغېدلې ده، یوه د هغه خپله برخه وه او یوه زما. تر دې وروسته نیوکه کوونکی کېناست او عمر رض خپله خطبه بیان کړه.

د کوفې، بصرې او نورو ښارونو خلکو هم له خپلو والیانو یا نورو چارواکو څخه شکایتونه کول چې دوی زموږ چارې په عادلانه ډول

پیغام دوهم/253

مخته نه وړي. له دې څخه معلومېږي چې ولسواکي په یوه نه یو ډول له ډېره وخته په بشري ټولنو کې موجوده وه که څه هم د ولسواکي یا ډیموکراسۍ نوم به یې نه وو ورکړی.

ډیموکراسي خپله هم ټولنو ته په کتو تغیر کوي، مثلن: د امریکا ولس چې له خپل حکومت څخه څه ډول ولسواکي غواړي، حتمي نه ده چې زموږ ملت دې هم هغه ولسواکي دلته هم طلب کړي. موږ خپلو عنعناتو، ارزښتونو او رواجونو ته په کتو له دې کلتور او محیط سره سمه ولسواکي غواړو او هغوی یې له یادو شیانو سره موافقه ولسواکي غواړي. نو د الهي حاکمیت موضوع لومړی له لویه سره مطرح نه ده، ځکه دا دوه بېلي زاویې لري او بل ډیموکراسي خپله هم ټولنو ته په کتو یې هغه عملي جنبه تغیر کوي؛ نو زموږ د ولس ډیموکراسي د نورې نړۍ له جمهوریتونو سره د ځمکې او اسمان توپیر لري چې هیڅکله به هم د الهي حاکمیت حدود پکې مات نه کړل شي.

۱/۱۲/۲۰۱۸

د قربانی اساسي هدف

دا یو منل شوی حقیقت دی چې د زمانې په تېرېدا سره شرعي مسایل هم د وخت له غوښتنو سره سم خپل شکل، د اداینې طریقه او کیفیت له یوه حالت څخه بل ته بدلوي. یو شمېر شرعي مسایل داسې هم شته چې د وخت تېرېدا نه بلکې د کلتورونو او دودونو تبدیلی د مسایلو په کیفیت او کمیت کې بدلون راولي.

ستر او مشهور صحابي عمر فاروق رضي الله عنه د حالاتو له غوښتنې سره سم په یو شمېر شرعي مسلو کې بدلونونه راوستل. د تراویحو مسله ټولو خلکو ته معلومه ده چې عمر فاروق رضي الله عنه پکې بدلون راوستی. د طلاق په مسله کې یې لاس وهنه وکړه او ځینې نورې مسلې هم شته چې دلته یې یادونه اړینه نه بولم.

ځینې شرعي مسایل د اسلام په دویمه پېړۍ کې لا د سترو امامانو له لورې تر خپل پخواني مسیر پراخ شوي او د اداینې ډول یې تر پخوا پراخ او یا هم یو ډول بدل شوی دی. د امام ابو حنیفه رحمه الله په مذهب کې د کوچني اختر سرسایه د خورما، کشمشو، کورت او اوریشو پر ځای کرنسی او بل هر دگټې شی ورکول کېدای شي. ځکه د امام صاحب دلیل دا دی چې سرسایه له بې وزلانو سره د مرستې په غرض را منځ ته شوې او د زمانې په اوږدو کې چې دا هدف په هر شي بڼه تر سره کېږي نو باید مسکین ته هغه شی ورکول شي.

پیغام دوهم/255

د امام صاحب په دې تگلاره کې هم د شرعي مسایلو انساني ټولنې ته د گټې اړخ روښانه شوی او هم خلکو ته د شرعي مسایلو په عملي کولو کې اساني پیدا شوې. که موږ د شرعي مسایلو په اړه د سترو امامانو دا پرېږو مهمو انساني ارزښتونو ولاړه تگلاره تعقیب کړو، نو یو لور ته به په ټولنه کې د مسایلو په اړه شته ابهامونه لرې شي او بل لور ته به خلکو ته اساني هم پیدا شي.

نن باید د قرباني په اړه هم فکر وکړو چې قرباني اصلن د څه لپاره وه او د اسلام په سر کې د قرباني په اړه د رسول الله ص او اصحابو عملي تگلاره څه وه؟ لومړی په دې اړه څو روایات را اخلم:

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، تَرَفُّعَهُ، قَالَ: «إِذَا دَخَلَ الْعَشْرُ وَعِنْدَهُ أُضْحِيَّةٌ يُرِيدُ أَنْ يُضَحِّيَ، فَلَا يَأْخُذَنَّ شَعْرًا، وَلَا يَقْلِمَنَّ ظُفْرًا». (۱)

ژباړه: ام سلمې رض له رسول الله ص نقل کړی چې ویل یې: که ذی الحجه داخله شي له یو چا سره د قرباني حیوان وي او د قرباني اراده یې هم وي؛ نو وېښتان او نوکان دي نه پرېکوي.

په دې حدیث کې دوی خبرې دي، یوه دا چې که څوک قرباني ولري او اراده یې وي چې د اختر په ورځ یې قرباني کړي؛ دا د حدیث اوله برخه ده او زموږ هدف هم دا برخه ده او بله خبره د وېښتانو او نوکانو د نه پرېکولو ده.

له لومړۍ برخې ښکاري چې قرباني د انسان اختیاري عمل دی نه وجوبي. ځکه وايي؛ که څوک حیوان ولري او د قرباني اراده یې وکړي، له دې الفاظو ښکاري چې خبره د اختیار ده نه د لزوم. بل لور ته چې د لزوم په اړه کوم روایات راغلي یو یې هم د هغو اصولو پر ټول برابر نه دی چې محدثینو د یوه روایت د کرتوب لپاره ټاکلي دي.

پیغام دوهم/256

زما په گومان د روایت په دویمه برخه کې ابهام شته، دلته ضرور کومه تېروتنه شوې او په دې اړه باید اصل و قانون د عائشې رضی الله عنها هغه روایت وگڼو چې د رسول الله د عمومي ژوند په اړه نقل شوی دی او دا برخه هم پکې راتلای شي. په هغه روایت کې دي:

أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «كَانَ يَبْعَثُ بِهَدْيِهِ وَلَا يَحْرُمُ عَلَيْهِ شَيْءٌ أَحَلَّهُ اللَّهُ لَهُ حَتَّى يَنْحَرَ هَدْيَهُ». (٢)

ژباړه: رسول الله صلى الله عليه وسلم خپله قرباني (حرم) ته استوله او د قرباني تر حلالېدا يې هيڅ حلال شی پر ځان نه حراماوه. له دې څخه ښکاري چې د نوکانو او وېښتانو نه پرېکولو په مسله کې کومه تېروتنه شوې. ښايي رسول الله ص یو خاص سړي ته د یوه ځانگړي لامل له وجې دا خبره کړې وي، دا هم شونې ده چې رسول الله ص د حیوان په اړه ویلي وي چې ښونگري او وېښته یې مه پرېکوی او دا امر هم ممکن ځانگړی شالید ولري. د یو شمېر علماؤ په اند دا امر بیخي وجوېي نه دی؛ بلکې هسي استحبابي امر دی. دویم روایت هم انساني عقل و فطرت مني، هم د اسلام له روح سره سرخوري او هم د رسول الله ص د عمومي ژوند عادت بیانوي. نو دې ټکو ته په کتو تر لومړي روایت زما په گومان دویم روایت د منلو وړ دی. د روایت د همدې برخې په اړه د سترو امامانو ترمنځ هم ژور اختلاف شته. کتابونه وايي:

وَقَدْ اِخْتَلَفَ الْعُلَمَاءُ فِي ذَلِكَ فَذَهَبَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ وَرَبِيعَةُ وَأَحْمَدُ وَإِسْحَاقُ وَدَاوُدُ وَبَعْضُ أَصْحَابِ الشَّافِعِيِّ إِلَى أَنَّهُ يَحْرُمُ عَلَيْهِ أَخْذُ شَيْءٍ مِنْ شَعْرِهِ وَأَظْفَارِهِ حَتَّى يُصْحِي فِي وَقْتِ الْأُضْحِيَّةِ وَقَالَ الشَّافِعِيُّ وَأَصْحَابُهُ: هُوَ مَكْرُوهٌ كَرَاهَةٌ تَنْزِيهٌ وَلَيْسَ بِحَرَامٍ. وَحَكَى الْإِمَامُ الْمَهْدِيُّ

پیغام دوهم/257

فِي الْبَحْرِ عَنِ الْإِمَامِ يَحْيَى وَالْهَادَوِيِّ وَالشَّافِعِيِّ أَنَّ تَرَكَ الْحَلْقَ وَالتَّقْصِيرَ لِمَنْ أَرَادَ التَّضَحِّيَةَ مُسْتَحَبٌّ وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: لَا يُكْرَهُ، وَقَالَ مَالِكٌ فِي رِوَايَةٍ: لَا يُكْرَهُ، وَفِي رِوَايَةٍ يُكْرَهُ، وَفِي رِوَايَةٍ يَحْرَمُ فِي التَّطَوُّعِ دُونَ الْوَأَجِبِ. (۳)

په دې اړه علماؤ اختلاف کړی، سعید بن مسیب، ربیعہ، احمد، اسحاق، داود او د شافعی حیني ملگري په دې اند دي چې د قرباني تر وخته د وېسته او نوک پرېکول حرام دی. شافعی او ملگري یې وایي: دا حرام کار نه دی بلکې تنزیهي مکروه دی. په بحر کې امام مهدي له امام یحیی، هادویه او شافعی نقل کړی چې که څوک قرباني کوي نو د وېسته خرپیل او کمول دې د استحباب له مخې پرېږدي. امام ابوحنیفه ویلي چې هیڅ مکروه نه دی. امام مالک یوځل ویلي: مکروه نه دي، په بل روایت کې یې ویلي: مکروه دي، درېیم وار یې ویلي: په نفلي قرباني کې حرام دي او په لزومي کې نه دي حرام.

له دې اختلافه ښکاري چې تېرو علماؤ هم له روایت یو ډول برداشت نه دی کړی، بلکې دوی هم د نورو روایاتو، انساني عقل او اسلامي روح ته په کتو اختلاف سره کړی.

عَنْ سَلْمَةَ بِنِ الْأَكْوَعِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ ضَحَّى مِنْكُمْ فَلَا يُصْبِحَنَّ فِي بَيْتِهِ بَعْدَ ثَلَاثَةِ شَيَأٍ»، فَلَمَّا كَانَ فِي الْعَامِ الْمُقْبِلِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، نَفَعَلُ كَمَا فَعَلْنَا عَامَ أَوَّلٍ، فَقَالَ: «لَا، إِنَّ ذَاكَ عَامٌ كَانَ النَّاسُ فِيهِ بِجَهْدٍ، فَأَرَدْتُ أَنْ يَفْشَوْ فِيهِمْ». (۴)

سلمه بن اکوع رض له رسول الله ص روایت کړی چې ویل یې: که ستاسو چا قرباني وکړه نو تر درې ورځو وروسته دې په کور کې هیڅ هم نه ایله کوي. (یعنې خیرات دې کړي) په راتلونکي کال دوی ورته

پیغام دوهم/258

ووویل: د الله رسوله! د تېر کال په شان عمل وکړو؟ ده ووویل: نه! په هغه کال خلک وږي وو نو اراده مې وکړه چې غوښې دوی ټولو ته ورسېږي.

دا روایت هم یو ډول د قرباني سنتوالي ته اشاره کوي که واجب او لزومي وايي؛ نو باید وس لرونکو ته یې امر کړی وای، خو داسې نه دي شوي.

دې روایاتو ته په کتو ویلای شم چې د قرباني اساسي هدف هم په ټولنه کې له موجودو بې وزلو انسانانو سره کومک و. ځکه د رسول الله ص او اصحابو په زمانه کې کرنسې نه وه چې انسانانو دې پېر و پلور په کړی وای. له روایاتو ښکاري چې په هغه زمانه کې زیاتره سوداوی جنس په جنس کېدې. یعنی بايع (خرخونکی) خو له لویه سره جنس پلوري، مگر مشتري (اخیستونکي) به هم د بل جنس په عوض له بايع سره سودا کوله. د ټولني همدې اساسي مشکل ته په کتو رسول الله ص له مسکینانو سره د مرستې دا دوې لارې را منځته کړې چې په دواړو اخترانو کې به شتمنو او وس لرونکو کسانو له مسکینانو سره مرستې کولې. حتا د اسلام په سر کې رسول الله ص امر کړی وو چې د قرباني غوښې به تر درې ورځو زیاتې نه ذخیره کېږي. دا امر هم په دې وجه شوی وو چې خلک به د قرباني غوښې نه ذخیره کوي خو په ټولنه کې شته مسکینانو ته پوره حصه ور سپړي.

نو که نن موږ د مسلې اصلي هدف او د ټولني اوسني حالت ته په کتو دا تگلاره غوره کړو چې د قرباني پر ځای خلک له بې وزلو کسانو سره نغدي مرسته وکړي په دې ډول به هم د شرعي مسلو اساسي هدف پوره شوی وي او هم به زموږ د ټولني له بې وزلو وگړو سره مرسته شوي وي.

پیغام دوهم/259

زما په گومان د قرباني مسله د کوچني اختر د سرسايې په شان ده، که د سرسايې پر رواياتو د کرنسې جواز ور زیاتولای شو نو د قرباني په اړه هم اوسنیو شرایطو ته په کتو دا زیاتولای شو چې که څوک غواړي نو نغدې پیسې هم مسکین ته ور کولای شي.

ځکه له لویه سره قرباني فرض او واجب نه، بلکې سنت ده چې اصلي هدف یې نن د قرباني او غوښو پر ځای په نغدو ښه کېدای شي.

که د اختر د سرسايې او لوی اختر د قرباني د روپیو د پر ځای لگولو لپاره دولت یوه اداره جوړه کړي او په همدې روپو د مسکینانو پر اساسي اړتیاوو کار وکړي، نو له دې راکړل شوي شرعي امکاناتو څخه به مو هم ښه گټه پورته کړې وي او هم به د ټولني اساسي ستونزې ورو- ورو حل سي.

۲۰۱۶م

سرچینې:

(۱) مسلم، کتاب الاضاحي، باب بيان ما كان من النهي عن اكل لحوم

الاضاحي...، ح: ۱۹۷۷)

(۲) مسلم، کتاب الحج، باب استحباب بعث الهدى الى الحرم...، ح:

(۱۳۳۱)

(۳) (نیل الاوطار باب ما يجتنبه في العشر من اراد التضحية)

(۴) (صحيح مسلم، کتاب الاضاحي، باب بيان ما كان من النهي... ح:

(۱۹۷۴)

د دعا اهمیت او اغېز

دعا په اسلامي دین و شریعت کې ډېر اهمیت لري، دعا د عبادت یوه نوعه ده، انسان په دعا خپله عاجزي خپل رب ته څرگندوي. قران او سنت ته په کتو هیڅوک هم د دعا له اهمیت، ارزښت، عبادت د نیکی له یوه ډوله منکر بدلای نه شي.

دا پاس خبرې د دعا په اړه هر کس مني، مهمه خبره د دعا په اړه داده چې ایا دعا په عینیت کې هم څه بدلوي؟ مور کولای شو چې یو شی له عمل او کار پرته په دعا وکړو؟ دعا برخلیک ټاکوونکې ده؟ که دا کارونه نه شي کولای، دعا ولې عبادت ده او د الله په کتاب و د رسول په سنتو کې د څه لپاره دومره اهمیت ور کول شوی دی؟

زه چې څومره له نصوصو پوه شوی یم، دعا یوازې ذهني ډاډ دی، په عینیت کې کوم بدلون نه راوړي. ځکه له دعا سره هر نبي د عمل لپاره هم هڅې کړې دي، که په نوح سورت کې د هغه د دعوت په اړه فکر وکړو، نو هغه د شپې او د ورځې، پټ او ښکاره، مخامخ په مجلسو نو کې یوازې فردي دعوت، ټولې طریقې یې کارولې دي، که یوازې دعا کار کولای، نو د یوه نبي دعا حتمن قبلېږي هم، بیا یې ولې په دعا هغه کار نه کاوه چې په عمل یې کړی دی؟ د هغوی عمل د امت لپاره د لارې مثال وي، نو چې یو رسول له دعا سره عمل کوي، دا ثابتېږي چې یوازې دعا کار نه ور کوي، دعا د انسان ذهنیت د عمل لپاره ډاډه کوي، له انسان سره د خدایي بندگۍ فکر پیدا کوي، انسان ته دا ور په

پیغام دوهم/261

زړه کېږي چې زه بنده یم، عاجزه یم، محتاج یم او هر وخت شونې ده چې زه دې د یوه بل ځواک تکيې ته اړ شم، دعا انسان ته دا هر څه ور په زړه کوي، نو انسان بیا په عمل کې هم دغه چوکاټونه ساتي، انسان د لويي هڅه نه کوي، په بل انسان د ظلم کوښښ نه کوي، پوهېږي چې تر ما په وس او ځواک کې بالا یو ځواک شته، هغه مې څاري، له دې سره د هغه په ذهن کې دا خبره هم وي چې له ماسره خدای د دې کار په اجرا کې مرسته کوي، نو هغه د یوه ساعت کار په نیم کوي، خپله زحمت کش کړي، تکلیف وکاري، خولې توی کړي، خو ذهنیت یې دا وي چې یو غیبي مرسته راسره وه چې دا کار دومره ژر یا ښه خلاص شو؛ اصلن هیڅ غیبي مرسته نه وه، د هغه کار ته ذهنیت جوړ شوی و، فکر یې کاوه چې غیبي کومک را سره کېږي، نو له دې وجې یې د کار پر اجراء خوند اخیستی دی. په قران پاک الله تعالی وايي:

اَوْ اِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ} [البقرة: 186].

ژباړه: او که زما بندگان زما په اړه درڅخه پوښتنه وکړي (ورته ووايه چې) زه نژدې یم، کله چې مې څوک ور وبولي، د بلونکي بلنه منم؛ نو دوی دې له ما دعا وغواړي، پر ما دې باور وساتي، ښايي سمه لار ومومي. د دعا په وخت کې به دې د نورو شرطونو تر څنگ دا هم په ذهن کې وي چې الله نژدې دی، ترمنځ د نورو مخلوقاتو ځایولو ته اړتیا نه شته، نو ما در وبولئ، نور پرېږدئ، پر ما باور ولرئ چې زه مو د دعا په منلو او قبلولو کې یوازینی مرجع یم. د دعا لپاره دغه یت کې یو لړ شرایط بیان شوي دي، پر الله باور، د الله را ننگول، هغه نژدې گڼل چې ترمنځ یې نورو څوک ځای نه شي، وروسته دعا کول.

دعا عبادت ده، حدیث کې راغلي دي:

«إِنَّ الدُّعَاءَ هُوَ الْعِبَادَةُ». (۱)

ژباړه: دعا عبادت دی.

یوه بل حدیث کې راځي:

عَنْ فَرَوَةَ بْنِ نَوْفَلٍ، قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ: عَنْ دُعَاءٍ كَانَ يَدْعُو بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: كَانَ يَقُولُ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا عَمِلْتُ، وَمِنْ شَرِّ مَا لَمْ أَعْمَلْ» (۲)

ژباړه: له فروه بن نوفل څخه روایت دی، ده ویل، له عائشې رض مې د رسول الله ص د دعا پوښتنه وکړه، چې هغه به کوله، دې وویل، هغه ص به ویل: ای الله! زما د کړي عمل له شره هم تاته پنا در وړم او د هغه عمل هم چې ما نه وي کړی.

په دغه حدیث کې رسول الله ص د کړنې له فتنو پنا غوښتې ده، دا که د ده خپل عمل وي یا د بل عمل، انسان ته کله خپله عمل او کار بلا شي، لکه پښتانه چې وايي: خپله ژبه هم کلا ده هم بلا او کله بیا د بل عمل د انسان لپاره سرخوړی شي. نو که زما عمل وي، د شر سبب یې مه کوې او که د بل عمل وي، هم یې راته د شر سبب مه کوې.

د یوه انسان بل انسان ته دعا د مینې او محبت سبب کېږي، انسان چې کوم چا ته په زړه کې خیره نه لري، زړه یې له نفرت ورتنه ډک نه وي، نو دعا ورته کوي، په دې توگه دعا د مینې ښه وسیله ده. له نفرتو د خلاصون ذریعه ده، رسول الله ص ولې یو مسلمان بل ته په دعا امر کړی، د یوه مسلمان دعا یې د بل په حق کې کې د قبولیت وړ گڼلې ده، دا ځکه چې دعا د مینې د خپرولو، له نفرتونو د پاکې ټولنې وسیله کېږي، مسلمان باید له مسلمان سره خپه نه وي، یو له بل سره خپگان

پیغام دوهم/263

شریعت منعه کړی دی، یو بل ته دعا یې ستایلې ده، نو دعا دومره زیاته په قران او حدیث کې د همدې لپاره ذکر شوې ده چې د ذهني ډاډ ترڅنګ د یوه او بل د مینې و محبت وسیله شي.

دا چې دعا په عینیت کې بدلون نه راولي، د قران کریم له دې اصل څخه دا مفهوم اخلو:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ﴾ [الرعد: 11].

ژباړه: یقینن الله د یوه قوم حالت نه بدلوي څو یې دوی په خپله بدل نه کړي.

یوه شاعر د شعر په ژبه دا مطلب داسې بیان کړی:

خدای هم نه بدلوي حال د هغه قوم

څوګ چې خپل حالت پخپله بدل نه کا

د قران کریم دغه ایت ته په کتو مور و ویلای شو چې هر شی په عملي بڼه بدلېدل غواړي، ځکه دا د قران کریم اصل دی، له دې اصل سره ټکر مفهوم د قران کریم له بل ایت څخه اخیستل ناسم کار دی، بل ځای که عام ویل شوي وي چې دعا مو قبلېږي، نو هدف یې دا نه دی چې له عمل پرته یو کار ترسره کېږي، بلکې عمل پر خپل ځای باندې کار کوي او دعا خپل، دعا عبادت ده، ثواب یې اخرت کې در کوي، دعا ذهني ډاډ ده چې ستا په لاشعور کې دا خبره ځای ونیسي- چې له ماسره مرسته کېږي، نو کار په بڼه ډول منځته ځي، دعا د مینې وسیله ده چې په ټولنه کې یو بل کس سره نژدې کوي، ته ما ته دعا کوه زه تاته، په دې سره زما زړه هم خوشاله او ستا هم، دا مفتحه د مینې وسیله ده چې نفرت ختموي او زړونه له مینې و محبته ډکوي، نو ځکه قران کریم دعا یاده کړې، حدیثو کې یې فضیلت راغلی، اما له عمل پرته د نړۍ

پیغام دوهم/264

بدلول، یا د یوه انسان د حالت بدلول، امکان نه لري، نه د الله له اصولو سره سر خوري، نه د نیانو له عملي سنتو سره او نه زموږ له مشاهدې سره. نو ولې باید له قران کریم او احادیثو څخه داسې تفسیر وکړو چې هم له قران سره نه لگېږي، هم د نیانو له عملي سنتو سره او هم زموږ له مشاهدې و تجربې سره؟!

که په دعا یو څه کېدلای، نه به انسان ناروغ شوی وای، نه به مړ شوی، نه به چا له لورې سا ور کړې وه، نه به د یوه ملت حالت خراب شوی، نه به یو چا په تجارت کې تان کړی وای، نه به څوک په امتحان او درسونو کې ناکامه شوی وای، خو دا چې دغه ټول پېښې او پېښ شوي دي، نو معلومه شوه چې دعا د عیني شرایطو په بدلولو کې هیڅ رول نه لري، یعنی مستقیم تاثیر نه پر لري، دا سمه ده چې د انسان ذهن باندې مثبت تاثیر لري، هغه بیا پر عینیت اغېز کولای شي، خو مخامخ پر عیني شرایطو تاثیر نه لري؛ څوک چې د دعا د تاثیر په نیامت ناست وي، تغییر غواړي، تحول راولي، خپل حال او د ملت حال بدلوي، هغوی به همداسې په سراب پسې منډې وهي چې هیڅکله به اوبو ته ونه رسېږي، دوی به په خیال کې د یوه ملت حالت بدل کړی وي، چې دا خوب به یې رښتیا نه شي، دوی به یو هیواد ودان کړی وي چې خولې پر توی نه شي د یوه ملت ودانول، د دې دنیا د شرایطو، مشاهدې او تجربې له مخې د نه منلو وړ خبره ده. بناءن باید ځانونه خطا نه کړو، له دعا سره تر څنګ عملي کار ته هم اوږه ور کړو، د دعا په خپل اصل هدف او اغېز ځانونه خبر کړو، نص د خدای له اصل، د نبی له عملي سنتو او زموږ له تجربو او مشاهدې سره یوځای کېږدو بیا مفهوم ځنې واخلو چې په دې سره د یوه نص اصل مفهوم ته د رسېدو

پیغام دوهم/265

دېره شونتیا شته، نسبت هغه ته چې هر نص دې مجرد وڅپرل شي او مفهوم دې ورڅخه وفهمول شي.

۳۱/۳/۲۰۲۲

سرچینې:

(۱) (ابن ماجه، کتاب الدعاء، باب دعاء رسول الله ص، ح: ۳۸۲۸)

(۲) (ابن ماجه، کتاب الدعاء، باب ما تعوذ منه رسول الله ص، ح:

(3839)

د تکفیر وبا

لغوي او شرعي مفهوم:

تکفیر د کفر یکه یعنې تفعیل د باب مصدر دی، د لغوي معنا په اړه یې عربي ویکیپیډیا لیکي: التکفیر هو نسبة احد اهل القبلة الى الکفر. یعنې تکفیر کفر ته یوه مسلمان نسبت دی.

د شرعي معنا په اړه یې ورپسې کاري:

واما في الشرع فان معرفة حقيقة التکفیر تتوقف على معرفة معنى الکفر. فالکفر في اللغة يعطي معنى الستر والتغطية: و وصف الليل بالکافر لانه یستر الاشخاص والاشياء بظلامه، كما وصف المزارعين بالکفار لسترهم البذور في الارض. بينما الکفر بالعقيدة هو عدم الايمان بما يجب الايمان به. في حين ان کفر العمل هو جحد المعروف وعدم شکره.

ژباړه: د شریعت له مخې د تکفیر پېژندنې حقیقت د کفر د کلیمې له معرفت سره تړلی دی، کفر په لغت کې پتولو ته وایي، شپې ته له دې امله کافره ویل کېږي چې په خپله تیاره اشخاص او نور شیان پتوي، بزگرانو ته کفار ځکه ویل کېږي چې په ځمکه کې تختم پتوي؛ د عقیدې کفر پر هغه څه نه ایمان دی چې باید ایمان یې پر وای، په داسې حال کې چې عملي کفر له نیکو انکار او نه مننه یې ده.

دوکتور عبد القادر الشیخلي په اسباب التکفیر وآثاره و علاجه کې کاري:

پیغام دوهم/267

التكفير بالباطل هو الصاق تمهة الكفر بمسلم بلا ضابط شرعي، وهذا التكفير داء يصيب الفكر الاسلامي ويؤدي الى مزيد من التطرف والقيام باعمال إرهابية تخل بالامن.

ژباړه: په ناحقه کفر ته نسبت پر یوه مسلمان له شرعي اصل پرته د کفر تهمت دی، دغه تکفیر یو مرض دی چې مسلمانان په فکري لحاظ په اخته دي، دا د زیات تشدد او داسې ترهگریزو اعمالو سبب کېږي چې امن اخلاوي.

تکفیر د مزیدو باب دی، چې اصلي رینه یې له کفره راغلې ده، له دې امله یې شرعي معنا کې پر هغه څه د نه ایمان یادونه راغلې ده چې باید ایمان یې پر راوړی وای. د تفعیل باب متعدي دی، معنی یوازې فاعل یې کار نه کوي؛ بلکې مفعول هم غواړي، تکفیر کفر ته منسوبول دي، تعلیم بل ته ښودل دي او داسې نور هم.

له شرعي اړخه د تکفیر قباحه:

شرعي متونو دې اړخ ته پاملرنه کړې ده، چې انسانا کله عقده ونیسي، نو د خپل مخالف په مقابل کې له هرې وسیلې کار اخلي؛ د اسلام په اوایلو کې له اصحابو دغه غلطی تکرار شوې ده، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم پر دغو اصحابو سخت غوسه شوی دی، حتا اصحابو ته یې د هغو منافقانو د وژلو اجازه هم نه ور کوله چې د قران کریم آیاتونه یې په اړه راغلي وو. رسول الله صلی الله علیه وسلم نه دښمن ته د تبلیغ وسیله په لاس ور کوله او هم یې د هغوی ظاهر ته کتل چې ظاهر یې د اسلام احکام عملي کول او انسان د بل انسان په اړه وړاندې یوازې پر

پیغام دوهم/268

ظاهر فیصله کولای شی . دغه د اسلام عمومی قاعده ده او رسول الله صلی الله علیه وسلم هم په عملی ډگر کې د دغې قاعدې پیروي کړې ده . لاندې به د تکفیري وبا په اړه د رسول الله صلی الله علیه وسلم خو احادیث د نمونې په ډول راوړم:

وَأَنَّ لَا تَنَازِعَ الْأَمْرَ أَهْلَهُ»، قَالَ: «إِلَّا أَنْ تَرَوْا كُفْرًا بَوَاحًا عِنْدَكُمْ مِنَ اللَّهِ فِيهِ بُرْهَانٌ». (۱)

ژباړه (موږ له رسول الله ص سره پر خو شیانو بیعت وکړ یو دا وو چې) له چارواکو سره به د واک پر سر شخړه نه کوو، ده ویل: مگر که مو له دوی څرگند کفر ولیدی چې تاسو پر هغه د الله له خوا دلیل در لودی . دلته خو مهم ټکی یاد شوي دي چې ښه پام ورته اړین دی: یو دا دی چې کفر باید واضح او صریح وي، دویم دا چې د کفر په اړه باید شرعي نصوص قطعي الثبوت او قطعي الدلالت وي، نه په ظني الثبوته فیصله کیدای شي او نه په ظني الدلالت هیشوک د پرېکړې حق لري . درېیم ټکی په حدیث کې دا هم دی چې د کفر په اړه پرېکړه د عالمانو او باصلاحیته کسانو کار دی نه د هر کس ، ځکه ویلي دي چې تاسو پر دې کفر د الله له خوا دلیل ولری . په دلیل پوهېدل د عالمانو کار دی او دا چې دغه دلیل د دوی لپاره حجت وي، دغه یې صلاحیت ته اشاره ده، هر څوک نه شي کولای چې د نورو د اعمالو په اړه پرېکړې وکړي، یوازې هغه کسانو د خلکو د عملو د څارنې دنده لري چې د ټولني نظم ساتل یې مسوولیت وي او د دغه د اخلال مخنیوی د هغوی له مسوولیتونو څخه وي، که هر څوک په دغو چارو کې مداخله پیل کړي، هم به د مسوولیت او نا مسوولیت کسان سره گډ شي او هم چارې گډوډېږي، پښتانه متل کوي چې د ډېرو خر لېوان خوري .

پیغام دوهم/269

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَيُّمَا امْرِئٍ قَالَ لِأَخِيهِ: يَا كَافِرُ، فَقَدُ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا، إِنْ كَانَ كَمَا قَالَ، وَإِلَّا رَجَعَتْ عَلَيْهِ". (٢)

ترجمه: رسول الله صلى الله عليه وسلم وويل: هر کس که خپل ورور ته وویل: ای کافره! نو له دواړو پر یوه به دا کلمه صادقېري، که هغه شخص کافر وي (خو سهې ځای یې پیدا کړ) که نه بېرته پر ویونکي راگرځي.

له دینه باید د خپلو اغراضو د تر لاسه کولو وسیله جوړه نه شي، هر وخت چې دیني ارزښتونه د شخصي موخو لپاره کار شوي دي، ډېرې بدې پایلې یې ور کړې دي، دین کې یو بل ته ښه توصیه ده، حدیث کې ویل شوي:

قَالَ: «الِدِّينُ النَّصِيحَةُ» قُلْنَا: لِمَنْ؟ قَالَ: «لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَالْأُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ». (٣)

ترجمه: رسول الله صلى الله عليه وسلم وويل: دین نصیحت دی، مور وویل: د چا لپاره؟ ده وویل: د الله لپاره، د هغه د کتاب او رسول لپاره، د مسلمانانو د مشرانو او عوامو لپاره.

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ مِلَّةِ الْإِسْلَامِ فَهُوَ كَمَا قَالَ، قَالَ: وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ شَيْءٍ عُدْبَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ، وَلَعْنُ الْمُؤْمِنِ كَقَتْلِهِ، وَمَنْ رَمَى مُؤْمِنًا بِكُفْرٍ فَهُوَ كَقَتْلِهِ". (٤)

ترجمه: نبي عليه السلام وويل: که چا له اسلامي ملت پرته په بل قسم وکړ هغه د خپلې وينا په شان دی، ده وويل: که چا په هره وسیله ځان قتل کړ په دوزخ کې به په هماغه وسیله عذاب ور کول کېږي، پر مومن لعنت وويل، د هغه د قتل په شان دي او که چا یو مومن په کفر تورن کړ، نو گواکې قتل یې کړ.

پیغام دوهم/270

په دغه حدیث کې یو چا ته د کفر نسبت کول ډېره لویه گنا بلل شوې ده، یوه مسلمان ته اصلن نه بنایي چې دغه نسبت خپل ورور ته وکړي، د کفر او اسلام د حساب مسوولیت د یوه عام وگړي کار نه دی، خدای له خپلو بندگانو سره د حساب ژمنه کړې ده او هغه پوه شو خپل یې بندگان.

په دې اړه د علماؤ نظرونه:

پاس احادیثو ته په کتو علماؤ هم په دې اړه سخت دریځ خپل کړی دی، په دې اړه د امت پوهانو زیات کتابونه لیکلي دي او دغه مسله یې په ښه ډول روښانه کړې ده. له بده مرغه چې زموږ په ژبه تر اوسه د یادولو وړ شی نه دی پر لیکل شوی، یوازې د تکفیر لپاره د اسبابو د زیاتوب کتابونه ښه ډېر لیکل شوي او بس. لاندې به د علي کرم الله وجهه او یوه بل عالم نظر را واخلم:

ولما سئل علي بن أبي طالب رضي الله عنه عن أهل الجمل وصفين: أمشركون هم؟ قال: لا، من الشرك فروا. فقیل: أمنافقون؟ قال: لا، لأن المنافقين لا يذكرون الله إلا قليلاً. قیل: له فما حالهم؟ قال: إخواننا بغوا علينا". (۵)

ژباړه: له علي رضي الله عنه د جمل او صفین په جنگونو کې د جنگېدونکو کسانو په اړه پوښتنه وشوه چې ایا دوی مشرکان دي؟ ده وویل: نه، له شرکه تښتې. پوښتنه وشوه: منافقان دي؟ ده ویل: نه، ځکه منافقان خدای ډېر کم یادوي. پوښتنه ترې وشوه چې چیش دي؟ ده ویل: زموږ وروڼه دي خو بغاوت یې کړی دی.

پیغام دوهم/271

ويقول ابن دقيق العيد: "وهذا وعيد عظيم لمن أكفر أحداً من المسلمين وليس كذلك، وهي ورطة عظيمة وقع فيها خلق كثير من المتكلمين، ومن المنسوين إلى السنة وأهل الحديث لما اختلفوا في العقائد، فغلظوا على مخالفيهم، وحكموا بكفرهم". (٦)

ژباړه: ابن دقيق عيد ويل: دغه حديث لويه گوتخندانه ده هغه چا ته چې مسلمان تکفيري او هغه دغه ډول نه وي، دغه يوه لويه فاجعه ده چې د متکلمانو او هغو کسانو چې اهل سنت او اهل حديثو ته منسوب دي لويه برخه؛ ځکه پکې ښکېله ده چې عقيدې کې اختلاف سره لري، نو دوی پر خپلو مخالفانو سختي کړې ده او د هغوی د کافر بللو پرېکړه يې کړې.

د تکفير په اړه د اهل سنتو اصل:

د تکفير په اړه اهل سنت دا اصل لري:

لا نکفر الا من كفره الله ورسوله، فمن جاءت النصوص بكفره فهو كافر، ومن لم يكفره الله ورسوله فلا يكفر... وعلى هذا فاهل السنة لا يكفرون من يكفرهم من غيرهم لمجرد ان الاخر فد كفرهم، لان التكفير حكم شرعي ليس داخلا في باب العقوبة بالمثل، فالتكفير حق الله، لذا لم يكفر الصحابة الخوارج مع ان الخوارج كفروا علياً رضي الله عنه ومن معه من الصحابة، فالعمول عليه في مسألة التكفير النص الصريح او الاجماع او الاقياس الجلي على منصوص عليه. (٧)

ژباړه: مور يوازې هغه څوک کافر گڼو چې الله او رسول يې کافر بللی وي. د يوه چا د کفر په اړه که منصوصي کفر ثابت شي، هغه کافر دی او که څوک الله يا رسول يې کافر نه وي بللی، هغه کافر نه بلل کېږي.

پیغام دوهم/272

له دې امله اهل سنت هغه څوکه کافر نه بولي چې له دوی پرته نورو هغه کافر کړی وي؛ ځکه تکفیر شرعي حکم دی د بالمثل عذاب په کټگوری کې نه داخلېږي؛ تکفیر یوازې د الله حق دی، له دې امله اصحابو خوارج کافران نه بلل له دې سره چې خوارجو علي رض او ورسره ملگري اصحاب تکفیر کړل، د تکفیر په مسله کې معیار صریح نص، اجماع او پر منصوصي مسله جلي قیاس دی.

دغه اصل ته په کتو که څوکه د اهل سنت پیروان وي باید له دې مسلې سره زیات احتیاط وکړي، ځکه دا داسې خبره نه ده چې کول یې انسان ته هیڅ زیان نه رسوي، بلکې دغه یوه کلیمه، یو ویونکی له ایمانه خلاصوي یا هغه کس چې ورته ویل شوې ده پر هغه صادقېږي؛ نو که له چا سره د خپل ایمان او اسلام غم وي، هغه باید له دې مسلې سره احتیاط وکړي، اصلن الله له یوه انسانه دا پوښتنه نه کوي چې پلانی کافر و؛ نو تا ولې ورته کافر ونه ویل، خو دا پوښتنه په ډېر جدیت کېږي چې پلانی مسلمان و تا ولې کافر گڼلی دی؟ که څوکه په دنیا او آخرت ځان ته مشکلات نه ایجادوي هغه باید د هیڅ مسلمان په اړه هم د تکفیر الفاظ ونه کاروي. د ایمان او اسلام غوښتنه داد چې هغه څوکه چې لمونځ کوي، زموږ ذبیحه خوري او قبلې ته په لمانځه کې مخ کوي باید د تکفیر الفاظ ورته ونه کارول شي، له رسول الله په حدیث کې همدغه معیار نقل شوی دی او که څوکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم معیار نه مني، هغه دې خپله پر خپل ایمان او اسلام وډار شي. (۸)

اسباب یې:

دا چې زموږ په اسلامي ټولنه کې دغه وبا ولې ډېره شوې ده او لا پسې پراخېږي؛ نو گڼ عوامل شته چې دغه کار ته یې زمینه برابره کړې ده، لاندې یې څو مهم اسباب په گوته کوم:

ناپوهي: یو له مهمو او بنسټیز اسبابو څخه د شرعي علم نه وجود دی چې ځینې کسان د خپل جهالت له امله پر نورو د کفر ټاپې ولگوي. که د شریعت په اصولو او له تکفیر سره تړلو ضوابطو څوک خبر وي، کله به هم پر یوه مسلمان د کفر تور ونه لگوي، اما له بده مرغه چې زموږ په وخت کې هغه کسان، هم نور، د کفر په تور تورنوي، چې حتا خپل لمونځ یې هم په معنا نه وي زده، د دغه حالت یو سبب له شرعي علمه لرې والی دی. علي رضي الله عنه چې عالم انسان و خوارج یې هم تکفیر نه کړل، خو بلخوا خوراجو نه یوازې علي رض تکفیر کړ؛ بلکې له ده سره یې نور اصحاب هم تکفیر کړل، چې د هغوی پر جهالت او ناپوهي دلالت کوي.

له نصوصو ناسم برداشت: یو بل سبب له نصوص غلط برداشت دی چې په اوس او پخوا کې د خلکو د تکفیر سبب شوی دی. له اسلامي متونو د گنشمېر مذاهبو را پیدا کیدلو لامل هم له نصوصو په برداشت کې اختلاف دی چې دغه اختلاف کله تر دې بریده ورسېږي چې د یوه مذهب خلک د بل مذهب، د یوه فکر خلک د بل فکر خلک کافران وگڼي، چې د خوارجو له زمانې دغه فتنه را پیل شوې او تر اوسه دوام لري. له نصوصو اخذ کول د هر چا د وس کار نه دی، که یو څوک د ژبې له قواعدو سره بلد نه وي، ژبني ظرافتونه ونه پېژني، د شریعت عمومي قواعد یې نه وي پېژندلي، د شکل او ماهیت په مسئله پوه نه وي

پیغام دوهم/274

او له اجتهاد سره تړلي نور موارد ورته سم معلوم نه وي، هغوی به حتمن د ناسم برداشت ښکار کېږي، چې له بده مرغه اوس اسلامي امت دغه رنځ ناسور جوړ شوی دی.

تعصب او تشدد: مذهب پالنه او پر خپل دریځ تر وروستي حده درېدل هم ددې سبب کېږي، چې خلک د یوه بل په مقابل کې تکفیر ته مخه کړي؛ لکه د اهل سنت او اهل تشیع ترمنځ، یا هم اوس کې د مذهبي مسلمانانو او اهل حدیثو ترمنځ، چې دا لړۍ ښه توده روانه او پر یوه بل د کفر، شرک او بدعت ټاپې سره وهل کېږي.

د خواهشاتو پیروي: په دې ضمن کې یوه غوښنه ډله خلک د خپلو خواهشاتو او شخصي اهدافو لپاره هم پر هغو کسانو د کفر تور لگوي چې دوی یې د خپلو اهدافو په لار کې خنډ بولي. دغه وسیله نه یوازې نن ښه کارېږي، بلکې د اسلامي امت په تاریخ کې د ډېرو حکومتونو، چارواکو، اشخاصو او ډلو خلاف استعمال شوې ده. له بده مرغه چې مور لا هم تر اوسه په دې برخه کې د خلکو خولو ته گورو او شرعي تعبیرونه لا هم د خلکو د شخصي اغراضو ښکار کېږي.

جمود: زموږ پر سیمه د جمود سیوری له ډېره وخته غوړېدلی دی، د همدغه جمود نتیجه ده، چې خلک یې له حقایقو لرې ساتلي او پر مازې یوه خبره او واړه مخالفت خلک عقده اخلي او یو پر بل د کفر ټاپې وهي. ما په پاکستان او افغانستانو دواړو کې دغه ډول بېلگې بیخي زیاتې لیدلې، چې ووړ مخالفت نه شي زغملای او دومره جامده فکره دي چې که له هغه سره چا په یوه شخصي-مسله کې مخالفت کړی وای، هم نژدې وه چې ځای پر ځای یې د کفر په ټاپه نازولی وای.

پیغام دوهم/275

د وسطیت نه وجود: زموږ یو بل مشکل د وسطیت نه وجود دی، نه زموږ په مکاتبو کې وسطیت ته کار کېږي او نه په مدرسو کې، نه مې پوهنتون کې وسطیت په اړه څه ولیدل او نه شخصي علمي مرکزونه شته چې دې لور ته کار وکړي. هره مذهبي ډله یوازې خپل کتابونه وایي او د خپلو مذهبي مشرانو خبرې اوري، چې په دې ډول د نورو مذهبونو په وړاندې د معلوماتو په خلا کې، یوازې د کرکې ذهنیت لري. دغه وضعیت که موږ په خپل هیواد کې هم وڅېړو، نو ښه لویه برخه کسان به په دې لیست کې شامل شي.

نتیجه:

له پاس احادیثو او د علماؤ له وینا جوتهږي، چې کفر یوه شخصي کړنه ده، په دغه اړه اشخاص د هیڅ ډول اقدام واک نه لري، د آخرت حساب یې له الله سره دی او په دنیا کې یوازې حکومت د خپلو اسلامي قوانینو سره سم په دغه اړه د مناسب گام پورته کولو حق لري. اشخاص حق نه لري چې بل ته د کفر نسبت وکړي، د خلکو پر نیتونو شک وکړي، د هغوی د پټو مجلسو تجسسي وکړي او ادعا وکړي چې دغه کس په زړه کې کافر دی یوازې د مسلمان ښودلو تظاهر کوي، اسلام د هر انسان ظاهري اعمالو ته گوري او له دې پرته د هیچا زړه نه ور څېږي چې د زړه په احوالو یې ځان خبر کړي که څه هم د زړه له څېړولو هم دا کار نه معلومېږي. که هر څوک دغه کار کوي نو پر خپل ایمان دې وډار شي او د هر شخص په اړه چې هر څوک دغه الفاظ پر خوله راوړي، نو څومره چې بل ته خطر متوجې کوي، همدومره خطر په دیني و شرعي لحاظ ځان ته هم متوجې کوي.

بيغام دوهم/276

١٨/١٠/٢٠٢٠

سرچيني:

- (١) صحيح مسلم كتاب الامارة باب وجوب طاعة الامراء في غير معصية...ح: ١٧٠٩.
- (٢) صحيح مسلم كتاب الايمان باب بيان حال ايمان من قال لآخيه المسلم: يا كافر ح: ٦٠.
- (٣) صحيح مسلم كتاب الايمان باب بيان ان الدين النصيحة ح: ٥٥.
- (٤) صحيح البخاري كتاب الايمان والندور باب من حلف بملة سوى ملة الاسلام ح: ٦٦٥٢.
- (٥) التكفير وضوابطه - السقار (ص: 15)
- (٦) التكفير وضوابطه - السقار (ص: 13)
- (٧) التكفير وضوابطه ، المبحث الثاني ، قواعد و ضوابط في التكفير ، القاعدة الاولى .
- (٨) صحيح البخاري كتاب الصلاة باب فضل استقبال القبلة ح: ٣٩١.

موږ ته له دینه د واحد تفسیر اړتیا

د انساني ژبو یوه نیمګړتیا او په عیني حال کې بیا تنوع داده چې ټولې کلیماتې او جملې یې یوازې یوه معنا نه ورکوي؛ بلکې کله د حسي-شيانو الفاظ د معنوي هغو لپاره کارېږي، کله حقیقت متعذر وي لازمن به مجاز ته تلل حتمي وي او داسې نور موارد چې انساني ژبې یې ترې برخمنې دي.

دا برخمتیا هم نقص دی او هم تنوع؛ نقص له دې امله دی چې له یوې کلیمې مختلف تعبیرونه پیدا کېږي. که قانون وي یا بل هر شی، لیکلی وي که شفاهي، د مختلفو تعبیرونو کېدل د انسانانو ترمنځ د اختلاف او شخړو سبب کېږي، چې دا پایله له هیچا پټه نه ده او هر د عقل و بصیرت خاوند پرې پوهیږي.

تنوع له دې امله ده چې انسان ته طبعن یو ډول الفاظ چې زیات تکرار شي، کلېشه ګرځي او خوند یې له منځه ځي؛ له دې امله یې په اورېدلو یو ډول خواتوری احساسوي او پر مزاج یې ښه نه لګېږي، طبیعت یې د نویو عبارتونو اورېدل خوښوي، د همدې لپاره هر وخت په ژبو کې بدلونونه راځي او له انساني فطرت سره سم یې خپله تنوع ساتلې ده.

الهي ادیانو که څه هم په خپل ذات کې کمی او نقص نه لري، اما دا چې د انسان په ژبه نازلېږي، هغه نقص حتمن ورته پېښېږي چې د انساني ژبې نور متونونه یا شفاهي جملات ورسره مخ وي. د الهي دین د تطبیق لپاره خدای یو بشر-په دې خاطر استازی ټاکلی وي چې د انساني توان تر حده هغه اصول عملي کړي چې خدای د انسان لپاره

پیغام دوهم/278

انتخاب کړي وي. په دې کې دوه بارز حکمتونه دي چې یو خو انسان دا ادعا بیا نه شي کولای چې د دې اصولو تعميل زما تر وس لور وو؛ ځکه رسول هم بشر وي او یو شی چې د هغه تر وس لور نه وي، هغه د نورو انسانانو تر وس هم نه لورېږي.

دویم دا چې د نورو انسانانو په شان هغه هم له مختلفو حالاتو سره مخېږي، کله خوشالي وي کله غم، کله پراخي وي کله تنگدستي، د وخت تقاضا وې هم مختلفې وي، د دې لپاره چې رسول کومه تگلاره غوره کوي، مور هم په خپل ژوند کې هغې تگلارې ته په کتو، د خپلو بشري تقاضاو لوری ټاکلای شو، چې زموږ په وخت کې د ټولني لپاره حیاتي حیثیت لري.

د احادیثو په کتابونو کې راغلي دي چې له رسول الله ص کله یوه صحابي پوښتنه کړې ده، نو یو ډول ځواب یې ور کړی دی او بل وخت بیا بل پوښتنه کړې، دې ته یې بل ډول ځواب ور کړی. د حدیثو شارحینو هم په دې اړه بحث کړی دی چې ولې د یوې پوښتنې ځوابونه دوه یا تر دې هم زیات ډولونه لري.

د دوی یو عمده ځواب هم دغه دی چې د شخصیت په بدلېدا رسول الله ځواب هم بدل کړی دی، ځکه د یوه کس حالاتو یوه غوښتنه در لوده او د بل کس حالاتو نور څه غوښتل، رسول الله د هغوی وضعیت ته په کتو ځوابونه ور کړي او هر یو له حکمته خالي نه و. (۱)

دې اصل ته په کتو نن او پرون علماؤ همدا تگلاره اخیستې وه، د سوربې علماؤ د افغانستانو له علماؤ څخه په یوه مسله کې اختلاف کړی دی، ځکه د هغوی خلک، حالات، ځای او وخت یوه غوښتنه ځني کوي او زموږ دا بله، له همدې امله مور اړ یو چې ځمکنیو حقایقو ته

پیغام دوهم/279

په کتو دین تفسیر کړو، چې نه دین ته خلک شا ور واړوي او نه یې د دین له امله دنیوي ژوند له خنډونو سره مخ شي، د پښتو متل دی چې نه سیخ وسوځي او نه کباب!

په قران کریم کې مور مکي او مدني سورتونه لرو، که یې موضوعاتو او محتوا ته پام وشي، نو ژور بدلون به پکې حس شي؛ دا ولې؟ ځکه وخت، مکان او غوښتنې بدلې شوې، د اسماني اشرايعو روح داسې نه دی جوړ چې له حالاتو سره ټکر ته انسان اړ کړي، بلکې ورسره د جوړېدا او تعامل توصیه کوي. په اضطراري حالاتو کې د حرام ژوي غوښه خوړل، یا هم خپله مسلماني پټول کفر اظهارول له حالاتو سره د تعامل دوې نمونې دي. (بقره: 173، نحل: ۱۰۶)

فقهي پوهان به دې کې اختلاف نه لري چې د سعودي د علماؤ فتوا د افغانستان په اړه د عملې کېدا وړ نه ده، مگر په هغه صورت کې چې د مسلې په ټولو بعدونو پوه شي او بیا فتوا ور کړي. داسې خو هیڅ ممکنه نه ده چې زموږ د هرې مسلې په هر اړخ دې د بل هیواد علماؤ پوره پوه کړل شي او بیا دې د مسلې حل هغوی مور ته وړاندې کړي.

له دې امله اړینه ده چې د هر هیواد په جغرافیه کې دننه دیني پوهان د مسلو داسې حل وړاندي کړي، چې نه ځمکنی حقیقتونه ورسره ټکر ولري، نه د زمانې غوښتنې له پامه پکې اچول شوې وي، نه هم مکان هېر شوی وي او سمدم له مقتضا الحال سره مناسب ځوابونه ورته موندل شوي وي.

د مشهور فقیه امام شافعي په اړه د تاریخ کتابونو کې راځي چې کله د عمر په اخیرو وختونو کې مصر-ته ولاړ، نو د خپلو پخوانیو فتواو برخلاف یې نوې فتواوې ور کړې، ځکه نو د شافعي مذهب په فقه کې

پیغام دوهم/280

د هغه مصري اقوال د نویو اقوالو په نوم یادوي او معتبر هم دي. د هغه همدې تگلارې ته د عبد السلام الاندونیسي په نوم یوه عالم په الامام الشافعي في مذهبيه القديم والجدید کتاب کې کتنه کړې ده، دغه کتاب اوونیم سوه مخونه چې د مصر الازهر پوهنتون ته د دوکتورا لپاره لیکل شوی او ۱۹۸۸ کې خپور شوی دی. انلاین موندل کېږي.

د امام مالک څخه د عباسیانو یوه خلیفه (چې غالباً هارون الرشید به وو) وغوښتل چې د موطن په نوم کتاب به په ټول خلافت کې قانون اعلان کړو، مگر امام هغه منعه کړ چې دا پر خلکو بوج راولي هر ځای زموږ فتوا او اقوال نه چلېږي، ځکه کلتورونه، وختونه او ځایونه توپیر کوي او دا هر څه د مسلو په ادلون بدلون کې رول لري، له دې امله نو خلکو باندې دیني مسلو کې اجبار مه راوړه. (2)

اوس زموږ لپاره ولې د یوه تعبیر درلودل اړین دي؟ ځواب تر یوه حده واضح هم دی، خو زه بیا هم خپل استدلال وړاندې کوم: موږ د یوه ملت په توګه خپلې داسې تقاضاوې لرو، چې له نورو ملتونو سره توپیر لري، داسې کلتور لرو چې په بعضو برخو کې به حتمن له نورو فرهنگونو سره فرق لري، وختونه تېرېږي او نوې غوښتنې و مسلې پیدا کوي، اوس دې ټولو ټکو ته په کتو که موږ د نورې دنیا د علماؤ فتواوې عملي کړو، نو په خورا زیاتو ځایونو کې زموږ له غوښتنو، حالاتو، کلتور او حیاتي مسلو سره جوړې نه راځي، اوس به یا موږ خپل دنیوي ژوند په دې خاطر تریڅوو چې د نورو علماؤ فتواوې علمي کړو یا به د ځان لپاره زموږ له حالاتو سره سمې فتواوې له شرعي متونو څخه راباسو، چې عقلن و نقلن معقوله او منطقي حللار ده. له دې امله موږ ته په کار ده چې د نورو افکار دلته را وارد نه کړو، بلکې د افکارو

پیغام دوهم/281

تولید ته اړتیا ده چې موږ په فرهنگ رنګېدلي وي، له حالاتو سره د
ټکر پر ځای جوړ راشي، غوښتنو و پوښتنو ته مو معقولې حللارې
وړاندیز شوې وي چې هم نقلي جنبه ولري او هم د مشاهدې، بشري
تجربې او عقلانیت پوښ پرې اوار شوی وي.

دا هغه څه دي چې ما له دیني متونو د تجربې، مشاهدې او عقل په مټ

فهمولي دي.

۲۵/۵/۲۰۱۹

سرچینې:

(۱) فتح الباري، باب افضل الصلاة لوقتها، ح: ۵۲۷، ۹/۲

(۲) صفة صلاة النبي، د الباني ص: ۴۳

د شریعت او اخلاقو اړیکه

له ډېر لرغونې دور څخه په فلسفه کې پر اخلاقیاتو بحث کېده او لا هم کېږي. بلکې تر پخوانن ډېر په جدي ډول دا موضوع تر بحث لاندې ده او لا نور بعدونه پیدا کوي. اوسمهال د اخلاقیاتو او شریعت ترمنځ پر رابطه هم خورا ډېر بحثونه کېږي. دلته به د خپل بشري وس سره سم پر دې موضوع لږ تم شم.

بحث ته تر داخلېدو وړاندې به لومړی د دین، شریعت او اخلاقو تعریف وړاندې کړو چې له مور سره د بحث په پوهېدا کې گټور تمامېږي. که څه هم د ټولنیزو پدیدو په اړه ټولمنلی تعریف نه شي وړاندې کېدای او هر زمان و مکان کې یې گڼ او بېل تعریفونه وړاندې شوي دي. زما په اند دین او شریعت سره بېل دي. د قران کریم د دې وینا له مخې چې د ټولو نبيانو دین یا ملت یو گڼي (۱) او بل لور ته بیا شریعت د هر چا دا بېل بولي (۲) دا معلومېږي چې دین او شریعت باید سره بېل شي. دې ته په کتو باید دین داسې تعریف کړو:

د دین تعریف:

د ټولو رسولانو ترمنځ مشترکاتو ته دین ویلای شو، چې احکام یې عمومي او اوږدمهالي وي، ټول فوکس یې د خدای پر احترام، پر هغه د باور او حساب و کتاب باندې وي. له همدې امله چې کله قران کریم د رسولانو د بلنې لندیز راخیستی، نو اتقوا الله او اعبدوا الله باندې یې بسنه کړې. (۳)

د شریعت تعریف:

پیغام دوهم/283

شرعی احکام د دینی احکامو برخلاف زیاتره یې لنډ مهالی او خصوصي وي. له دې امله نو په شرایعو کې نسخه راتلای شي، (۴) احکامو کې اختلاف تر سترگو کېږي او له یوې ټولنې بلې ته او له یوې زمانې بلې ته توپیر کوي. ځکه دا احکام له ټولنیز ژوند او اړیکو سره تړاو لري، چې وخت پر وخت د بدلون، تغیر او بیخي ورکېدا په حال کې وي، نو احکام یې هم هغه ټول څه مني چې په ټولنیز ژوند کې یې د موجودېدا شونتیا هیڅکله نه شي ردېدای.

له پاس دوو تعریفونو معلومه شوه چې اخلاق د شریعت برخه کېدای شي، نه د دین؛ ځکه اخلاق یوه ټولنیزه پدیده ده، چې له دې موضوعاتو یوازې شریعت بحث کوي.

د اخلاقو تعریف:

جیم ریچلز وایي: د عقل په لارښوونه عمل کول، یعنې د هر کار د تر سره کېدا لپاره باید مناسب دلایل وجود ولري. (۵) یو بل تعریف یې داسې شوی دی: د ژوند په ټولو برخو کې د فضایلو او رذایلو مجموعې ته اخلاق وایي.

دلته یوه بله موضوع زما په اند ګونګه پاته شوه. د اخلاقو او ټولنیزو ارزښتونو ترمنځ توپیر یا اتحاد ته ګوته ونه نیول شوه. زموږ په ټولنه کې یو کس چې د بدو ځواب په ښه ور کوي، پر خلکو پوښتنه کوي، بدې خبرې نه کوي، د هر چا سره مخکېدای یې په ورین تندي وي، دې ته اخلاقي وایو. خو سخي ته اخلاقي نه وایو. ارزښتونه مور ملي، فرهنگي، شرعي، تاریخي او... ته ویشلای شو؛ خو د اخلاقو دارنگه تقسیمبندی ما تر اوسه نه ده لیدلې. له دې جوتېږي چې اخلاق او ارزښتونه تر خپل منځ توپیر هم سره لري او هر ارزښت نه اخلاقي

پیغام دوهم/284

ارزښت بللای شو او نه له دې زاویې ورته کتل به سم او پر ځای کار وي. خو دا هم باید ومانو، چې د دواړو ترمنځ پوله درول هم اسانه کار نه دی. همدا سختي د دې سبب شوې چې د دواړو ترمنځ د بيلتون کرښې تر یوه حده همداسې مبهمې پاته شي.

د دواړو د راپیدا کېدا انگېزه هم لږ تر لږه بيلتون ته اشاره کوي. د ارزښتونو په اړه عمومي فکر دا دی چې ټولني یې راپنځوي. له دې امله ورته ټولنيز قراردادونه هم وايي. مگر د اخلاقو په اړه په مجموع کې دا فکر زما په اند سم نه دی. ځکه د یو کس د اخلاقو په لاسته راوړنه کې د هغه خپل رول او د ټولني د ارزښتونو، قیدونو او کلتور رول دواړه شته. خپل رول په دې معنا چې د ټولني له جبر پرته کولای شي یو ښه اخلاقي صفت په ځان کې پیدا کړي، که څه هم هغه صفت هم دی له ټولني کسب کوي، البته اختیار او په ځان کې پیدا کول یې خپل کمال وي. دا د یوه کس خپل رول دی.

د ټولني او کلتور رول بیا دادی چې د اخلاقیاتو ځیني برخې د ټولني جبر وي. لکه زموږ په ټولنه کې پردی میرمنې ته لاس وړ کول، که څه هم د یو کس به زړه غواړي چې لاس وړ کړي، دلته زموږ ټولنه او دین دواړه رول لري، بل خوا بیا په غربي ټولنو کې لاس وړ کول، روغېر ورسره کول، پروا نه لري، خو زموږ ټولنه یوه فرد ته ور زده کوي چې دلته به دا کار نه کوي، که نه حیثیت به دي ورسره کم شي، د یو چا له عکس العمل سره به مخ شي، یا به هم په ټولنه کې د بدو بد اخلاقه په نوم معرفي شي.

پیغام دوهم/285

دا چې اخلاق له شریعت سره څه اړیکه لري؟ د اخلاقو سرچینه شریعتونه دي که ټولني؟ او د شرعي اخلاقو او سیکولر اخلاقو ترمنځ څه تفاوت دی؟ په اړه یې گڼ نظرونه موجود دي.

یو نظر دا دی چې اخلاق له شریعته بېل دي. د اخلاقیاتو جلا نظام شته چې په یوه غیر مذهبي ټولنه کې هم وجود لري. دویم نظر دا دی چې مذهب یا شریعت عیني اخلاقیات دي. درېیم نظر داسې دی چې اخلاقیات له شریعت سره نه د تضاد اړیکه لري او نه د عینیت؛ بلکې درېیمه اړیکه ده چې نه ټول اخلاقي نظام شرعي بللای شو او نه برعکس. په شریعت کې د اخلاقو په اړه گڼې لارښوونې شته، دومره لویه ټولنیزه پدیده شریعت له پامه اچولای هم نه شي. زه تر لومړیو دوو نظرونو له درېیم سره موافق یم، خو زه یو بل وېش هم پکې راولم.

د اخلاقو هغه برخه چې شریعت کې یې یادونه نه وي شوې، له لومړي نظر سره سم غیر مذهبي اخلاق دي. دا سمه خبره ده چې په غیر مذهبي ټولنو کې هم اخلاق وجود لري او هلته اخلاقي نظام لازمن شته. مگر مور دلته یوازې د انساني ټولني د هغې کتلې په اړه خبره نه کوو چې هلته یا مذهب نه شته یا تر مذهب وړاندې ټولني وې؛ بلکې د اخلاقو او مذهب په اړیکه کې به هغه ټولني هم په نظر کې نیسو چې مذهب پکې شته او مذهبي معاشرې یې گڼلای شو. نو اول اند تر یوه حده سم دی.

دویمه برخه هغه اخلاق دي چې تر شریعت مخکې هم په یوه ټولنه کې موجود وي خو د شریعت تر نزول وروسته یې په شرعي متن کې هم یادونه راشي. ممکن دا برخه ځینې نظروال مذهبي ونه بولي، خو د دویم نظر خاوندان یې مذهبي جامه وراغوندي. په شرعي متن کې د

پیغام دوهم/286

دې برخې راولو څخه داسې ښکاري چې مذهب ور سره موافق دی، د ساتنې لپاره یې یوه انګېره هم انساني ټولنې ته ور کړې، نو تولیدي مذهبي اخلاق یې نه شو بللای، مګر په هر حال مذهبي صبغه لري. البته دومره هم نه لکه د دویم نظر خاوندان چې یې ادعا کوي او اخلاق عیني مذهب یا مذهب عیني اخلاق ورته ایسي؛ اما داسې انګېرل هم زما په اند سهې نه دي چې په مذهب کې بیخي اخلاقي نظام وجود نه لري یا هم سره ضد دي. مذهب د انساني ټولنې لپاره دی، اخلاق هم د ټولنې د ګټې لپاره جوړ انساني چوکاټ دی، له دې امله مذهب اخلاقیات هېرولای نه شي او ځای پر ځای یې یادونه شوې ده.

درېمه برخه هغه اخلاق دي چې یوازې په مذهبي ټولنو کې وجود ولري او د هغو سرچینه هم یوازې مذهب وي. مثلن: په عربي ټولنه کې د جنګي بندیانو په اړه د غلامۍ، وژنې، بندي کونې، په فدیې کې د ایله کولنې او ډېر نادر له قید او شرط پرته ایله کولو دود موجود و، خو اسلام د جنګي اسیر په اړه د فدیې او احسان امر وکړ چې د غلامۍ، وژنې او په زندان کې د ساتنې رواج یې ختم کړ. دلته اسلام د جنګي اخلاقو په فهرست کې یو نوی باب خلاص کړ. (۶) زما په اند دا حکم د جنګي اخلاقو په لیست کې شاملولای شو که څه هم ښایي ځینو ته دا یو حقوقي امر او موضوع و ایسي؛ مګر زه پکې عربو ته د نویو جنګي اخلاقو څرکونه هم وینم.

که د لنډیز په ډول ووايم هغې ټولنې ته چې د لومړي وار لپاره شریعت ورکول کېږي، تر نزول وروسته به یې اخلاقي سیستم درو برخو ته تقسیمېږي. یوه برخه پخواني اخلاقیات یې شریعت مني چې ځیني کسان یې بیا مذهبي اخلاق بولي. یوه برخه یې ردوي چې د یوې غیر

پیغام دوهم/287

مذهبي ټولنې د اخلاقي نظام برخه وه او له شريعت سره جوړ نه راځي نو ردېري او د اخلاقو په چوکاټ کې ځيني نوې اضافې هم کېږي چې د شريعت تر نزول وروسته د هغې ټولنې په اخلاقي چوکاټ کې ځای نيسي او دې ته توليدي مذهبي اخلاق ويلاى شو.

د مذهبي ټولنې د اخلاقياتو او د غيرمذهبي ټولنې د اخلاقي نظام ترمنځ جوت توپيرونه شته. لومړى توپير يې په انگېزه کې دى. يو مذهبي کس د ثواب هيله لري، خو نامذهبي کس يې نه لري. مذهبي کس د اخلاقو سرچينه يا شريعت بولي يا يې د مذهبي تاييد له امله مذهبي صبغه ور کوي چې غير مذهبي کس يا ټولنه کې مذهبي اخلاق يا د مذهب له لورې تاييد شوي اخلاق وجود نه لري. پر خداى، قيامت، ثواب او جنت و دوزخ باور د اخلاقو په تعميل، ساتنه او تبليغ کې موثر رول لري چې يوه غير مذهبي ټولنه له دې موثر ځواک څخه بې برخې وي. يعنې مذهبي ټولنه يا کس د اخلاقي اصولو پابندي د خپل وجدان له مخې هم کوي او د خداى په خاطر يې هم کوي، خو غير مذهبي ټولنه يو هڅونکى ځواک لري چې هغه انساني ټولنه يا د وجدان قضاوت دى. په مذهبي ټولنه کې د اخلاقو سرچينه هم ټولنه وي او هم شريعت، خو په غير مذهبي ټولنه کې يوازې ټولنه مرجع وي.

کله چې په يوه ټولنه کې مذهب ځاى ونيسي نو د وخت په تېرېدا بيا له شرعي متن څخه يوه برخه نوي مذهبي اخلاق را پيدا کېږي که څه هم د زمان او مکان په تغيير به تغيير خوري؛ خو سرچينه يې مذهبي متون وي. د شرايعو د اختلاف له امله به د اخلاقو دا برخه هم په خپل ذات کې متنوعه وي، خو يو ټکى يې مشترک دى چې سرچينه له مذهبي متن څخه اخلي.

پیغام دوهم/288

زما په اند د بشپړ اخلاقي نظام سرچینه مذهب هیڅکله هم نه دی. اخلاق پنځونه په مجموع کې د یوه فرد کار هم نه دی. که یو فرد ټول عمر یوازې ژوند وکړي، نو ممکن چې د اخلاقو په نوم هیڅ بیخي ونه پېژني. اخلاق یوه ټولنیزه پدیده ده. اخلاقي نظام هغه مهال معنا ورکوي چې ټولنه وجود ولري. د یو کس اخلاق هغه مهال معلومېږي چې له بل سره په تعامل کې واقع شي. نو مذهب یوازې یوه سرچینه نه شي کېدای چې اخلاقي نظام وپنځوي. بلکې د اخلاقیاتو لویه برخه خپله په ټولنه کې د اړتیا له مخې را پیدا کېږي او مذهب یې په مختلفو وختونو کې د تایید یا رد په ټاپه نازوي او د اخلاقو په نظام کې بیخي وړه برخه یې شته چې یا د شریعت راورونکي مخامخ په هغه امر کې وي یا د زمانې په اوږدو کې انسانان یو تعبیر ترې واخلي او هغه وروسته د مذهبي ټولنې په اخلاقي نظام کې مهم ځای ونیسي. په یوه حدیث کې راغلي چې زه د غوره اخلاقو د بشپړولو لپاره راغلی يم (۷)، له دې ثابتېږي چې په ټولنه کې اخلاقي نظام وجود درلود، مذهب یې یوه برخه چې ټولنې ته ګټه نه لري، ردوي، یوه برخه یې تاییدوي.

اخلاق د هرې انساني ټولنې اړتیا ده چې باید وپنځول شي. له دې امله د یوې ټولنې د اخلاقي نظام ځینې برخې بنایي د بلې ټولنې له اخلاقي نظام سره توپیر ولري. ځکه هره ټولنه خپلو اړتیاو ته په کتو د اخلاقو چوکاټ جوړوي چې بنایي هغه چوکاټ په بله ټولنه یا زمانه کې کار ور نه کړي. مذهب هم د هرې ټولنې په لوبښي کې چې نازلېږي د هغه لوبښي په رنگ تل رنگېدلی وي. ځکه لومړي مخاطبین یې د هغې ټولنې وګړي وي چې باید د هغوی زمان، مکان، کلتور او اړتیاوې په پام کې ونیسي. له دې امله نو د مذهبي اخلاقو برخه کمه ده. ځکه په

پیغام دوهم/289

هره ټولنه کې په هغه بڼه نه شي چلېدای چې د لومړي ځل لپاره یوې ټولنې ته ور کول شوي. همدا سبب دی چې بلې ټولنې ته په تلو خپل پخوانی رنگ ورو- ورو بایلي او د بلې معاشرې په رنگ رنگېږي او موږ یې په خپله ټولنه کې ژوندي مثالونه ډېر لرو.

په مذهب کې ډېری برخه د عباداتو، د ایمان، میتافزیک مسایلو، معاملاتو او... گڼو نورو شیانو ده، یوازې یوه برخه یې اخلاقیات دي، مذهب که د ټولنې د خیر لپاره نازلېږي، نو په هره ټولنه کې د اخلاقیاتو دوه ډوله شته چې یا به ښه وي یا بد، که ښه وي، باید مذهب یې تایید کړي او که بد وي هغه به ردوي، مثلن: په عربي ټولنه کې فحاشي زیاته وه، دا کار یې د ټولنې په ضرر و، د ښځې حیثیت ته یې صدمه رسولې وه، عربي ټولنې له ښځې ته په داسې نظر کتل چې نارینه یې د جنسي- تندي د خړوب لپاره کاروي، عاطفي او غوره اخلاقي اړیکه د دې دوو جنسونو ترمنځ کم رنگه شوې وه. رسول الله ص فحاشي حرامه کړه، ښځو ته یې په ټولنه کې داسې حیثیت ور کړ چې دویمه درجه مخلوق نه وي، بلکې خپل استقلالیت یې په هر شي کې ور کړ، د تجارت حق، د ملگري د انتخاب حق، د خپل ژوند د هر ډول کولو حق، د تعلیم حق، د میراث حق، تر ټولو بده دا وه چې د مال په شان به میراث پاته شوه او یوې کورنۍ به په میراث وره، الله تعالی دا کار حرام کړ، د ښځې په اړه رسول الله ص وصیت وکړ چې:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ». (٨)

پیغام دوهم/290

ژباړه: له عبد الله بن عمرو رض روایت دی، ده ویل چې رسول الله ص وویل: ستاسو غوره هغه کسان دي چې له خپلو ښځو سره ښه چلند کوي.

په عربي ټولنه کې یوه بد اخلاقي دا وه چې کمزورو کسانو ته په بد نظر کتل کېدل، په دې کسانو کې زیاتره یې هغه خلک وو چې په ټولنه کې یې پېښې در لودې، لکه زرگر، پښ، نجار، حجام او داسې، نور د المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام لیکوال وایي:

وكانوا يعيرون من يتزوج من ابنة صائغ أو حداد أو نجار، ويعيرون نسله، ولا سيما إذا كان من بيت رفيع. (٩)

ژباړه: دوی هغه چا ته پېغور ور کاوه چې د زرگر، پښ یا نجار لور به یې نکاح کړه، د هغه نسل ته یې هم پېغور ور کاوه، په خاص ډول که به هغه سړی د اشرافي کورنی و.

له دې ښکارې چې عربي ټولنه هغه وخت عربي ټولنه له بد اخلاقي زوال سره مخ وه، د رسول الله ص په راتلو دا معیارونه بدل شول، قران کریم ورته لار ښوونه وکړه:

إيَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ. (١٠)

ژباړه: ای انسانانو! مور تاسو له یوه نارینه او ښځې پیدا کړي یی بیا مو خیلونه او قبیلې د دې لپاره کړې چې سره وپېژنئ، الله ته ستاسو باعزته په تاسو کې متقي کسان دي، یقینن الله علیم او باخبره دی.

قران د هغوی اخلاقي بدۍ ته گوته ونيوه، قبیلې، خیلونه او نسب د ښه سرپټوب معیار نه دی، تقوا د انسانیت معیار شوه، همدې ته په کتو رسول الله ص ویلي:

پیغام دوهم/291

أَلَا لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى عَجَمِيٍّ، وَلَا لِعَجَمِيٍّ عَلَى عَرَبِيٍّ، وَلَا أَحْمَرَ،
عَلَى أَسْوَدَ، وَلَا أَسْوَدَ عَلَى أَحْمَرَ، إِلَّا بِالتَّقْوَى. (11)

ژباړه: خبردار! عرب پر عجم غوراوی نه لري او عجم یې پر عرب نه لري، سور یې پر تور نه لري او تور یې پر سور نه لري، فضیلت په تقوا سره دی.

عرب په همدې اخلاقي وبا اخته وو چې خپل ځانونه تر نورو قومونو غوره ورته برېښېدل، عربانو ته دا کسبونه هم سپک ښکارېدل، له دې امله به یوازې مریانو، عجمیانو او یهودو دا کارونه کول، د المفصل لیکوال د خپل پاسني بحث په اوږدو کې وایي چې په دې برخه کې به حتمي مبالغه هم شوې وي، دې زیاتوي: ولکننا لا نستطيع نکران ازدراء العرب للحرف والصناعات.

خو مور نه شو کولای چې کسب او کمال ته د عربو له سپک نظره منکر شو.

اسلام د هغوی دا اخلاقي مرض په دې توگه بدل کړ: رسول الله ص وویل: لوړ لاس پر کښته غوره دی (۱۲) او خپل کار و عمل یې وغوره باله (۱۳) همدا شان یې وویل چې زکریا ع نجار و (۱۴)، نو کسب او پېشه هیڅ بد کار نه دی، بلکې پر ټولنه ځان تحمیلول بد کار دی (۱۵).

۲۲ / ۶ / ۲۰۱۸

سرچینې:

(۱) سورة الانبياء: ۹۲، سورة المؤمنون: (۵۲)

(۲) سورة المائدة: ۴۸، او په سورة التوبه کې د قران کریم داسي هدايت

هم شته: هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ (التوبه: ۳۳)

پیغام دوهم/292

ژباړه: الله هغه دی چې خپل رسول یې له عملي تگلارې او حق دین سره لېرلی. دلته د (هدی او دین) بیل-بیل ذکر کول دا په گوته کوي چې دواړه جلا شیان دي. د معجم لغة العربیه المعاصر لیکوال د (هدی) په درو ترجمو کې طریقه او شریعت هم راوړي دي. له دې هم ثابتېږي چې شریعت او دین سره بېل دي.

(۳)سورة الاعراف: ۵۹، ۶۵، ۷۳، ۸۵

(۴)سورة البقره: ۱۰۶

(۵)مصطفی ملکيان، رابطه دین و اخلاق.

(۶)محمد: ۴.

(۷)السنن الکبری، کتاب الشهادات، باب بیان مکارم الاخلاق و معاليها التي من كان متخلقا بها، ح: ۲۰۸۱۹

(۸).سنن ابن ماجه، کتاب النکاح، باب حسن معاشرۃ النساء، ح: ۱۹۷۸.

(۹)المفصل فی تاریخ العرب قبل الإسلام (155 /8)

(۱۰)[الحجرات: 13].

(۱۱) مسند احمد، مسند رجل من اصحاب النبي ص، ح: ۲۳489.

(۱۲)بخاری، کتاب الزکات، باب لا صدقة الاغن ظهر غنی، ح: ۱۴۲۷.

(۱۳)بخاری، کتاب الزکات، باب علی کل مسلم صدقه...ح: ۱۴۴۵.

(۱۴)مسلم، کتاب الفضائل، باب فضائل زکریاع، ح: ۲۳۷۹.

(۱۵)نحل: ۷۶.

د کربوري وژل، ثواب که خطا؟

لومړی د موضوع په اړه دوه روایات را اخلم:
عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ أُمَّ شَرِيكٍ، أَخْبَرَتْهُ «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهَا بِقَتْلِ الْأَوْزَاعِ». (١)

ژباړه: ام شریک رض سعید ته خبر ور کړ چې رسول الله ص د کربوري په وژلو امر کاوه.

عَنْ أُمِّ شَرِيكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، " أَمَرَ بِقَتْلِ الْوَزَغِ، وَقَالَ: كَانَ يَنْفُخُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ". (٢)

ژباړه: له ام شریکه رض روایت دی چې رسول الله ص د کربوري په وژلو امر کاوه او ویل یې چې ده د ابراهیم علیه السلام اورته ورپوکل.

د کربوري د وژلو په اړه نور روایات له ابوهریره رض، سعد بن ابی وقاص رض، ابن مسعود رض او یو همدا لور روایت دی چې له ام شریک رض څخه شوی دی. په دې روایاتو کې ځینې نکتې سره مشترکې او ځینې یې بېلې دي. مثلن: په لور روایت کې د ابراهیم علیه السلام ذکر کول د ځینو محدثینو په اند د بخاري د استاد عبید الله بن موسی په روایت کې راغلي دي چې د ابن جریر مدرج یې بللی دی. ځکه ابن جریر څخه نورو شاگردانو روایت کړی دی او دا جمله هغوی نه ده راوړې، نو ښکاره خبره ده چې دا شاگرد د حدیثو اخیستلو په فهم کې تېروتنه کړېده.

رَوَى يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ وَ مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرِ الْبُرْسَانِيُّ وَ رَوْحُ بْنُ عِبَادَةَ قَالُوا: حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ جُبَيْرِ بْنِ شَيْبَةَ، أَنَّ

پیغام دوهم/294

ابن الْمُسَيَّبِ أَخْبَرَهُ، أَنَّ أُمَّ شَرِيكَ أَخْبَرَتْهُ، أَنَّهَا اسْتَأْمَرَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَتْلِ الْوَزْعَانَ فَأَمَرَهَا بِقَتْلِ الْوَزْعَانَ. (۳)

ژباړه: یحی، محمد، او روح درې واړو روایت کړی دی چې ابن جریج ویل مور ته عبد الحمید حدیث بیان کړ چې ده ته ابن مسیب خبر ور کړ، ام شریک رض هغه ته خبر ور کړ چې دې ویل: له رسول الله ص مې د کربوري د وژلو په اړه اجازه وغوښته؛ نو هغه د کربوري وژلو اجازه راکړه.

دې حدیث کې هغه لوړه خبره نه شته په داسې حال کې چې درې کسانو روایت کړی دی، نو معلومه شوه چې هغه حدیث کې تېروتنه شوې ده. بله نکتۀ داده چې ام شریک له رسول الله ص د قتل اجازه غوښتې ده، له دې معلومېږي چې ام شریک رض له کربوريو په تکلیف شوې وه، نو هغې اجازه وغوښته چې باید قتل یې کړم، رسول الله ص اجازه ور کړه؛ ځکه هغه ترې په عذابه وه. د مسلم او مسند له دې حدیث څخه مور په اثبات رسولای شو چې که له کربوري یا هم بل شي څخه انسان ته تکلیف رسېده، نو وژل یې روا دي.

خو که فرض کړو چې هغه لومړی حدیث هم سهي دی، وروستی جمله یې د ابن جریج مدرج نه ده، نو بیا له دې لاندې مشکلاتو سره مخېږو:

له قران کریم سره یې ټکر واقع کېږي؛ ځکه قران کریم اصل بیانوي چې د یوه کس په گنا بل کس نه نیول کېږي، دلته ولې یو حیوان د بل په گنا نیول شوی دی؟

وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى (الانعام: ۱۶۴)

پیغام دوهم/295

ژباړه: هر کس چې یو کار کوي گنا یې پر هغه ده، او هیڅ گنهکار د بل په گنا نه نیول کېږي.

د قران کریم دې اصل ته په کتو، که مور دا فرض کړو، چې کربوړي دا کار کړی دی، نو د نړۍ ټولو کربوړیو او ټول نسل ته یې ولې سزا ورکوله کېږي؟ که له انسان سره دا معامله نه کېږي، چې عقل هم لري، شعور هم لري، کتاب او نبي هم ورته راغلي دي او اصل مخاطب هم دی، نو له حیوان سره ولې دا د ظلم معامله وشي؟

قران کریم وايي چې پر ابراهیم علیه السلام باندې الله اور یخ او سالم کړ: قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَيَّ اِبْرَاهِيمَ (الانبیاء: ۶۹)

ژباړه: مور وویل: ای اوره! پر ابراهیم باندې یخ او سالم شه.

که اور ابراهیم علیه السلام ته هیڅ زیان نه وي رسولی، یا بیخي گرم شوی نه وي، نو بیا د کربوړي پوکل د څه لپاره و؟ د کربوړي دا عمل بیا د قران کریم له بل ایت سره واضح په ټکر کې راځي:

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ (۱) يَخَافُوْنَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ.

(النحل: ۴۹، ۵۰)

ژباړه: الله ته هغه څه سجده کوي چې اسمانو کې دي او هغه چې ځمکه کې دي له حیواناتو او ملایکو، دوی د الله له عبادته لویي نه کوي، پر خپلو ځانو د دوی له ربه ډارېږي او هغه څه کوي چې امر یې ورته کېږي.

له دې ایت څخه معلومه شوه چې ملایکې او حیوانات د الله پر بنودل شویو طریقو روان دي او کله یې هم مخالفت نه کوي. پوښتنه داده چې د قران له دومره صراحت سره څنگه ومنو چې کربوړي د الله یوه ستر

پیغام دوهم/296

پیغمبر ته د دښمنۍ په سترگه کتل او د مشرکانو ملاتړ یې کاوه؟ تر دې وروهاخوا بله پوښتنه داده چې حیوانات د انسان د کفر او اسلام تمیز نه شي کولای، که نه په حیواناتو کې تر ټولو ښایسته او انسان ته نژدې یې اس دی، هغه په تېره زمانه کې ډېر قیمتي و او انسان ته یې ډېر ارزښت درلود، مگر مور ته ثابت ده چې د رسول الله ص او اصحابو په مقابل کې د مکې مشرکانو له اسانو کار اخیسته او هیڅ اس جنگ ته له تلو انکار نه دی کړی. له قران کریم او عقل څخه مخالفت د موضوعي حدیث یوه علامه ده؛ مناسبه ده چې دلته له اصول الحدیث څخه یوه قاعده رانقل کړم:

د- أو قرینه فی المروي: مثل کون الحدیث رکیک اللفظ، أو مخالفا للحس، أو مخالفا لصریح القرآن. (۴)

ژباړه: (د موضوعي حدیث) څلورمه نښه د حدیث په متن کې وي، مثلاً: الفاظ یې رکیک وي، د حس (یا عقل) مخالف وي او د قران کریم د ښکاره نص مخالفت یې کړی وي.

دلته مور وینو چې دا روایت په همدغو الفاظو نه یوازې د قران کریم مخالف دی، بلکې د عقل او حس مخالف هم دی. مور تر اوسه هیڅ حیوان نه دی لیدلی چې مکلف وي؛ یا هم د مکلفو انسانانو غوندې اعمال یې کړي وي؛ بیا دې هغه ته سزا ور کول شوې وي؛ نه یوازې هغه؛ بلکې ټول نسل یې د یوې گنا له امله عاق شوی وي.

بل لور ته د دې حدیثونو مخالف کره روایات هم شته چې رسول الله ص یې د قتل امر نه دی کړی، حدیث کي دي:

عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لِللَّوْزِغِ الْقُؤَيْسِيُّ» زَادَ حَرْمَلَةُ: قَالَتْ: وَلَمْ أَسْمِعْهُ أَمْرَ بَقْتَلِهِ. (۵)

پیغام دوهم/297

ژباړه: له عائشې رض روایت دی چې رسول الله ص کربوړي ته فویسق نوم ور کړ، حرمه په خپله روایت کې زیاته کړې چې عائشې رض ویل: ما نه دي ترې اوربدلي چې د کربوړي وژلو امر یې کاوه.

که یو لور ته هغه حدیثونه دي، نو بل لور ته دا حدیثونه هم شته چې رسول الله ص د هغه د قتل امر نه دی کړی. مور ولې یوازې د قتل حدیثونه بیان کړي دي او دغه روایت مو پټ کړی دی؟ ولې مو یوازې هغه د وژلو روایات منلي دي او دغه روایت مو په عمل او باور کې هیڅ ځای نه لري؟ په داسې حال کې چې د وژلو روایات له قران کریم سره ټکر دي، عقل یې نه مني، خپله له صحیحو روایاتو سره ټکر دي او تر خپل منځ هم موافقت نه سره لري. یو مثال یې د مسلم دا لاندې راویات دي:

عَنْ سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ قَتَلَ وَزَعًا فِي أَوَّلِ ضَرْبَةٍ كُتِبَتْ لَهُ مِائَةٌ حَسَنَةً، وَفِي الثَّانِيَةِ دُونَ ذَلِكَ، وَفِي الثَّلَاثَةِ دُونَ ذَلِكَ».

عَنْ سُهَيْلٍ، حَدَّثَنِي أُخْتِي، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «فِي أَوَّلِ ضَرْبَةٍ سَبْعِينَ حَسَنَةً».

وفي رواية: عن سهيل، قال: حدثني أختي أو أخي، عن أبي هريرة، عن النبي -صلى الله عليه وسلم- أنه قال: "في الضربة الأولى سبعين حسنة".

ژباړه: له ابوهريره رض روایت دی چې رسول الله ص وویل: که چا په اول وار کربوړی قتل کړ، نو سل نیکی ور کول کېږي، په دویم وار کمې دي او په درېیم وار تر دې هم کمې دي.

پیغام دوهم/298

د مسلم له ابوهریره رض په بل روایت کې راغلي دي چې رسول الله ص وویل: په لومړي ویشتلو کې اویا نیکی دي.

او په درېیم روایت کې چې نورو کتابونو راوړی دی راغلي دي چې رسول الله ص وویل: د لومړي ویشتلو اویا نیکی دي. خو دلته بیا په سند کې خورا زیات مشکلات دي، معلوم نه دی چې سهیل حدیث له خوره بیانوي که له وروره، د مسلم په لومړي حدیث کې یې له پلاره حدیث بیانواوه، نو د دې حدیث په سند او متن دواړو کې مشکلات شته. که سل و منو د اویا روایت به څه کوو، که اویا و منو د سلو دا به څه کوو؟

قال النووي في شرحه: وقع في أكثر النسخ: (أختي)، وفي بعضها: (أخي) بالتذكير، وفي بعضها: (أبي). ... قالوا: ورواية: (أبي خطأ). (٦) ژباړه: نووي په خپله شرحه کې ویلي دي چې په زیاتره نسخو کې اختي (له خوره روایت) راغلی دی، په ځینو کې اخي (ورور) نارینه راغلی دی، په نورو کې بیا ابي (پلار یې) ذکر کړی دی ... دوی ویلي دي چې له پلاره روایت یې خطا ده.

د ابوهریره رض روایت د سند او متن دواړو له لورې خورا زیات مشکلات لري، د سهیل راوي په اړه اما ذهبي وايي:

قال في ترجمته: وَمِنْ غَرَائِبِ سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، حَدِيثٌ: "مَنْ قَتَلَ وَزَعًا فِي أَوَّلِ ضَرْبَةٍ". (٧)

ژباړه: د سهیل له پلاره او هغه له ابوهریره رض په غرائبو کې دا روایت دی چې که چا په اوله پلا کربوړی قتل کړ.

تر دې وضاحت وروسته که د حدیثو له تعارضه ځان ساتل غواړو او هم یې د قران کریم له ټکر او عقل له تصادمه ساتل مناسب بولو، نو تر

پیغام دوهم/299

تولو بڼه طریقه یې زما په نظر داده چې رسول الله ص ام شریک رض ته له دې امله د وژلو اجازه ورکړې وه چې هغه ترې په تکلیف وه، هغه ورغلې ده او په دې اړه یې پوښتنه هم ترې کړې ده، نو دا ټوله مسله د هغې د پوښتنې څخه را پیدا شوې ده. دا یوه خاصه پېښه ده چې د خاصې پوښتنې په ځواب کې راغلې ده؛ نه عمومي قانون چې که هر ځای مو کربوری ولیده هغه به مړ کېږي.

په حدیثو کې د دې ډول مشکلاتو نور مثالونه هم شته، مثلن: پر مړي د ژړا په اړه راغلي روایت کې یو ځای ویل شوي دي چې که اهل یې وژاړي نو مړي ته له دې امله عذاب ورکول کېږي. دا حدیث په بخاري کې ابن عمر او خپله عمر رض څخه هم نقل شوی دی. اما ابن عباس یې له عایشې رض څخه نقل کوي چې دا حدیث د یوه یهودي په اړه راغلی دی چې جنازه یې تېرېده، رسول الله ص هغه ته په اشارې وویل چې دوی پر ژاړي او هغه ته عذاب ورکول کېږي. له عائشې پوښتنه وشوه چې که عمومي شي، نو څه تاوان کوي؟ دې ویل چې تاوان یې له قران کریم سره تکر دی، ځکه یو څوک د بل په گنا نه نیول کېږي دا د قران کریم اصل دی، عایشې رض دا هم ویل چې دا د دې حدیث د بیان پر مهال له رسول الله ص سره موجوده وه او دا نورو اصحابو ته په نقل کې تېروتنه شوې ده. د کربوري له روایت سره همداسې معامله شوې ده، پوښتنه ام شریک له دې امله کړې ده چې ترې په عذابه وه، ځکه که رسول الله ص عمومي د هغو د وژلو امر کړی وای، نو بیا پوښتنې ته اړتیا نه وه، بلکې هغې به هم وژلای. دا نورو اصحابو ته په نقل کې تېروتنه شوې ده، له دې امله نو د روایت متن او سند هم سم خوندي شوي نه دي. ځیني وایي هغه ضرري دی

پیغام دوهم/300

له دې امله نو فویستق هم بلل شوی دی او د وژلو امر یې هم شوی دی همداسه شان د ثواب وعده هم ورکول شوې ده.

اما په فویستق کې یوازې کربوری نه دی شامل، نور حیوانات هم دي لکه مورک. نو پر هغو د ثواب وعده یې ولې نه ده ورکړې؟ مار، لړم او غونډک تر کربوري شل کرته زیات خطرناک دي؛ د هغو په اړه د یوې نیکۍ هم نه دي ویل شوي، اما د کربوري په اړه د سلو، یا اویا نیکو وعده شوې ده؟!

د علوم حدیث یوه قاعده دا هم ده چې پر واره کار د زیات ثواب ژمنې هم د یوه حدیثو د موضوعیت نښه کېدای شي. وذلك كالأحاديث التي ترتب الثواب الكثير جدا على العمل القليل. (۸) ژباړه: او دا لکه پر لږ عمل د ډېر زیات ثواب احادیث.

دلته د یوه کربوري پر وژلو د سلو نیکو ثواب هم پر یوه عمل د ډېر ثواب له جملې څخه دی چې د موضوعیت نښې له وراهه پکې ښکاري. د کربوري په اړه راغلو روایاتو کې که صحیح حدیث وي، هغه یوازې هغه دی چې ام شریک رض تر تکلیف وروسته له رسول الله د قتل اجازه وغوښته، دا حدیث نورو کسانو ته په ناسم ډول رسېدلی دی یا هم وروسته راویانو کې داسې فاحشې تېروتنې ځینو کسانو کړې دي چې د روایت لوری یې یو مخ بلې خوا ته بدل کړی دی. هغه روایت چې د وژلو علت یې اور ته پوکل بیانوي، یا هغه چې د زیاتو نیکو وعدې ورکوي کره نه دي، حتمن په راویانو کې یا قصدي غلطۍ شوې دي او یا هم تېروتنې دي، له دې امله نو که اړتیا نه وه د کربوري وژل د ثواب په نیت نه ښه کار دی او نه دې د یوه ژوندي مخلوق پر وژلو له خدایه ثواب غواړي. د اړتیا له مخې د یوه غوايي

پیغام دوهم/301

حلالول هم مباح کار دی، اما د ثواب کار نه دی، یو مار که خوګ خوري هم وژل یې لازمی دي، اما له خدای دې د ثواب تمه نه لري. ما په خپل ژوند کې د مار، لپم، غونډک، لنډی او غالبوزو ډېر خوړلي او چیچلي لیدلي دي، خو د کربوري د خوړلو مې تر اوسه نه دي اورېدلي. نو څنگه د مار وژل د ثواب کار نه دی، خو د کربوري پر وژلو یوه نیکی هم نه ده سل نیکی ور کول کېږي؟

د دې موضوع د احادیثو تر کتلو وروسته زه لومړی دې پایلې ته رسېږم چې د کربوري پر وژلو هیڅ امر نه دی شوی، د رحمة للعالمین له شان سره دا مناسبه نه ده چې د یوه حیوان د درست نسل وژلو امر دې وکړي، لکه عایشې رض چې ویل، کربوری یې بویسق بللی دی اما د وژلو امر یې ما نه دی اورېدلی. که تر دې وروسته بیا هم وژل فرض کړو، نو هغه یوازې په یوه صورت کې ممکن دي، چې ام شریک رض ته یې د هغې تر غوښتنې وروسته اجازه ورکړې وه. که زموږ په زمانه کې هم اړتیا د هغو مرگ ایجاباوه، نو نه یوازې چې کربوری وژلای شي، بلکې نور حیوانات هم وژل کېږي اما د ثواب تمه دې نه کوي.

۲۰۱۹/سپتمبر/۷

سرچینې:

(۱) (بخاري کتاب بدء الخلق باب خیر مال المسلم غنم یتبع بها شعف

الجبال ح: ۳۳۰۷)

(۲) (بخاري کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی: واتخذ الله

ابراهیم خلیلا... ح: ۳۳۵۹)

(۳) (المسند ح: ۲۷۳۶۵، صحیح مسلم ح: ۲۲۳۷)

بيغام دوهم/302

- (٤) (تيسر مصطلح الحديث ، الفصل الثاني ، تقسيم خبر الاحاد ،
المبحث الثاني ، المطلب الثاني ، الخبر المردود ، د موضوعي حديث د
پېژندلو بيان : ١ / ١١٢)
- (٥) (بخاري كتاب بدء الخلق باب خير مال مسلم غنم ... ح : ٣٣٠٦ ،
مسلم كتاب السلام باب استحباب قتل الوزغ ح : ٢٢٣٩)
- (٦) (شرح نووي على مسلم ، كتاب قتل الحيات وغيرها باب استحباب
قتل الوزغ .)
- (٧) "سير أعلام النبلاء : (٦ / ١٧١)
- (٨) (الوسيط في علوم و مصطلح الحديث ، اقسام الحديث من حيث
القبول والرد ، الحديث الموضوع ، اثار الوضع السيئة : ١ / ٣٤٢)

مراجع

- (۱) قران کریم.
- (۲) بخاري، محمد بن اسماعيل، صحيح البخاري، دار طوق النجاة، كال: ۱۴۲۲هـ.ق.
- (۳) قشيري، ابو الحسن مسلم بن الحجاج، صحيح مسلم، دار احياء التراث العربي، بيروت.
- (۴) سجستاني، ابو داؤد سليمان بن الاشعث، سنن ابي داؤد، المكتبة العصرية، صيدا-بيروت.
- (۵) ابو عيسى، محمد بن عيس بن سورة، الجامع الكبير سنن الترمذي، دار الغرب الاسلامي-بيروت.
- (۶) ابو عبد الله، احمد بن محمد بن حنبل، مسند امام احمد بن حنبل، مؤسسة الرسالة، ۱۴۲۱-۲۰۰۱.
- (۷) ابن ماجه، ابو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، سنن ابن ماجه، دار احياء الكتب العربية.
- (۱۰) عسقلاني، احمد بن علي بن حجر، فتح الباري شرح صحيح البخاري، دار المعرفة-بيروت، ۱۳۷۹هـ.
- (۱۱) نسائي، السنن الكبرى، د ابو عبد الرحمن احمد بن شعيب الخراساني، د شعيب الاناووط تر سرپرستي لاندي د حسن عبد المنعم شبلي په تحقيق، د الرساله موسسي چاپ بيرون، لومړی چاپ: ۲۰۰۱، ۱۲ ټوکه.

پیغام دوهم/304

۱۲) ابن بطلال، شرح البخاري، د ابو الحسن علي بن خلف، د ابو تمیم یاسر بن ابراهیم په تحقیق، د مکتبه الرشید سعودی ریاض چاپ، دویم چاپ: ۲۰۰۳، لس ټوکه.

۱۳) نووی، المنهاج شرح صحیح مسلم، د ابو زکریا محیی الدین یحیی بن شرف، دار احیاء التراث العربی بیروت چاپ، د چاپ کال: ۱۳۹۲، اته ټوکه.

۱۴) معجم اللغة العربية المعاصرة، د احمد مختار عبد الحمید عمر او یوې ډلې تالیف، د عالم الکتب چاپ، لومړی چاپ: ۱۴۲۹هـ-۲۰۰۸م، خلور ټوکه.

۱۵) کاسانی، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، د علاء الدین، ابو بکر بن مسعود بن احمد الحنفی، د دار الکتب العلمیه چاپ، دوم چاپ: ۱۹۸۶، ۷ ټوکه)

۱۶) طبرانی، معجم الكبير، د ابو القاسم، سلیمان بن احمد بن ایوب بن مطیر اللخمي الشامي، د حمدي بن عبد المجيد السلفي په تحقیق، د قاهرې د ابن تیمیه مکتبې چاپ، دویم چاپ له تاریخ پرته، ۲۵ ټوکه)

۱۷) موصلي، مسند ابي يعلى، د ابو يعلى احمد بن علي التميمي، د حسن سليم اسد په تحقیق، د دار المامون للتراث دمشق چاپ، لومړی چاپ: ۱۹۸۴، دیارلس ټوکه.

۱۸) قرطبي، الجامع لاحكام القرآن (تفسیر قرطبي)، د ابو عبد الله محمد بن احمد الانصاري، د احمد البردوني او ابراهیم اطفیش په تحقیق، دویم چاپ: ۱۹۶۴، لس ټوکه.

پیغام دوهم/305

۱۹) دمشق، تفسیر القرآن العظیم، د ابو الفداء، اسماعیل بن عمر بن کثیر القرشی، د سامی بن محمد سلامه په تحقیق، د دار طیبه للنشر- والتوزیع چاپ، دویم چاپ: ۱۹۹۹، اته توکه.

۲۰) زحیلی، القواعد الفقهیه وتطبیقاتها فی المذاهب الاربعه، د محمد مصطفی، دار الفکر دمشق، لومړی چاپ ۲۰۰۶م، دوه توکه)

۲۱) سیواسی، فتح القدیر، د ابن الهمام، کمال الدین، محمد بن عبد الواحد، د دار الفکر چاپ، له تاریخ پرته.

۲۲) جدیع، تیسر علم اصول الفقه، د عبد الله بن یوسف، د الریان

اداری چاپ، بیروت لبنان، لومړی چاپ: ۱۹۹۷، یو توک.

۲۳) افریقی، لسان العرب، د محمد بن مکرم بن علی ابو الفضل جمال الدین بن منظور، د دار الصادر بیروت چاپ، ۱۴۱۴ کال، ۱۵ توکه)

۲۴) معجم الوسیط، د ابراهیم مصطفی، احمد الزیات، حامد عبد القادر، محمد نجار، د دار الدعوه چاپ.

۲۵) الثقافة السلامية، د اثراء د نشر و توزیع ادارې لومړی چاپ: ۲۰۰۷.

۲۶) مجلة البحوث الاسلامية، مسلسل شمېره: ۷۶، مخ: ۱۷۴، له رجه تر شواله، کال: ۱۴۲۶هـ.

۲۷) تحلیل عن مفهوم الوسطية في الفقه الاسلامي: ۱۷۳.

۲۸) امالي، د ابن بشران، د دار الوطن ریاض چاپ، د چاپ کال: ۱۹۹۷م.

۲۹) ملکیان، رابطه دین و اخلاق، د مصطفی، دانشگاه امام صادق، تهران (۱۳۷۴)

پیغام دوهم/306

۳۰) شاطبي، الموافقات، د ابراهيم بن موسى بن محمد الغرناطي، د ابو عبيده مشهور بن حسن په تحقيق، د دار ابن عفان چاپ، لومړی چاپ: ۱۹۹۷، اووه ټوکه.

۳۱) علي، المفصل في تاريخ العرب قبل الاسلام، د دوكتور جواد علي، د دار الساقی چاپ، خلورم چاپ: ۲۰۰۱، شل ټوکه.

۳۲) الباني، سلسلة الاحاديث الضعيفة والموضوعة واثرها السيئ في الامه، د ابو عبد الرحمن، محمد ناصر الدين، د دار المعارف رياض چاپ، لومړی چاپ: ۱۹۹۲، ۱۴ ټوکه.

۳۳) شوکاني، نيل الاوطار، محمد بن علي اليميني، د عصام الدين الصبايطي په تحقيق، د مصر- د دار الحديث چاپ، لومړی چاپ: ۱۹۹۳، ۸ ټوکه.

۳۴) شيباني، العلل و معرفة الرجال، د ابو عبد الله احمد بن محمد بن حنبل، د وصي الله بن محمد عباس په تحقيق، د دار الخارني رياض چاپ، دويم چاپ: ۲۰۰۱، درې جز.

۳۵) سقار، التكفير و ضوابطه، د منقذ بن محمود، د رابطه العالم الاسلامي چاپ.

۳۶) الباني، صفة صلاة النبي ص، د ابو عبد الرحمن، محمد ناصر الدين، د مكتبة المعارف رياض چاپ.

۳۷) نعيمي، تيسير مصطلح الحديث، د ابو حفص، محمود بن احمد بن محمود طحان، د مكتبة المعارف چاپ، لسم چاپ: ۲۰۰۴، يو ټوك.

۳۸) ذهبي، سير اعلام النبلاء، شمس الدين، ابو عبد الله، محمد بن احمد، د شعيب الارنوووط تر سرپرستي لاندې د پوهانو د يوې ډلې په تحقيق، الرساله ادارې چاپ، درېيم چاپ: ۱۹۸۵، ۲۵ ټوکه.

پیغام دوهم/307

٣٩) الوسيط في علوم و مصطلح الحديث، د ابو شهبه محمد بن محمد
بن سويلم، د دار الفكر العربي چاپ، يوتوك.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**